

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

РУНЧЕВА Наталія Вікторівна

УДК: 631.151.2:633

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В
АГРАРНІЙ СФЕРІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

**Науковий консультант:
Кирилов Юрій Євгенович
доктор економічних наук, професор**

Херсон – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА.....	18
1.1. Сутність, види та форми корпоративних відносин в аграрній сфері.....	18
1.2. Організаційно-економічний механізм формування корпоративних відносин на галузевому рівні.....	38
1.3. Управління корпоративними відносинами у виробничо- господарській діяльності аграрної сфери	57
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ І ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	76
2.1. Сукупність показників та індикаторів оцінки ефективності корпоративних відносин.....	76
2.2. Методи визначення корпоративної діяльності в галузях рослинництва і тваринництва.....	86
2.3. Моделювання оцінки ефективності корпоративних відносин в аграрній сфері виробництва.....	98
Висновки до розділу 2.....	113
РОЗДІЛ 3. СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЗА НАЯВНОСТІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН.....	117
3.1. Ефективність ресурсокористування у процесі здійснення корпоративних відносин.....	117
3.2. Оцінка ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях рослинництва.....	148

3.3. Оцінка ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях тваринництва.....	166
Висновки до розділу 3.....	185
РОЗДІЛ 4. ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН НА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ УМОВИ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	188
4.1. Посилення впливу інноваційних стратегій корпоративних відносин на розвиток аграрної сфери.....	188
4.2. Удосконалення використання інвестиційних корпоративних ресурсів у розвитку аграрної сфери.....	200
4.3. Спрямування впливу корпоративних відносин на соціально-економічне відродження сільських територій.....	212
Висновки до розділу 4.....	229
РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	234
5.1. Залучення маркетингових стратегій в удосконаленні корпоративних відносин та їх впливу на аграрний ринок.....	234
5.2. Підвищення конкурентоспроможності продукції корпоративного сектору агросфери.....	249
5.3. Посилення державного контролю та регулювання розвитку корпоративних відносин.....	277
Висновки до розділу 5.....	291
ВИСНОВКИ.....	296
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	302
ДОДАТКИ.....	338

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічні перетворення, пов'язані з розвитком аграрної сфери України на засадах ринкового механізму господарювання, поширення приватної власності та різних господарських укладів, створення великих господарств різних організаційно-правових форм актуалізує питання розвитку та удосконалення корпоративних відносин. Системність розвитку ринкової економіки передбачає функціонування ринкових форм господарювання, інтегрованих по горизонталі і по вертикалі. Саме тому ринкові перетворення в аграрній сфері об'єктивно призводять до здійснення корпоративних відносин в сільському господарстві. В той же час ці процеси потребують врахування специфіки розвитку галузі, особливостей аграрного виробництва та того факту, що вони не можуть відбуватися лише за ринковими принципами без регулюючого втручання держави.

Теорія економіки національного господарства і практика його розвитку свідчать, що стале функціонування й економічне зростання вітчизняної агросфери в умовах посилення процесів глобалізації, ринкової конкуренції, економічної нестабільності може бути забезпечене за рахунок реалізації її природного та виробничо-ресурсного, інтеграційного потенціалу, корпоратизації, створення оптимальних взаємозв'язків і державно-ринкового регулювання взаємовідносин суб'єктів агробізнесу. З іншої сторони, створення та стрімкий розвиток в Україні великих аграрних корпорацій веде до підвищення рівня монополізації ринку і конкурентної напруженості. Це відбувається за рахунок надконцентрації банків землі і капіталів, моноспеціалізації і підвищення ефективності виробництва, скорочення трансакційних витрат, впровадження інновацій і вивільнення значної кількості працівників, відсутності необхідності утримання інфраструктури загального користування на сільських територіях.

В аспекті викладеного уявляється особливо актуальним визначення теоретичних засад здійснення корпоративних відносин; методологічних підходів щодо оцінки ефективності, методів, моделей і стратегій управління; аналізу ресурсозабезпечення корпоративного сектору та його представництва у галузях рослинництва і тваринництва; виявлення особливостей інноваційно-інвестиційної та соціально-економічної спрямованості корпоративного розвитку; обґрунтування стратегій маркетингу, управління удосконаленням корпоративних відносин та складових державного регулювання їх розвитку на перспективу.

Необхідно відзначити, що в сучасних умовах проблема системного дослідження та оцінки ефективності корпоративних відносин в агросфері не отримала належного відображення у роботах вітчизняних науковців. Типовими є або позитивне сприйняття, або негативне відношення до їх процесів. Останнє особливо поширене у суспільстві через надприбутки агрокорпорацій з однієї сторони, та їх самоусунення від вирішення значимих проблем суспільного розвитку, у багатьох випадках, - навіть їх спричинення.

Більш відомими у цьому відношенні є праці зарубіжних авторів – І. Ансофа, Ф. Котлера, Ж. Ламбен, М. Портера, які присвячені питанням конкуренції, маркетингу, корпорацій, стратегій розвитку. Наведені у них висновки та пропозиції відносно інструментів та методів удосконалення корпоративних відносин застосовні й до агросфери України. Проте вони також потребують доопрацювання з урахуванням вітчизняної специфіки. Необхідно відзначити, що надзвичайно цінні теоретичні та методологічні ідеї та практичні висновки щодо різних аспектів формування корпоративних відносин та розвитку корпоративного сектору висвітлені у працях Бородіної О.М., Гайдуцького А.П., Гейця В.М., Кваші С.М., Крисального О.В., Кропивка М.Ф., Лупенка Ю.О., Макаренка П.М., Маліка М.Й., Мармуль Л.О., Пасхавера О.Б., Писаренка В.В., Саблука П. Т., Черевка Г.В., інших відомих науковців.

Окремі питання управління корпоративним розвитком агросфери на

засадах впровадження інновацій, інвестиційного забезпечення, маркетингу, конкурентоспроможності знайшли всебічне обґрунтування у наукових працях Аранчій В.І., Вініченка І.І., Гуторова О.О., Кісіля М.І., Кирилова Ю.Є., Красноручького О.О., Ксьонжик І.В., Непочатенко О.О., Нестеренко С.А., Нестерчук Ю.О., Ульяновченка О.В. Соціальні аспекти корпоративного розвитку агросфери висвітлені у працях Баюри Д.О., Грішнєвої О.О., Єрмакова О.Ю., Ігнатенка М.М., Колота А.М., Лібанової Е.М., Макарової О.М., Михайлової Л.І., Місюка М.І., Олійник Т.І., Прокопи І.В., Руснак А.В., Сахацького М.П. та ін.

З іншої сторони, низький рівень показників діяльності фермерських та особистих селянських господарств, значне відставання житлово-комунальних та соціокультурних умов життя сільських жителів від міських, зuboжіння сільського населення, деструктивні процеси у розвитку довкілля, сільських територій загалом зумовлюють необхідність проведення поглибленого наукового аналізу з виявленням стимулюючих чинників впливу корпоративних відносин на інноваційно-інвестиційне забезпечення, ефективність галузей сільського господарства, екологію довкілля, вирішення соціальних проблем села. Необхідною є розробка нових концептуальних підходів удосконалення функціонування корпоративного сектору агросфери та управління корпоративним розвитком аграрного виробництва на засадах державно-приватного партнерства і соціальної відповідальності. Це формулює мету, завдання, наукову новизну, результати, висновки та рекомендації дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведені дослідження здійснювалися відповідно до наукової тематики Херсонського державного аграрного університету “Розробка напрямів розвитку економічних і фінансово-кредитних відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур” (номер державної реєстрації 0111U003575), “Науково-методологічне забезпечення стратегічного управління соціально-економічним розвитком

агропромислового виробництва” (номер державної реєстрації 0113U004269). У їх межах автором розроблені теоретичні засади формування та розвитку корпоративних відносин в агросфері, виявлені їх чинники, принципи та механізми; обґрунтовані методологічні підходи оцінки ефективності, спеціалізації й концентрації виробництва, ресурсів та капіталів; розроблені напрями посилення впливу на інноваційно-інвестиційне забезпечення сільського господарства, вирішення соціальних проблем села. Здійснене обґрунтування посилення державного регулювання корпоративних відносин на нових засадах і концептуальних положеннях системного управління та маркетингу.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних, методологічних засад і практичних розробок щодо вдосконалення розвитку корпоративних відносин в агросфері з урахуванням ресурсних, інноваційних, інвестиційних та експортних переваг; на основі оцінки ефективності корпоративного сектору на рівні галузевого виробництва та забезпечення аграрних ринків; їх управління та регулювання для посилення позитивного впливу на структуру національної аграрної економіки, екологію довкілля, сільські території в умовах глобалізації.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційній роботі поставлені і вирішені наступні завдання:

- визначити сутність, види та форми корпоративних відносин в аграрній сфері;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм формування корпоративних відносин на галузевому рівні;
- розробити концептуальні положення здійснення стратегічного управління корпоративними відносинами аграрної сфери;
- обґрунтувати методологічні підходи щодо оцінки ефективності корпоративних відносин на основі сукупності показників та індикаторів;
- визначити результати функціонування корпоративного сектору у галузях рослинництва і тваринництва;

- обґрунтувати інструменти, моделі та методи удосконалення корпоративних відносин, їх регулювання та управління;
- визначити ефективність ресурсокористування, концентрації банків землі і капіталів у процесі корпоративних відносин;
- здійснити оцінку ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях рослинництва і тваринництва;
- розробити інноваційні стратегії розвитку корпоративних відносин та їх впливу на результати господарювання в аграрній сфері;
- обґрунтувати напрями удосконалення використання інвестиційних корпоративних ресурсів;
- посилити спрямованість корпоративних відносин на вирішення екологічних, соціально-економічних проблем сільських територій;
- обґрунтувати можливості залучення маркетингових стратегій в удосконаленні корпоративних відносин та їх впливу на аграрний ринок;
- розробити напрями підвищення конкурентоспроможності продукції корпоративного сектору агросфери;
- визначити засоби посилення державного контролю та регулювання розвитку корпоративних відносин.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку корпоративних відносин, корпоративного сектору в аграрній сфері економіки, управління й регулювання ними.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних засад і практичних розробок щодо удосконалення корпоративних відносин в аграрній сфері та їх спрямування на вирішення виробничих, екологічних і соціальних проблем сільських територій.

Методи дослідження. Специфіка завдань дисертаційного дослідження визначила комплексний підхід до їх вирішення. У процесі виконання дисертаційної роботи для загального пізнання сутності корпоративних відносин та їх проявів і впливів в агросфері використана методологія системно-структурного аналізу й синтезу, концепції системного управління і

маркетингу, конкурентних переваг, державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності. Це дозволило об'єднати прогресивні фундаментальні напрацювання і сучасні прикладні положення щодо формування й розвитку корпоративного сегменту агросфери, його державного регулювання.

У процесі написання дисертаційної роботи автором використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи економічних досліджень, зокрема, монографічний, історичний, формально-логічний, індукції і дедукції, причинно-наслідковий при обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад формування і розвитку корпоративних відносин; математичні (індексні), економіко-статистичні, експертних оцінок, опитування при визначенні ефективності функціонування корпоративного сектору агросфери; балансові, матричні, моделювання, прогнозування, проблемно-цільового підходу – при розробці перспектив розвитку й регулювання корпоративних відносин та спрямованості їх на вирішення проблем агросфери й сільських територій. Сукупність використаної методологічної бази, значного масиву статистичних даних дозволила забезпечити достовірність і обґрунтованість висновків і практичних рішень.

Інформаційну базу дослідження склали вітчизняні та зарубіжні друковані й електронні публікації з даної проблематики; Конституція України, закони та інші нормативно-правові акти щодо розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері; програмні документи Херсонської обласної ради й державної адміністрації; матеріали Державної служби статистики; річні обліково-фінансові звіти, дані іншої публічної звітності, власних спостережень. Особливої уваги заслуговують аналітичні огляди УКАБ, Agrisurvey щодо стану сільського господарства, аграрних ринків та агрохолдингів, які є єдиним джерелом, поряд з офіційною статистикою, статистично-аналітичних даних щодо розвитку корпоративних відносин аграрної сфери економіки України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному та

практичному обґрунтуванні процесів розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері, виявленні зокрема:

вперше:

- визначено, що здійснення корпоративних відносин пов'язане з дуальною моделлю розвитку вітчизняної агросфери та розуміється як формування конкурентних переваг великотоварного виробництва на основі концентрації й підвищення продуктивності використання ресурсів з метою збільшення обсягів виробництва продовольчої продукції, посилення продовольчої безпеки та присутності країни на світовому аграрному ринку при одночасній необхідності соціальної відповідальності за життєдіяльність сільського населення, екологію довкілля та розвиток сільських територій;

- встановлено, що організаційно-економічний механізм формування корпоративних відносин агросфери не має чіткої галузевої спрямованості та визначається специфікою етапів їх здійснення, використанням інструментів придбання, створення ініціатором, об'єднання активів, викупу для створення корпорацій; власного прибутку для нарощення банків землі і капіталів, коштів інвесторів через емісію акцій та розміщення цінних паперів на фондових біржах для забезпечення їх капіталізації;

- обґрунтовано систему управління розвитку корпоративних відносин агросфери на основі самоорганізації та державного регулювання із обов'язковим забезпеченням посилення екологічних та соціальних імперативів шляхом імплементації положень концепції соціальної відповідальності й державно-приватного партнерства для вирішення проблем використання природних ресурсів, сільського населення, сільських територій;

- розроблено методологічні підходи визначення сукупності кількісних показників та індикаторів ефективності корпоративних відносин через оцінку етапів агропромислового відтворення: ресурсозабезпеченості, фінансово-економічної стійкості, обсягів виробництва, реалізації та експорту продукції, зайнятості сільського населення, відрахувань на вирішення екологічних та

соціальних програм села;

- визначено методичні основи оцінки та аналізу ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях рослинництва і тваринництва, які на відміну від існуючих, спираються на індексні методи ранжування та порівнянні показники;

- запропоновано методи визначення перспектив розвитку корпоративних відносин та його управління з використанням моделей територіальних кластерів;

удосконалено:

- визначення ефективності забезпечення та використання ресурсів корпоративних відносин через виявлення кількості та належності суб'єктів до корпоративного сектору, їх банків землі і капіталів, матеріально-технічного оснащення, продуктивності ресурсокористування, зайнятості сільського населення, проблем відтворення та засобів вирішення;

- здійснення оцінки й діагностики корпоративних відносин у рослинництві через індикатори ефективності й імперативи використання природних ресурсів корпоративного сектору галузей рослинництва, показники його частки в обсягах ресурсів, концентрації і спеціалізації виробництва, забезпеченні внутрішнього аграрного ринку, експорті продовольства;

- виявлення особливостей ефективності корпоративних відносин у тваринництві через еколого-економічні критерії та показники концентрації та динаміки поголів'я тварин, їх відтворення, обсяги виробництва та якість готової продукції;

- обґрунтування інноваційних стратегій удосконалення корпоративних відносин та поліпшення їх впливу на агросферу й сільські території на засадах впровадження продуктових інновацій, виявлення чинників та розробку засобів й інструментів їх поширення на всю агросферу й сільські території загалом;

набули подальшого розвитку:

- інвестиційне забезпечення корпоративних відносин із включенням до їх традиційної сукупності та порядку використання (власних прибутків і кредитних ресурсів, бюджетних дотацій, іноземних інвестицій) емісії акцій і випуску єврооблігацій, а також механізми їх розподілу та залучення у вирішення екологічних та соціальних проблем села;

- виявлення негативного впливу корпоративного сектору на рівень життєдіяльності, екологію і розвиток сільських територій та обґрунтування його нівелювання шляхом оптимізації концентрації капіталів, ресурсів і спеціалізації виробництва, розширення масштабів органічного землеробства; посилення державного контролю за природокористуванням, виведенням капіталів, сплатою податків; стимулювання участі у державно-приватному партнерстві та здійсненні соціальної відповідальності;

- залучення маркетингових стратегій в удосконаленні корпоративних відносин та їх впливу на аграрний ринок через використання агрокорпораціями менеджмент-маркетингу з визначенням центрів відповідальності за ключові напрями діяльності: заготівлі, ресурси, капітали, екологія; виробництво; реалізація; експорт; перспективні напрями і стратегії росту;

- напрями підвищення конкурентоспроможності продукції корпоративного сектору агросфери через прискорення виконання ним національних та міжнародних вимог відповідності виробництва й умов праці та її оплати; стандартів якості; сертифікатів екологічності; угод відповідальності; системну участь у світовій індексації конкурентоспроможності;

- заходи посилення громадського контролю та державного регулювання розвитку корпоративних відносин через удосконалення їх інститутів: (публічної звітності за результати діяльності й оподаткування; антимонопольного законодавства та його використання; спрощення дозвільних процедур для агробізнесу з метою уникнення бюрократичних, корупційних і тіньових складових); участь у виконанні цільових

національних і регіональних програм відродження і розвитку сільських територій; раціоналізацію експортного потенціалу та захист внутрішнього аграрного ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці науково обґрунтованих напрямів гармонізації розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері та обґрунтуванні організаційно-економічного механізму й системного управління та маркетингу функціонування корпоративного сектору у галузях аграрного виробництва й на аграрному ринку, участі у вирішенні екологічних та соціальних проблем сільських територій.

Пропозиції щодо розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері передані для використання у Департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації при обґрунтуванні програм соціально-економічного розвитку Херсонської області на період до 2020 р. (довідка № 15-651/0/17/119.4.2 від 06.02.2017 р.). Зокрема, йдеться про рекомендації підвищення ефективності процесу корпоратизації, які застосовані до аграрного ринку країни загалом.

У дисертаційній роботі з метою залучення корпоративного сектору агросфери у вирішення проблем сільських територій, створення збалансованого аграрного ринку, здійснення соціальної відповідальності, відродження об'єктів інфраструктури загального користування та логістичних мереж, розвитку маркетингових інформаційних систем обґрунтована пропозиція із створення національного інформаційно-аналітичного центру корпоративного управління з регіональними (обласними та районними) відділеннями. Він дозволить об'єднати інтереси і, відповідно, пропозиції та інструменти щодо їх вирішення на рівні державних та регіональних органів влади, великого агробізнесу в єдиний організаційний, інформаційний і комунікаційний простір. Дана пропозиція передана для практичного впровадження у Новотроїцьку районну державну адміністрацію (довідка № 01-35/325 від 04.05.2016 р.).

Обґрунтовані пропозиції щодо формування та розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері на основі державно-приватного партнерства та його форм прийняті для практичного впровадження у ТОВ “Ясна Поляна – 2014” Новотроїцького району Херсонської області (довідка № 253 від 20.12.2016 р.). Пропозиції дисертаційного дослідження враховані в діяльності ТОВ “Таврійське-Плюс” цього ж району (довідка № 347 від 22.12.2016 р.) і мають прикладний характер для розвитку взаємовідносин з корпоративними підприємствами агросфери на засадах державно-приватного партнерства, зокрема, через створення інтеграційних горизонтальних взаємозв'язків на засадах науково-дослідного співробітництва та консалтингу у галузях селекції та насінництва, впровадженні крапельного зрошення; реалізації інноваційного садивного матеріалу. Висновки щодо партнерського й комерційного використання об'єктів виробничої інфраструктури та логістичних мереж передані для впровадження у Бердянську районну державну адміністрацію (довідка № 02-40/437 від 25.01.17 р.). Також йдеться про здійснення соціальної відповідальності у межах сільських територій їх розміщення.

Теоретичні, методологічні, методичні та практичні результати щодо забезпечення формування та здійснення, складових корпоративних відносин в аграрній сфері; управління та регулювання їх розвитку, особливо у частині концентрації капіталів, банків землі, спеціалізації та диверсифікації виробництва; вирішення соціальних та екологічних проблем розвитку сільських територій використовуються в навчальному процесі економічного факультету Херсонського державного аграрного університету при викладанні навчальних дисциплін: “Національна економіка”, “Основи аграрної економіки”, “Державне регулювання економіки”, “Аграрна політика та біоекономіка”, “Інституціональна економіка”, “Економіка сільських територій”, виконанні магістерських та аспірантських програм (довідка № 118/01 від 24.01.2017 р.).

Теоретичні, методичні та практичні результати, зокрема, щодо

авторського визначення корпоративних відносин, корпоративного розвитку та його процесів, корпоративного управління та інших важливих категорій можуть бути використані у навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні дисциплін: “Методологія та організація наукових досліджень”, “Національна економіка”, “Аграрна економіка”, “Економіка та організація сільськогосподарського виробництва”, “Соціальна економіка”, “Державне регулювання економіки”, виконанні наукових тем, магістерських, аспірантських досліджень (довідка № 01-06/111 від 23.12.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, отримані автором одноосібно або у співавторстві. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї, положення і висновки, які є результатом особистої роботи дисертантки, її індивідуальним внеском у вирішення важливої національної господарської проблеми – удосконалення розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері. Дисертаційне дослідження не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати й висновки и наукового дослідження доповідались автором і схвалені на: Міжнародній науково-практичній конференції “Моделі збалансованого розвитку соціально-економічних систем: економіко-правові, соціально-політичні, історичні та філософські аспекти” (м. Бердянськ, 4-5 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України” (м. Умань, 1 лютого 2013 р.); Mezinarodni vedecko-prakticka conference “Efektivni nástroje modernich věd – 2013” (Praha, 27 dubna – 05 května 2013 г.); Международна научна практична конференция “Ключови въпроси в съвременната наука – 2013” (София, 17-25 април 2013 г.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства”

(м. Тернопіль, 6-7 березня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Стан та перспективи соціально-економічного розвитку підприємств” (м. Сімферополь, 28-30 квітня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах” (м. Бердянськ, 29-30 січня 2015 р.); Всеукраїнській Інтернет-конференції “Сучасні проблеми методології та організації бухгалтерського обліку, економічного аналізу і аудиту в умовах переходу на МСФЗ і МСА” (м. Миколаїв, 20 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю” (м. Мукачево, 26 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах” (м. Бердянськ, 27-28 січня 2016 р.); Інтернет-конференції “Актуальні проблеми сьогодення у сфері фінансів, обліку та аудиту” (м. Хмельницький, 24-25 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції” (м. Одеса, 26 травня 2016 р.); Міжнародній Шумпетерівській конференції “Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє” (м. Чернівці, 21-22 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах” (м. Бердянськ, 1-2 лютого 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК” (м. Полтава, 30 березня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Економічний потенціал аграрного сектору України: наукові підходи та практика реалізації” (м. Херсон, 6-7 квітня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено у 51 наукових працях загальним обсягом 46,6 ум. др. арк., у т.ч. у 24 статтях у наукових фахових виданнях (12,7 ум. др. арк.), 6 – у науково-метричних виданнях інших держав (3,9 ум. др. арк.), 1 одноосібній монографії (15,4 ум.

др. арк.), 4 колективних монографіях (9,8 ум. др. арк.) та 16 тезах доповідей (4,8 ум. др. арк.).

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації складає 355 стор. друкованого тексту. Робота включає 51 таблицю, 62 рисунки, 11 додатків. Список використаних джерел складається з 320 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутність, види та форми корпоративних відносин в аграрній сфері

Суб'єктами господарювання агросфери та аграрних відносин в Україні виступають особисті господарства й домогосподарства, колективні сільськогосподарські підприємства кооперативного та корпоративного типу, селянські (фермерські) господарства, приватні сільськогосподарські підприємства, уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування. Слід зазначити, що в аграрній сфері сьогодні діє модель розвитку соціально-економічних відносин на основі багатокладності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Модель функціонування та розвитку аграрної сфери на основі багатокладності*

Суб'єкти аграрних відносин	Земля	Проживання	Праця
Господарства населення та ОСГ	власна	у сільській громаді	власна членів родини
Сімейні господарства (ферми)	власна до 100 га на 1 члена сім'ї	у сільській громаді	виключно власна членів родини
Малі сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства	власна та орендована	у сільській громаді	переважно власна
Середні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства	власна та орендована	у сільській громаді	власна та наймані працівники
Великі сільськогосподарські підприємства	власна та орендована	за межами сільської громади	наймані працівники

* складено автором

Іншими авторами виокремлюються дещо відмінні від наведених суб'єкти аграрних відносин. Так, С. Майстро наводить таких чотири групи: особисті підсобні господарства населення; фермерські господарства;

сільськогосподарські підприємства (у формі господарських товариств, кооперативів, приватних підприємств); індустріальні високотоварні інтегровані формування (агрохолдинги, агроконцерни) [138, с. 114]. Захарченко В.І. в залежності від сфери, основної мети і форми власності поділяє суб'єкти аграрних відносин на три групи [85, с. 115]:

1. Суб'єкти приватної, державної і муніципальної форм власності – аграрні підприємці по виробництву продуктів харчування і сировини рослинного і тваринного походження.

2. Суб'єкти різних форм власності й організаційно-правових форм по забезпеченню діяльності аграрних підприємців-товаровиробників (фірми з агрономії, зооінженерії, ветеринарії, захисту рослин, меліорації, селекціонери та ін.).

3. Установи та підприємства корпоративного типу з надання різноманітних фінансово-кредитних, рекламних, страхових, комерційних, посередницьких, логістично-транспортних та інших послуг аграрним товаровиробникам.

Концепцію становлення й розвитку великих підприємств свого часу розробив Чеботарьов В. А. [301, с. 45], орієнтуючись на свідомі зусилля корпорацій-гігантів, а не на стихійний механізм успіху американської економіки, в якості стимулюючих категорій виокремлюючи економію на масштабах і розмах виробництва (economy of scale and scope)». Дана концепція, на наш погляд, в повній мірі застосовна і до аграрної сфери. Борщ А. Г. відповідно до використовуваного організаційного механізму інтеграції підприємств агросфери в корпорації виділяє наступні форми [24, с. 28]:

1. Компанія, агрофірма, переробне підприємство, функціонуючи як юридичні особи, взаємодіють з сільськогосподарськими підприємствами на договірній основі. При цьому вхідні в корпорацію структури залишаються самостійними юридичними особами, укладають з компанією або агрофірмою договори про купівлю-продаж сировини, готової продукції, техніки і устаткування.

2. Корпорація, холдинг, акціонерне товариство формуються шляхом часткового об'єднання або перехресного володіння земельними і майновими паями, акціями і т. ін.

3. Фінансово-агропромислова корпорація або група складається як єдине об'єднання, що має статус єдиного господарюючого суб'єкта. Такі корпорації, компанії і ФПГ формуються на принципах повного об'єднання власності підприємств-учасників, з втратою ними права і обов'язків юридичної особи.

Отже, за наведеними та іншими схожими класифікаціями вчених можна говорити про сформованість специфічної дуальної моделі функціонування та розвитку аграрної сфери України, організаційна структура якої складається з двох типів відносин:

- корпоративні (агрохолдинги, інтегровані структури, господарські товариства, кооперативи, кластери);

- індивідуальні (фермери і господарства населення).

Необхідно зазначити різноспрямованість векторів розвитку даних сфер:

- корпоративні відносини спрямовані, в більшій мірі, на забезпечення виробництва масових, привабливих та експортоорієнтованих видів продукції – зернові й технічні культури для масової переробки та вжитку;

- індивідуальні відносини спрямовані на малоприбуткові та трудомісткі види виробництва (картопля; овочі; городні, пряні і лікарські рослини; плоди і ягоди, мед; молоко) та забезпечення внутрішнього продовольчого ринку.

Важливим напрямом аграрних відносин є корпоративні відносини, які пов'язані з умовами і порядком створення господарських товариств в результаті приватизації державних сільськогосподарських підприємств через створення відкритих акціонерних товариств, а також перетворення колективних сільськогосподарських підприємств, спілок або союзів селян, сільськогосподарських виробничих кооперативів в акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Корпоративні права учасників щодо отримання дивідендів і управління справами товариств,

розпорядження своїми акціями, частками в статутному капіталі регламентуються Господарським і Цивільним кодексом України, Законами України “Про господарські товариства”, “Про акціонерні товариства” [197] і засновницькими документами товариств.

Багато сучасних дослідників розвинули бачення своїх попередників і визначили корпоративні відносини як окремий вид відносин. Визначимо авторські тлумачення терміну «корпоративні відносини» відомими фахівцями та науковцями у цієї галузі (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Визначення терміну «корпоративні відносини»

Автор	Визначення терміну
І.В.Спасибо-Фатеева	корпоративні відносини є тими господарсько-правовими відносинами, для яких властиве поєднання цивільно-правового й адміністративно-правового методів регулювання, внаслідок чого вони мають регулюватися господарським правом [270].
Н. Пахомова	корпоративні відносини є відносинами з множинністю суб'єктів привласнення майна, яким притаманна «саморегульованість»
В. Борисова	корпоративні відносини — це змішані майново-організаційні відносини, в яких організаційні елементи спрямовані на обслуговування як речових, так і зобов'язальних відносин
О. Макарова	корпоративні відносини – система відносин, що складається між учасниками об'єднання (акціонерами) та відокремленим від неї апаратом управління (менеджментом), а також між менеджментом та іншими зацікавленими особами об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами тощо) та є результатом компромісу інтересів об'єднання, його учасників та менеджменту
В.В. Луць	корпоративні відносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав, а також відносини між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору [108]
О. М. Вінник	корпоративні відносини — це такі відносини, які виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх учасників (засновників, учасників, самого товариства та його органів) та опосередкованих (кредиторів, споживачів, найманих працівників, держателів облігацій товариства, територіальної громади, держави в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [31]
Кармен В.С.	Фінансові відносини, що виникають всередині підприємства як системи. Відносини з зовнішнім середовищем є основним об'єктом управління фінансами
В.А.Євтушевський	Система фінансових взаємовідносин усіх учасників акціонерного товариства, що встановлює механізми, способи взаємодії зацікавлених сторін, за допомогою яких вони представляють в товаристві свої інтереси і взаємодіють з ним та між собою [64]

Корпоративні відносини, що набули стрімкого розвитку в Україні за останні сімнадцять років, мають свою специфіку, яка склалась завдяки особливості історичного розвитку. Корпоративні відносини мають чимало особливих ознак, що дають їм можливість претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин. Корпоративні відносини – сумісні (об'єднані, інтегровані), підпорядковані одній або декільком загальним цілям дії та волевиявлення зацікавлених осіб (учасників), об'єднаних корпоративними зв'язками.

Учасники (суб'єкти) корпоративних відносин – фізичні особи (групи фізичних осіб), юридичні особи (групи юридичних осіб), фізичні і юридичні особи (групи фізичних і юридичних осіб), що вступили у корпоративні відносини або об'єднані між собою корпоративними зв'язками. Корпоративні зв'язки (корпоративна участь) – механізми і форми об'єднання учасників між собою (майнові і/або немайнові зв'язки, певні зобов'язання).

Об'єкт корпоративних відносин – право власності і/або сумісні інтереси, зобов'язання або волевиявлення. Предмет корпоративних відносин – спільна діяльність учасників, що вступили у корпоративні відносини.

Організаційна форма корпоративних відносин – система організації учасників корпоративних відносин і корпоративні зв'язків між ним, яка може мати або не мати правового статусу в системі законодавства. Організаційно-правова форма закріплена в законодавстві як спосіб ведення комерційної або некомерційної діяльності залежно від характеру корпоративних відносин.

Корпоративні відносини не можна віднести до абсолютних. Прийнято вважати, що абсолютними є правовідносини, в яких поіменно визначена лише одна сторона – носій суб'єктивного права, правоспроможна особа, якій протистоїть невизначене коло зобов'язаних суб'єктів. При цьому основним і практично достатнім для існування абсолютного суб'єктивного права і його реалізації є поведінка самого правоспроможного суб'єкта – носія цього права. Обов'язки кожної і будь-якої особи, яка йому протистоїть, є пасивними і зводяться до утримання від порушень даного права [46, с. 60].

З цих позицій в корпоративних відносинах однозначно визначеним суб'єктом є само товариство. Якщо додержуватися класичної теорії абсолютних правовідносин, то воно повинно бути і правоспроможним суб'єктом, якому протистоять зобов'язані особи – учасники (акціонери). Однак це не так, бо в корпоративних правовідносинах учасники (акціонери) мають права щодо товариства, а останнє виступає немовби зобов'язаним суб'єктом щодо учасників (акціонерів), забезпечуючи існуючими в ньому механізмами їх права на участь в управлінні товариством, дивіденди, інформацію [70, с. 165]. Чинники, які впливають на корпоративні відносини можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні (рис. 1.1).

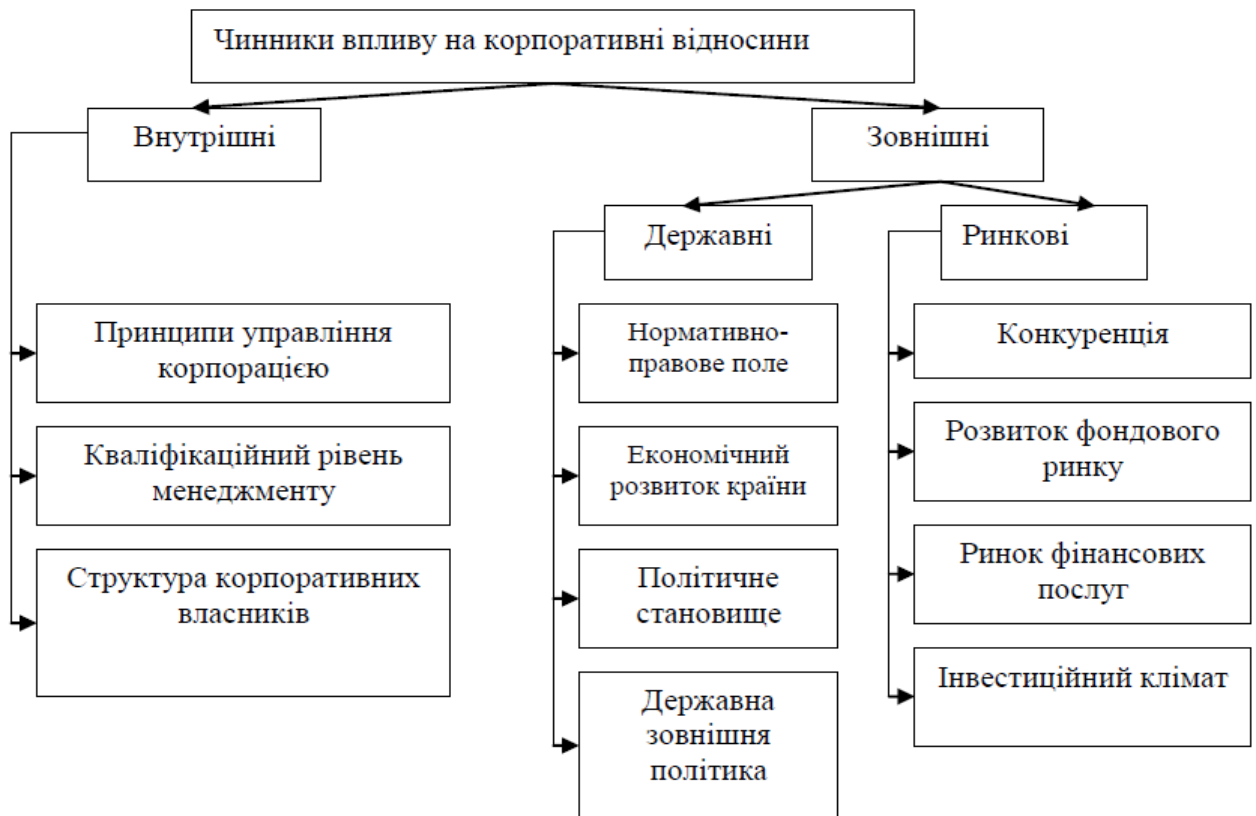

Рис. 1.1. Чинники впливу на корпоративні відносини (розроблено автором)

Так, Т. Веблен зазначає, що корпорації виникають внаслідок дії ряду психологічних чинників, які змушують власників засобів виробництва та предметів праці по-хижацькому накопичувати капітали, які вони потім використовують для концентрації виробництва, формування специфічної

форми власності – абсентістської (відсутньої реально, неосяжної, матеріально невідчуженої). А в умовах капіталізму до психологічних чинників додаються техніко-технологічні, які виявляються головним фактором соціально-економічного розвитку. Кизим М.О. поділяє фактори розвитку корпоративних відносин на два рівні [98, с. 66]: фундаментальний та функціональний (рис. 1.2).

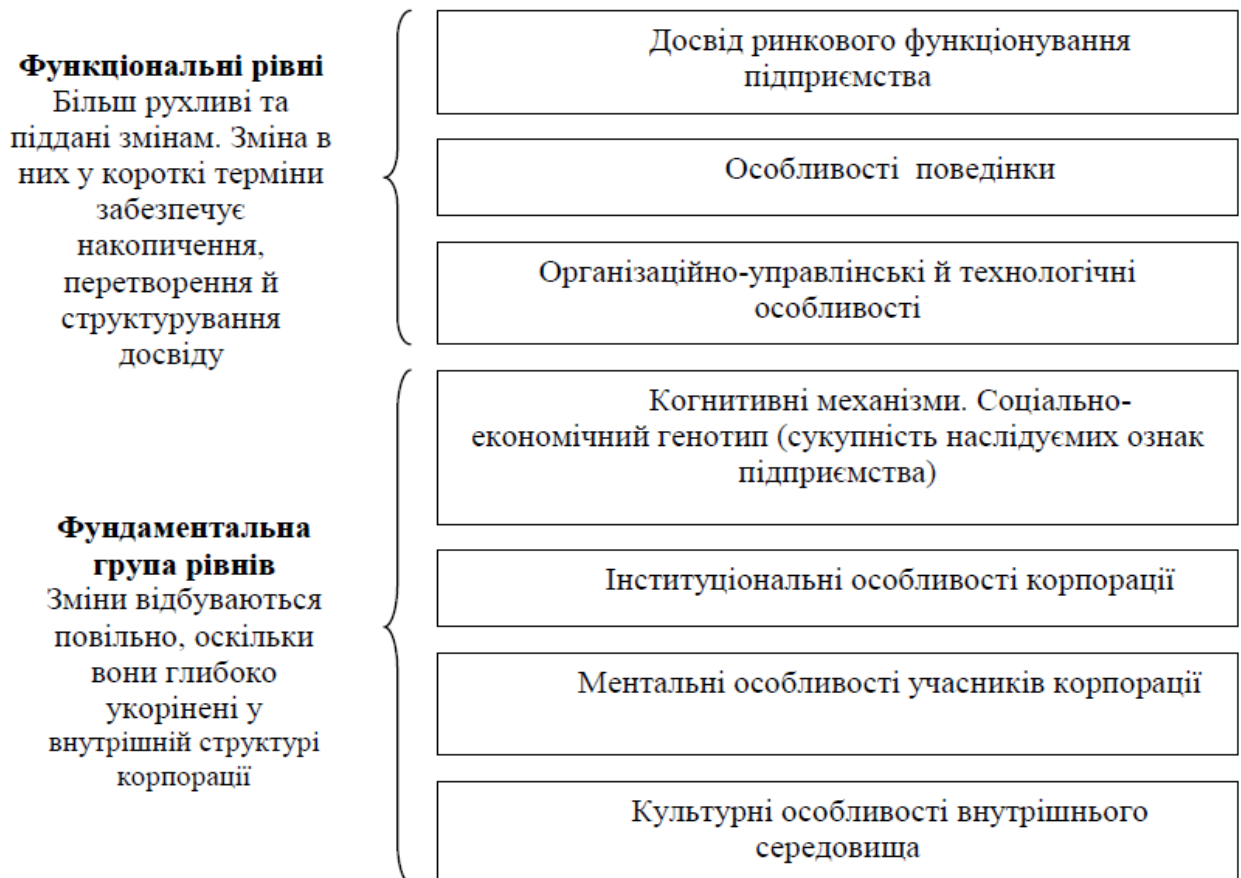

Рис. 1.2. Фактори розвитку корпоративних відносин (розроблено автором на основі [98, с. 67])

З вище наведеного можна виділити чинники розвитку корпоративних відносин: специфіка стану економічного розвитку національної економіки, правові традиції, рівень розвитку правових доктрин і національного законодавчого регулювання у сфері корпоративного управління, необхідність централізації та концентрації капіталу та інших факторів виробництва на певному етапі розвитку економіки та суспільства для задоволення постійно

зростаючого кола потреб суспільства; вимоги функціонування у рамках процесу міжнародно-правової уніфікації; оптимізація ресурсних потоків у рамках нових ринкових структур, якими є корпорації [87, с. 67].

Корпорація як організаційно-правова форма вже одержала достатнє поширення в Україні, однак масовий розвиток акціонерних товариств та їх відповідність за всіма параметрами умовам корпоративності робить цілеспрямованим їх розгляд як головного учасника корпоративних відносин та залучення потенційних інвесторів.

За законодавством України, в аграрній сфері можуть функціонувати корпоративні структури в таких формах як агропромислові концерни, холдингові компанії, акціонерні товариства, виробничі кооперативи, господарські товариства та інші об'єднання, які створюються на основі об'єднання капіталів засновників. Корпоративні відносини, в переважній мірі, оформлюються в таку корпоративну організаційну форму, як корпорація або агрохолдинг.

Основні ознаки корпорації, на наш погляд, наступні:

- кількість учасників корпорації більш за одного (одна особа – не може створити об'єднання, а лише бути засновником суб'єкта підприємництва);
- об'єднання майна учасників у грошовій і/або товарній формі;
- наявність єдиної мети (загального інтересу), яка є основою корпорування;
- майно в тій або іншій формі відособлене від учасників в цілях об'єднання;
- загальна відповідальність учасників по зобов'язаннях корпорації переходить у відповідальність корпорації;
- управління справами корпорації відособлене від особистої волі учасників.

Здебільшого, під корпоративним аграрним суб'єктом розуміється господарюючий суб'єкт у формі комерційної юридичної особи, організованої на принципах членства і інтегрування (об'єднання), відносно майна якої учасники несуть зобов'язальні права, а відносно прибутків мають права розподілу і отримання.

На наше переконання, це визначення слід доповнити у прикінцевій

частині “...та соціальну відповідальність перед суспільством, особливо сільськими громадами за стан, відтворення та розвиток сільських територій”. Це зумовлено наявністю значних негативних результатів функціонування корпоративного сектору (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

SWOT-аналіз позитивних і негативних результатів функціонування корпоративного сектору

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення ефективності й конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на основі його всебічної інноваційності, модернізації, концентрації ресурсів і капіталів; - підвищення продуктивності праці та бізнес-процесів; - забезпечення формування іміджу України як світового виробника продовольства; - можливості спільного вироблення стратегії управління й маркетингу, планування й прогнозування діяльності, представництва інтересів учасників; - забезпечення умов особистісного зростання для своїх працівників 	<ul style="list-style-type: none"> - вивільнення значних мас трудових ресурсів на селі через концентрацію, спеціалізацію та модернізацію аграрного виробництва; - погіршення добробуту, депопуляція та маргіналізація сільських жителів; - зменшення кількості сільських поселень та їх знелюднення й втрата як центрів просторової організації суспільства; - вимивання капіталів та погіршення стану природних ресурсів; - ігнорування потреб сільських громад та сільських територій з послідуною деградацією останніх; - не екологічне виробництво продуктів харчування; - лобіювання власних інтересів на найвищому управлінському рівні та підміна функцій державного сектору в агросфері як провідного; - монополізація аграрного ринку, тиск на його інших учасників та нерівні умови конкуренції

До них належать, у першу чергу, вивільнення значних мас трудових ресурсів на селі через концентрацію, спеціалізацію та модернізацію аграрного виробництва; погіршення добробуту, депопуляція та маргіналізація сільських жителів; зменшення кількості сільських поселень та їх знелюднення й втрата як центрів просторової організації суспільства; вимивання капіталів та погіршення стану природних ресурсів; ігнорування потреб сільських громад та сільських територій з послідуною деградацією останніх; не екологічне виробництво продуктів харчування; лобіювання

власних інтересів на найвищому управлінському рівні та підміна функцій державного сектору в агросфері як провідного; монополізація аграрного ринку, тиск на його інших учасників та нерівні умови конкуренції.

В якості позитивних рис або конкурентних переваг корпоративних відносин в агросфері слід вказати на підвищення ефективності й конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на основі його всебічної інноваційності, модернізації, концентрації ресурсів і капіталів; підвищення продуктивності праці та бізнес-процесів; забезпечення формування іміджу України як світового виробника продовольства; можливості спільного вироблення стратегії управління й маркетингу, планування й прогнозування діяльності, представництва інтересів учасників; забезпечення умов особистісного зростання для своїх працівників [132, с. 44].

Форми участі в корпоративних відносинах є наступними: участь в засновницькому договорі, на договірній основі, придбання права власності на паї, долі, акції і т. п. За результатами аналізу запропоновано авторську класифікацію корпоративних відносин (рис. 1.3), а також дані визначення корпоративних відносин і зв'язків, їх учасників (суб'єктів), об'єкту і предмету корпоративних відносин, організаційної і організаційно-правової форми корпоративних відносин та форм участі в них.

Найбільш розповсюдженою формою корпоративних відносин в Україні доцільно, на нашу думку, вважати інтеграцію підприємств різного профілю в корпорації, які створюють кінцевий споживчий продукт. Узагальнення існуючих підходів до визначення корпорації дало підстави визначити найбільш оптимальне серед них та виокремити найбільш розповсюджену властивість практично в кожному з них – об'єднання суб'єктів і об'єктів. В авторській редакції під корпоративним аграрним суб'єктом запропоновано розуміти господарюючий суб'єкт у формі комерційної юридичної особи, організованої на принципах членства і інтегрування (об'єднання), відносно майна якої учасники несуть зобов'язальні права, а відносно прибутків мають права розподілу і отримання.

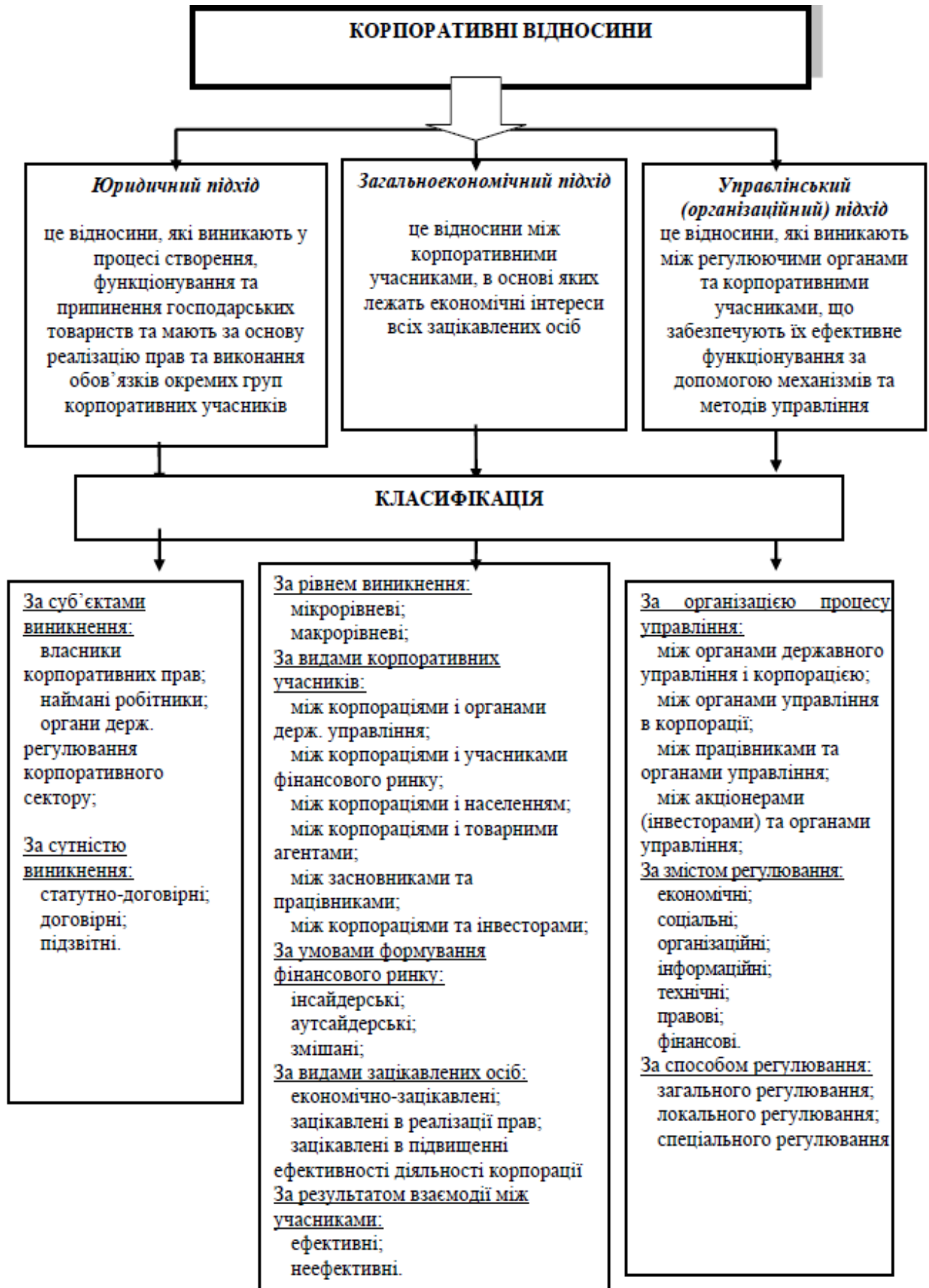

Рис. 1.3. Класифікація корпоративних відносин (розроблено автором)

На сучасному етапі в Україні прискореними темпами відбувається корпоратизація аграрної сфери, що призводить до утворення потужних аграрних компаній, серед яких найбільш поширеною корпоративною організаційно-правовою формою є холдингова компанія. На сьогодні в аграрній сфері України саме агрохолдинги становлять ядро корпоративного укладу. Холдингові компанії не є законодавчо визначеною організаційною формою суб'єктів господарювання – вони функціонують, в основному, як акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю.

За результатами аналізу світового і вітчизняного досвіду визначено, що подолання негативних рис і наслідків розвитку корпоративних відносин найбільш доцільно здійснювати через систему державно-корпоративних відносин. Організаційно-правовою формою в такому випадку слід використовувати державно-приватне партнерство, яке регламентується Законом України "Про державно-приватне партнерство" [75]. Процес корпоратизації аграрного виробництва в Україні почався разом із розвитком ринкового середовища та механізму господарювання в економіці агросфери. У процесі дослідження аналіз змістовних відмінностей дозволив поділити його на кілька етапів.

Капіталізація корпоративних відносин в Україні відбувається наступними шляхами: перетворення частини прибутку підприємств у додатковий капітал; залучення коштів інвесторів через емісію акцій; розміщення акцій на фондових біржах країн світу. Процес корпоратизації передбачає певні зміни, які охоплюють такі сфери: зміни відносин і форми власності, зміни організаційно-правового статусу, зміни в системі управління підприємствами, зміни моделі поведінки на корпоративну. Зміни в кожному блоці відбуваються специфічно із застосування різних способів та методів і моделей.

Аграрне виробництво як об'єкт управління має специфічні особливості як соціально-економічного, так і організаційно-технічного характеру [18, с. 57]. Стратегія управління корпоративним розвитком

сільського господарства повинна враховувати специфіку ринкових аграрних відносин, яку наведено в дослідженні. Розроблені інструменти системи державного регулювання розвитку корпоративних структур в аграрній сфері (рис. 1.4) сприятимуть корпоративній інтеграції в галузі при жорсткому дотриманні антимонопольного законодавства; розвитку кооперативного сектора і стимулюванню процесу формування асоціацій та об'єднань; підтримці фермерства та невеликих землевласників. Крім того, вони свідчать про необхідність важливої ролі держави в управлінні розвитком корпоративного сегменту як елементу агросфери.

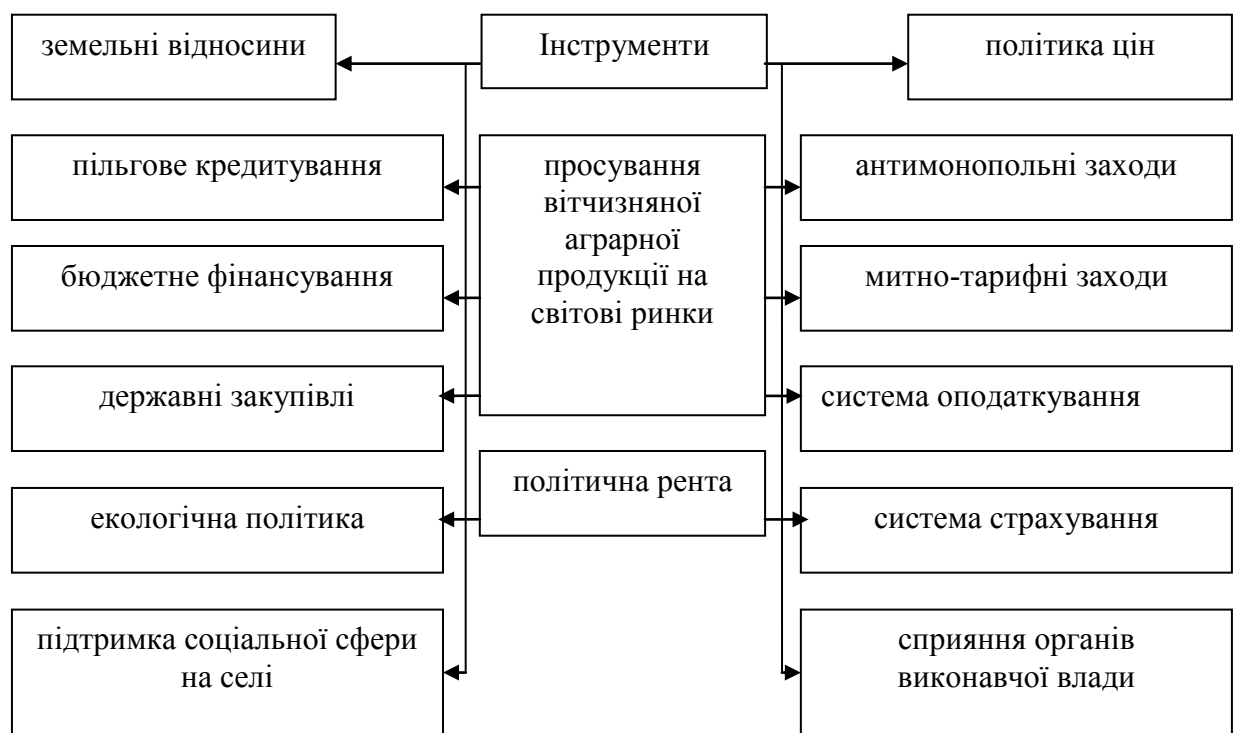

Рис. 1.4. Інструменти системи державного регулювання розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері (розроблено автором)

Найбільш оптимальною стратегією посилення екологізації та соціологізації корпоративних відносин за результатами аналізу обґрунтовується стратегія взаємодії з формами та інструментами державно-приватного партнерства. На сьогодні стратегія взаємодія між малими, середніми та інтегрованими структурами господарювання в сільському господарстві не набула належного поширення. У зв'язку з цим у теорії та у

практиці господарювання й управління запропоновано кілька варіантів взаємодії в рамках даної стратегії.

На нашу думку, управління корпоративним розвитком сільського господарства складається з комплексу цілеспрямованих організаційно-економічних дій по органічному поєднанню розвитку корпоративних структур з функціонуванням альтернативного сектору. Тобто, йдеться про збалансоване регулювання дуальної структури агросфери на базі сучасних принципів та маркетингових і управлінських рішень, направлених на конкурентоспроможність, оптимізацію збалансованості агропромислового виробництва і ринкової кон'юнктури [13, с. 28].

Отже, стратегія управління корпоративним розвитком сільського господарства, як і будь-яка система, включає наступні елементи: ціль, завдання, принципи, об'єкт, предмет, методи, функції, інформацію, кадри, техніку і технологію управління. Концепцію побудови системи управління корпоративним розвитком сільського господарства необхідно розуміти як сукупність вказаних елементів, які знаходяться в кількісних і якісних взаємопов'язаних відносинах, створюють комплексну цілісність, а також методологію визначення її ефективності. В такому розумінні вона дозволяє встановити основні пріоритети корпоративного розвитку аграрного сектору та макроекономічні принципи функціонування системи управління корпоративним розвитком сільського господарства.

Одна із специфічних рис формування корпоративних відносин полягає в тому, що в якості їх суб'єктів можуть виступати групи (об'єднання юридичних осіб). В економічній і юридичній літературі, крім законодавчо закріплених груп, часто використовують наступні форми або типи об'єднань [94, с. 255]:

- пул – розподіл матеріально-речових результатів діяльності пулу між його учасниками проводиться згідно обумовлених квот (не є юридичною особою);

- альянс – об'єднання на основі певної угоди між підприємствами за

принципом горизонтальної кооперації з юридичним оформленням або без нього;

- корпоративна група – сукупність юридичних осіб, зв'язаних між собою корпоративними відносинами.

Структуру корпоративного економічного об'єднання на рівні групи визначає структура корпоративних відносин у групі. Розрізняють два види організаційних структур побудови корпоративних об'єднань:

- організаційно-економічна структура;
- організаційно-управлінська структура.

Основними елементами організаційно-економічної структури корпоративного об'єднання є господарюючі суб'єкти, що вступили у корпоративні відносини. Функціональні зв'язки виступають у відносинах власності на частки, паї, акції, а також договірних стосунків між учасниками. Організаційно-управлінська структура характеризує склад, взаємозв'язки та супідрядність організаційних одиниць. Контролююча структура (група структур) – ядро – повністю контролює дочірні (залежні) підприємства і відособлені підрозділи. Можна виокремити три способи створення організаційно-управлінської структури:

- формування основної і дочірньої структури із створенням або без створення відособлених підрозділів – придбання активів "зверху";
- формування головної структури – об'єднання активів "знизу";
- укладення угод про спільну діяльність.

Отже, корпоративні відносини виникають там, де суб'єкти аграрного виробництва починають об'єднуватись в інтегровані форми. Їх сутність у сільському господарстві полягає у групуванні власників землі і майна, грошового капіталу за допомогою певної організаційно-правової форми з метою підвищення ефективності й конкурентоспроможності діяльності. Найбільш розповсюдженою формою корпоративних відносин в Україні є підстави вважати інтеграцію підприємств різного профілю в корпорації або агрохолдинги, які створюють кінцевий споживчий продукт.

На сьогодні серед вчених, практиків і на законодавчому рівні відсутня єдність щодо визначення терміну «корпорація». Деякі автори роблять акцент на юридичному аспекті терміну «корпорація», інші дослідники розглядають переважно економічну сторону поняття «корпорація».

Підхід щодо ототожнення корпорації з акціонерним товариством Кудря Я.В. вважає обмеженим через те, що він враховує лише основу процесу корпоратизації – формування пайової участі власників у капіталі корпорації, тобто лише корпоративні відносини [121, с. 70]. Ми теж вважаємо, що не має підстав ототожнювати корпорацію з акціонерним товариством. Відповідно до широкого змістовного підходу, у рамках теорії організації сутність поняття корпоратизації визначається як коаліція чи союз окремих індивідів, окремі з яких об'єднані в більш приватні коаліції.

На думку Лупенко Ю.О. [134, с. 23], вважаються обґрунтованими визначення корпорації і як комерційної організації, і як господарського товариства, і як об'єднання декількох юридичних осіб, що не володіє статусом юридичної особи. Ми поділяємо думку Р.П. Саблука [256, с. 78], який погоджується з визначенням, даним Г.В. Шахової – «під корпорацією слід розглядати інтеграцію підприємницьких активів з метою найкращим чином здійснити бізнес-ідею і збільшити на цьому підґрунті прибуток або одержати інший ефект» [305, с. 84]. Також справедлива думка Р. П. Саблука щодо обмеженості визначення, даного в економічному словнику: корпорація – це акціонерна компанія, в якій на ґрунті централізованого капіталу і заощаджень працівників здійснюється колективне привласнення результатів виробничої діяльності залежно від величини одержаних на внесені коштів акцій [256].

Узагальнення існуючих підходів до визначення корпорації дає підстави виокремити найбільш розповсюджену характеристику практично в кожному з них – об'єднання суб'єктів і об'єктів. Найбільш яскравим підтвердженням цьому є визначення корпорації у сучасному економічному словнику як сукупності фізичних і юридичних осіб або капіталів, що об'єдналися для

досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності.

Отже, корпорації або агрохолдинги є результатом та формою втілення корпоративних відносин в агросфері. На наш погляд, найбільш вірно під корпоративним аграрним суб'єктом розуміти господарюючий суб'єкт у формі комерційної юридичної особи, організованої на принципах членства і інтегрування (об'єднання), відносно майна якої учасники несуть зобов'язальні права, а відносно прибутків мають права розподілу і отримання. На сучасному етапі в Україні прискореними темпами відбувається корпоратизація аграрної сфери. Це призвело до утворення потужних аграрних компаній, серед яких найбільш поширеною корпоративною організаційно-правовою формою є холдингова компанія.

Україна ще не набула досвіду створення холдингових структур у всіх галузях економіки, крім як у аграрній сфері. Вперше їх визначення на законодавчому рівні з'явилося в 1994 р. в Указі Президента України «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації». За цим Указом холдингові структури створювались на базі ряду міністерств, а підпорядковані їм корпоративізовані державні підприємства перетворювались на дочірні підприємства [81]. Отже, сфера дії Указу обмежувалась державним сектором економіки та підготовкою його сегментів до подальшої приватизації.

Сьогодні ця сфера регулюється Законом України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. із наступними змінами та доповненнями. Закон регламентує процес утворення та діяльності державних холдингових компаній, створення Державної керуючої холдингової компанії, відносин між ними та корпоративними (дочірніми підприємствами) [81]. І хоча преамбула даного Закону окремо не вказує на сферу дії тільки відносно державного сектору, форм функціонування холдингових відносин поза ним і не пов'язаних з підготовчими процедурами приватизації закон не містить.

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про холдингові компанії України» були внесені зміни до ст. 126 ГК України, зокрема зміни редакції п.

5 цієї статті:

- Суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією. Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування [81].

- Холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) [81].

Дані зміни ще більш внесли невизначеності в процес регулювання та неоднозначності трактування. Отже, єдиний законодавчий акт регламентації діяльності холдингових структур в Україні, в тому числі і в аграрній сфері, потребує вдосконалення.

На сьогодні в аграрній сфері України саме агрохолдинги становлять ядро корпоративного укладу. Холдингові компанії не є законодавчо визначеною організаційною формою суб'єктів господарювання - вони функціонують, в основному, як акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю [81]. Їх створення відбувається через об'єднання в єдиний процес усіх стадій аграрного виробництва: від наукових досліджень, заготівель, насадження, вирощування та розведення, збору, збереження, перероблення та виробництва до реалізації продукції.

В якості позитивних аспектів холдингізації аграрної сфери слід навести наступні:

- представництво інтересів учасників агрохолдинга;
- можливість сумісного вироблення стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств в рамках агрохолдинга;
- планування та прогнозування діяльності дочірніх підприємств агрохолдинга;
- формування узгодженої учасниками агрохолдинга інвестиційної політики і найбільш ефективний розподіл інвестицій за напрямками діяльності

агрохолдинга;

- організація фінансово-кредитних розрахункових центрів.

Наступними формами організації аграрних корпоративних відносин в Україні слід виокремити такі (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Інтегровані форми організації корпоративних відносин в аграрній сфері України (упорядковано автором)

Слід зазначити про значне домінування корпоративного сектору в аграрній сфері України в частині монополізації ринків капіталів, інших ресурсів, земель, каналів збуту продукції, диктування цін та лобістського впливу на державну аграрну політику. Проте, аналіз статистичних даних свідчить про переважання індивідуального сектору у показниках розвитку аграрної сфери. Так, він весь період корпоратизації забезпечує виробництво переважної частини валової продукції сільського господарства (наприклад, 2015 р. частка індивідуального сектору складала 55-60%, а корпоративного – 40-45 %). Індивідуальний сектор складається, в основному, із господарств населення, які виробляють 55% обсягів валового виробництва галузі. При цьому частка вироблюваної фермерськими господарствами продукції

збільшилася до 5,0% у 2015 р. (порівняно з 1,7 % у 2000 р.). У 2015 р. за різними оцінками розмір земельних угідь 100 агрохолдингів складав близько 6,8 млн. га (18% площі сільськогосподарських угідь у власності й користуванні сільськогосподарських підприємств і громадян) [72, с. 58].

Крім того, аграрна політика корпоративних структур включає неповну обробку контрольованих земель, тобто вони спрямовані на нагромадження земельних угідь для подальшого перепродажу, а не аграрного виробництва. Так, за даними Eavex Capital, в 2010 р. ТОВ “Лендком” за сільськогосподарським призначенням використовувало 52,7 % площ, Сільськогосподарська виробнича фірма “Агротон” – 84,1%, ПАТ “Дакор-Вест” – 77,4%, ТОВ “НВФ “Сінтал-Д”” – 86,1 %.

Також дослідження свідчать, що економічна ефективність великих сільськогосподарських підприємств не є вищою, а іноді і нижчою, ніж у малих та середніх підприємств, у неінтегрованих структур [61]. Аналогічні дані були обнародовані і ННЦ “Інститут аграрної економіки” на Всеукраїнському конгресі вчених-аграріїв: за показниками 2006 р. валовий дохід на 100 га сільськогосподарських угідь у корпоративних підприємствах був нижче в порівнянні з фермерськими господарствами на 27%, з особистими селянськими господарствами – майже у шість разів, у т.ч. прибуток в такому ж вимірюванні – нижче в 4,6 і 2,9 разів відповідно. Залежно від більш або менш сприятливих кліматичних та інших умов ці показники з роками змінюються, але основні тенденції залишаються.

Проте у світовій господарській практиці вироблені та успішно апробовані механізми уникнення подібних зловживань. Слід відзначити в якості найбільш яскравого прикладу законодавчі обмеження на корпоратизацію земель у США, які є компетенцією штатів. Державне законодавство регулює підтримку сільського господарства та його оподаткування. В 12 штатах (30 % сільськогосподарських земель США) діє часткова заборона для корпорацій щодо придбання ріллі у власність, ведення аграрного бізнесу та вертикальної інтеграції [151]. Світовий досвід свідчить,

що подолання негативних рис і наслідків розвитку корпоративних відносин найбільш доцільно здійснювати через систему державно-корпоративних відносин. Організаційно-правовою формою в такому випадку слід використовувати державно-приватне партнерство, яке регламентується Законом України "Про державно-приватне партнерство" [75].

1.2. Організаційно-економічний механізм формування корпоративних відносин на галузевому рівні

В умовах посилення конкуренції у всіх сферах економіки для підвищення конкурентоспроможності створюються вертикально або горизонтально інтегровані структури, здатні забезпечити перетікання технологій, кадрів та інших ресурсів, контролювати внутрішні ціни в цілях забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції, розвивати життєздатні бізнес-процеси, спираючись на внутрішні ресурси і більші можливості розширеного відтворення. Подібні процеси об'єднання підприємств прийнято називати корпоратизацією. Процес корпоратизації аграрного виробництва в Україні почався разом із розвитком ринкового середовища та механізму господарювання в економіці. Процес корпоратизації можна поділити на кілька етапів [218, с. 270].

Перший етап – початок 90-х рр. – передумовний, коли створювалося підґрунтя роздержавлення аграрної сфери і переходу до корпоративного укладу в сільському господарстві: закладення основ для роздержавлення й приватизації, формування різних укладів на селі. Правове забезпечення цього етапу наведено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Правове забезпечення передумовного етапу процесу корпоратизації аграрного виробництва в Україні (упорядковано автором)

На другому етапі (фактично завершився наприкінці 90-х рр. ХХ ст.) відбувалася реалізація механізму роздержавлення і приватизації на основі законодавчо визначених принципів, форм і способів (Додаток А) [270]. Серед економістів існують різні думки щодо етапів, форм та способів приватизації та корпоратизації. Слід зазначити, що запропоновані ними етапизація та класифікація значно відрізняються одна від одної, та іноді не відповідають реаліям та часовим інтервалам. Так, наприклад, М. О. Кужелєв, А. М. Хімченко виділяють в залежності від форм і методів три етапи приватизації

Україні [112, с. 81]:

- 1991–1994 рр.: приватизація – це корпоратизація державних підприємств;

- 1995–1998 рр.: масова сертифікаційна приватизація;

- з 1999 р.: індивідуальна грошова приватизація [112].

Проте приватизація та корпоратизація в економіці агросфери тривають і донині. Тому обмежувати цей процес лише 1991-1994 рр. є невірним. Самі ж автори далі в своїй роботі пишуть, що масова сертифікаційна приватизація тривала з 1995 до 2000 р. А потім взагалі третій етап характеризується спільно з другим та не містить окремих рис та особливостей. Більш вірною, на наш погляд, є наступна класифікація способів приватизації:

- оренда державних підприємств трудовими колективами з наступним їх викупом (колективне підприємство чи АТЗТ);

- корпоратизація (акціонування) державних підприємств із наступним відкритим продажем акцій через аукціони та комерційні й інвестиційні конкурси;

- масова безгрошова сертифікатна приватизація з пільгами для трудових колективів та керівників підприємств.

Процес приватизації створив сприятливі умови для повернення капіталу в Україну, переведення його з офшорних зон і залучення іноземних інвестицій. В результаті цього і як наслідок приватизації були створені великі фінансово-промислові і промислово-фінансові групи, які згодом почали процес переділу економічного і фінансового контролю в економіці. Тому в кінці цього етапу агропромисловий комплекс привернув увагу певних підприємницьких структур як вільна ринкова ніша. Це дає підстави виокремити третій етап – інтеграційний (кінець 1990-х років - 2006 р).

На даному етапі корпоратизація сільського господарства відбувалася на підставі раніше затверджених нормативних актів, набуваючи згодом все більшого розвитку. На цей час було створено низку корпорацій в аграрній сфері, процес перетворення яких, на наш погляд, можна класифікувати за

трьома способами (рис. 1.7).

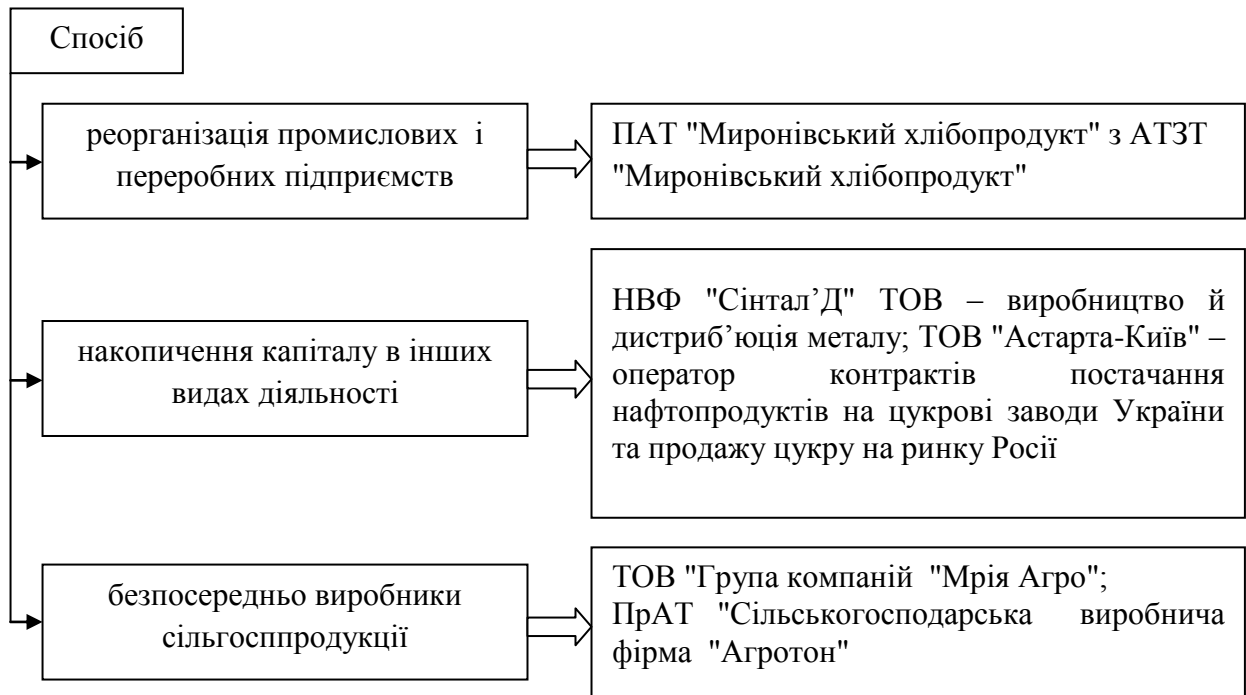

Рис. 1.7. Способи перетворення корпорацій в аграрній сфері (згруповано автором)

Взагалі існують наступні форми інтеграційних перетворень, які знаходять застосування в процесі корпоратизації аграрної сфери (табл. 1.4). Інтеграційні процеси в аграрній сфері значно активізувалися після прийняття Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрної сфери економіки". Великі підприємства, в тому числі і з іноземним капіталом, почали виступати засновниками агробізнесових структур або виступати інвесторами в галузі сільського господарства.

Прийняття нового Земельного кодексу України ввело мораторій на купівлю-продаж сертифікатів на право власності на земельну частку (пай) та на землі сільськогосподарського призначення, який діє до тепер. Проте на практиці мали місце напівлегальні угоди з відчуження земель сільськогосподарського призначення протягом 2001–2006 рр. В результаті до Земельного кодексу України були внесені зміни, згідно з якими ці угоди визнавалися недійсними [74].

Форми інтеграційних перетворень в агросфері*

Форма інтеграції	Процес	Різновиди інтеграції
вертикальна інтеграція (Миронівський хлібопродукт)	включення у власну структуру підприємств, технологічно пов'язаних з діяльністю	висхідна - інтеграція з учасником наступної стадії виробничого процесу низхідна - інтеграція з учасником попередньої стадії виробничого процесу
горизонтальна інтеграція (утворення ПАТ "Дакор- Вест" у 2009 р.: ТОВ "Західна компанія "Дакор" і ТОВ "Зюйд Вест Ленд")	об'єднання учасників одного сегменту галузі, які виробляють схожу продукцію, і мають однаковий виробничий цикл	асортиментна інтеграція - товар диференційований об'ємна інтеграція - товар не диференційований (зростання частки на ринку в абсолютному і відносному значеннях)
змішана (конгломератна) інтеграція (ТОВ "Украгроком", ТОВ "Гермес-трейдинг", ТОВ "Кернел-Капітал")	вертикальна і горизонтальна інтеграції одночасно (об'єднанням підприємств по технологічному ланцюгу з одночасним укрупненням одного з рівнів вертикалі)	

* складено автором

Четвертий етап (2006 р. – до сьогодні) – холдингізація – розвиток корпоративних відносин через капіталізацію і концентрацію аграрного виробництва, а також залучення структур з інших секторів економіки (промисловий, фінансовий). З прийняттям Закону України "Про холдингові компанії в Україні", в якому вже не містилися заборона створення холдингових компаній у сільському господарстві, почався бурхливий розвиток холдингових структур в агросфері [81].

Процес холдингізації сільського господарства отримав ще більшу активізацію після скасування Указу Президента України "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації" 1994 р., що остаточно усунув правові колізії щодо заборони створення холдингових компаній у певних сферах економіки [81].

Слід зазначити, що з 1994 по 2006 р. створення і функціонування агрохолдингів було, по-суті, незаконним. Але з 2003 р. в Україні активно

відбувався процес агрохолдингізації сільськогосподарської діяльності, тобто можна стверджувати, що відповідні структури створені незаконно в умовах повної відсутності контролю з боку держави. Це можна вважати причиною того, що поширеним способом створення агрохолдингів після його легалізації було проникнення капіталу великих підприємств з переробки продукції сільського господарства, промислових підприємств, не пов'язаних з сільськогосподарською продукцією, в агробізнес шляхом викупу боргів і активів сільськогосподарських підприємств з перетворенням їх у свої філії та дочірні підприємства.

Ще одним позитивним моментом підвищення ефективності організаційно-економічного механізму здійснення корпоративних відносин аграрного виробництва слід зазначити внесення змін у деякі закони України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в 2009 р., якими, крім іншого, була передбачена державна підтримка створення великотоварних підприємств (рис. 1.8). Так, сільськогосподарським виробникам компенсувалося 50% вартості будівництва й реконструкції тваринницьких ферм і комплексів на 500 і більше голів ВРХ, свиноферм – на 1,2 тис. свиней і птахофабрик – на 1 млн. голів [222, с. 89]. Проте слід визнати, що дані заходи залишилися в більшій мірі задекларованими через відсутність коштів для фінансування.

У 2011 р. внесено зміни до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" щодо скорочення переліку, в якій потрапили підприємства Міністерства аграрної політики, зокрема в Дніпропетровській області (державне підприємство "Шовкорадгосп "Апостолівський", м. Апостолове, шовкорадгосп "Криворізький", с. Новопілля) та в Херсонській області (Шовкорадгосп "Шотівський", с. Веселівка) [73]. Ці зміни внесено з метою залучення інвестицій на підприємства, подальше залишення яких в державній власності було визнано економічно недоцільним.

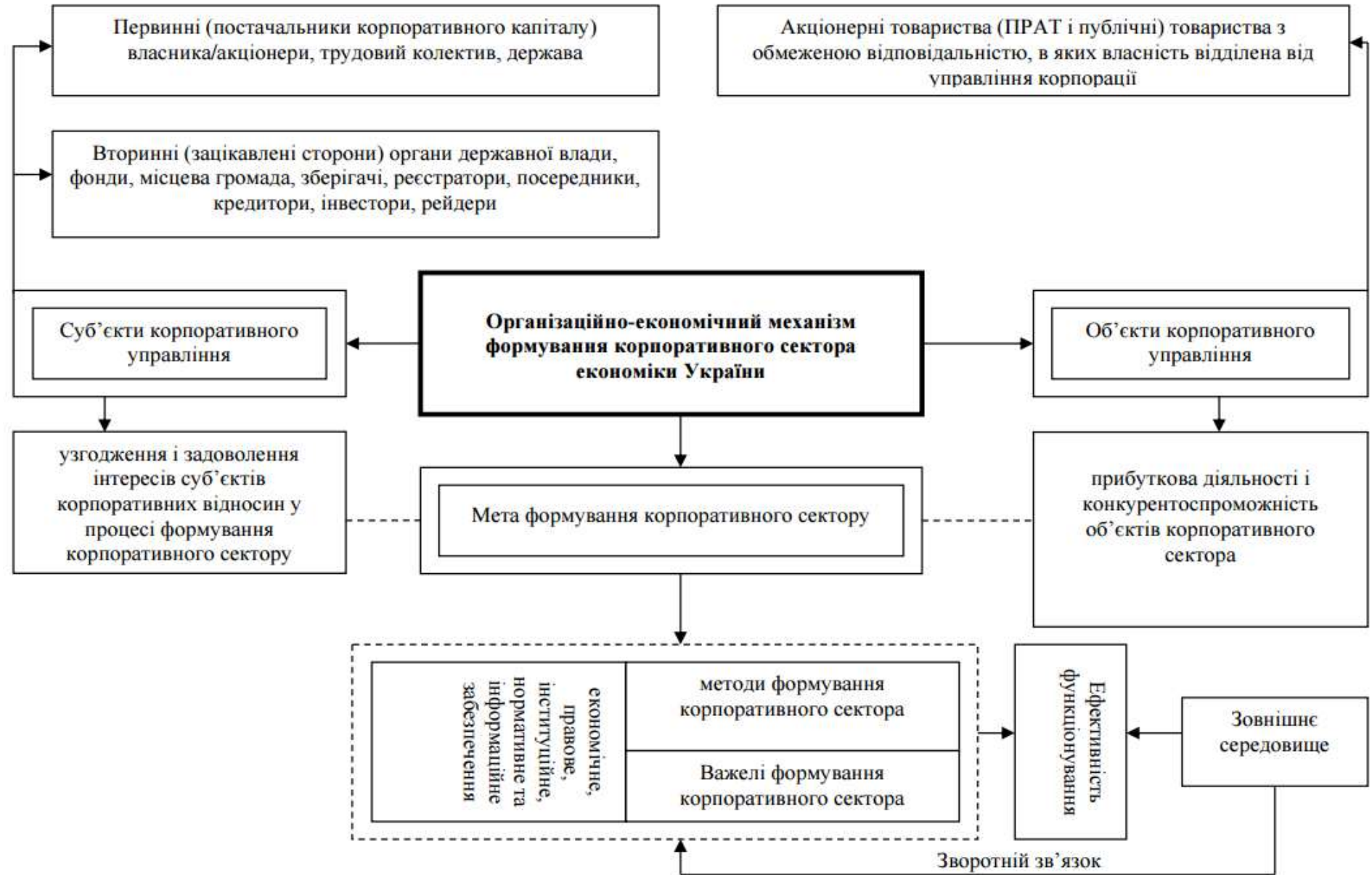

Рис. 1.8. Організаційно-економічний механізм формування корпоративного сектора економіки України (розроблено автором)

Прийняття вищенаведених нормативно-правових актів та активізація процесів корпоратизації призвели до зростання темпів розвитку корпоративних структур в аграрній сфері. Так, у 2010 р. функціонувало близько 60 агрохолдингів (земельна площа понад 10 тис. га, контроль близько 4 млн. га сільськогосподарських угідь), у 2011 р. – близько 75 (земельні угіддя від 5 до 6 млн. га, або 14-16 % загальної площі сільськогосподарських угідь), за прогнозами до 2015-2016 рр. вона зросте ще на 2-3 млн. га [220, с. 111]. В той же час слід зазначити, що держава стала менше уваги приділяти розвитку корпоративного сектору в аграрній сфері.

Так, у Стратегії розвитку аграрної сфери економіки на період до 2020 р. жодного слова не наведено про корпоративні структури. В стратегічних напрямках розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. наголос робиться на підвищення соціальної спрямованості діяльності інтегрованих агропромислових формувань корпоративного типу; унормування порядку їх створення та діяльності [219, с. 45]. Холдингізація у 2009-2011 рр., в основному, відбувалася шляхом поглинання великими корпораціями підприємств меншого розміру із застосуванням різних організаційно-економічних механізмів корпоратизації, які нами класифіковано наступним чином (рис. 1.9).

У світовій та вітчизняній аграрній науці існує думка, що саме великі корпорації з висококонцентрованим виробництвом постають визначальним чинником у досягненні державами конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому аграрних або продовольчих ринках. Тільки великі підприємства, контролюючи тисячі гектарів землі, здатні виробити необхідні обсяги продукції, залучити інвестиції, забезпечити високу продуктивність праці та інших ресурсів, нарощувати експортний потенціал продовольчий країни та бути запорукою її продовольчої безпеки.

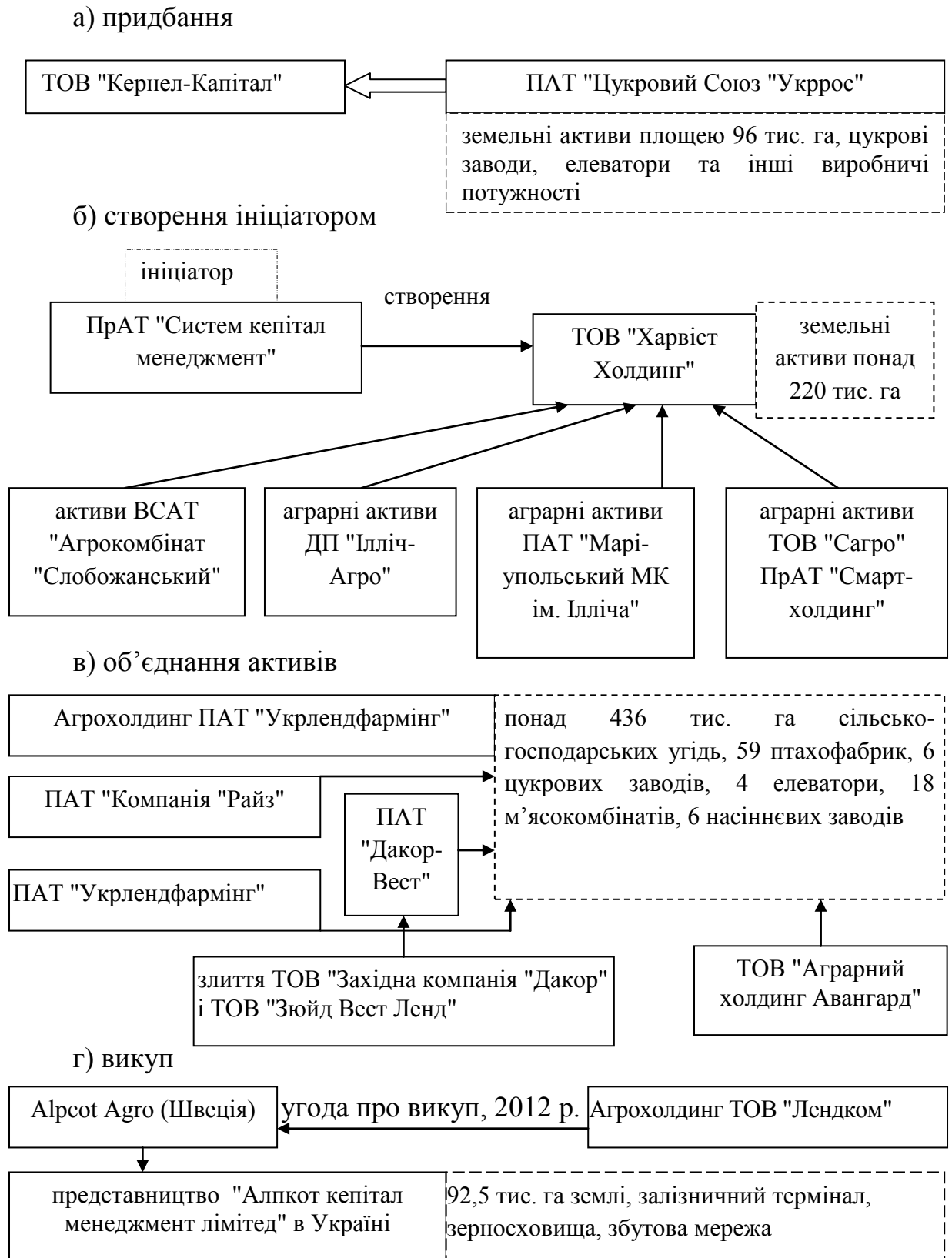

Рис. 1.9. Організаційно-економічні механізми реалізації корпоративних відносин шляхом холдингізації (розроблено автором)

Для успішного виходу вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейський та світовий аграрні ринки й підвищення її конкурентоспроможності існує, як мінімум, два перспективних шляхи розвитку: 1) об'єднання дрібних та середніх сільськогосподарських підприємств і фермерів у потужні кооперативні структури; 2) агрохолдингізація сільськогосподарської діяльності (створення агрохолдингів шляхом поглинання дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств).

Характерною ознакою діяльності аграрної сфери вітчизняної економіки останніх років стала поява та швидкий розвиток саме багатофункціональних вертикально інтегрованих формувань, які дістали назву "агрохолдинг". У зв'язку з цим актуалізуються питання впливу процесів капіталізації та інтеграції на інституціональну структуру аграрної економіки та подальший розвиток сільських територій [187, с. 46].

У 2015 р. відбувалось скорочення банку земельних ресурсів під контролем великих аграрних корпорацій. На зменшення земельних угідь сільськогосподарських підприємств вплинула несприятлива цінова кон'юнктура на світових ринках сільськогосподарської продукції. Індекс продовольчих цін ФАО у 2014 р. впав до найнижчого показника з 2011 р. Найбільш суттєво подешевшали зернові, рослинні олії, молочні продукти і цукор. У 2015 р. ця тенденція продовжилась. Крім інших несприятливих чинників, у 2015 р. аграрна сфера потрапила під жорстку фіскальну мобілізацію.

З 1 січня 2015 р. фіксований сільськогосподарський податок був трансформований у єдиний податок 4-ї групи спрощеної системи оподаткування з одночасною індексацією бази оподаткування – нормативно-грошової оцінки землі. Це призвело до збільшення розміру ставок податку приблизно в 21,0 разів. Нещодавні зміни до Податкового кодексу країни щодо скасування спеціального режиму оподаткування агротоваровиробників теж невдовзі вплинуть на збільшення податкового навантаження на

виробників сільськогосподарської продукції [232, с. 48]. Зокрема, розподіл ПДВ вирішено представити в таких пропорціях: для виробників зернових та технічних культур пропорція становитиме 15% на спецрахунки (для подальшого використання на розсуд підприємства) і 85% в бюджет; для виробників тваринницької та молочної продукції – 80% на спецрахунки і 20% в бюджет; для виробників іншої продукції пропорція становитиме 50% на 50%.

У таких умовах аграрні компанії зіткнулися з необхідністю жорсткої економії засобів, згорання інвестиційних проектів і суттєвого коригування стратегічних планів на перспективу [172, с. 172]. Фактично, вся аграрна сфера була вимушена перейти в режим "виживання", що, безперечно, відбилося і на динаміці зміни основного виробничого активу – землі. За результатами дослідження Українського клубу аграрного бізнесу, частка агрохолдингів у загальному землекористуванні сільськогосподарських підприємств торік зменшилася на 0,25 млн га – до 26,7% (у 2014 – 5,85). У сукупності, банк земельних ресурсів агрохолдингів склав 5,6 млн га.

Причини скорочення банку земельних ресурсів українськими агрохолдингами були різними. Однією з основних причин скорочення банку земельних ресурсів стали бойові дії в Донецькій і Луганській області. Зокрема, агрохолдинг UkrLandFarming втратив контроль над частиною земельних ресурсів у Донецькій та Луганській областях, а також над птахофабриками "Червоний Прапор" і "Інтербізнес". Серед інших об'єктивних причин можна виокремити труднощі доступу до фінансових ресурсів, девальваційні процеси, суттєве закриття або скорочення зовнішніх ринків збуту для продукції тваринництва [155, с. 58].

Хоча є корпорації, які суттєво наростили банки земельних ресурсів. Зокрема, агрохолдинг "Миронівський хлібопродукт" ("МХП") провів обмін активами з компанією Agrokultura. Крім того, "МХП" розлучився зі своїми російськими активами (40 тис. га) в обмін на земельні угіддя площею 60 тис. га в Україні, у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. За

словами менеджменту, “МХП” не переживав значних фінансово-економічних проблем у Росії, а ініціатором обміну стала російська сторона. Стратегія зростання характерна й для агрохолдингу UkrLandFarming.

Найбільший в Україні та в усьому євразійському регіоні холдинг за розміром банку земельних ресурсів, UkrLandFarming розпочав формувати масштабну земельну базу ще у 2010 р., придбавши до 2012 р. п'ять великих самостійних агрохолдингів, довівши розмір банку земельних ресурсів до 532 тис. га. Ще близько 120 тис. га він зібрав за півтора року за рахунок купівлі українських активів агрохолдингу Valinor російського бізнесмена К. Подольського і ще близько 20 невеликих аграрних підприємств. Основні напрямки діяльності UkrLandFarming: рослинництво, насінництво, молочне і м'ясне тваринництво, промислове виробництво яєць та яечних продуктів; виробництво цукру; переробка, зберігання і торгівля зерновими та технічними культурами; дистрибуція агротехніки, запчастин, засобів захисту рослин, мінеральних та спеціальних добрив, насіння.

Ukrlandfarming також володіє і управляє чотирма елеваторами і 110 горизонтальними зерноскладами загальною потужністю близько 1,1 млн т. З 2008 р. Ukrlandfarming PLC зареєстровано на Кіпрі у формі відкритої публічної компанії з обмеженою відповідальністю, капітал якої був розділений на акції. У 2010 р. компанію було виведено на IPO активи у формі глобальних депозитарних розписок на Лондонській фондовій біржі (тикер: AVGR – Avangardco IPL). У 2013 р. компанія Ukrlandfarming розмістила на Ірландській фондовій біржі дебютні єврооблігації на загальну суму USD 500 млн.

У січні-вересні минулого року оборот ULF знизився на 24%, до \$354,7 млн, EBITDA (аналітичний показник, що дорівнює обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань) впала на 47%, до \$108,6 млн. О.Бахматюк як головний бенефіціар на певний час призупинив нарощення банку земельних ресурсів. По-перше, через важку економічну ситуацію немає грошових засобів для

подальших поглинань. По-друге, потрібно завершити процес інтеграції компаній, придбаних раніше.

Згідно з рейтингом найбагатших українців-2015 за версією українського Forbes, засновник та голова Ради директорів холдингу О. Бахматюк володіє статками розміром \$597 млн, випереджаючи генерального директора компанії «Нібулон» О. Вадатурського, який змінив крісло голови наглядової ради компанії на мандат народного депутата, голову Ради директорів «Індустріальної молочної компанії» О. Петрова та інших гравців - учасників аграрного ринку. Зараз О. Бахматюк, окрім основного агробізнесу, володіє іншими компаніями у сфері транспорту, нерухомості та фінансів, тобто диверсифікує діяльність. Зокрема, Банки «VAB» та «Фінансова ініціатива» належать до цього бізнесу, проте впродовж останніх двох років були визнані неплатоспроможними [238].

До провідних корпоративних агроформувань країни належить група "Агропросперіс" (головний інвестор NCH Capital). Головний офіс NCH, що оперує активами загальною вартістю \$3,5 млрд, розташований в Нью-Йорку. Компанія почала ще в 90-х інвестувати капітали у країни пострадянського простору. За більш ніж 20 років інвестиційні вподобання змінювалися: нові фондові ринки, нерухомість, торгівля, комунікації. У 2006 р. перелік доповнило сільське господарство, під яке NCH почав створювати окремий фонд прямих інвестицій обсягом \$1,2 млрд.

З того часу компанія зібрала близько 820 тис. га в Україні, Росії, Молдові, Болгарії, Казахстані і Румунії, сформувала одну з найбільших у Східній Європі мереж елеваторів. Більше половини її банку земельних ресурсів знаходиться саме в Україні. NCH контролює землі у 16 областях країни. Обсяги експорту української частини компанії складають понад 2 млн т зерна на рік, у групі "Агропросперіс" працює близько 7000 людей.

Проекти в Україні розвиваються за грошові кошти фондів NCH New Europe Property FundII і NCH Agribusiness Partners, які інвестують в нерухомість і сільське господарство. Першою інвестицією одного з його

основних бенефіціарів та засновників Дж. Рора в Україні став дніпропетровський бізнесцентр «Цитадель-1», побудований за грошові інвестиції фонду у 1998 р. Через два роки в Києві американці відкрили офісний центр Millennium. Компанія реконструювала «Подільський універмаг», їй належало 51% акцій столичного готелю «Либідь» і декілька привабливих ділянок під забудову – в тому числі і на престижній Дніпровській набережній. Всього в українську нерухомість фонд вклав \$100 млн.

Найвдалішою інвестицією NCH вважається універмаг «Україна», викуплений фондом у 2002 р. На цей проект американці витратили \$25 млн. У 2006 р. об'єкт продали ірландській Quinn Group приблизно за \$60 млн. Також у липні цього року NCH придбав «Астра банк», який раніше належав банкіру М. Лагуну, за \$4 млн. У 2016 р. банк буде перейменований в «Агропросперіс банк». Його спеціалізація – фінансування та кредитування малих і середніх виробників зернових та олійних культур в Україні.

В Україні агробізнес NCH розвивався двома шляхами: агрохолдинг купував існуючі господарства чи укладав договори оренди з селянами напряму. Корпорація сконцентрувала сільськогосподарські угіддя в найродючіших сільськогосподарських регіонах: Хмельницькій, Вінницькій, Полтавській і Харківській областях, де урожайність основних зернових культур на 30–35% вища, ніж в середньому у країні. Спершу агрохолдинг діяв як класичний інвестор – інтенсивно нарощував банк земельних ресурсів з метою якнайвигоднішого продажу. Але все-таки NCH було вирішено розвиватися в агробізнесі: в 2006-2007 рр. фонд створив 6 агрокомпаній: «Золотий світанок», «Чарівний світанок», «Промінь Агро», «ЛатАгро», «КраєвидІнвест» і «Біо Агро» [244].

Кожна з них обробляє від 50 тис. до 100 тис. га і об'єднує до 20 дрібних сільськогосподарських підприємств. NCH володіє холдингами не напряму, а через кіпрські офшори NAP Holdings (Ukraine) Limited і ATS Agribusiness Investments Limited. Останній також активно скуповує землі в Молдові.

Більшість холдингів, за винятком «Промінь Агро», є спільними підприємствами, в яких NCH виступає мажоритарним акціонером. Міноритарні пакети – від 20% до 40% акцій – належать латвійським інвесторам. Холдинги NCH спеціалізуються, в основному, на рослинництві.

Вони вирощують зернові та олійні культури, які потім продають трейдерам «Альфред С.Топфер», «Нібулон» і т.д. У всіх компаній є власні елеватори. Деякі скуповують продукцію у інших рослинницьких підприємств і продають її експортерам. Наприклад, холдинг «Золотий світанок», який обробляє близько 90 000 га в Харківській, Полтавській, Вінницькій і Черкаській областях, має статус трейдера вищої категорії і є членом міжнародної зернової асоціації GAFTA. У холдингу «Чарівний світанок» розводять свиней і велику рогату худобу. В компанії функціонує свинокомплекс на 10 000 голів і 500 корів.

У 2009 р. Європейський банк реконструкції і розвитку виділив NCH \$50 млн на підвищення продуктивності його аграрних підприємств і повернення необроблюваних земель в обробіток. Інвестиційний горизонт аграрного проекту NCH – 10 років. В 2017-му NCH Agribusiness Partners буде зобов'язаний повернути кошти інвесторам.

Агрохолдинг «Кернел Груп» також позиціонується як провідна диверсифікована агропромислова компанія в Україні та Росії. Експортуючи щорічно близько 5 млн т сільськогосподарської продукції, агроформування є найбільшим постачальником соняшникової олії (торгові марки "Щедрий Дар", "Стожар", "Чумак Домашня", "Чумак Золота") і шроту на міжнародний ринок та одним з найбільших експортерів зернових з чорноморського регіону. Виробничі активи компанії простягаються від чорноземних сільськогосподарських угідь до маслоекстракційних заводів. При цьому логістика будується на базі найбільшої сільськогосподарської інфраструктури, що включає мережу елеваторів та глибоководні експортні термінали. В 2011 р. «Кернел Груп» придбав «Цукровий союз «Укррос» і компанію «Енселко». У 2012 р. банк земельних ресурсів групи збільшився за

рахунок двох агрокомпаній в Полтавській та Хмельницькій областях, одна з яких – «СТІОМІ-холдинг».

У червні 2013 р. Антимонопольний комітет України дозволив компанії Jerste B.V. (Нідерланди), що належить холдингу «Кернел Груп», отримати контроль над ТОВ «Твеелінген Україна» (м.Київ), що володіє сільськогосподарською компанією «Дружба-Нова». При цьому «Кернел» продав ряд інших активів, розташованих далеко від основних потужностей компанії. Kernel Holding S.A. є акціонерним товариством, зареєстрованим в Люксембурзі. Акції компанії котуються на Варшавській фондовій біржі. У 2015 р. Cascade Investment Fund сконцентрував 5% (близько 4 млн акцій) «Кернел».

Аграрна корпорація «Миронівський хлібопродукт», як уже зазначалося, позиціонується як найбільший в Україні виробник курячого м'яса та м'ясних продуктів (продукція під брендами «Наша ряба», «Легко!», «Бащинський» та ін.). Агрохолдинг об'єднує виробничі потужності всього технологічного ланцюжка м'ясного виробництва – від виробництва кормів, інкубаційних яєць, вирощування великої рогатої худоби (32 тис. голів), свиней (40 тис. голів) і домашньої птиці (217 млн. голів) до переробки і реалізації готової продукції. Цей сегмент бізнесу забезпечує 80% EBITDA холдингу [246].

Компанія обробляє близько 380 тис. га землі, у неї одні з найвищих показників урожайності основних зернових культур. Тим часом фінансові показники не відображають цих результатів. У загальній EBITDA МХП на рослинництво припадає не більш як 15%. Основну частину врожаю зернових компанія використовує для власних потреб – виробництва комбікорму для курей. І лише частину – озимий ріпак і пшеницю – продає на експорт.

У МХП були активи в Росії: йому належав «ВоронежАгроХолдинг», який контролює близько 40 тис. га землі й зерносховища на 150 тис. т. Після того як між Україною й Росією почався конфлікт, вести бізнес у сусідній країні стало важко. У червні власник компанії Ю. Косюк обміняв «Воронеж АгроХолдинг» на активи компанії «Агрокультура», яка орендувала 60 тис. га

на заході України і володіла елеваторами потужністю зберігання 90 тис. т. У найближчому майбутньому МХП планує збільшити банк земельних ресурсів до 500 тис. га. Це зробить її другим агрохолдингом в Україні за розміром банку земельних ресурсів. Близько 65% акцій МХП належать Ю. Косюку. Інші 35% акцій з 2008 р. знаходяться у вільному обігу на Лондонській фондовій біржі.

Агрохолдинг «Українські Аграрні Інвестиції» займається обробкою землі і виробництвом сільськогосподарської продукції. Домагатися хороших результатів компанії допомагає використання різних комбінацій традиційного та мінімального оброблення ґрунту (технологія mini-till). Іноді холдинг застосовує технологію нульового оброблення ґрунту (no-till): пшеницю сіють після озимих ріпаку та сої без оранки ґрунту. Основні культури, які вирощує компанія, – пшениця, соняшник і кукурудза.

Холдинг було створено компанією «Ренессанс Партнерс» і рядом співінвесторів з метою формування одного з найбільших агрохолдингів в СНД. В структуру компанії входить 62 господарств і 5 елеваторних комплексів у 16 областях України. В 2010 р. Європейський банк реконструкції і розвитку надав компанії кредит розміром \$20 млн, який допоміг збільшити банк земельних ресурсів у 2011. В тому ж році кредитна лінія ЄБРР була збільшена до \$40 млн.

Економічна концентрація є невід'ємним атрибутом розвитку корпоративних відносин агробізнесу в світі. Ця тенденція прослідковується й в Україні, але з певними особливостями [261]. Агрохолдинги, що функціонують в Україні, з одного боку, дозволяють забезпечити високу продуктивність та дохідність сільського господарства, підтримують певні напрями продовольчої безпеки країни та її провідну роль як одного із найбільших експортерів продовольства на світовому аграрному ринку.

З іншого боку, нерегульований та неконтрольований розвиток агрохолдингів здатний істотно погіршити економічну конкуренцію на ринку капіталів, землі, сільськогосподарської продукції, зайнятості сільського

населення, що матиме негативні наслідки для сталого функціонування й розвитку національного господарства загалом. Масштаби залучення агрохолдингами сільськогосподарських земель до господарського використання та їх прибутків з одночасним зuboжінням сільського населення, занепадом сільських територій, виснаженням природних ресурсів свідчать про необхідність державного регулювання процесу їх створення та функціонування.

Як показує аналіз угод і практики корпоративних відносин, їх капіталізація в Україні на четвертому етапі розвитку відбувається наступними шляхами й засобами організаційно-економічного механізму:

- перетворення частини прибутку підприємства у додатковий капітал;
- залучення коштів інвесторів через емісію акцій;
- розміщення акцій на фондових біржах країн світу.

В якості значної події цього етапу слід відмітити спроби корпоратизації Державної продовольчо-зернової корпорації України (ДПЗКУ), яка була перетворена в публічне акціонерне товариство (ПАТ). Також створені її філії шляхом емісії акцій в бездокументній формі на весь статутний капітал [285]. При цьому 100% випущених акцій залишилися у власності держави. ДПЗКУ – правонаступник ДАК «Хліб України», створеної в 2010 р. із 44 підприємств (зокрема, це два портові елеватори – Одеський і Миколаївський, 24 лінійних елеватори, 18 комбінатів хлібопродуктів і до 150 тис. га орендованої землі). ДПЗКУ оцінюється в \$1,7 млрд. При цьому є план наростити капіталізацію до \$5 млрд в найближчі декілька років.

Таким чином, процес розвитку корпоративних відносин, корпоратизації агросфери передбачає певні зміни, які охоплюють такі сфери (рис. 1.10). Зміни в кожному блоці відбуваються специфічно із застосування різних способів. Технологія та організаційно-економічний механізм проведення корпоратизації не має чіткої галузевої специфіки. Вона вирізняється мотивами і наслідками етапів розвитку корпоративних відносин. В аграрній

сфері України процес корпоратизації відбувається переважно шляхом створення сільськогосподарських підприємств у формі акціонерних товариств.

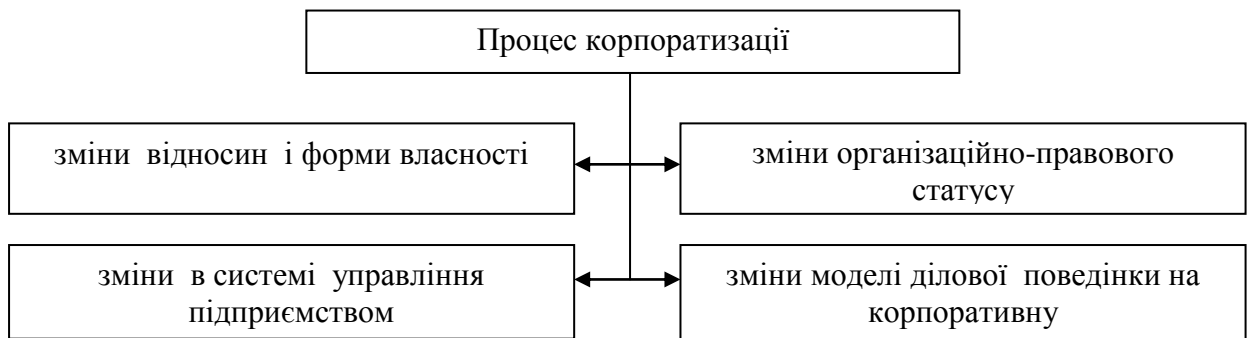

Рис. 1.10. Сфери змін у процесі розвитку корпоративних відносин (розроблено автором)

Корпоратизацію аграрних підприємств можна вважати заключним етапом приватизації. На відміну від приватизації зі зміною власника з державного на приватного, корпоратизація в аграрній сфері не завжди закінчувалась повною приватизацією (як приклад, ДПЗК), коли контрольний пакет акцій залишався у держави. На практиці акції державного акціонерного товариства передавалися в управління приватним інвесторам відповідно до положень Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Отже, процес корпоратизації в агросфері почався у 90-х роках і триває досі.

Наразі, на базі державних аграрних підприємств створено акціонерні товариства, які в подальшому були реформовані в корпоративні структури різних форм та видів (типів). У результаті корпоратизації більша частина аграрних підприємств в Україні функціонує у формі акціонерних товариств, власники яких різними шляхами акумулювали контрольні – 60% та суперконтрольні – 75% пакети акцій [299]. Отже, метою корпоративних відносин є корпоратизація сільськогосподарських підприємств.

Вони розуміються як багатоаспектний соціально-економічний процес залучення капіталу, землі й інших ресурсів в аграрний бізнес, інтеграції підприємств та координації управління ними з метою підвищення

конкуренстоспроможності на аграрному ринку. Корпоративні відносини мають як позитивні, так і негативні прояви. На сучасному етапі розвитку їх організаційно-економічний механізм потребує посилення соціальної складової на засадах соціальної відповідальності корпоративних агроформувань та приватно-державного партнерства, а також екологічної складової шляхом екологізації виробничих бізнес-процесів з метою всебічної підтримки збереження та розвитку сільських територій.

1.3. Управління корпоративними відносинами у виробничо-господарській діяльності аграрної сфери

У найзагальнішому вигляді управління може бути визначено як процес цілеспрямованого впливу на яку-небудь систему з метою підтримки її в певному стані або переведення в новий стан з урахуванням об'єктивних властивостей і закономірностей. Управління завжди мало величезне значення для розвитку суспільства, але його роль особливо зросла в умовах ринкових відносин і глобалізації світового господарства. Серед основних чинників, що підвищують значущість відтворення ефективної стратегії управління аграрною сферою, слід визначити наступні:

- зростання масштабів аграрного виробництва і якісні зрушення в економіці в цілому;
- ускладнення соціально-економічних зв'язків в національній економіці;
- прискорення науково-технічного прогресу, яке особливо високими темпами відбувається в корпоративному секторі сільського господарства;
- посилення концентрації й інтеграції, розширення кооперації і комбінування в аграрному виробництві;
- перехід від екстенсивних до інтенсивних форм сільського господарювання;

- розширення можливостей менеджменту завдяки загальному зростанню рівня освіти, розвитку науки управління, використанню комп'ютерної техніки;
- зміна змісту і організації управлінської діяльності із заміною традиційних методів управління науковими;
- наявність великих невикористаних можливостей підвищення ефективності суспільного виробництва, в аграрній сфері зокрема;
- розвиток і ускладнення корпоративних відносин в аграрній сфері, нових форм господарювання;
- перехід від прямого державного управління сільським господарством до непрямого, зміна пропорцій централізованого і децентралізованого регулювання;
- зміни в характері праці в сільській місцевості – заміна фізичної праці використанням техніки, автоматизація процесів виробництва.

Таким чином, аграрне виробництво як об'єкт управління має специфічні особливості як соціально-економічного, так і організаційно-технічного характеру. Також слід зазначити, що стратегія управління корпоративним сектором в сучасних умовах повинна будуватися за принципом взаємозалежності [303, с. 80]. Це обумовлено тим, що виробництво кінцевої продукції сільськогосподарської галузі залежить ще і від інших галузей, а отже, необхідна координація дій органів управління з іншими галузевими міністерствами. Отже, здійснення окремих заходів в управлінні в сільському господарстві буде малоефективним, - необхідна цілісна система, комплексна стратегія управління.

В стратегії управління та регулювання розвитку корпоративних відносин найбільш доцільно виокремити два підходи до управління інтегрованими формами їх організації в аграрній сфері України: державне регулювання і саморегулювання.

1. Створення аграрно-фінансово-промислових груп на основі законодавчих і нормативних актів для розвитку сукупності аграрних,

промислових фірм і фінансових структур через впровадження прогресивних технологій і здійснення структурних змін в економіці задля підвищення експортного потенціалу і конкурентоспроможності аграрної продукції на основі концентрації інвестиційних ресурсів і фінансування науково-дослідних робіт та впровадження їх результатів.

2. Самоорганізація і саморегулювання без організаційно-правових рамок або меж затвердженої структури. Управління здійснюється на основі обговорених зв'язків і відносин, участі (наприклад, через законодавчо заборонене в офіційних АФПГ перехресне володіння акціями), особистої унії, довгострокових кредитних зобов'язаннях та інших формах залежності підприємств в холдинговій групі. Така форма управління гарантує доступ до фінансово-кредитних і матеріально-технічних ресурсів, а також надійність і прибутковість розміщення капіталу.

Стратегія державного регулювання розвитку корпоративного сільського господарства включає цілеспрямовану дію держави на організацію господарської діяльності корпоративних структур шляхом видання нормативно-законодавчих актів та контролю їх виконання. Найважливіші інструменти такого регулювання: податкова, цінова, кредитна, страхова, закупівельна, зовнішньоекономічна політика – тобто в більшій мірі економічні.

Регулювання корпоративного розвитку сільського господарства є складною системою економічних, правових, соціальних та організаційно-адміністративних заходів. Предметом регулювання є аграрні корпоративні відносини у виробничо-господарській, соціальній та інших сферах діяльності сільськогосподарських корпоративних структур [291, с. 11]. Стратегія управління корпоративним розвитком сільського господарства повинна враховувати специфіку ринкових аграрних відносин:

- значний і непередбачуваний вплив природно-кліматичних чинників, що потребує системи заходів захисту сільськогосподарських виробників від ризиків та страхування збитків сільськогосподарського виробництва;

- значні коливання цін на сільськогосподарську продукцію у зв'язку з різними рівнями врожайності, коливань кон'юнктури ринку, впливу природних чинників та економічних умов сільськогосподарського ринку;

- специфіка продукції, що випускається;

- низька інвестиційна привабливість сільськогосподарського виробництва через тривалий цикл виробництва, високий ступінь непередбачуваності і ризиків, низьку рентабельність певних видів діяльності;

- необхідність значних фінансових інвестицій для технічного оснащення галузі;

- висока залежність виробництва кінцевої продукції від міжгалузевих зв'язків.

Найважливіші напрями регулюючої діяльності визначені як наступні:

- прогнозування розвитку аграрного виробництва, яке зараз практично відсутнє;

- здійснення ефективної структурної перебудови в галузі на підставі запропонованої стратегії взаємодії;

- коригування змісту розділів державних програм розвитку АПК окремо для корпоративного, кооперативного і приватного секторів з врахуванням їх інтересів і особливостей розвитку;

- сприяння розвитку всіх форм власності і організаційних структур в аграрній сфері;

- ефективна урівноважена комерціалізація, кооперація, корпоратизація і демонополізація.

Стратегія становлення та розвитку корпоративних структур холдингового типу обумовлюються територіально-господарськими і регіональними особливостями реорганізації, інтеграції та об'єднання самостійних суб'єктів господарювання аграрної та промислової сфер [259, с. 49]. Агрохолдингізація надає певний вплив на вироблення стратегії управління корпоративним розвитком сільського господарства. Зокрема, слід виділяти блок техніко-економічного обґрунтування створення

агрохолдингів у визначеній місцевості. Організаційні заходи даного блоку повинні включати такі складові:

- аналіз майбутніх умов роботи агрохолдинга в регіоні: оцінка нормативно-правової бази щодо формування і функціонування холдингової компанії на державному і регіональному рівнях, аналіз природних, економічних і організаційних ресурсів, оцінка розвитку АПК в регіоні, аналіз конкурентного середовища;

- визначення мети і суті холдингового проекту: попередній відбір сільськогосподарських підприємств, формування загального складу учасників проекту, аналіз організаційних і технічних рішень щодо реалізації проекту;

- визначення оптимального складу підприємств агрохолдинга;

- техніко-економічне обґрунтування проекту: маркетингові дослідження, схема мережевого виробництва продукції, економічна оцінка ефективності і т. п., аналіз альтернативних сценаріїв формування і розвитку холдингових компаній в АПК або інших галузях;

- підготовка нормативної і проектної документації, укладення договорів і т. д.

Агропромислова корпорація є вертикально або горизонтально інтегрованою структурою і тому для неї важливим питанням є вироблення ефективної стратегії управління суб'єктами корпоративної інтеграції, яке може відбуватися на трьох рівнях:

- горизонтальний внутрішньо корпоративний – організація горизонтальних внутрішньокорпоративних відносин (потоки капіталу, обсяги постачань ресурсів і товарів і т.п.);

- вертикальний внутрішньокорпоративний – організація вертикальних внутрішньокорпоративних відносин (потоки інвестицій і перерозподіл прибутку в рамках корпорації, дивіденди);

- горизонтальний міжкорпоративний – організація горизонтальних відносин структур, які входять в різні корпорації (обсяги фінансування,

постачань ресурсів, циркуляція ресурсів між корпораціями).

Запропоновані інструменти сприятимуть корпоративній інтеграції в агросфері при жорсткому дотриманні антимонопольного законодавства; розвитку кооперативного сектора и стимулюванню процесу формування асоціацій та об'єднань; підтримці фермерства та невеликих землевласників. Крім того вони свідчать про ведучу роль держави в управлінні розвитком корпоративного сектору як елементу АПК.

Найбільш оптимальною стратегією за результатами аналізу виявляється стратегія взаємодії з елементами державно-приватного партнерства. На сьогодні стратегія взаємодія між малими, середніми та інтегрованими структурами господарювання в аграрній сфері не набула належного поширення.

Нами пропонується кілька варіантів взаємодії в рамках даної стратегії:

- інтеграція сільськогосподарського підприємства до інтегрованої корпоративної структури в якості структурного підрозділу з втратою юридичної самостійності;
- інтеграція сільськогосподарського підприємства до інтегрованої корпоративної структури в якості дочірньої структури з втратою господарської самостійності і збереженням юридичної;
- інтеграційні відносини між підприємствами агробізнесу і корпоративними структурами на умовах авансування, підряду, контракції, оренди;
- сателітна структура: функціонування малих фірм-сателітів при дочірніх фірмах або юридично самостійних малих фірм, тісно залежних від «батьківської» структури;
- коопераційні відносини – взаємодія щодо певних видів продукції рослинництва чи тваринництва, певних видів робіт або етапів аграрного виробництва (може утворюватися економічний симбіоз при стійких довготривалих відносинах);
- тимчасова співпраця для реалізації певного виду робіт або проекту

для корпорації;

- відсутність інтеграційних відносин і співпраці - окреме орієнтування на ринок кінцевого споживача, розвиток незалежних власних каналів переробки, зберігання і збуту;

- жорстка цінова політика на ринку сільськогосподарської сировини з боку крупних корпоративних структур: пониження цін на ринку для скупки продукції завдяки монопольному лідерству на ринку споживачів.

Не має підстав говорити про ефективність певного виду господарювання. Більше того, саме унікальність і різноманітність аграрного виробництва вимагає мультисистемного підходу до організації системи управління, який повинен включати міжгалузеві, міжсекторальні, міжгосподарські зв'язки та використовувати принцип партнерства. На наш погляд, управління корпоративним розвитком сільського господарства складається з комплексу цілеспрямованих організаційно-економічних дій по органічному поєднанню розвитку корпоративних структур з функціонуванням альтернативного сектору, тобто збалансоване регулювання дуальної структури на базі сучасних принципів, направлених на оптимізацію збалансованості агропромислового виробництва і ринкової кон'юнктури.

Стратегія управління корпоративним розвитком сільського господарства, як і будь-яка система, включає наступні елементи: ціль, завдання, принципи, об'єкт, предмет, методи, функції, інформацію, кадри, техніку і технологію управління [226]. Система управління корпоративними відносинами в агросфері є сукупністю вказаних елементів, які перебувають в кількісних і якісних взаємопов'язаних процесах, а також створюють комплексну цілісність (рис. 1.11).

Принципи стратегії управління передбачають наступне:

- законність – дотримання законності у сфері сільськогосподарського виробництва всіма суб'єктами аграрних відносин;

- науковість – забезпечення наукового обґрунтування заходів щодо вдосконалення системи управління корпоративним розвитком сільського

Рис. 1.11. Концепція побудови системи управління корпоративними відносинами в агросфері (розроблено автором)

господарства, розповсюдження отриманих в умовах корпоративних структур наукових досягнень для вільного доступу інших суб'єктів аграрних відносин;

- системний підхід – системне формування і функціонування корпоративних структур в аграрному виробництві;

- демократичність – 1) єдиновекторність інтересів та рівність прав місцевих органів самоврядування, громадських організацій і підприємницьких структур всіх організаційних форм, що функціонують на сільських територіях, 2) управлінська ієрархія будується від низу до верху, на принципах виборності і підзвітності перед нижчими рівнями, що виключає бюрократизацію;

- ієрархічність – підлеглисть корпоративних структур елементам вищого рівня і органам влади в контексті лінійного або функціонального управління;

- цілісність – властивість інтегрованої системи управління виконувати задану цільову функцію, що реалізується тільки централізованою системою управління сільським господарством, а не окремими її ланками або підсистемами;

- структурованість – наявність певної організаційної структури системи управління, яка складається із взаємопов'язаних суб'єктів всіх форм власності і організаційних форм, що реалізують задану мету;

- гнучкість – змінність параметрів елементів системи управління під впливом зовнішнього середовища, а також зміни у складі та структурі учасників реалізації стратегії;

- адаптивність – здатність системи управління змінювати свою структуру і механізм функціонування у відповідності з новими цілями і під впливом зовнішніх факторів;

- оптимальність – вибір найкращого варіанту організації управління, відповідного досягненням науки і передового досвіду і конкретним умовам сільськогосподарського виробництва;

- відповідальність – соціальна, за здоров'я і благополуччя нинішніх і

майбутніх поколінь і стан навколишнього середовища;

- пріоритетність – надання пріоритетів у розвитку не тільки певним підприємствам, а корпоративним, середнім, малим структурам господарювання або приватним господарствам в залежності від специфіки того чи іншого регіону, його потреб, потреб аграрної галузі та переробної промисловості і т. п.;

- рівноправ'я – рівноправний розвиток всіх суб'єктів господарювання в аграрній сфері, рівні можливості доступу до кредитних ресурсів, каналів збуту, транспортних мереж і т. ін., однакові умови надання пільг у оподаткуванні.

Ефективність управління побудованою системою можна визначати як результативність її функціонування за умови оптимізації матеріальних, трудових, фінансових та інших витрат, виражену в кількісних та якісних показниках об'єктів і предмета управління [208, с. 34]. На практиці для визначення ефективності управління використовується багато методичних підходів, різноманітність яких ускладнює оцінку ефективності управління і не дає змоги обрати найбільш достовірний. Визначати ефективність управління корпоративними відносинами сільського господарства в загальному вигляді нами пропонується наступним чином:

$$E_{\Phi y} = E_e + E_c + E_i - E_n - B, \quad (1.1)$$

де $E_{\Phi y}$ – ефективність управління,

E_e – економічна ефективність,

E_c – соціальна ефективність,

E_i – інша ефективність,

E_n – негативний ефект,

B – інвестиційні витрати на впровадження інноваційних заходів управління.

Як свідчить аналіз світових тенденцій та виявлених нами факторів, найбільш оптимальною з позицій отримання економічного ефекту стратегією буде державно-корпоративна, за якої об'єднання держави і корпоративних

структур у вирішенні тих або інших проблем суспільного розвитку дозволить сформувати систему економічних відносин як якісно нову форму розвитку продуктивних сил в аграрній сфері економіки. Органічний спільний розвиток державно-корпоративних, кооперативних і приватних господарств в сільському господарстві дозволить змінити рентоорієнтовану діяльність агрохолдингів на селі, забезпечить рівноправність форм господарювання, соціальну відповідальність корпоративного бізнесу та добросовісну конкуренцію, що призведе, в підсумку, до соціоекономічної стратегії розвитку аграрної сфери.

Найбільший рівень соціальної ефективності, на наш погляд, буде досягнуто в умовах пропонованого державно-приватного партнерства. Участь держави може відбуватися через капіталізацію державою земельних активів для входження в корпорації з певним відсотком акцій, що дасть змогу управляти процесом їх розвитку і діяльності на користь екологізації виробничих процесів, підтримки зайнятості сільського населення та розвитку сільських територій у цілому [193, с. 25].

Саме великі інтегровані корпоративні структури дозволяють відновити технологічну та економічну єдність агропромислового виробництва, підвищити рівень його технічної оснащеності та фінансової забезпеченості, мобілізувати значні фінансові кошти для інвестування в будівництво сучасних агропромислових комплексів. Корпоративна модель вертикальної інтеграції забезпечує можливість централізованого і оперативного управління виробничо-господарською діяльністю підприємств на різних стадіях технологічного ланцюжка не на основі адміністративних методів, а на основі контролю над власністю, скасовуючи протиріччя між спільністю виробничих завдань підприємств різних сфер та галузей агропромислового та аграрного виробництва і їх економічною роз'єднаністю. Проте багато дослідників дотримуються думки про негативний вплив великих корпорацій на розвиток галузі та сільських територій загалом (табл. 1.5).

Можна погодитися з П.Ф. Кулиничем, що така ситуація спостерігається

тому, що держава ще не сформувала власної позиції щодо доцільності та перспектив функціонування агрохолдингів у сільськогосподарському виробництві. Створення агрохолдингів продиктоване виключно об'єктивними економічними факторами і не є наслідком цілеспрямованої законодавчої діяльності держави у сфері сільськогосподарського землекористування [125, с. 164].

Таблиця 1.5

Негативний вплив корпоративних відносин на розвиток агросфери та сільських територій і пропозиції щодо його подолання*

Негативні наслідки функціонування	Заходи подолання
Несплата платежів у місцеві бюджети села через реєстрацію корпоративних структур не у сільській місцевості за місцем оренди землі	Зобов'язання частину податків сплачувати до місцевого бюджету за місцезнаходженням земельних площ (розмір визначати залежно від величини площі); соціальна відповідальність
Відмова від кладення коштів у розвиток соціальної сфери сільських територій	Обмеження території функціонування певним адміністративним районом; соціальна відповідальність
Монополізація певних сегментів аграрного ринку, провокування безробіття, бідності та маргенолізації сільського населення	Обмеження площі земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді корпоративних структур; зобов'язання підтримки розвитку дрібних та середніх аграрних товаровиробників
Посилення рівня безробіття в сільській місцевості через використання переважно не місцевих жителів та впровадження інновацій	Встановлення обов'язкової квоти роботи для сільських мешканців за місцем проживання, підтримка альтернативних видів зайнятості та соціальних програм
Нецільове або/та згубне використання, невідновлення, втрата родючості сільськогосподарських земель та ін. природних ресурсів	Впровадження державного моніторингу, контролю та санкцій/пільг за використання с/г угідь, екологізації бізнес-процесів
Недотримання платежів в бюджет через лобізм, реєстрацію в офшорах та ряд податкових пільг [41, с. 26]	Скасування податкових пільг для корпоративних структур (фіксований с/г податок, нульова ставка ПДВ, пільги по окремих обов'язкових платежах)

* розроблено автором

Ми згодні з тими науковцями, які вважають, що основний акцент у державній аграрній політиці має бути зроблений на відродження села не тільки як виробничого, а й духовного середовища з перетворенням сільської місцевості у сприятливий для проживання сільського населення ареал [125]. Стихія ринку має бути підпорядкована пріоритетам розвитку таких форм сільськогосподарського землекористування, які сприяють підвищенню добробуту, насамперед, сільського жителя. Відповідно, в рамках цього підходу пропонується забезпечити пріоритетний розвиток малих і середніх форм сільськогосподарських товаровиробників – особистих селянських та фермерських господарств.

Основні пріоритети розвитку корпоративних відносин аграрної сфери, засади ефективної системи корпоративного управління нам представляються наступним чином (рис. 1.12).

Основні пріоритети
Науково обґрунтоване роздержавлення і приватизація об'єктів аграрної сфери
Створення дієвих економічних, організаційних, правових інструментів механізму забезпечення прав та інтересів учасників корпоративних відносин
Підвищення інвестиційної привабливості агросфери, агроформувань та сільських територій
Сприяння скороченню сільськогосподарських ризиків та компенсації їх наслідків
Формування належної інфраструктури та організації корпоративних відносин і корпоративного управління
Організація державного моніторингу, контролю й регулювання корпоративних відносин
Сприяння підвищенню інформаційної прозорості корпоративних відносин
Формування корпоративної культури, зорієнтованої на забезпечення прав та інтересів усіх учасників аграрних відносин

Рис. 1.12. Основні пріоритети розвитку корпоративних відносин аграрної сфери на перспективу (розроблено автором)

Отже, в цілому створення і функціонування системи управління розвитком корпоративних відносин сільського господарства повинні

базуватися на таких макроекономічних принципах та пріоритетах:

- спрямованість цінової, фінансово-кредитної і податкової політики держави на відродження і підтримку підприємств всіх організаційних форм господарювання та власності агросфери для досягнення розширеного відтворення галузі;

- забезпечення однакових конкурентних соціально-економічних умов господарювання всім господарським структурам аграрного виробництва;

- вільний вибір агробізнесом сфери діяльності за обов'язкових умов її законності;

- обмеження адміністративним та економічними методами монопольних формувань у сфері аграрного та агропромислового виробництва;

- дотримання гарантій і відповідальності суб'єктів аграрних корпоративних відносин за високу якість виробленої продукції і наданих послуг, термінів і умов їх постачань, своєчасність взаєморозрахунків;

- забезпечення через амортизаційну політику своєчасного відтворення матеріально-технічних засобів, садів та основного стада сільськогосподарських тварин;

- ефективна взаємодія влади й інтегрованих корпоративних агроформувань через інститути та механізми державно-приватного партнерства;

- соціальна відповідальність корпоративного бізнесу за місцем діяльності й на національному рівні.

Висновки до розділу 1

1. За формами власності та організації виробництва в Україні створена та функціонує модель організації агросфери на засадах багатокладності. Ця

модель є дуальною, адже її структура формується під впливом двох типів відносин: корпоративних, представлених у формі організації й діяльності агрохолдингів, інтегрованих структур, господарських товариств, кооперативів, кластерів; індивідуальних (фермерські й селянські господарства населення, домогосподарства). Багато сучасних дослідників розвинули бачення своїх попередників і визначили корпоративні відносини як окремий вид відносин.

2. Необхідно зазначити різноспрямованість векторів розвитку даних сфер: корпоративні відносини спрямовані, в більшій мірі, на забезпечення прибутків на основі виробництва привабливих та експортоорієнтованих видів продукції – зернові й технічні культури для масової переробки та вжитку; індивідуальні відносини спрямовані на малоприбуткові та трудомісткі види виробництва (картопля; овочі; городні, пряні і лікарські рослини; плоди і ягоди, мед; молоко) та забезпечення внутрішнього аграрного ринку.

3. Одна із специфічних рис формування корпоративних відносин полягає в тому, що в якості їх суб'єктів можуть виступати групи або об'єднання юридичних осіб. Типи таких об'єднань, - це: пул – розподіл матеріально-речових результатів діяльності пулу між його учасниками проводиться згідно обумовлених квот (не є юридичною особою); альянс – об'єднання на основі певної угоди між підприємствами за принципом горизонтальної кооперації з юридичним оформленням або без нього; корпоративна група – сукупність юридичних осіб, зв'язаних між собою корпоративними відносинами. Форми участі в корпоративних відносинах розуміються як участь в засновницькому договорі, на договірній основі, придбання права власності на паї, частки, акції і т. п.

4. За законодавством України, основними формами реалізації корпоративних відносин є агропромислові концерни, холдингові компанії, кооперативи, акціонерні й господарські товариства та інші об'єднання, які створюються, переважно, на основі спільних капіталів засновників. Визначальними ознаками корпоративних відносин, на наш погляд, є

наступні: кількість учасників є більшою за одного (одна особа не може створити об'єднання, а лише бути засновником суб'єкта підприємництва); об'єднання майна учасників у грошовій і/або товарній формі; наявність єдиної мети (загального інтересу), яка є основою корпорування; відповідальність учасників по зобов'язаннях переходить у відповідальність корпорації; управління справами корпорації відособлене від особистої волі учасників.

5. Здебільшого, під корпоративним аграрним суб'єктом розуміється господарюючий суб'єкт у формі комерційної юридичної особи, організованої на принципах членства і інтегрування (об'єднання), відносно майна якої учасники несуть зобов'язальні права, а відносно прибутків мають права розподілу і отримання. На наше переконання, це визначення слід доповнити у прикінцевій частині "...та соціальну відповідальність перед суспільством, особливо сільськими громадами за стан, відтворення та розвиток сільських територій". Це зумовлено наявністю значних негативних результатів функціонування корпоративного сектору.

До них належать, у першу чергу, вивільнення значних мас трудових ресурсів на селі через концентрацію, спеціалізацію та модернізацію аграрного виробництва; погіршення добробуту, депопуляція та маргіналізація сільських жителів; зменшення кількості сільських поселень та їх знелюднення й втрата як центрів просторової організації суспільства; вимивання капіталів та погіршення стану природних ресурсів; ігнорування потреб сільських громад та сільських територій з послідуючою деградацією останніх; не екологічне виробництво продуктів харчування; лобіювання власних інтересів на найвищому управлінському рівні та підміна функцій державного сектору в агросфері як провідного; монополізація аграрного ринку, тиск на його інших учасників та нерівні умови конкуренції.

В якості позитивних рис або конкурентних переваг корпоративних відносин в агросфері слід вказати на підвищення ефективності й конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на основі

його всебічної інноваційності, модернізації, концентрації ресурсів і капіталів; підвищення продуктивності праці та бізнес-процесів; забезпечення формування іміджу України як світового виробника продовольства; можливості спільного вироблення стратегії управління й маркетингу, планування й прогнозування діяльності, представництва інтересів учасників; забезпечення умов особистісного зростання для своїх працівників.

б. Організаційно-економічний механізм здійснення корпоративних відносин визначається, значним чином, етапами та цілями й особливостями його етапів, а не галузевою належністю. Визначено, що перший етап – початок – середина 90-х рр. – був передумовний. В основі їх механізму були методи, інструменти, процеси роздержавлення, приватизації, формування різних укладів на селі. На другому етапі – завершився наприкінці 90-х рр., були створені великі фінансово-промислові групи, які почали процес переділу економічного і фінансового контролю в економіці. Агросфера привернула їх увагу як підприємницьких структур як вільна ринкова ніша. Це дало підстави виокремити третій етап – інтеграційний (кінець 1990-х років – 2006 р). Четвертий етап (2006 р. – до сьогодні) – холдингізація – розвиток корпоративних відносин через капіталізацію і концентрацію аграрного виробництва, а також залучення підприємницьких структур з інших секторів економіки (промисловий, фінансовий).

Це можна вважати причиною того, що поширеним способом створення агрохолдингів було проникнення капіталу великих підприємств з переробки продукції сільського господарства, промислових підприємств, не пов'язаних з сільськогосподарською продукцією, в агробізнес шляхом викупу боргів і активів сільськогосподарських підприємств з перетворенням їх у свої філії та дочірні підприємства. Холдингізація у 2009-2011 рр., в основному, відбувалася шляхом поглинання великими корпораціями підприємств меншого розміру із застосуванням різних організаційно-економічних механізмів корпоратизації. Зокрема, розподіл податку на додану вартість (ПДВ) вирішено представити в таких пропорціях: для виробників зернових та

технічних культур пропорція становитиме 15% на спецрахунки (для подальшого використання на розсуд підприємства) і 85% в бюджет; для виробників тваринницької та молочної продукції – 80% на спецрахунки і 20% в бюджет; для виробників іншої продукції пропорція становитиме 50% на 50%.

7. Технологія та організаційно-економічний механізм проведення корпоратизації не має чіткої галузевої специфіки. Вона вирізняється мотивами і наслідками етапів розвитку корпоративних відносин. В аграрній сфері України процес корпоратизації відбувається переважно шляхом створення сільськогосподарських підприємств у формі акціонерних товариств. В стратегії управління та регулювання розвитку корпоративних відносин найбільш доцільно виокремити два підходи до управління інтегрованими формами їх організації в аграрній сфері України: державне регулювання і саморегулювання.

Створення та розвиток сукупності аграрних, промислових фірм і фінансових структур через впровадження прогресивних технологій і здійснення структурних змін в економіці задля підвищення експортного потенціалу і конкурентоспроможності аграрної продукції на основі концентрації інвестиційних ресурсів і фінансування науково-дослідних робіт та впровадження їх результатів.

Самоорганізація і саморегулювання без організаційно-правових рамок або меж затвердженої структури. Управління здійснюється на основі обговорених зв'язків і відносин, участі (наприклад, через законодавчо заборонене в офіційних агропромислових фінансових групах (АПФГ) перехресне володіння акціями), особистої унії, довгострокових кредитних зобов'язаннях та інших формах залежності підприємств в холдинговій групі. Така форма управління гарантує доступ до фінансово-кредитних і матеріально-технічних ресурсів, а також надійність і прибутковість розміщення капіталу.

8. Державне регулювання корпоративних відносин в агросфері є

складною системою економічних, правових, соціальних та організаційно-адміністративних заходів. Предметом регулювання є аграрні корпоративні відносини у виробничо-господарській, екологічній, соціальній та інших площинах діяльності. Стратегія регулювання та управління повинна враховувати також специфіку сільського господарства: значний і непередбачуваний вплив природно-кліматичних чинників, що потребує системи заходів захисту товаровиробників від ризиків та страхування збитків аграрного виробництва; значні коливання цін на сільськогосподарську продукцію у зв'язку з різними рівнями врожайності, амплітудою кон'юнктури аграрного ринку; споживчі властивості продукції, що виробляється; низьку інвестиційну привабливість галузі через тривалий цикл виробництва, високий ступінь непередбачуваності і ризиків, низьку рентабельність певних видів діяльності; необхідність значних фінансових інвестицій для технічного оснащення галузі; високу залежність кінцевих результатів від міжгалузевих зв'язків.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ І ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ

2.1. Сукупність показників та індикаторів оцінки ефективності корпоративних відносин

Сучасною тенденцією розвитку вітчизняної аграрної економіки стає формування великої кількості корпоративних утворень, переважно у формі акціонерних товариств. Тому від ефективності функціонування та кваліфікації управлінського апарату, від впровадження нових принципів корпоративного управління суб'єктів господарювання агросфери та від участі підприємств корпоративного сектора в політичному та соціальному житті країни залежить рівень її економічного розвитку, особливо сільських територій. Однією з головних проблем у підвищенні рівня корпоративного управління є відсутність єдиної методики, яка дозволяє оцінити його ефективність [119, с. 65]. Проблема корпоративного управління зумовлена також неврегульованістю корпоративних відносин в агросфері на рівні державної аграрної політики, місцевих органів влади.

Корпоративне управління – це форма управління аграрним підприємством для врегулювання відносин (встановлення взаємозв'язків, збалансування сил та врахування інтересів) усіх учасників (акціонерів, менеджерів, директорів, зацікавлених осіб) за умови дотримання норм законодавства та правил ведення агробізнесу. Вона спрямована на залучення та раціональне використання ресурсів при здійсненні відповідного керівництва та контролю для підвищення ефективності функціонування корпоративного підприємства, з метою отримання прибутку у вигляді дивідендів відповідно до частки власності у статутному капіталі,

забезпечення його фінансово-економічної стійкості та конкурентоспроможності.

Одним із найважливіших чинників ефективного розвитку корпоративних відносин є відносини всередині агроформування, або корпоративна культура. На жаль, сьогодні ці відносини ще далекі від належного рівня через постійні конфлікти між менеджментом підприємства та його акціонерами, між власниками малих та великих пакетів акцій, між стратегічним інвестором та іншими акціонерами.

Ефективність корпоративного управління стає вирішальним чинником успішної роботи агрофірм, компаній, холдингів, корпорацій, акціонерних товариств в ринкових умовах. Отже, за відсутності його ефективної структури, що визначає взаємини ради директорів, виконавчого органу та акціонерів, вітчизняні корпоративні агроформування та економіка в цілому будуть постійно стримуватися в своєму розвитку нестачею власного капіталу. Ефективність корпоративного управління має бути досягнута з урахуванням інтересів всіх учасників корпоративних відносин, до яких належать власники підприємства – акціонери, наймані менеджери – управління акціонерного товариства, а також інвестори й кредитори.

Проблеми розвитку корпоративного сегменту аграрної сфери висвітлено науковцями в різних аспектах, а саме: правове регулювання корпоративних відносин, формування інформаційного поля корпорацій, управління їх фінансово-економічними ресурсами; управління розвитком корпорацій та гармонізація інтересів учасників корпоративного управління; розбудова системи корпоративних відносин, яка дозволяє повною мірою використовувати всі переваги акціонерної форми власності [99].

Під час дослідження розвитку корпоративного сегменту аграрної сфери нами доведено можливість використання наступних методів: загальноприйняті економіко-статистичні методи (порівняльний, динаміки, темпів росту, графічний, структурний, факторний, кореляції, ранжування, балансовий, класифікації, кластеризації). В їх основу покладено аналіз за

даними Державної служби статистики України. Метод експертних оцінок, побудова рейтингу учасників корпоративного сектору ґрунтуються на застосуванні розрахунків валової сільськогосподарської продукції, оцінки фінансових результатів за даними звітності, анкетування та опитування, огляду досліджень незалежних агентств, спілок, асоціацій, громадських організацій і т.п. Проведене дослідження показує, що часто аграрні компанії порівнюються між собою, приймаючи за основу розмір банку земельних ресурсів. При цьому до рейтингу не потрапляють великі тваринницькі підприємства, які взагалі не мають великих угідь.

Тому додатково для комплексного аналізу розвитку корпоративних відносин та їх ефективності слід проводити рейтинг, заснований на такому показовому критерії, як фінансові результати корпоративного сектору. Основним показником виступає дохід або валова виручка, отримані компанією, а додатковим – показник чистого прибутку або збитку компанії. Другий показник обраний додатково, оскільки багато агрокомпаній інвестують у розвиток, що істотно знижує їх рівень прибутковості. Інформацію про дохід і чистий прибуток отримується з декількох джерел. Це дані офіційної статистики, оприлюднена фінансова звітність, дані біржових звітів, новини в ЗМІ, рейтинги науково-дослідних установ (Latifundist, AgriSurvey, УКАБ та ін.). Основоположним критерієм оцінки фінансово-економічного стану корпорацій та ефективності корпоративних відносин є показник EBITDA.

В якості критеріїв розвитку корпоративного сегменту в галузі також пропонується використовувати такі кількісні та якісні показники, як швидкість розвитку, інноваційність, рівень інтенсифікації виробництва, рівень індустріалізації, оригінальність, просування на нові ринки, кліматичні пояси, територіальне охоплення ринку [56, с. 121]. Більша частина з запропонованих критеріїв визначається експертним шляхом. За результатами дослідження нами розроблена комплексна система показників оцінки ефективності розвитку корпоративного сегменту аграрної сфери (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Комплексна система показників розвитку корпоративного сегменту
аграрної сфери***

Система показників	Перелік основних показників
Кількісні показники рослинництва	
площі сільськогосподарських угідь	площа ріллі, родючі землі, посівна площа, площа садових господарств та ін.
посівна площа під всіма сільськогосподарськими культурами і за їх видами - структура посівів	площі під культурами: рапс, пшениця, кукурудза, соняшник, соя, цукровий буряк, картопля, гречка, ячмінь, горох, квасоля, овочі, тепличні, технічні, кормові культури, виноград, плодово-ягідні і т.д. зернові, олійні, зернобобові та інші культури
Кількісні показники тваринництва	
поголів'я тварин та кількість їх продукції	поголів'я ВРХ і птиці за їх видами, жива вага м'яса ВРХ і м'яса птиці, кількість вироблених кормів та інкубаційних яєць, надої молока
Виробничі показники	
валова продукція	обсяги валової продукції сільського господарства і питома вага корпоративного сектору
обсяги переробки	обсяги переробленої сільськогосподарської сировини
обсяги сільськогосподарської продукції за підгалуззями	рослинництво (соняшникова олія і шрот, комбікорм, насіння, цукор, бобове борошно, консервований горох, солод)
	тваринництво (м'ясо і птиця за їх видами, жири, сало, вовна, кісткова мука, продукти переробки молока і т.п.)
Показники розвитку	
показники розвитку виробничої, допоміжної сфери та сфери обслуговування і збуту (планування і вирошування урожаїв до зберігання, транспортування і логістики)	кількість елеваторних комплексів, перевантажних та перевалочних терміналів, переробних підприємств, експортних терміналів, заводів (комбікормових, цукрових, крохмальних, олійноекстракційних, борошномельних, соків та ін. по переробці сільськогосподарської продукції), ферм та тваринницьких комплексів і комбінатів, птахофабрик та інкубаторів, біогазових станцій, МТС, зерносховищ, картоплесховищ, овочесховищ та ін. сховищ, резервуарів для зберігання, складів; транспортні активи, виробничі потужності з переробки сільськогосподарської продукції, обсяги агротехнічних заходів, розміри парку сільськогосподарської техніки за її видами, наявність мережі дистрибуції та франчайзингу
Зовнішньоекономічні показники	
кількісні та структурні	обсяги експорту та імпорту за видами сільськогосподарської продукції
Фінансові показники	
звітні та поточні	виробничі витрати, дохід або валова виручка, показник чистого прибутку або збитку, рентабельність, дохід на 1 га, виробнича собівартість, ціна реалізації, активи
Якісні показники	
показники віддачі та залежності	урожайність, надої, віддача від добрив, рентабельність вкладень або аграрних заходів, несучість, народжуваність і т. ін.

* розроблено автором

За оцінками науковців та практиків, підприємства, які спеціалізуються лише на рослинництві, мають кращу економічну ситуацію ніж ті, що займаються рослинництвом і тваринництвом – 38% проти 20% (рис. 2.1).

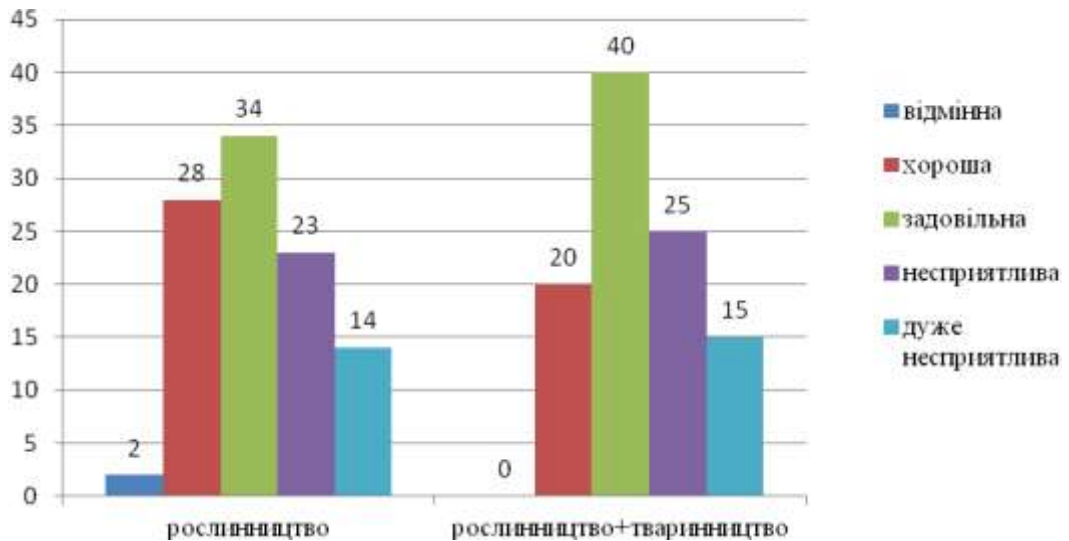

Рис. 2.1. Оцінка економічної ситуації в галузях спеціалізації сільського господарства України на основі опитування, 2015р., %

Виробники рослинницької та тваринницької продукції частіше називають економічну ситуацію у галузях «задовільною», ніж виробники лише рослинницької продукції, хоча для обох груп ця характеристика є найбільш поширеною (рис. 2.2). Більше половини респондентів вважають поточну економічну ситуацію скоріше позитивною, ніж негативною, не залежно від спеціалізації їхнього виробництва.

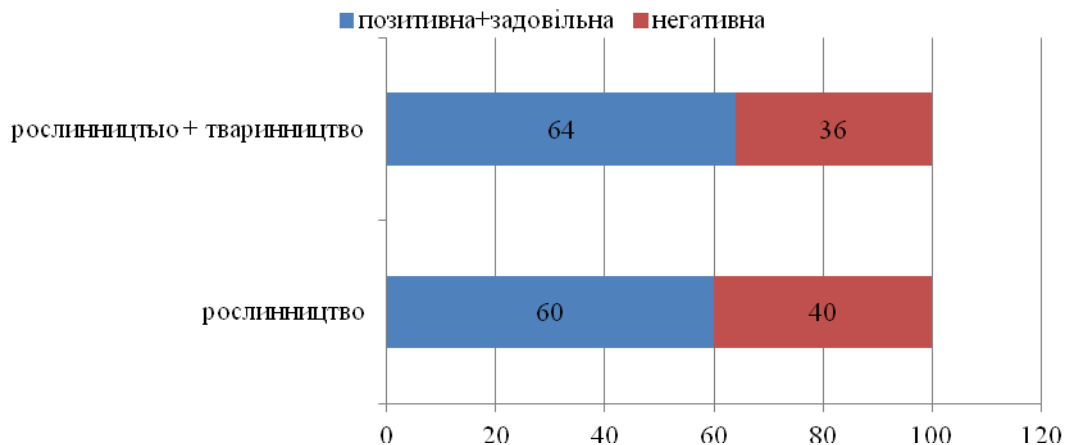

Рис. 2.2. Питома вага оцінок економічної ситуації у галузях спеціалізації сільського господарства України, 2015 р., % (Джерело: [2])

За результатами аналізу сформовано комплекс показників ресурсокористування в корпоративних агроформуваннях за видами виробничих ресурсів (Додаток Б). Крім того загально використовувані у промисловій сфері показники ресурсокористування інтерпретовано до особливостей аграрної сфери. Крім того, ефективність використання капіталу в корпоративному секторі аграрної сфери вимірюється загальновідомими і використовуваними показниками, які відображено у табл. 2.2, як загальний перелік без зазначення їх характеристики та методики розрахунку.

Таблиця 2.2

Індикатори та показники ефективності використання капіталу в корпоративному секторі агросфери*

Показники	Об'єкт виміру	Перелік
Показники фінансового стану	Показники ліквідності і платоспроможності	коефіцієнти: загальної ліквідності (покриття), термінової ліквідності, моментальної ліквідності (абсолютної), ліквідності запасів, ліквідності засобів в розрахунках, співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості, мобільності активів, співвідношення активів
	Показники фінансової стабільності	коефіцієнти: незалежності (автономії), заборгованості, фінансового ліверіджа, маневреності, довгострокового фінансового ризику, фінансової стійкості, ризику
	Показники рентабельності	рентабельність: продажів, основного капіталу, основної діяльності, оборотного капіталу, інвестицій, реінвестування капіталу, фінансовий важіль, коефіцієнт прибутковості, норма прибутку на власний капітал
Показники використання власного капіталу	Коефіцієнти динаміки капіталу	Коефіцієнти: надходження всього капіталу, надходження власного капіталу, використання власного капіталу
	Коефіцієнти ділової активності	коефіцієнти оборотності власного капіталу, період обороту власного капіталу
	Коефіцієнти фінансової стійкості	коефіцієнти: автономії, співвідношення позикового і власного капіталу, маневреності власного капіталу, фінансової стійкості, незалежності, фінансування
Показники ефективності додаткових вкладень у виробничі ресурси	Авансований капітал	норма прибутку на авансований капітал, віддача авансованого капіталу за товарною продукцією, питома вага власних оборотних коштів в авансованому капіталі, величина реінвестованого прибутку на одиницю вартості авансованого капіталу, коефіцієнти: ефективності додаткових вкладень в авансований капітал, ефективності додаткових поточних виробничих витрат, окупності прибутком додаткових поточних витрат

* узагальнено автором

Аналіз статистичних даних показує, що у великих підприємствах, особливо в агрохолдингах, найкращі показники забезпеченості і структури основного капіталу. Це обумовлено тим, що у ці підприємства здійснені великі інвестиційні вкладення, призначені на оновлення основних фондів. Коефіцієнти оновлення основних фондів у середніх за розмірами капіталу корпоративних агроформуваннях також забезпечують їм інтенсивний шлях розвитку на основі впровадження інновацій. Менші підприємства мають низькі показники оновлення основних засобів [36, с. 354]. В цілому, у сільському господарстві загалом коефіцієнти оновлення перевищують коефіцієнти вибуття основних засобів, тобто основний капітал збільшується, коефіцієнти зносу машин та обладнання не перевищують четверті основного капіталу. Таким чином, за останні роки завдяки активізації корпоративного розвитку в галузі підвищився рівень матеріально-технічного забезпечення й обсяг майнового потенціалу.

Статистичний аналіз показників приросту й оновлення основних фондів за останні роки відносно нерухомої (будівлі, споруди та ін.) і рухомої (машини, обладнання, транспортні засоби) складових майнового комплексу показує, що темпи оновлення його пасивної частини випереджають темпи оновлення активної. Це зумовлено великими розмірами інвестицій корпоративних підприємств у будівництво нових об'єктів господарювання та прикладання праці.

Економічне зростання аграрної сфери великим чином залежить від ефективного використання людського капіталу. Тому кожна організація та підприємство галузі мають бути зацікавлені в тому, щоб їх корпоративний людський капітал знаходився завжди на достатньо високому рівні. Ми погоджуємося з тим, що у аграрній сфері наявна діалектична проблема: з одного боку, низький рівень життя на селі не сприяє активному і комплексному розвитку людського капіталу, а з іншого, - тільки високий рівень розвитку людського капіталу здатний забезпечити економічне зростання і конкурентоспроможність аграрного виробництва, підвищення

якості життя сільського населення та удосконалення організації сільських територій з метою подальшого відродження та розвитку [4, с. 46].

Також вірним слід вважати твердження, що темпи зростання сільськогосподарського виробництва здійснюють подвійний вплив на формування трудового потенціалу на селі: з одного боку, корпоратизація і зростання аграрного виробництва сприяють залученню працівників у галузь, а з іншого боку, інновації, інтенсифікація виробництва, його модернізація призводять до зниження потреби в робочій силі, особливо низько кваліфікованій.

Проте темпи поліпшення матеріально-технічної бази аграрного виробництва не відповідають темпам розвитку трудового потенціалу в сільській місцевості. Придбаній аграрними корпораціями сучасній високопродуктивній техніці не відповідають склад і якість трудового потенціалу на селі. Однією з гострих проблем є низька зайнятість працездатного сільського населення через його низьку кваліфікацію, що призводить до посилення соціальної напруженості та рівня безробіття на ринку праці.

Необхідно зазначити, що багато з приведених показників використання людського ресурсу в аграрній сфері переплітаються між собою або носять змішаний характер (табл. 2.3). Наприклад, показник витрат праці на виконання окремих операцій у тваринництві та рослинництві є локальною нормою часу й корисним з позицій визначення комплексної норми часу (на бригаду або інший трудовий колектив), а також для аналізу трудовитрат в динаміці або для зіставлення з іншими господарствами.

Витрати праці на обробіток 1 га сільськогосподарських культур та витрати праці на обслуговування 1 умовної голови худоби у тваринництві (осіб/год) є, по-суті, нормою часу. Рівень продуктивності праці залежить від таких чинників як механізація й автоматизація виробничих процесів, спеціалізація і кооперація виробництва, які, в свою чергу, характеризують ефективність використання капіталу.

**Комплекс показників ресурсокористування в корпоративних
агроформуваннях (людський ресурс)***

продуктивність праці	співвідношення обсягу виробленої продукції до кількості витраченого часу
трудомісткість праці	співвідношення кількості витраченого робочого часу до розміру виробленої продукції (технологічна); співвідношення загальної кількості відпрацьованих людино-годин до площі посіву культури або до кількості поголів'я тварин (виробництва окремого виду продукції)
виробіток на одного працюючого	співвідношення вартості (або кількості) виробленої продукції до загальної чисельності персоналу агрокорпорації /компанії
кількісні та якісні параметри персоналу	динаміка чисельності працівників, чисельність працівників по професіях, рівень кваліфікації працівників, склад і структура персоналу за віком і стажем роботи, річний нормативний і фактичний фонд робочого часу по категоріях працівників і в цілому по агрофірмі, коефіцієнти використання нормативного фонду робочого часу, фонд часу навчання персоналу усередині і поза агрофірмою, рівень професійної компетентності, рівень мотивації праці персоналу, склад і структура персоналу за рівнем професійної освіти, щорічна частка персоналу, який підвищує свою кваліфікацію, частка відповідності отриманої професійної кваліфікації посаді, яку займає працівник, рівень професійної компетентності, рівень соціальної і виробничої активності персоналу, середньорічна заробітна плата одного працівника по професіях, річний фонд заробітної плати по професіях і в цілому по агрофірмі, економія (перевитрата) фонду заробітної плати
ступінь виконання норм часу	обсяг с.-г. робіт, виконаних за одиницю часу (га/год. або т/год.); кількість часу, необхідна для виконання певних операцій, випуску одиниці продукції або здійснення комплексу робіт, коефіцієнт використання трудових ресурсів (співвідношення відпрацьованих на 1 працівника годин до річного фонду праці на 1 працівника по нормативах)
ступінь виконання норм виробітку	показник, зворотний нормі часу, - кількість операцій, натуральних одиниць продукції або напівфабрикатів, вироблених на одиницю часу
ступінь виконання норм обслуговування	показник використання праці обслуговуючого і допоміжного персоналу (обслуговування с.-г. техніки або праця прибиральниць)
витрати праці	на обробіток 1 га с.-г. культур або на 1 га посівів (осіб/год); на обслуговування 1 голови худоби в тваринництві (осіб/год); на виконання окремих операцій
навантаження	худоби на працівника тваринництва, земельного ресурсу і оброблюваних земель на працівника рослинництва; продукції переробки на працівника переробного підприємства
зарплатовіддача	співвідношення валової продукції до фактичного фонду оплати праці

* сформовано та інтерпретовано автором

Обсяг сільськогосподарських робіт, що виконується в одиницю часу, носить змішаний характер. При виконанні деяких видів робіт він аналогічний нормам обслуговування (га в годину). Відмінність між ними може полягати лише в тому, що в загальному випадку норми обслуговування використовуються для оцінки праці допоміжного й обслуговуючого персоналу, а в даному випадку ми маємо справу з показником продуктивності праці основних виробничих працівників [15, с. 100]. У тому випадку, коли показник вимірюється у вагових одиницях за одиницю часу, мова може йти і не про виробництво готової продукції, а про інші види робіт, що носять, швидче, допоміжний характер. Наприклад, йдеться про переборку та сортування овочів і коренеплодів.

Слід зазначити, що ефективність використання людського ресурсу багато в чому залежить від рівня витрат корпоративних структур на персонал. За результатами обстеження існуючих джерел узагальнено найбільш використовувані показники витрат на утримання і розвиток персоналу (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники витрат на розвиток працівників корпоративних аграрних формувань*

Показники витрат на утримання і розвиток персоналу	
Загальна величина річних витрат на утримання і розвиток персоналу, види витрат і їх структура	Питома вага витрат на зміст і розвиток персоналу: у загальних річних витратах, у виручці
Обсяг, структура і частка витрат на підготовку і перепідготовку кадрів у витратах на персонал	Обсяг і структура витрат на навчання і підвищення кваліфікації персоналу
Питома вага соціальних виплат: у загальних річних витратах, у витратах на персонал, у виручці	Ступінь соціальної захищеності працівників – обсяг, види і структура витрат на соціальні виплати
Витрати на утримання і розвиток персоналу на 1000 грн. вартості виробленої продукції (послуг), на 1000 грн. виручки	Витрати на утримання соціальної інфраструктури в сільській місцевості і розвиток сільської території, їх обсяг і структура
Питома вага витрат на утримання соціальної інфраструктури в сільській місцевості і розвиток сільської території: у загальних річних витратах, у виручці	Рівень середньомісячної заробітної плати, зокрема по категоріях працівників, ступінь диференціації
	Загальний фонд заробітної плати і його структура
Середньорічна заробітна плата одного працівника за фахом	Річний фонд заробітної плати за фахом і в цілому по агрокорпорації
Зарплатоємність	Питома вага заробітної плати: у витратах на персонал; у загальних річних витратах, у виручці
Економія (перевитрата) фонду заробітної плати	

* узагальнено автором

За результатами аналітичного та статистичного методів досліджень можна виокремити чинники, що знижують ефективність використання виробничих ресурсів сільського господарства: нерозвиненість місцевої інфраструктури; низький рівень технічного оснащення галузі; нерозвиненість транспортної інфраструктури; нерозвиненість системи вітчизняного насінництва і племінного тваринництва; цінова нестабільність на продукцію галузі; сезонний характер праці в сільському господарстві; низький рівень кваліфікації працівників сільського господарства; відсутність системного управління та обґрунтованого менеджменту.

2.2. Методи визначення корпоративної діяльності в галузях рослинництва і тваринництва

У корпоративних агроформуваннях існує більше можливостей для спеціалізації виробництва, що сприяє підвищенню продуктивності праці, виробництву якіснішої аграрної продукції, у тому числі в переробленому вигляді. Крім того, створюються кращі умови праці для працівників. Це набуває особливого значення в аграрній сфері економіки через те, що тут спостерігається загальний нижчий технічний рівень оснащення праці; погіршення родючості ґрунту через нестачу в необхідному обсязі мінеральних добрив; продовження демографічної кризи на селі; низький рівень інвестування в аграрну сферу загалом.

Спеціалізація в агросфері полягає у виокремленні однієї або декількох основних галузей сільського господарства і створенні умов для їх переважаючого розвитку [27, с. 46]. Це забезпечується за рахунок скорочення кількості товарних галузей та збільшення товарності основних галузей. Спеціалізація характеризує виробничий напрям і галузеву структуру сільськогосподарських підприємств, районів, зон. Вона показує,

які галузі або виробництво яких продуктів переважають у даному господарстві, районі, сільськогосподарській зоні, яку роль вони виконують у суспільному поділі праці. Ці види спеціалізації відображають різні рівні економічних зв'язків: між різними галузями матеріального виробництва, між різними підприємствами і між окремими підрозділами усередині підприємств. Дані офіційної статистики дозволили визначити рівень спеціалізації корпорацій країни щодо виробництва продукції рослинництва (табл. 2.5, 2.6).

Таблиця 2.5

Галузевий рівень спеціалізації корпоративного сектору у рослинництві в Україні*

Підгалузь	Найвищий рівень спеціалізації	Найнижчий рівень спеціалізації
сільськогосподарські культури – усього, в т.ч.	Дніпропетровська	Закарпатська
- зернові та зернобобові культури	Одеська, Херсонська	Закарпатська
- технічні культури	Кіровоградська	Закарпатська
- картопля і овоче-баштанні культури	Вінницька	АР Крим
- кормові культури	Вінницька	АР Крим
- плодово-ягідні насадження	Вінницька	Чернігівська
- виноградні насадження	Одеська	Всі області, крім АР Крим, Миколаївської, Херсонської та Закарпатської (по рангу)

* визначено автором за даними річної виробничо-економічної звітності

В галузі рослинництва корпорації Закарпаття теж мають нижчий рівень спеціалізації у більшій частині підгалузей. Як багатогалузеві за рівнем спеціалізації функціонують корпоративні агроформування Вінницької області.

Таблиця 2.6

Галузевий рівень спеціалізації корпоративного сектору у тваринництві в Україні*

Підгалузь	Найвищий рівень спеціалізації	Найнижчий рівень спеціалізації
птахівництво	Київська	Закарпатська
свинарство	Полтавська	Закарпатська
виращування ВРХ	Полтавська	Закарпатська
конярство	Хмельницька	Херсонська
свинарство, кролівництво	Черкаська	Волинська, Житомирська, Запорізька, Рівненська, Сумська, Тернопільська
вівчарство	Одеська	Тернопільська
бджільництво	Дніпропетровська, Хмельницька	Волинська
виробництво молока	Полтавська	Закарпатська
виробництво яєць	Київська	Закарпатська
виробництво м'яса	Черкаська	Закарпатська

* визначено автором за даними річної виробничо-економічної звітності

Отже, Закарпатська область має нижчий рівень спеціалізації у більшій частині підгалузей. Корпорації у Київській, Хмельницькій, Черкаській та Полтавській областях позиціонуються як такі, що мають найвищі рівні спеціалізації принаймні у двох підгалузях.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва має відмінні риси, обумовлені особливостями галузі. У сільському господарстві поділ праці не може бути таким глибоким, як у промисловості, де разом із спеціалізацією виробництва окремих видів продукції здійснюється поділ праці по технологічних процесах, випуску частин механізмів або їх деталей. Виробництво лише небагатьох продуктів може бути виокремлено як повністю самостійне, зосереджене на вузькоспеціалізованих підприємствах, - птахофабрики, тваринницькі відгодівельні комплекси по виробництву

свинини та яловичини, тепличні комбінати, виноградарські і садівницькі та інші подібні спеціалізовані суб'єкти господарювання.

Як показує вивчення наукових джерел, не існує чіткого розподілу думок щодо різниці між видами та формами спеціалізації: одні автори виробничу і територіальну спеціалізацію трактують як види [68], інші - як форми, треті знову ж таки змішують зональну, внутрішньогалузеву, внутрішньогосподарську та господарську спеціалізації як форми. Отже, з метою обґрунтування й прийняття правильних управлінських рішень щодо спеціалізації та диверсифікації аграрного виробництва доцільно розрізняти їх види, форми та прояви.

В агросфері, на нашу думку, слід виділяти два види спеціалізації: виробничу й територіальну або зональну. Виробнича спеціалізація на рівні сільськогосподарської галузі, об'єднання, підприємства, бригади або ділянки здійснюється по трьох основних напрямках: виробництво однорідної продукції, випуск напівфабрикатів у разі переробки, виконання окремих технологічних операцій в єдиній технології виробництва кінцевої продукції. Відповідно до цього, традиційно виділяються форми виробничої спеціалізації: предметна, стадійна (технологічна).

Зональна або територіальна спеціалізація обумовлена географічним поділом праці, який виникає через залежність результатів сільськогосподарського виробництва від кліматичних і ґрунтових умов. Вона відображає територіальне розміщення сільського господарства, розподіл праці між зонами спеціалізації і адміністративними областями та районами як сільськогосподарськими територіальними ланками щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції [92, с. 235]. Великі території (економічні райони, області) спеціалізуються на виробництві тих видів продукції, для яких є найбільш сприятливі природно-кліматичні умови. Відповідно до цього поділу, створюються та інтегруються корпоративні агроформування.

Оскільки спеціалізація сільськогосподарського виробництва здійснюється усередині господарств, по господарствах, природно-економічних районах і зонах країни, то слід виділяти наступні її форми: внутрішньогосподарська, господарська, внутрішньогалузева. В принципі, класифікація спеціалізації на промислових підприємствах за її формами прийнятна й для сільськогосподарських підприємств з урахуванням відмінних рис та особливостей, що відображено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Класифікація спеціалізації виробництва у корпоративних агроформуваннях*

Види спеціалізації	Форми спеціалізації	Характеристика
територіальна (зональна)	господарська	розподіл праці між окремими сільськогосподарськими товаровиробниками, тобто це спеціалізація окремого агропідприємства, яка визначається його головною галуззю або декількома основними галузями
	внутрішньогосподарська	розподіл праці між внутрішньогосподарськими підрозділами (відділення, бригади, цехи, ферми), які, як правило, спеціалізуються на виробництві одного або декількох видів продукції
	внутрішньогалузева	розподіл праці по окремих технологічних процесах між різними підприємствами при виробництві одного якогонебудь виду продукції або розчленуванні технологічного циклу на окремі стадії, зосереджені в різних агропідприємствах, причому кінцевий продукт однієї стадії служить при цьому початковим для наступної (найбільш поширена в тваринництві - наприклад, племінні, репродуктивні і відгодівельні господарства в свинарстві, в птахівництві - підприємства по виробництву яєць, інкубаторні господарства, м'ясні бройлерні господарства і т. д.); аграрні підприємства зазвичай є вузькоспеціалізованими та повинні мати високий рівень інтенсифікації і концентрації виробництва
виробнича	предметна	відокремлення виробництва готового продукту або його обмеженого асортименту, тобто зосередження на виробництві певних видів сільськогосподарської продукції
	стадійна (технологічна)	відокремлення окремих стадій, фаз або технологічних операцій і перетворення їх в самостійні виробництва

* систематизовано та уточнено автором

Основними показниками спеціалізації є рівень спеціалізації і коефіцієнт спеціалізації. Рівень спеціалізації – це питома вага головної (основної) галузі в структурі товарної продукції:

$$P_c = \text{ТПТ} / \text{ТП} \times 100, \quad (2.1)$$

PC – рівень спеціалізації,

ТПТ - вартість товарної продукції головної (основної) галузі, грн.,

ТП - вартість товарної продукції всього підприємства, грн.

Коефіцієнт спеціалізації визначається за формулою:

$$K_c = 100 / \sum U_i (2i-1), \quad (2.2)$$

Де K - коефіцієнт спеціалізації,

U- питома вага товарної продукції окремих галузей,

i - порядковий номер виду товарної продукції в ранжируемому ряду за питоною вагою в сумі виручки від реалізації, починаючи з найвищого.

Коефіцієнт спеціалізації менше 0,2 означає низький рівень спеціалізації, 0,2-0,4 – середній, 0,4-0,6 – достатньо високий, 0,6 і вище – високий рівень (глибокої) спеціалізації. У моногалузевих підприємств, які виробляють тільки один вид товарної продукції, коефіцієнт спеціалізації дорівнює 1. Показник питомих ваги товарної продукції галузі в структурі всієї товарної продукції агросфери досить повно характеризує головні, основні і додаткові галузі спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Додатковими показниками можуть слугувати наступні: структура валової продукції, структура виробничих витрат і витрат праці, структура посівних площ, структура основного стада худоби у тваринництві і т.п. Рівень спеціалізації характеризують також такі показники: кількість різномірних видів продукції, що виробляється на одному підприємстві (зниження номенклатурних позицій плану випуску продукції збільшує рівень спеціалізації), питома вага профільної продукції в загальному обсязі виробництва [109]. До профільної продукції відноситься продукція, на виробництві якої спеціалізується суб'єкт господарювання агросфери.

До спеціалізованих відносяться основні галузі, на частку яких приходится понад 50 % всієї товарної продукції; дві основні галузі, частка кожної з яких складає не менше 25 %. Решта всіх галузей відноситься до багатогалузевих (неспеціалізованих).

Економічна ефективність спеціалізації в сільському господарстві визначається отриманням прибутку, валової і товарної продукції, валового доходу з одиниці земельної площі і на 1 грн. виробничих витрат, основних фондів, на одного середньорічного працівника, на 1 осіб/год. витраченої праці. Чим вищим є значення цих показників, тим ефективнішою вважається спеціалізація [104, с. 98]. Встановлення науково обґрунтованого поєднання галузей спеціалізації і допоміжних пов'язане, насамперед, із знаходженням оптимальних пропорцій між рослинництвом і тваринництвом, а також усередині них, виходячи з індивідуальних ресурсних можливостей, особливостей розміщення корпоративних агроформувань, структури сільськогосподарських угідь, частки ріллі, наявності персоналу, а також систем обліку кінцевих результатів господарювання.

Пропорції між рослинництвом і тваринництвом визначаються шляхом балансових розрахунків, в основі яких лежить забезпеченість платоспроможним попитом з однієї сторони і кормовий баланс – з іншої. Так, наприклад, економічно виправдовує себе поєднання садівництва і бджільництва, рибництва й тепличного господарства, зерновиробництва й птахівництва.

Велику роль при встановленні раціональних пропорцій грає також співвідношення між окремими рослинницькими і тваринницькими галузями. Зокрема, раціонально поєднувати м'ясне і молочне виробництво, але економічно не вигідно розвивати ті галузі тваринництва, які вимагають однакової кормової бази (свинарство і птахівництво). У м'ясному тваринництві і птахівництві розвиток спеціалізації в значній мірі пов'язаний з можливостями комбікормової промисловості, вдосконаленням структури виробництва якісного сіна та інших кормів.

Вузька одно- або моногалузева спеціалізація є найбільш закінченою і послідовною формою концентрації аграрного виробництва, що відповідає високому рівню розвитку продуктивних сил – індустріальному та інноваційному сільському господарству і означає виробництво певного виду сільськогосподарської продукції. В той же час, технологічна спеціалізація вимагає виробничої кооперації окремих ланок технологічного процесу і наявності взаємодоповнюючих процесів. Організувати її може тільки кластер або інший корпоративний інтегратор, об'єднуючи технологічні етапи (стадії) виробничого процесу в єдине ціле, координуючи і контролюючи їх. Проте у рослинництві вузька спеціалізація неефективна або недостатня.

Необхідність мати в корпоративному аграрному господарстві набір культур і галузей рослинництва зумовлена, принаймні, двома причинами: по-перше, йдеться про вимоги агротехніки – багато польових культур не можна за біологічними умовами висівати на одному місці щорічно, необхідно застосовувати науково обґрунтовані сівозміни; по-друге, різні умови розміщення, а також природна роздрібленість земельних масивів, просторова диференціація агроландшафтів, неоднорідність за складом ґрунтів, рельєфу, мікроклімату й іншими ознаками – визначає необхідність їх неоднорідного використання під різними культурами.

Необхідно зазначити, що спеціалізація як форма раціональної організації виробництва економічно виправдана тільки при достатньо великих розмірах аграрних господарств [122, с. 164]. При цьому концентрація виробництва відбувається через зростання ролі великих господарств в даній галузі, утворюваних шляхом поглинання маси дрібних і середніх фермерських, селянських та інших аграрних підприємств, що не мають можливості скористатися досягненнями науково-технічного прогресу. Загалом же спеціалізація тісно пов'язана з концентрацією виробництва. Вони виступають як дві сторони єдиного процесу розвитку корпоративних відносин в аграрному виробництві. Іншими словами, спеціалізація виступає як форма концентрації виробництва однорідної продукції і послуг.

Так, О.В. Крисальний зазначає, що розвиток спеціалізації в аграрній сфері зумовлює підвищення концентрації сільськогосподарського виробництва. Адже тільки в умовах великомасштабного спеціалізованого виробництва із застосуванням досягнень науково-технічного прогресу можна здійснювати ефективне й конкурентоспроможне виробництво технологічно однорідної товарної продукції певних видів [115, с. 5]. Під концентрацією виробництва в агросфері розуміється зосередження посівів тих або інших культур на великих земельних масивах або певних видів худоби на великих фермах, комплексах або в одному господарстві. Концентрацію виробництва характеризують, перш за все, розміри сільськогосподарських підприємств. Нами визначено можливі способи концентрації виробництва у корпоративних агроформуваннях (рис. 2.3).

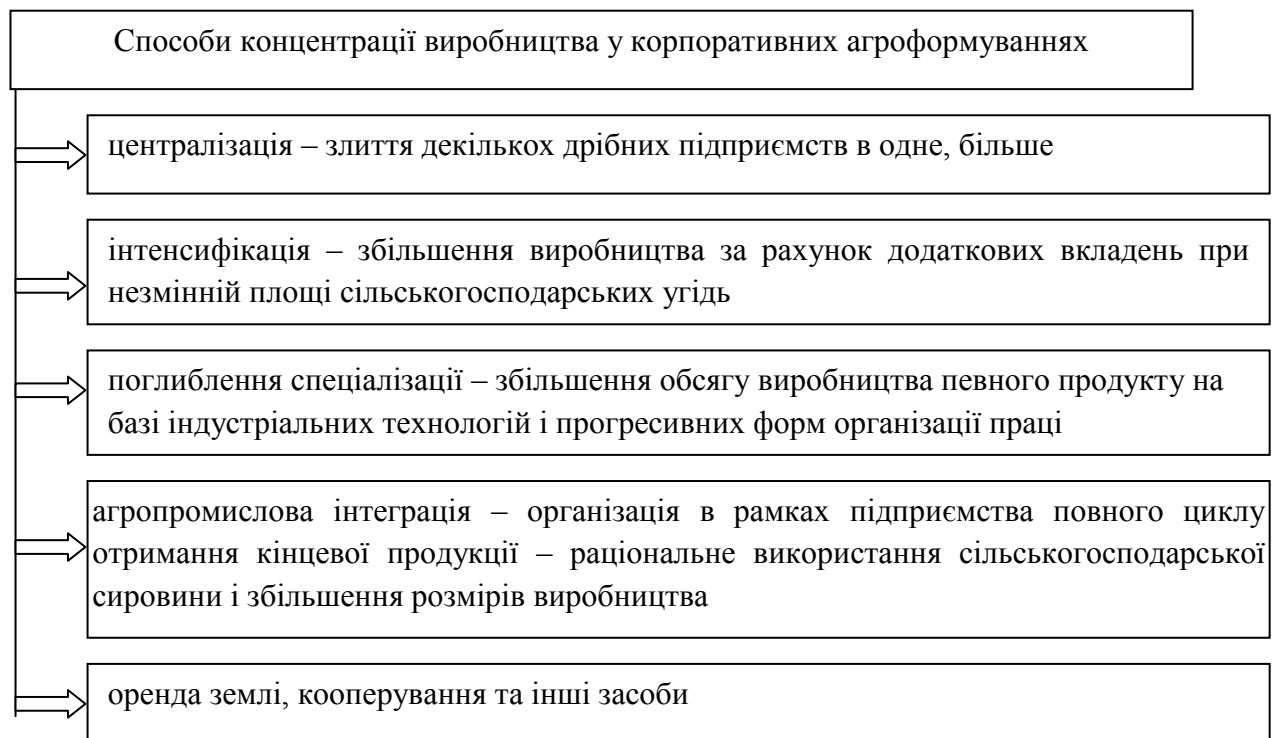

Рис. 2.3. Способи концентрації сільськогосподарського виробництва у процесі корпоративних відносин (розроблено автором)

Концентрація сільськогосподарського виробництва реалізується в чотирьох основних формах: концентрація спеціального виробництва, концентрація комбінованих виробництв, кооперація, підвищення потужності

універсальних корпоративних компаній. На наш погляд, при визначенні форм концентрації слід враховувати особливості аграрної галузі та її відмінності від виробничих сфер діяльності. Зокрема, розміщення багатьох галузей і, в переважній частині, видів виробництва сільськогосподарських культур у територіальному розрізі в значній мірі залежить від кліматичних особливостей і родючості ґрунтів.

Таке зосередження не завжди супроводжується зростанням розмірів аграрних та агропромислових агроформувань. У зв'язку з цим не має підстав виокремлювати територіальну концентрацію в окрему форму. Цей чинник у більшій мірі формує зональну спеціалізацію галузі. Показники рівня і ступеня концентрації виробництва продукції у сільському господарстві наведені на рис. 2.4. Потрібно зауважити, що більшість з них визначається в динаміці з метою виявлення тенденцій розвитку агросфери та аграрних ринків загалом.

Наведені показники розраховуються як по галузі, корпоративному агроформуванню, підприємству в цілому, так і по структурному підрозділу, на одиницю площі вирощування, на один тваринницький об'єкт і т. ін. Основними, на наш погляд, слід вважати показники обсягів валової продукції, за допомогою яких є можливість проводити порівняльний аналіз сільськогосподарських корпоративних структур за їх розмірами незалежно від спеціалізації, територіального розташування, рівня інтенсивності виробництва та інших особливостей [114, с. 46]. Відносно показників вартості товарної (реалізованої) продукції слід враховувати, що їх можна використовувати тільки відносно галузей та підприємств, але вони не застосовні до структурних підрозділів, які можуть взагалі не виробляти товарну продукцію.

Одним із важливих кількісних показників також слід вважати площу сільськогосподарських угідь, ріллі, посівів, багаторічних насаджень, розміри якої безпосередньо формують такі значення показників, як валовий збір, обсяг виробленої продукції. Крім того, даний показник слугує базою для

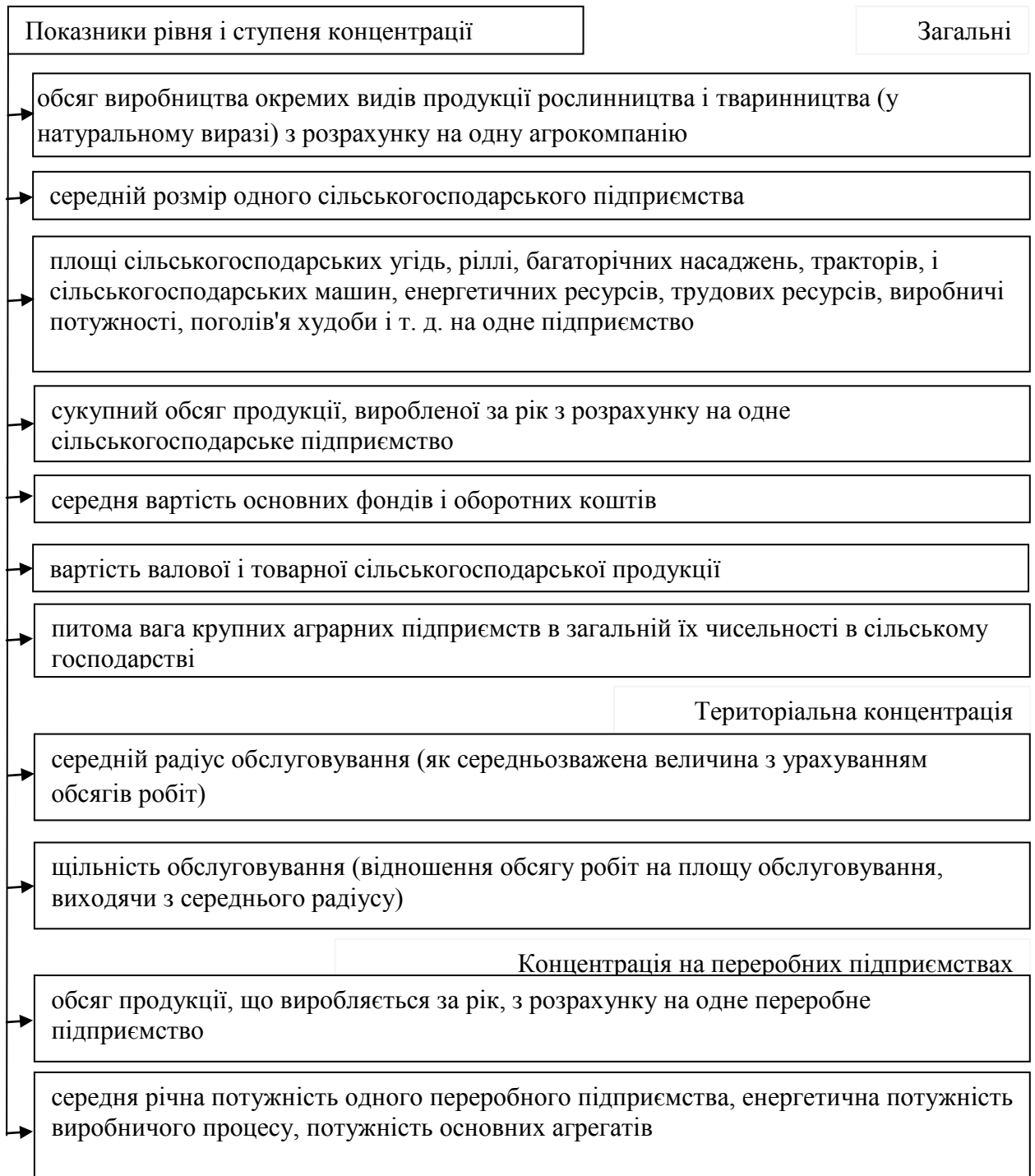

Рис. 2.4. Показники рівнів концентрації виробництва продукції у сільському господарстві (розроблено автором)

визначення потреби аграрних підприємств у трудових ресурсах, основних і оборотних засобах, фінансових ресурсах, інвестиціях та використовується для обґрунтування чисельності поголів'я тварин.

Щодо показника вартості основних фондів, то необхідно враховувати, що в умовах щорічної переоцінки основних засобів через інфляційні процеси в економіці, його не завжди можна використовувати для визначення розмірів аграрного підприємства в динаміці. Збільшення проіндексованої вартості основних фондів відбувається навіть при скороченні їх кількості в натуральному вимірі, що знижує об'єктивність даного показника в динаміці.

Розміри підприємств достатньо точно визначаються за допомогою показника чисельності працівників, який до того ж досконало порівняний у динаміці. Для визначення процесу концентрації виробництва продукції у тваринництві найбільш оптимальним показником слід визнати поголів'я тварин. За його значенням формується потреба корпоративних структур в трудових ресурсах, кормах, приміщеннях і т.п., а також визначається обсяг виробництва продукції тваринництва [128]. Останні з перерахованих вище показників можна використовувати як додаткові. Отже, концентрація завжди направлена на збільшення виробництва продукції або надання послуг і досягається двома шляхами: екстенсивний та інтенсивний.

Ефективність концентрації виробництва визначається поліпшенням техніко-економічних показників виробництва продукції в результаті збільшення розмірів виробництва (підприємства). За оптимальний розмір підприємства у будь-якій галузі агросфери береться такий розмір, при якому забезпечуються мінімальні сукупні витрати на доставку садивного матеріалу, ін. подібної початкової продукції або оборотних засобів, будівництво, виробництво основної сільськогосподарської продукції і доставку її споживачеві.

Даному процесу в сільському господарстві притаманні певні труднощі. Створення підприємств із закінченим технологічним циклом дозволяє, з однієї сторони, до певного рівня збільшувати концентрацію і підвищувати ефективність виробництва на цій основі. З іншої сторони, в той же час перевищення оптимального рівня і розмірів виробництва в корпоративних господарствах може призвести до зниження ефективності діяльності через

створення надмірного числа допоміжних, обслуговуючих та переробних підрозділів і служб з не достатньо оптимальними потужностями або їх завантаженням та використанням. Крім того, можуть виникати складності у здійсненні бізнес-процесів, управлінні ними, складності обслуговування великих і навіть гігантських територій розміщення основних виробництв та галузей.

2.3. Моделювання оцінки ефективності корпоративних відносин в аграрній сфері виробництва

Формування інноваційної моделі розвитку великотоварного конкурентоспроможного агропромислового виробництва України неможливе без використання механізмів кластеризації, яка набуває широкого визнання у світі як основний шлях розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій. Вона є новим вектором розвитку світової економічної системи.

Останнім часом в Україні з'явилося багато публікацій із кластерної тематики, в яких наголос робиться в основному на перевагах кластерних формувань. Деякі автори дещо перебільшують позитивні якості кластерів, а іноді необгрунтовано принижують значення інших, досить ефективних формувань. Так, О.М. Одінцов і М.М. Одінцов стверджують, що «широкий розвиток інтегрованих формувань, які відповідають характеристикам агрохолдингів, ... виявив ряд суттєвих недоліків, пов'язаних зі слабо врегульованою системою залучення інвестицій і впровадження інновацій. З цієї причини агрохолдинги проявили себе як неконкурентоспроможні суб'єкти ринкової економіки» [169].

Але аналіз діяльності агрохолдингових формувань багатьма дослідниками доводить про протилежне. Так, академіки НААН України

Лупенко Ю.О. та Кропивко М.Ф. переконливо стверджують, що агрохолдинги мають «беззаперечні переваги щодо конкурентоспроможності порівняно з основною масою сільськогосподарських підприємств. Агрохолдингові формування нині є найбільш конкурентоспроможною формою організації агропромислового виробництва в Україні» [136]. Слід зазначити, що саме агрохолдинги найінтенсивніше залучають інвестиції і запроваджують інновації. Протягом 2010-2015 рр. тільки 5 агрохолдингів реалізували інноваційно-інвестиційні проекти з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції вартістю 1,43 млрд. дол. США із загальним обсягом іноземного інвестування 625 млн. дол. США А агрохолдинг «Нібулон» за ці ж роки освоїв інноваційні проекти вартістю 670 млн. дол. США із сумою іноземних інвестицій 230 млн. дол. США і вперше в Україні залучив від Європейського банку реконструкції та розвитку синдикований кредит на 130 млн. дол. США для фінансування інноваційного проекту з виробництва, переробки й експорту зернових культур.

Одним із важливіших напрямів реалізації кластерної політики в Україні є забезпечення науково-методологічної підтримки кластерів. Саме тому актуальними є дослідження щодо поглиблення теоретичних засад і вдосконалення методологічних основ створення та розвитку інноваційних технологічних кластерів.

В Україні чинне законодавство не дає правової дефініції кластерів. Єдине і загальноприйняте тлумачення поняття «кластер» нині відсутнє не тільки в Україні, але й у зарубіжних країнах. Досвід країн із ринковою економікою доводить, що формування та розвиток кластерів – довгочасний і капіталоємний процес, тому помилкове розуміння поняття «кластер», на думку ряду вчених, може призвести до створення неефективних форм останніх та навіть до інвестиційних втрат, що може дискредитувати саму ідею кластеризації економіки.

Формулювання поняття «кластер» останнім часом з'явилися у багатьох публікаціях. Проаналізуємо лише окремі, найхарактерніші дефініції кластера:

це група компаній і організацій, які географічно наближені й інтеграційно взаємодіють між собою, а також функціонують у певній галузевій (багатогалузевій) сфері та взаємодоповнюють один одного;

це добровільне об'єднання географічно сконцентрованих незалежних один від одного суб'єктів господарювання й органів державної влади без створення окремої юридичної особи для спільної діяльності у сфері підприємництва, для ефективного використання ресурсів, стимулювання інноваційності, а також здобуття синергетичного ефекту;

науково-дослідний кластер – це сукупність наукових установ, підприємств, регіональних органів влади, а також осередків сприяння інноваційності та підприємству, які спільно працюють для певного сектору науки, техніки чи економіки;

інноваційний кластер – це об'єднання різних організацій, яке дає змогу використовувати переваги основних способів координації економічної системи – державного регулювання, міжфірмової ієрархії й ринкового механізму, що дає можливість більш швидко та ефективно поширювати нові знання, наукові відкриття і винаходи;

технологічний кластер – це комплекс підприємств, органів державного управління тощо на базі територіальної концентрації спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком;

це об'єднання взаємодоповнюваних підприємств, організацій і зв'язаних з ними за географічною й функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів тощо на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасників кластера;

це система взаємопов'язаних підприємств і асоційованих інститутів, громадських та наукових організацій і державних органів, які планують та координують свою діяльність відповідно до загальної мети – підвищення

конкурентоспроможності продукції (послуг) кластера на основі ефекту синергізму;

це добровільне об'єднання виробничих наукових, інфраструктурних організацій за участі органів влади, яке функціонує на певній території, сприймається зовнішнім середовищем як єдине ціле, створює, випускає, просуває і реалізує однорідну продукцію в межах єдиного продуктово-технологічного ланцюжка, а взаємодія в об'єднанні характеризується одночасною наявністю високого рівня конкуренції, кооперації й інноваційної активності;

інноваційний кластер – це об'єднання різних організацій, що дає змогу використовувати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії й ринкового механізму, що уможливорює більш ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття й винаходи;

інноваційний кластер – це стійка, упорядкована, добровільно об'єднана сукупність економічних суб'єктів, які здатні проектувати та виготовляти спеціалізовану конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію.

Для створення ефективного функціонування кластерних об'єднань необхідно розробити відповідну алгоритмічну модель (рис. 2.5), яка передбачає три стадії: підготовчу, формування кластера та стадію ефективного функціонування, які включають 12 послідовних етапів.

На першому етапі потрібно здійснити аналіз, а також діагностику бізнес-середовища. Треба особливо підкреслити, що потрібна діагностика як на предмет наявності кластера, функціонуючого в територіальній структурі економіки регіону, так і діагностика передумов формування й розвитку нового кластера [254, с. 8]. Наявність кластера на певній території, тобто ідентифікація того, який вже функціонує, визначається за алгоритмом «знизу-вверх», а привабливість умов для створення нового кластера – за алгоритмом «зверху-вниз». Аналіз показує, що ці два алгоритми взаємопов'язані, тому автори пропонують використовувати їх у процесі діагностики комплексно. Необхідно визначити сильні та слабкі сторони у

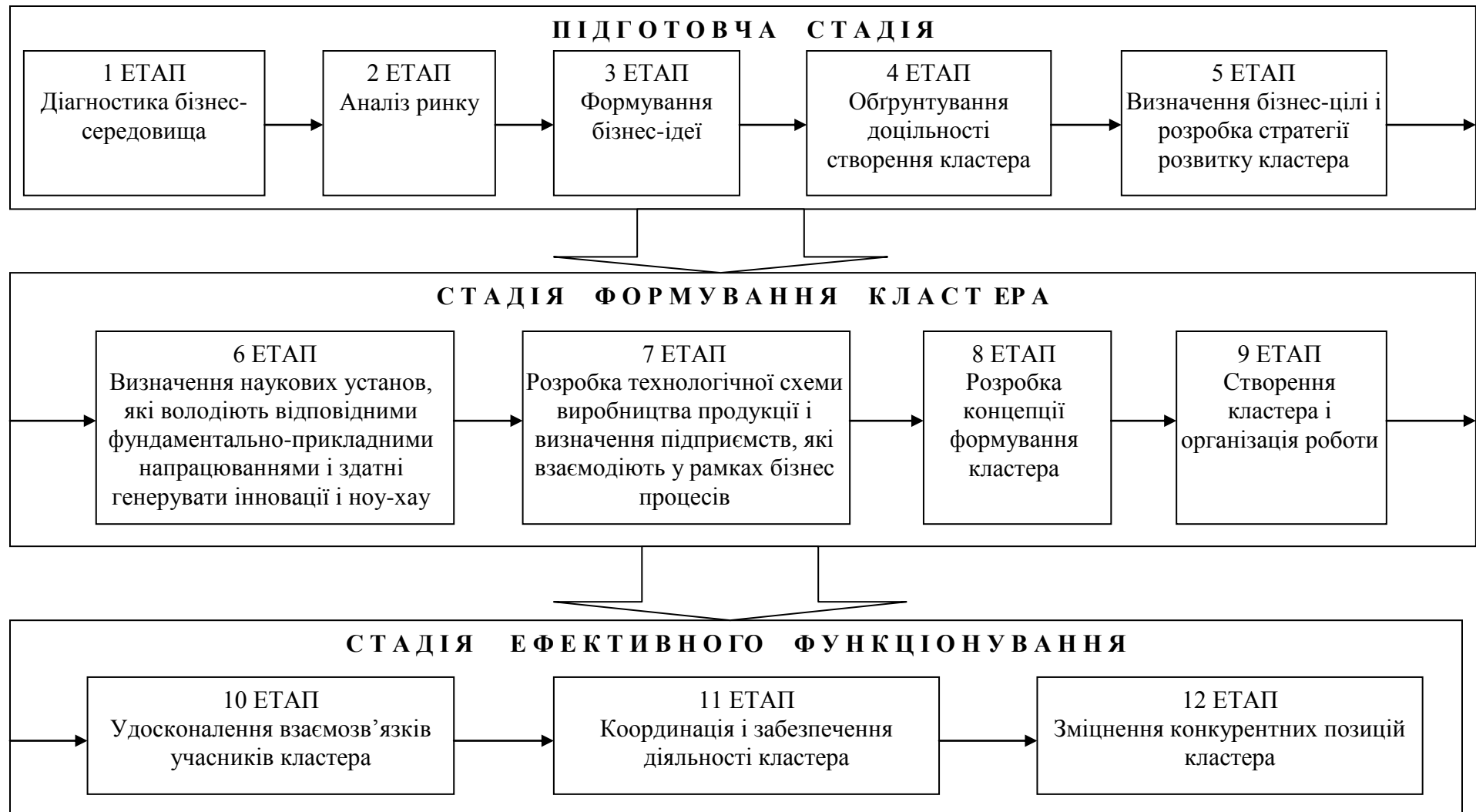

Рис. 2.5. Алгоритмічна модель формування та ефективного функціонування інноваційних технологічних кластерів

діяльності суб'єктів господарювання, проаналізувати загрози й можливості підприємств, стан їхнього капіталу і ресурсів, встановити мотиви потенційних учасників кластера, наявність їх економічної зацікавленості у створенні кластерного формування.

На цьому етапі важливим є визначення наявності або відсутності між підприємствами ефекту синергії, який утворюється під впливом взаємодії підприємств. Саме використання особливостей партнерських взаємовідносин сприяє виникненню в кластерах синергетичного ефекту за рахунок спільного використання основних фондів, сировини й т.п., вільного поширення ноу-хау та інноваційних технологій між учасниками кластера, об'єднання їхніх грошових потоків, зниження трансакційних витрат.

Відповідно до теорії І. Ансофа розрізняють такі види синергізму: продаж; оперативний; інвестиційний; менеджменту [8, с. 64]. Синергетичний ефект, як зазначають багато дослідників, у т.ч. М. Портер, визначити кількісно досить складно. Тому запропоновано джерела виникнення синергії згрупувати за напрямками: збільшення доходів, зниження витрат, зменшення податкових відрахувань і скорочення додаткових інвестицій. Такий підхід дає змогу визначити ефекти синергії окремих складових і, тим самим, одержати уявлення про величину загального синергетичного ефекту.

На другому етапі слід здійснити аналіз ринку, визначити його розмір, на основі аналізу конкурентної стійкості підприємств встановити ринкову конкурентну позицію галузі регіону, врахувати невикористані сегменти ринку, визначити можливість створення нових виробництв, критично проаналізувати канали збуту товару.

На третьому етапі необхідним є формування бізнес-ідеї й доведення її до потенційних учасників кластера. Заслуговує на увагу методологічний підхід, який бізнес-ідею створення кластера розглядає як таку, що складається з ідей альтруїстичного егоїзму, симбіозу і синергізму. Суть ідеї альтруїстичного егоїзму, яка запропонована засновником Міжнародного інституту стресу Г. Сельє, полягає в тому, що неврахування інтересів

меншості того чи іншого зібрання не принесе задоволення й більшості. Таким чином, при створенні кластерів треба домагатися максимального врахування інтересів усіх учасників кластерної структури. Ідея симбіозу вимагає формування усередині кластера симбіотичних відносин на засадах мутуалізму, тобто таких, що присутність конкретного учасника є обов'язковою умовою ефективного функціонування кластерного формування. Ідея синергізму полягає в тому, що кластер розглядається як певний ситуаційний синергетичний механізм, який забезпечує різке зростання загальної ефективності діяльності кластера

На четвертому етапі слід проаналізувати географічну локалізацію виробництва в регіоні, визначити стійкість попиту на продукцію, оцінити наявність і доступність ресурсів, виявити особливості концентрації виробництва. На цьому етапі треба визначити ядро потенційного кластера, проаналізувати взаємозв'язки з основними постачальниками та суміжними виробництвами.

На п'ятому етапі визначають бізнес-ціль кластера і розробляють стратегію його розвитку, визначають джерела й обсяги фінансових ресурсів. Стратегія розвитку визначає довгостроковий напрям розвитку кластера і передбачає закріплення його ринкових позицій. Для завоювання сильних конкурентних позицій та реалізації конкурентних переваг учасників кластерного формування розробляють конкурентну стратегію.

На шостому етапі аналізують діяльність науково-освітніх установ на предмет відповідності профілю потенційного кластера, тобто визначають науково-інноваційну основу розвитку кластерного об'єднання. Слід мати на увазі, що для створення інноваційного технологічного кластера необхідними умовами є, насамперед, наявність у регіоні потужних науково-дослідних установ і ВНЗ, які мають відповідні фундаментально-прикладні напрацювання й здатні генерувати ноу-хау та інноваційні технології.

Сьомий етап передбачає визначення сукупності бізнес-процесів, необхідних для досягнення цілей. Слід встановити технологічну лінію

виробництва, переробки й використання продукції. Особливо треба підкреслити важливість застосування інноваційних технологій, тому що саме вони уможливають підтримувати конкурентні переваги учасників і є важливим фактором успішного функціонування інноваційних технологічних кластерів. На цьому етапі визначають підприємства, які взаємодіють у рамках бізнес-процесів, розробляють умови спільної діяльності, норми та правила взаємовідносин учасників.

На восьмому етапі розробляють концепцію формування кластера, обґрунтовують місію і перспективи розвитку кластерного об'єднання.

На дев'ятому етапі визначають організаційно-правової форми кластерного формування й тип його організаційної структури. Як правило, обирається мережевий тип організаційної структури, в якій виробничі підприємства, наукові та освітні організації, постачальники, торгівельні фірми, фінансові установи зв'язані між собою системою договорів, а організаційно-правовою формою кластера багатьма дослідниками рекомендується асоціація.

На десятому етапі відпрацьовують й удосконалюють взаємовідносини учасників – як вертикальні, так і горизонтальні, які дають змогу зміцнити сильні сторони підприємств за рахунок появи нових можливостей., притаманних кластерному об'єднанню [7, с. 43]. Це породжує ефект системи, або синергетичний ефект, та забезпечує підвищення ефективності діяльності кластерного утворення й створює додаткові умови для залучення інвестицій.

На одинадцятому етапі оптимізують склад учасників кластерного об'єднання, перерозподіляють витрати, коригують канали збуту продукції. Для запобігання в подальшому протиріч між учасниками кластера уточнюють положення щодо фінансових взаємовідносин. Значну вагу приділяють кластерному менеджменту, коригують структуру управління кластером, уточнюють посадові інструкції. На цьому етапі необхідна підтримка позитивного іміджу кластера, для чого значну увагу приділяють рекламній діяльності кластерного об'єднання.

На дванадцятому етапі необхідним є створення і виведення на ринок нових видів продукції, освоєння нових сегментів ринку, впровадження інноваційних технологій. Необхідно вдосконалювати бізнес-процеси кластерного формування, підвищувати кваліфікаційний рівень керівних кадрів. Необхідно сприяти професійному зростанню кластер-менеджерів, здатність яких генерувати та запроваджувати нові ідеї, на думку авторів проекту кластеризації в країнах Центральної й Східної Європи CEE – Cluster Network, є вирішальним фактором у забезпеченні успішної діяльності кластерного об'єднання.

Для активізації процесів кластеризації економіки країни необхідно, насамперед, розробити та прийняти концепцію державної кластерної політики, а також визначити орган виконавчої влади, відповідальний за її реалізацію. Треба прийняти нормативно-правові акти з регулювання діяльності кластерних утворень, розробити систему заходів, які б стимулювали суб'єкти господарювання, й особливо наукові установи, щодо участі у кластерних формуваннях.

Вважаємо, що створення та функціонування кластерів має бути підпорядковано загальній організації економічних систем, тому в основу їх формування треба покласти програмний підхід, який реалізується включенням планів кластеризації в обласні та районні програми соціально-економічного розвитку сільських територій, в яких мають бути визначені пріоритети стратегічного прогнозування інноваційного розвитку [34, с. 74]. Це дасть змогу забезпечити довгострокове планування бізнес-процесів і сприятиме використанню органами місцевої влади переваг комплексності та системності територіального розташування бізнесу й реалізації принципів приватно-державного партнерства шляхом консолідації інтересів національного бізнесу, органів влади, наукових закладів і соціально-економічних формувань.

Формування цілісної системи методів державного регулювання корпоративних відносин є однією з основних передумов запровадження

дієвої політики уряду в цій сфері економіки. Виконання цієї вимоги набуває особливої актуальності в нашій країні, де корпоративне управління перебуває лише на стадії свого становлення. Для нинішньої практики господарювання в корпоративному секторі України характерним є перманентний перерозподіл власності, формування специфічної мотивації менеджерів і великих акціонерів, орієнтованої переважно на контроль фінансових потоків і виведення активів керованих підприємств у тіньовий обіг, слабкість традиційних зовнішніх механізмів управління корпораціями (ринків цінних паперів і контролю, загрози банкрутства), наявність суттєвих прогалин у законодавчому забезпеченні захисту прав інвесторів. За цих обставин не випадково, що розвиток вітчизняних господарських товариств супроводжується загостренням корпоративних конфліктів, унаслідок чого ускладнюються ринкова реструктуризація і доступ до зовнішніх джерел фінансування виробничої діяльності [37, с. 8]. Органи ж державної виконавчої влади, на які, по суті, покладаються функції арбітражу при розв'язанні такого роду конфліктів, досить часто виступають їх ініціаторами, удаючись до вибіркового (політизованого) державного інфорсменту і використовуючи для цього переважно один метод – адміністративний примус.

Таким чином, розвиток корпоративних відносин у сучасних умовах України потребує виваженого й послідовного впливу з боку держави. Для цього необхідно визначити й певним чином систематизувати можливий набір відповідних методів і засобів державного регулювання, з'ясувати доцільні межі їх застосування відповідно до умов вітчизняної господарської практики і, нарешті, окреслити найбільш перспективні напрями їх подальшого вдосконалення.

У роботах сучасних українських учених методи державного впливу на корпоративний сектор економіки переважно розглядаються в розрізі їх правового оформлення. Так, зокрема, О.М. Вінник, В.С.Щербина досліджують методи правового регулювання акціонерних правовідносин

[31]; Г.В.Козаченко, А.Е.Воронкова розкривають специфіку нормативно-правового регулювання діяльності акціонерних товариств [104]; Д.В.Задихайло, О.Р.Кібенко, Г.В.Назарова аналізують особливості правового регулювання системи корпоративного управління в Україні [71]. Правовий аспект, дійсно, має провідне значення для визначення специфіки відповідних методів і засобів державного регулювання. Однак виключно правовими характеристиками зміст зазначених методів не вичерпується. З огляду на це більш перспективним є підхід, започаткований В.А.Євтушевським, який державне регулювання корпоративного сектора розглядає, насамперед, крізь призму організаційно-управлінської бази функціонування корпорацій [65]. У цьому ж контексті А.С.Поважний окреслює основні напрями вдосконалення державного регулювання корпоративної діяльності в Україні [189], при цьому, однак, не виділяючи окремо можливості системного розвитку саме методів такого регулювання.

Під методами державного регулювання корпоративних відносин розуміються певні способи владного впливу державних органів на процеси розвитку корпоративного сектора економіки. Специфіка зазначених методів визначається, насамперед, особливостями власне корпоративних відносин, тобто відносин, які виникають у зв'язку з діяльністю господарських товариств (власне така діяльність та її результати). Корпоративні відносини являють собою комплекс позитивних соціальних зв'язків між: а) акціонерами (пайовиками) товариства; б) акціонерами (пайовиками), їх представниками, об'єднаннями та менеджерами (особами, які здійснюють управлінські функції в господарських товариствах, органами управління відповідних компаній, що складаються з таких осіб); в) менеджерами; г) власне господарськими товариствами (відносини в межах фінансово-промислових груп, відносини основного і дочірнього підприємства тощо); д) акціонерами (пайовиками), менеджерами та кредиторами товариства (у тому числі їх представниками, об'єднаннями і спеціальними державними та іншими органами й організаціями, які реалізують компетенцію в разі фінансової

неспроможності (реструктуризації) організації); е) акціонерами (пайовиками), менеджерами та органами державної влади, що здійснюють функції антимонопольного регулювання, встановлюють порядок випуску та обігу цінних паперів корпорації; є) усіма зазначеними особами та найманими працівниками (персоналом підприємства) та їх представниками.

Як видно з цього переліку, корпоративні відносини являють собою досить різноманітну групу суспільних відносин. Вони містять елементи різноманітних за змістом відносин: господарсько-правових, цивільно-правових, зобов'язальних, майнових, фінансових, трудових, організаційних (власне управлінських) тощо. Сфера застосування цих відносин пов'язується не тільки із внутрішньогосподарською діяльністю компанії (взаємовідносинами між акціонерами (пайовиками), менеджерами та персоналом), але й поширюється на її стосунки із зовнішнім оточенням (іншими суб'єктами господарювання, органами державної влади). За цих обставин очевидно, що державне регулювання корпоративних відносин має носити комплексний характер, а методи такого регулювання мають бути достатньо різноманітними. Зокрема, для аналізу їх застосування в Україні варто взяти до уваги такі ознаки, як зміст, напрями, основні суб'єкти, об'єкти, сфери регулювання, а також рівень, термін впливу держави на розвиток корпоративного сектора. Результати здійснених автором статті узагальнень та систематизації підходів, викладених у роботах [159], подані в табл. 2.8.

Для більш розгорнутої характеристики методів державного регулювання корпоративних відносин варто взяти до уваги особливості власне корпоративної форми організації бізнесу та правової регламентації діяльності відповідних суб'єктів господарювання. Як відомо, корпорації формуються суто добровільно і на основі фінансової участі засновників (акціонерів, пайовиків), що виявляються в кількості придбаних ними акцій або розмірі їх паю.

**Основні методи державного регулювання корпоративних відносин в
Україні**

Ознака	Методи
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> • правові; • економічні; • адміністративні
Напрями	<ul style="list-style-type: none"> • заснування корпорації як суб'єкта господарської діяльності; • функціонування корпорації, у тому числі питання емісії та обігу цінних паперів, антимонопольного регулювання (злиття та поглинання, створення та функціонування холдингів, ПФГ), переміщення капіталу за кордон, регулювання трудових відносин тощо; • припинення діяльності корпорації як суб'єкта господарської діяльності (реорганізація, ліквідація)
Суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> • Кабінет Міністрів України; • Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку; • Фонд державного майна України; • Антимонопольний комітет України; • інші уповноважені органи державної влади (галузеві міністерства, комітети, відомства)
Об'єкти	<ul style="list-style-type: none"> • захист прав власності акціонерів (пайовиків) компанії, регулювання процесів перерозподілу прав власності між ними; • узгодження інтересів різних груп акціонерів (пайовиків) та інших учасників корпоративних відносин (кредиторів, менеджерів, найманих працівників)
Сфери	<ul style="list-style-type: none"> • корпоратизація й приватизація державних підприємств; • інвестування компаній (кредитування, страхування, емісія і продаж цінних паперів); • реструктуризація (банкрутство) компаній
Рівень впливу	<ul style="list-style-type: none"> • корпорації, в яких держава є основним акціонером (пайовиком); • корпорації, в яких держава є дрібним акціонером (пайовиком); • корпорації, в яких держава не є акціонером (пайовиком)
Термін впливу	<ul style="list-style-type: none"> • постійної дії; • тимчасової дії

Отже, ключовими характеристиками корпоративних відносин є майнова відокремленість й автономність їх учасників один від одного, відсутність у них будь-яких владних повноважень стосовно один одного та

юридична рівність. Тому держава використовує відносно корпоративних організацій методи приватно-правового регулювання: автономних рішень, координації, рекомендацій тощо. Приватно-правове регулювання застосовується з метою захисту приватних інтересів конкретної особи як учасника корпоративних відносин – власне компанії, її засновників та органів управління, окремих акціонерів (пайовиків), менеджерів, кредиторів, найманих працівників та ін.

Проте для захисту суспільних інтересів (суспільства в цілому, дрібних акціонерів (пайовиків), місцевої громади, споживачів, колективу найманих працівників тощо) у процесі функціонування корпорацій державою використовуються методи публічно-правового регулювання, у першу чергу метод владних приписів [160 с. 64]. Застосування цього методу передбачає юридичну нерівність сторін відносин, одна з яких обов'язково має бути владним суб'єктом, що уповноважений державою на певне коло дій та вимог, які є обов'язковими для іншої сторони.

Розподіл корпоративних відносин за ознакою їх правової природи на приватноправові та публічно-правові має суттєве значення для оцінки тих чи інших засобів їх державного регулювання, з'ясування наслідків тих чи інших дій суб'єктів такого регулювання. Саме тому ця характеристика може служити підставою для більш докладного й послідовного опису існуючих методів державного регулювання корпоративних відносин в Україні. Так, зазначені методи можуть бути класифіковані за ознакою характеру впливу, масштабу, засобів та характеру регулювання (табл. 2.9).

Запроваджені на сьогодні в нашій країні методи державного регулювання корпоративних відносин в Україні характеризуються необхідним різноманіттям. Дані табл. 2.8 і 2.9 свідчать, що зазначені методи можуть бути класифіковані за численними ознаками, що дозволяє віднаходити для держави найбільш оптимальне їх поєднання, комбінування з урахуванням наявних ресурсів і можливих ризиків їх запровадження.

Таблиця 2.9

Методи державного регулювання корпоративних відносин в Україні за їх правовими ознаками

Ознака	Методи
Правова природа	<ul style="list-style-type: none"> • приватно-правові (автономних рішень, координації, рекомендацій); • публічно-правові (владних приписів)
Характер впливу	<ul style="list-style-type: none"> • безпосереднього впливу (застосування норм власне корпоративного законодавства); • опосередкованого впливу (застосування норм законодавства про приватизацію, корпоратизацію державних підприємств, оподаткування підприємств)
Масштаб регулювання	<ul style="list-style-type: none"> • централізованого регулювання (застосування імперативних норм); • децентралізованого регулювання (застосування диспозитивних норм); • змішаного регулювання (застосування імперативно-диспозитивних норм)
Засоби регулювання	<ul style="list-style-type: none"> • дозволу; • заборони; • зобов'язання
Характер регулювання	<ul style="list-style-type: none"> • дозволяючий (отримання згоди уповноважених органів державної влади на створення холдингів, ПФГ, погодження умов застави й оренди майна компаніями з державною часткою в капіталі, створення їх дочірніх підприємств, філій і представництв); • забороняючий (заборона злиття або поглинання компаній у разі порушення вимог антимонопольного законодавства, заборона відчуження майна компаніями з державною часткою в капіталі); • зобов'язальний (зобов'язання компаній з державною часткою в капіталі щодо надання інформації для ведення реєстру державних корпоративних прав, моніторингу їх фінансово-економічного стану, аналізу виконання інвестиційних програм)

Проте загострення корпоративних конфліктів у ряді провідних українських компаній, безпосередніми учасниками яких є органи державної влади, свідчить про те, що ефективність застосування таких методів є вкрай недостатньою. Це зумовлено передусім фрагментарністю, некомплексністю втілення зазначених методів державного регулювання, недостатньо чітким розподілом відповідних повноважень між органами виконавчої влади.

Для забезпечення належної ефективності політики держави щодо регулювання корпоративних відносин необхідно змінити пріоритети цієї діяльності, а саме – забезпечити виважений перехід від домінування короткострокових (часто неузгоджених) цілей запровадження тих чи інших методів регулювання до визначення найбільш прийнятної сценарію їх подальшого довгострокового розвитку [170, с. 60]. Тоді завдання відповідної управлінської діяльності та послідовність відповідних заходів органів державної влади набуває системних ознак, чіткої орієнтованості на досягнення очікуваних результатів. Виконання цього завдання потребує, насамперед, формування чітко визначеної сукупності необхідних і достатніх умов щодо забезпечення адекватного середовища для гарантованого вдосконалення цього процесу. З огляду на це найбільш перспективними напрямками подальших досліджень виокремлення основних чинників розвитку цієї діяльності, вплив яких забезпечує найбільш загальні, базові засади взаємодії учасників господарювання згідно з існуючими відносинами та провідними напрямками їх зміни. При цьому розвиток сукупності факторів активізації політики у сфері регулювання корпоративних відносин повинен націлюватися на виявлення та подолання перешкод щодо забезпечення якісних характеристик її запровадження як органічного, послідовного, безперервного процесу.

Висновки до розділу 2

1. Нами виявлено, що методологічні підходи до визначення ефективності корпоративних відносин передбачають її оцінку принаймні у 3-х площинах: оцінку ефективності корпоративних відносин через порівняння обсягів концентрації природних ресурсів, банків землі і капіталів; виробництва продукції, її реалізації й експорту; прибутків; показників

рентабельності й індексів конкурентоспроможності порівняно з іншими секторами агросфери та в її структурі загалом; оцінку ефективності корпоративного сектору; оцінка ефективності корпоративних агроформувань.

2. Вони ґрунтуються на застосуванні класичних розрахунків обсягів валової сільськогосподарської продукції, матеріально-технічного забезпечення, продуктивності ресурсів та праці, фінансових результатів за даними звітності, анкетування та опитування, оглядів незалежних агентств, спілок, асоціацій, громадських організацій і т.п. Проведене дослідження показує, що часто агрокорпорації порівнюються між собою, приймаючи за основу розмір банку землі. При цьому до рейтингу не потрапляють великі тваринницькі комплекси, які взагалі не мають земельних угідь.

3. Тому додатково для оцінки й діагностики стану й тенденцій розвитку корпоративних відносин та їх ефективності слід проводити рейтинг, заснований на такому показовому критерії, як фінансові результати корпоративного сектору. Основним показником виступає дохід або валова виручка, а додатковим – показник чистого прибутку або збитку корпорацій. Другий показник обраний додатково, оскільки багато з них інвестують у розвиток, що істотно знижує рівень прибутковості. Інформація про дохід і чистий прибуток отримується з декількох джерел. Це дані офіційної статистики, оприлюднена фінансова звітність, дані біржових звітів, новини в ЗМІ, рейтинги науково-дослідних установ (Latifundist, AgriSurvey, УКАБ та ін.).

4. В якості критеріїв розвитку корпоративного сегменту галузі також пропонується використовувати такі кількісні та якісні показники, як швидкість розвитку, інноваційність, рівень інтенсифікації виробництва, рівень індустріалізації, оригінальність, просування на нові ринки, кліматичні пояси, територіальне охоплення ринку. Більша частина з запропонованих критеріїв визначається експертним шляхом. На їх основі узагальнюється основоположний індикатор конкурентоспроможності – її глобальний індекс. За результатами дослідження нами розроблена комплексна система

показників оцінки ефективності розвитку корпоративного сектору аграрної сфери.

5. Важливим методологічним постулатом формування та оцінки ефективності корпоративних відносин є те, що в корпоративному секторі існує більше можливостей для спеціалізації й концентрації діяльності. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, виробництву сертифікованої продовольчої продукції, у тому числі в переробленому вигляді. Крім того, створюються кращі умови роботи для працівників. Це набуває особливого значення саме в аграрній сфері через те, що тут спостерігається загальний нижчий технічний рівень оснащення праці; погіршення продуктивності угідь через нестачу в необхідному обсязі мінеральних добрив; продовження демографічної кризи на селі; низький рівень інвестування в аграрну сферу та сільські території загалом.

6. Спеціалізація в корпоративному секторі полягає у виокремленні однієї або декількох основних галузей сільського господарства і створенні умов для їх переважаючого розвитку. Це забезпечується за рахунок скорочення кількості товарних галузей та збільшення товарності основних. Спеціалізація характеризує галузеву й територіальну структуру сільськогосподарських формувань, районів, зон. Вона показує, які галузі або виробництва яких продуктів переважають, яку роль вони виконують у територіальному та суспільному поділі праці. Ці види спеціалізації відображають різні рівні економічних зв'язків: між різними галузями корпоративного сектору, між різними корпораціями і між окремими підрозділами усередині корпорацій.

7. Розвиток спеціалізації в корпоративному секторі зумовлює підвищення концентрації сільськогосподарської діяльності. Адже тільки в умовах великомасштабного спеціалізованого господарювання із застосуванням досягнень науково-технічного прогресу можна здійснювати ефективно й конкурентоспроможне виробництво технологічно однорідної товарної продовольчої продукції.

8. Під концентрацією виробництва в агросфері розуміється зосередження посівів тих або інших культур на великих земельних масивах або певних видів худоби на великих фермах, комплексах або в одному господарстві. Концентрацію виробництва характеризують, перш за все, розміри корпоративного сектору. Нами визначено можливі способи концентрації виробництва у корпоративних агроформуваннях.

9. В якості методологічних інструментів удосконалення корпоративних відносин розроблено та використано моделі територіальних кластерів корпоративного сектору та їх розміщення у співставленні з рівнем зайнятості, безробіття, рівня та якості життя сільського населення. Одержані результати дозволили запропонувати методи вирішення існуючих проблем шляхом структурних зрушень в організації аграрного виробництва, спрямування фінансової та інших форм участі агрокорпорацій у підвищенні зайнятості і добробуту сільських жителів, відтворенні природи та сільських територій у цілому.

РОЗДІЛ 3

СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЗА НАЯВНОСТІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

3.1. Ефективність ресурсокористування у процесі здійснення корпоративних відносин

Земля як ресурс у сільськогосподарському виробництві має особливе значення серед матеріальних умов, необхідних для життя людей, відіграє не тільки економічну, а й політичну роль у розвитку суспільства, і від її раціонального та ефективного використання залежить добробут населення. Земельно-ресурсний потенціал сільського господарства України охоплює 69,3% території країни, або 41,8 млн. га сільськогосподарських угідь. Однак ефективність їх використання тривалий час залишається низькою. Сучасне землекористування в Україні не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту.

Питання підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель особливої актуальності набувають з розвитком ринкової економіки, зі зміною пріоритетів і змісту політичних намірів та конкретних дій в країні. На цей час у державі не врегульовані механізми, дія яких має забезпечити максимальне задоволення економічних інтересів землевласників і землекористувачів, найбільш повне й ефективне використання виробничого потенціалу господарств і закріплених за ними земель, при суворому дотриманні особливих режимів і умов використання земельних ресурсів [139]. Проблема раціонального землекористування у сільському господарстві України дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. Особливо це стосується таких

аспектів як економічний, соціальний та екологічний.

Специфіка сучасного стану підприємницької діяльності в сільському господарстві не забезпечує збереження родючості ґрунтів, яка має прямий вплив на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та її собівартість. Це значною мірою зумовлено зниженням рівня державних асигнувань на охорону та раціональне використання земельних ресурсів, тоді як самі ж аграрні підприємства не в змозі здійснювати необхідні фінансові заходи, через кризовий стан своєї діяльності. Ступінь раціональності використання земельних ресурсів має пряму залежність від урегульованості земельних відносин з приводу власності на землю. А саме незавершеність процесу формування ефективних земельних відносин та відсутність контролю за використанням землі в Україні не дає змоги в повному обсязі вирішити питання оптимального використання земельних ресурсів.

Для України характерний високий рівень сільськогосподарського освоєння території. Найвищий рівень мають агроформування західних і центральних областей, Донбасу і Придніпров'я. В аграрних підприємствах Степової і Лісостепової агрокліматичних зон рівень розораності сільськогосподарських угідь перевищує 70 %. Одним з наслідків цього є зростання ерозійних процесів, частка яких перевищує третину загальної площі ріллі. Безумовно, така ситуація потребує радикальних заходів щодо зниження частки еродованих земель. В Україні є значні територіальні відмінності в землезабезпеченні населення. Так, у Закарпатській області забезпечення ріллею становить 0,15 га на одного жителя, в південних областях – до 1,5 га, тоді як у середньому в Україні – 0,65 га. За рівнем забезпечення ріллею Україна займає одне з перших місць в Європі.

Станом на 1 січня 2015 р. згідно з розподілом по основних видах земельних угідь і економічної діяльності та показує на діаграмах, як змінилися площі основних видів земельних угідь в Україні у порівнянні з даними станом на 1 січня 2010 р. та 1 січня 2014 р. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Земельний фонд України станом на 01.01.2015 р.*

Основні види земельних угідь та економічної діяльності	Площа земель	
	всього, тис. га	% до загальної площі території України
Сільськогосподарські землі	42776,9	70,9
<i>у тому числі:</i>		
сільськогосподарські угіддя	41557,6	68,9
<i>з них:</i>		
рілля	32498,5	53,8
перелоги	277,2	0,5
багаторічні насадження	895,9	1,5
сіножаті	2411,5	4,0
пасовища	5474,5	9,1
інші сільськогосподарські землі	1215,8	2,0
Ліси та інші лісовкриті площі	10611,3	17,6
<i>у тому числі:</i>		
вкриті лісовою рослинністю	9683,3	16,0
не вкриті лісовою рослинністю	208,7	0,3
інші лісові землі	315,6	0,5
чагарники	403,4	0,7
Забудовані землі	2523,2	4,2
<i>у тому числі:</i>		
під житловою забудовою	473,5	0,8
землі промисловості	223,2	0,4
землі під відкритими розробками, картерами, шахтами та відповідними спорудами	152,3	0,3
землі комерційного та іншого використання	54,5	0,1
землі громадського призначення	282,1	0,5
землі змішаного використання	29,0	0,1
землі, які використовуються для транспорту та зв'язку	495,1	0,8
землі, які використовуються для технічної інфраструктури	68,1	0,1
землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі	745,4	1,2
Відкриті заболочені землі	980,1	1,6
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	17,7	
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші)	1022,9	1,7
Води (території, що покриті поверхневими водами)	2422,8	4,0
<i>Разом (територія України)</i>	60354,9	100,0

* розраховано за <http://dazru.gov.ua/>

За п'ять років, починаючи з 1 січня 2010 р., структура земельного фонду помітно змінилася. Зокрема, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 165,7 тис. га. На 107,6 тис. га збільшилися площі лісів та лісо вкритих територій. Крім того, забудованих земель стало на 55,7 тис. га більше; відкритих заболочених – на 14,1 тис. га; площа територій, вкритих поверхневими водами, збільшилася на 5,9 тис. га.

Протягом минулого року площа сільськогосподарських земель зменшилася на 14,9 тис. га, причому, площа ріллі збільшилася на 22 тис. га, а от площі перелогів і пасовищ зменшилися відповідно на 33 тис. і 7,4 тис. га. Забудованих земель, навпаки, стало більше на 10,7 тис. га. Лєвова частка з них знаходиться під житловою забудовою, за рік площа таких земель збільшилася на 4,2 тис. га. Лісів та лісовкритих площ збільшилося на 10,2 тис. га. На рис. 3.1 і рис. 3.2 можна побачити динаміку змін структури земельного фонду України по основних видах угідь та економічної діяльності станом на 1 січня 2015 р. порівняно з даними на 1 січня 2014р. (рис. 3.1) і з даними на 1 січня 2010 р. (рис. 3.2). У структурі сільськогосподарських угідь України рілля займає 78,1 % (32,5 млн. га), що значно більше, ніж у європейських країнах і США (Додаток В).

Сталий розвиток землекористування повинен забезпечити високоефективне використання сільськогосподарських угідь, всебічну охорону та розширене відтворення родючості ґрунтів, розв'язання продовольчої проблеми в країні. Однак, за час здійснення земельної реформи в нашій країні відбулися кардинальні зміни, насамперед, у структурі земельного фонду. Зокрема, по основних видах угідь – площа сільськогосподарських угідь зменшилася з 41,89 млн. га у 1994 р. до 41,59 млн. га у 2015 р., тобто на 300 тис. га (за 2007-2015 рр. на 256,5 тис. га) [276].

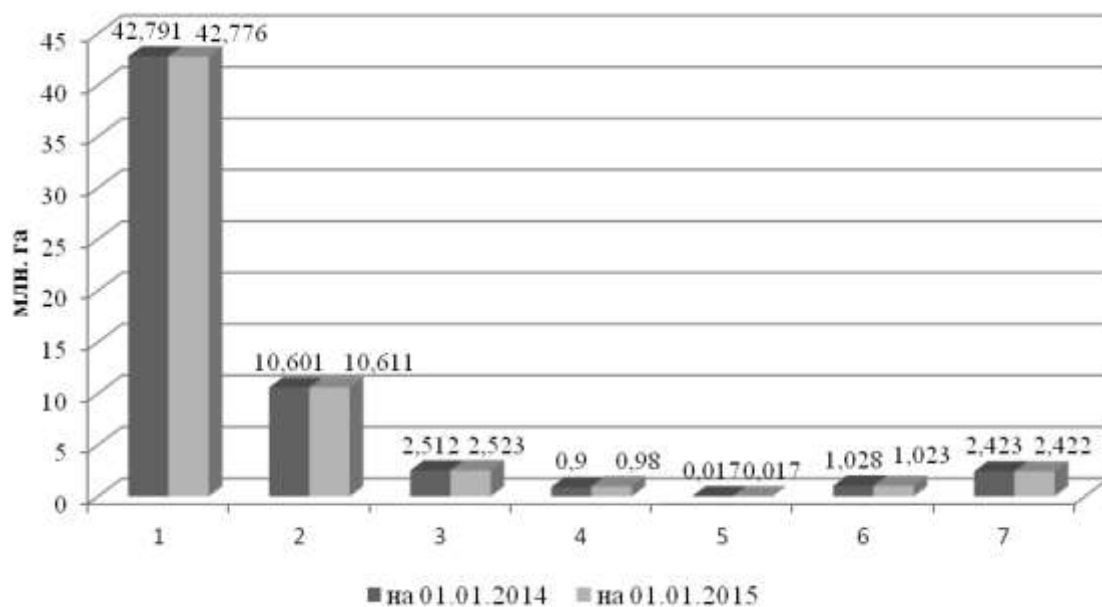
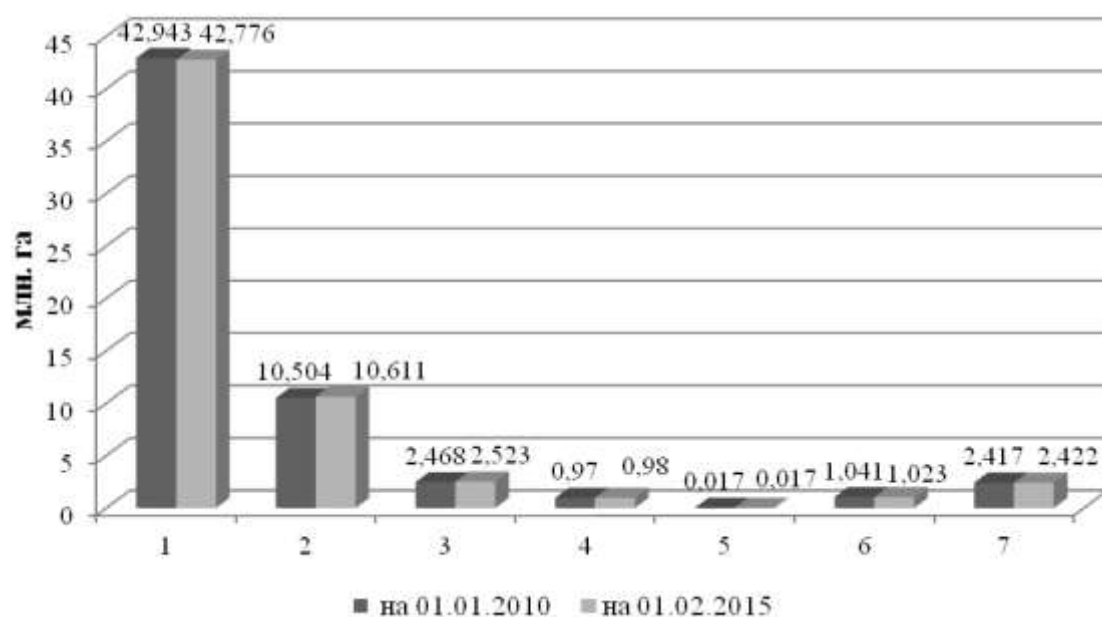

Рис. 3.1. Динаміка земельного фонду України станом на 01.01.2014 р. та 01.01.2015 р.

1	Сільськогосподарські землі
2	Ліси та інші лісовкриті площі
3	Забудовані землі
4	Відкриті заболочені землі
5	Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом
6	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші)
7	Води (території, що покриті поверхневими водами)

Рис. 3.2. Динаміка земельного фонду станом на 01.01.2010 р. та на 01.01.2015 р.

Україна є однією з небагатьох країн Європи, для якої характерна висока концентрація сільськогосподарських земель – понад 70% від загальної території 60,4 млн. га. При цьому розораність сільськогосподарських угідь також є рекордно високою і досягає 78%. В 17 областях України відсоток сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі є вищим за середній в аграрних підприємствах України (67,6%). Зокрема, найвищий він у Кіровоградській області – 83,1%, Запорізькій області – 82,6% та Миколаївській області – 81,9%. Найнижчий цей відсоток у Закарпатській області – 36,4%, Івано-Франківській області – 45,7% та Рівненській області – 46,7%.

Структура сільськогосподарських угідь дуже різниться в аграрних підприємствах різних областей України. У Херсонській області найбільший в Україні відсоток сільськогосподарських угідь займає рілля – 90,1%. Для порівняння найменший відсоток спостерігається у Закарпатській області – 43,4%. Але, завдяки цьому, у Закарпатській області найвищий в Україні відсоток сільськогосподарських угідь в агроформуваннях займають багаторічні насадження – 6 %, сіножаті – 19,9% та пасовища – 30,7%.

Для західних областей України, зокрема для Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Рівненської, Житомирської областей взагалі характерний невисокий відсоток сільськогосподарських угідь, зайнятих ріллею (43,4%-71,6%). Виключення становлять лише Хмельницька (79,9%) та Тернопільська (81,5%) області. У західних областях переважаючий відсоток порівняно з середнім в Україні мають сіножаті (8,2%-19,9%) та пасовища (13,3%-30,7%). Це зумовлено особливостями структури природно-ресурсного потенціалу та розміщенням його складників.

Винятком є господарства Тернопільської області, де відсоток сіножатей (3,6%) та пасовищ (12,5%) менший за середній в Україні, а також Хмельницької області, де лише 8,7% сільськогосподарських угідь займають пасовища. Для центральних областей України, зокрема, для Вінницької,

Таблиця 3.2

Структура та розміщення земельних ресурсів України, 2015 р.

Області	Загальна земельна площа, тис. га	Сільськогосподарські угіддя, тис га		Показник сільсько- господарського освоєння території	Забезпечення населення орними землями, га/чол.
		Всього	Рілля		
Україна	60355,0	407730	32989	0,69	0,65
Автономна Республіка Крим	2694,5	1774,2	1214,3	0,66	0,48
Вінницька	2651,4	2939,4	1776,7	0,77	0,92
Волинська	2014,4	1055,0	690,4	0,49	0,65
Дніпропетровська	3192,3	2510,3	2138,7	0,79	0,55
Донецька	2651,6	2034,8	1684,4	0,77	0,13
Житомирська	2880,8	1654,0	1307,3	0,55	0,85
Закарпатська	1275,3	453,3	192,6	0,36	0,15
Запорізька	2718,5	2242,5	1944,6	0,83	0,93
Івано-Франківська	1392,7	608,7	417,7	0,43	0,29
Київська	2812,1	1666,7	1441,8	0,59	0,74
Кіровоградська	2458,8	2044,6	1803,3	0,83	1,45
Луганська	2668,5	1884,4	1454,1	0,71	0,51
Львівська	2183,1	1263,2	864,8	0,58	0,31
Миколаївська	2463,0	2003,3	1715,6	0,81	1,28
Одеська	3331,3	2562,7	2081,0	0,77	0,77
Полтавська	2874,5	2182,5	1844,0	0,63	1,05
Рівненська	2005,2	927,9	669,4	0,46	0,58
Сумська	2383,9	1720,2	1380,8	0,73	0,96
Тернопільська	1382,4	1055,0	917,4	0,77	0,79
Харківська	3140,7	2412,3	1977,2	0,67	0,62
Херсонська	2841,4	1968,8	1757,5	0,69	1,48
Хмельницька	2062,9	1568,8	1354,5	0,76	0,89
Черкаська	2092,1	1454,5	1301,1	0,68	0,85
Чернівецька	809,6	472,6	338,6	0,58	0,36
Чернігівська	3191,8	2121,1	1540,2	0,66	1,09

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської та Черкаської областей характерний великий відсоток ріллі у структурі сільськогосподарських угідь (60,7%-67,9%). У північних областях, зокрема, Сумській та Чернігівській, великий відсоток сільськогосподарських угідь займають сіножаті (15,1 %-15,9%). Південні та східні області України не характеризуються великою різноманітністю щодо структури сільськогосподарських угідь. Відмітимо лише Херсонську область, де 90,1 % сільськогосподарських угідь складає рілля, що є найвищим показником в Україні.

Динаміка зміни їх площі за формами власності та господарювання на початок року представлена в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Величина та динаміка площі сільськогосподарських угідь в Україні,
тис. га***

Категорії господарств	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
						тис. га	%
Сільськогосподарські підприємства	21047	21019	20864	20590	20499	20666	93,9
у т.ч. фермерські господарства	3945	4016	4014	4012	4079	4173	95,2
Господарства населення	15708	15585	15690	15898	15984	15815	73,6
у т.ч. для товарного виробництва	9173	9091	9214	9412	9472	9281	-

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

У землекористуванні домогосподарств і сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, знаходиться 36,5 млн. га угідь, що складає близько 88 % від загальної площі сільськогосподарських земель. Площа ріллі, яка знаходиться в користуванні аграрних підприємств і господарств населення, дорівнює трохи більше 31,0 млн. га або 95,4% від загальної площі ріллі. Фактичне використання ріллі (посівні площі + пари), згідно даних офіційної статистики, оцінюється у 29,5 млн. га [42]. Таким чином, у даний час як мінімум 1,5 млн. га або майже 5,0% родючих земель в Україні не беруть участі у виробництві аграрної продукції або задіяні в

тіньовому аграрному ринку.

За розмірами землекористування в Україні зберігається тенденція до консолідації використовуваних ресурсів. Питома вага підприємств, які оброблюють понад 3,0 тис. га угідь, за останні п'ять років збільшилася з 34,8 % до 38,8 % (рис. 3.3). І найбільш вірогідним є збереження даної тенденції в середньостроковій перспективі за відсутності державного регулювання та законодавчих обмежень.

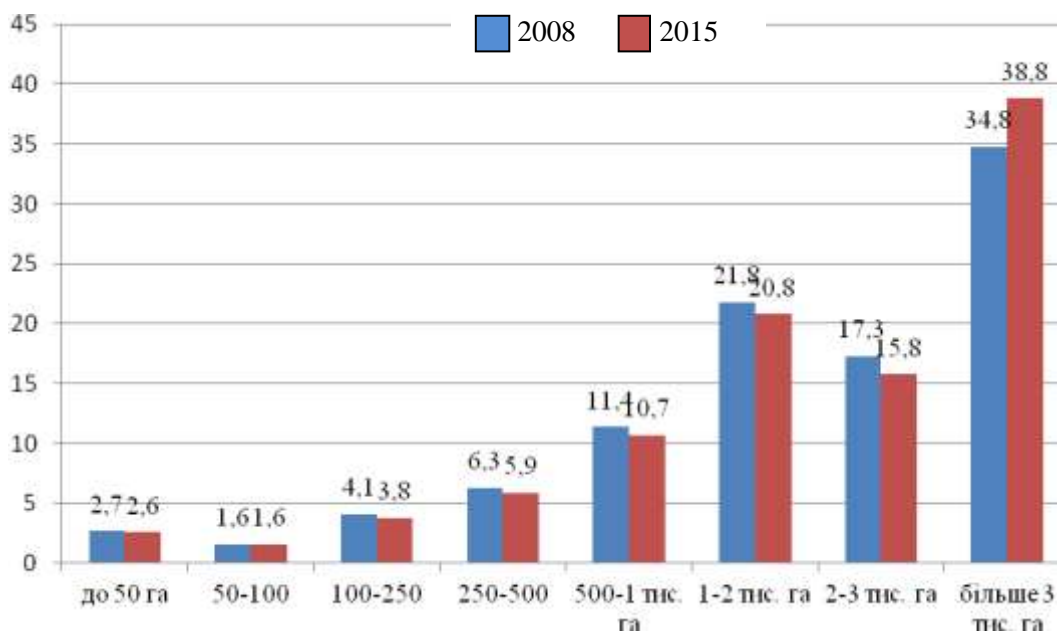

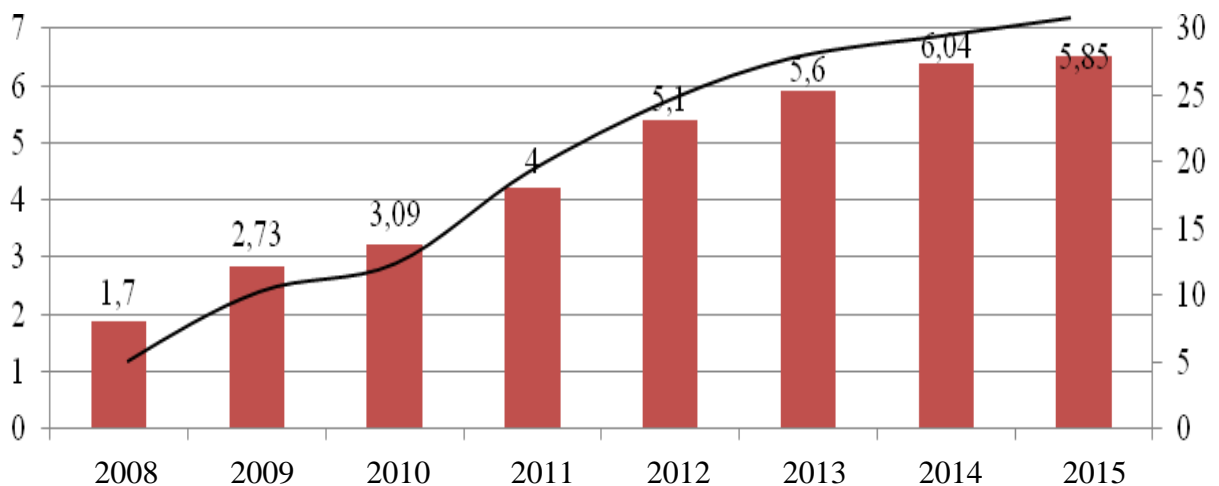
Рис. 3.3. Ранжування посівних площ у сільському господарстві України залежно від їх розмірів, % (Джерело: [276])

У структурі фактичного землекористування 70,0 % займають сільськогосподарські підприємства. Господарства населення в 2015 р. обробляли близько 8,5 млн. га. Загальна посівна площа під всіма культурами в 2015 р. склала 28,3 млн. га, що на 7,0 % вище середнього значення за період 2009-2010 рр. Частково, це може свідчити як про поступове повернення в обіг раніше покинутих сільськогосподарських земель, так і про підвищення «прозорості» аграрного виробництва через посилення моніторингу та контролю за оборотом земель сільськогосподарського призначення. Обсяг приросту банку земельних ресурсів під контролем агрохолдингів за 2010-

2015 рр. наведено у додатку Д.

У топ-10 найбільших агрохолдингів світу входять 3 українських компанії: дві компанії – власне українські (Ukrlandfarming і Кернел) і інвестиційна NCH Capital, яка володіє банком земельних ресурсів в Україні та в Росії (Додаток Е). Відбувається поступове збільшення землеволодінь з тенденцією до збереження. На сьогодні 18 найбільших агрохолдингів України фактично обробляють 16,7% земель галузі. При цьому вони є не тільки виробничими структурами, але й потужними переробними, транспортно-логістичними корпораціями, торговими домами, які впливають на цінову політику трейдерів в Причорноморському та інших регіонах країни [249].

За експертними оцінками, під контролем агрохолдингів у 2015 р. знаходилося 5,9 млн. га або майже 28,0 % всіх сільськогосподарських угідь, що перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що частка земель у користуванні зросла з 27,4% до 27,9% через виключення з розрахунків сільськогосподарських земель анексованого Криму. В цілому ж загальний банк земельних ресурсів агрохолдингів в Україні скоротився щонайменше на 125 тис. га. (рис. 3.4).

— % в угіддях, що є в користуванні с.-г. підприємств

Рис. 3.4. Банки земельних ресурсів агрохолдингів України та їх динаміка, млн. га (Джерело: [276])

Корпоративні формування з банком земельних ресурсів від 20 до 40 тис. га є найбільшою групою за кількістю представників — 28 компаній (25 в 2013 р.). Їх загальний банк земельних ресурсів складає 0,84 млн. га або 14% від загальної земельної площі, зайнятої агрохолдингами (рис. 3.5).

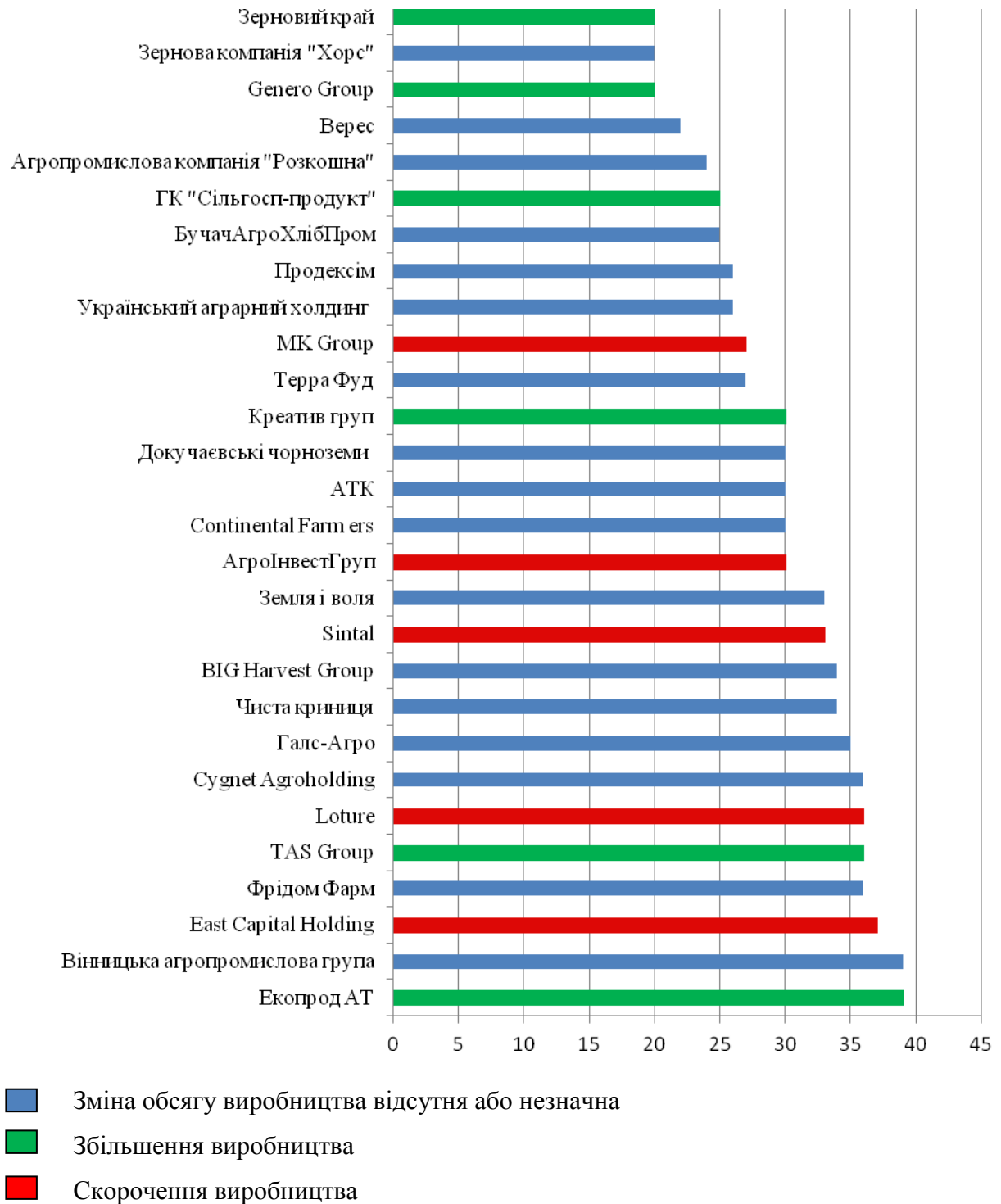

Рис. 3.5. Аграрні корпорації України з банком земельних ресурсів від 20 до 40 тис. га (Джерело: [1])

Збільшення представництва в даній групі відбулося через включення в рейтинг двох нових структур — «Genero Group» та ДК «Сільгосппродукт», а також за рахунок пониження в рівні кількох великих корпорацій, насамперед, це компанії «Sintal» та «Loture». З групи вийшла «Агрофірма Шахтар», керівництво якої на початку 2013 р. прийняло рішення про згорання аграрного напрямку виробництва.

Укрупнення земельних масивів агрохолдингів значною мірою обумовлено перевагами інтегрованих структур: по-перше, значна економія на масштабах придбання засобів виробництва; по-друге, це нові умови застави – сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів, особливо у сезон її з'являється багато, а це – значна кредитна маса, що починає фінансувати діяльність, жодним чином з сільським господарством не пов'язану. Укрупнення сільськогосподарських підприємств значною мірою обумовлено залученням інвестицій у сільськогосподарське виробництво та формуванням інтегрованих підприємств, які на відміну від дрібних товаровиробників мають змогу розвивати соціальну інфраструктуру (табл. 3.4).

Аналіз діяльності товаровиробників засвідчує, що у малих (до 1000 га) та середніх (до 5000 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво овочів, фруктів, молока та м'яса. Спеціалізація структурних підрозділів холдингових компаній формується виходячи із основного виду діяльності материнської компанії (цукор, зерно, молоко), при цьому ставка робиться на формування вузькоспеціалізованого, високоіндустріалізованого виробництва з чіткою експортною орієнтацією. Аналіз даних показує, що по групі підприємств із площею понад 5 тис. га виробляється найбільша питома вага продукції порівняно з іншими групами, зокрема 56,4% цукрових буряків, 26,5% – зернових, 21% – технічних [231]. Загалом спостерігається тенденція до збільшення об'ємів виробництва із зростанням розмірів підприємств.

Таблиця 3.4

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості, 2015 р.*

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа с.-г. угідь, га	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Відрахування на оплату праці одного працюючого, грн.	Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
				рослинництві	тваринництві		
501-1000	1645	821	8719	8612	8979	2597	203,7
1001-2000	2536	1522	9877	9678	10329	2930	238,9
2001-5000	2132	3183	11170	10588	12370	3305	243,1
5001-10000	399	6944	11702	11246	12753	3449	250,0
10001-20000	66	12267	15483	13415	18621	4986	284,1
Понад 20000	54	35871	13147	11667	13588	3745	290,7

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Проблемними питаннями при розширенні земельних масивів агрохолдингів є випадки коли: договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих що пройшли реєстраційний напис не дозволяє судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація; договори не містять усіх істотних умов договорів оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час умови договорів не переглядаються; короткострокова оренда земельних часток є потенційно проблемним моментом у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку; оренда не витребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування паїв їх власниками та достроковим припиненням оренди [231].

На сучасному етапі розвитку суспільства сільськогосподарське виробництво не може ефективно працювати без інноваційної матеріально-технічної бази, спроможної забезпечити відповідний технологічний рівень відтворювальних процесів. Визначальна економічна роль та виробниче значення технічних засобів полягає у тому, що вони завжди були мірилом та основою розвитку продуктивних сил сільського господарства, забезпечуючи високий рівень конкурентоспроможності і темпи збільшення виробництва та підвищення продуктивності праці.

Зменшення державної фінансової підтримки, платоспроможності великої кількості сільськогосподарських товаровиробників призвело до згортання інвестиційних процесів, зниження фондозабезпеченості, технічної та енергетичної оснащеності аграрної сфери. На селі інтенсивними темпами відбувалися процеси деіндустріалізації виробництва. Розбалансованим виявився механізм постачання запасними частинами, ремонтними і паливно-мастильними матеріалами. Кооперативні засади ремонтно-технічного забезпечення розвиваються недостатніми темпами.

Визначено, що 11 регіонів країни (адміністративних областей) спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві, 13 – на промисловості, сфера послуг як галузь спеціалізації представлена у 4-х регіонах. Більшу частину регіонів не можна визначити як спеціалізовані або конкурентоспроможні. Це вказує на те, що в національній економіці домінують промисловість та сільське господарство із сировинними перевагами, структурними трансформаціями та коливаннями обсягів виробництва. Це свідчить про необхідність виробництва, оновлення та впровадження інноваційних видів техніки і технологій у сільськогосподарську діяльність.

За даними Державної служби статистики України, первісна вартість матеріально-технічних ресурсів галузей національного господарства України станом на 1 січня 2015 р. становила 965,8 млрд. грн. Майже три чверті

матеріально-технічних ресурсів країни обліковується за такими видами економічної діяльності, як промисловість (34,0%), операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам (включаючи житлове господарство – 22,8%), транспорт і зв'язок (14,3%). Частка матеріально-технічних ресурсів, що припадає на сільське господарство, мисливство та лісове господарство складає 10,2% (рис. 3.6).

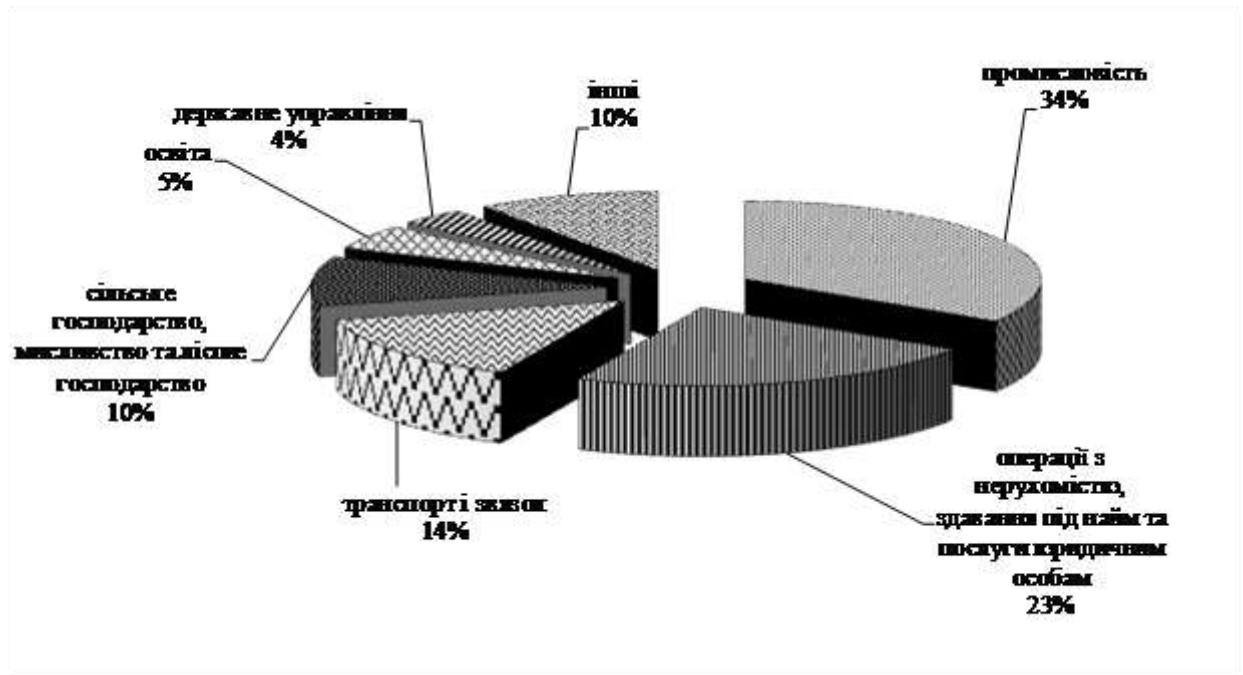

Рис. 3.6. Наявність матеріально-технічних ресурсів за видами економічної діяльності в Україні станом на 1 січня 2015 р., % (розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

За даними ННЦ “Інститут аграрної економіки”, сукупні основні засоби однієї з провідних галузей господарського комплексу України – сільського господарства – за 2000-2006 рр. зменшилися на 10,2 млрд. грн., за 2007-2008 рр. – на 43,4 млрд. грн., а протягом 2009-2015 рр. – ще на 7,7 млрд. грн. За 2005-2015 рр. вартість матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського виробництва в Україні мала стійку тенденцію до зменшення (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Динаміка матеріально-технічних ресурсів у сільськогосподарському виробництві України на кінець року, млн. грн. (розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Істотне зменшення вартості матеріально-технічних аграрної сфери економіки у більшості регіонів України обумовлене зменшенням надходження інвестицій у галузі, значним фізичним зносом матеріально-технічних ресурсів, їх переоцінкою при реформуванні майнових відносин на селі, формуванням значної кількості господарських структур. В обсягах і структурі матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського призначення також відбулися значні кількісні і якісні зміни (табл. 3.5).

На кінець 2015 р. основні виробничі засоби сільськогосподарського призначення становили 60,6 млрд. грн., що на 7,0 млрд. грн. більше порівняно з 2010 р. Нині в структурі основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення будівлі, споруди і передавальні пристрої становлять 50,9 %, машини і обладнання – 29,6 %, продуктивна і робоча худоба – 1,7 %, багаторічні насадження – 2,5, транспортні засоби – 15,3 %.

Таблиця 3.5

**Основні засоби сільськогосподарських підприємств України (за
балансовою вартістю на кінець року)***

Групи матеріально-технічних ресурсів	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Виробничі основні засоби с/г призначення	105,5	84,8	74,8	85,2	57,6	80,3	47,9	79,6	53,6	79,5	60,6	80,7
Виробничі засоби інших галузей	5,32	4,3	3,7	4,2	3,9	5,4	3,8	6,3	3,6	6,5	3,1	6,2
Невиробничі основні засоби	13,5	10,9	9,3	10,6	10,2	14,3	8,5	14,1	7,6	14,0	6,5	13,1
Всього матеріально-технічних ресурсів у сільському господарстві	124,4	100	87,8	100	71,8	100	60,2	100	64,8	100	71,2	100

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Порівняно з 2006 р. зменшилась частка будівель, споруд та передавальних пристроїв. Істотно зменшилась питома вага продуктивної та робочої худоби в зв'язку із зменшенням поголів'я основного стада (табл. 3.6).

Дані табл. 3.6 свідчать, що вартість будівель, споруд та передавальних пристроїв у сільськогосподарських галузях зменшилась за період (2010-2015 рр.) на 58,6 млрд. грн., продуктивної і робочої худоби – на 1,4 млрд. грн., машин і обладнання зросла на 9,2 млрд. грн., багаторічних насаджень – на 300 млн. грн., а транспортних засобів також збільшилась на 900 млн. грн. Наявність матеріально-технічних ресурсів у сільськогосподарських галузях по регіонах має істотні відмінності, що обумовлене розмірами земель сільськогосподарського користування, концентрацією виробництва, наявністю великих агрохолдингів, зональною спеціалізацією та праце забезпеченістю

галузі.

Таблиця 3.6

**Наявність і структура матеріально-технічних ресурсів
сільськогосподарського призначення в Україні***

Види матеріально-технічних ресурсів	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	78,6	74,5	53,6	71,6	39,3	68,2	31,3	65,3	27,7	63,5	24,6	60,9
Машини і обладнання	15,8	15,0	11,5	15,4	9,6	16,6	8,8	18,4	12,2	18,8	17,9	19,6
Продуктивна і робоча худоба	2,2	2,1	1,7	2,3	0,6	1,0	0,7	1,5	0,8	1,8	0,7	1,7
Багаторічні насадження	1,3	1,2	1,1	1,5	1,1	1,9	1,0	2,1	0,9	2,1	1,0	2,5
Транспортні засоби	4,9	4,6	3,5	4,7	3,4	5,9	6,1	12,7	6,0	13,8	6,2	15,3
Всього	105,5	100	74,8	100	57,6	100	47,9	100	47,6	100	50,4	100

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2014 р.

Характерно, що у всіх регіонах України загальний обсяг активної частини матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарської техніки у поточному десятиріччі збільшувався. Це пов'язано із необхідністю модернізації сільськогосподарських галузей, підвищенням їх конкурентоспроможності у т.ч. й на світових аграрних ринках.

За даними Міністерства, найбільші обсяги сукупних матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського призначення зосереджені в Автономній республіці Крим, Київській та Одеській областях, найменші – у Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій області. Частка Херсонської області за період 2000-2015 рр. становила 4,9-4,0%. У 2015 р. на

Херсонську область припадало 4,2% наявних матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Наявність матеріально-технічних ресурсів сільського господарства в регіонах України (на кінець року у фактичних цінах, млн. грн)*

Області	Рік							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
АР Крим	9923,5	9909,0	9031,2	8191,4	6595,4	5241,5	4686,3	4537,3
Вінницька	7066,7	6864,7	6659,9	6345,8	4831,8	3850,4	3317,4	2766,6
Волинська	3478,8	3316,9	3086,8	3021,0	2508,7	2101,3	1787,4	1535,5
Дніпропетровська	8662,5	8301,3	7902,8	7339,9	4884,2	3638	2329,2	1698,2
Донецька	6734,9	6471,0	5850,4	5556,4	3480	2335,9	2006,2	1937,2
Житомирська	5552,8	5446,7	5382,4	5400,1	4787,1	4490,9	3334,1	3040,1
Закарпатська	1599,8	1724,9	1526,7	1465,8	906,6	767,7	666,0	731,8
Запорізька	7143,8	7025,9	6807,6	6343,9	4732	3784,7	3598,1	1962,1
Івано-Франківська	1817,7	1759,7	1599,8	1490,0	646,4	455,4	358,0	288,9
Київська	8355,6	8655,6	8241,5	7930,0	5005,5	4967,7	4269,4	4011,2
Кіровоградська	5517,6	5366,9	5088,6	4780,8	2911,2	2158,6	1846,1	1536,5
Луганська	4749,1	4672,0	4141,1	3703,9	1874	1427,5	1310,4	1256,9
Львівська	4091	3805,1	3328,2	3197,0	2680,9	1666,5	1292,2	1106,1
Миколаївська	5437,1	5247,2	4921,4	4607,2	4014,8	3100,1	2588,0	2488,4
Одеська	7591,7	7336,3	7119	6663,4	5187,1	4725,3	3780,2	3269,3
Полтавська	7420,1	7046,8	7034,4	6676,9	4487,5	3625,3	3193,9	2748,8
Рівненська	3228,9	3152,6	2828,5	2685,0	2317,8	2179,7	2049,5	1685,9
Сумська	5327	5270,1	5077,1	4892,0	3034,6	2852,5	2335,3	2047,0
Тернопільська	3901,5	3736	3628,1	3503,6	1598,3	1287,4	994,0	837,9
Харківська	7880,1	7654,7	7279	6812,6	4470	3568,4	2863,8	2456,4
Херсонська	6342,3	6727,4	6333,6	6113,3	4302,3	2907	2176,4	2187,9
Хмельницька	5294,3	5171,8	5028,8	4875,4	3402,1	2731,5	2410,1	2048,0
Черкаська	6646,4	6570,9	6154,1	6015,4	3811,5	3326,3	2892,7	2363,5
Чернівецька	1822,6	1765,6	1642,6	1508,5	1007,9	810,5	674,4	615,3
Чернігівська	5762,8	5550,1	5480,9	5235,6	4286,1	3760,3	3438,9	3038,2
В Україні	141349	138550	131175	124352	87764	71760	60190	52195

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Як свідчать дані табл. 3.7, найбільше зниження вартості матеріально-технічних ресурсів галузі відбулося у Закарпатській області (у 6,3 разів), Дніпропетровській (5,7 разів) та Тернопільській (4,7 разів). Найменше зменшилися обсяги сільськогосподарських матеріально-технічних ресурсів у Житомирській і Чернігівській областях. У Херсонській області матеріально-технічні ресурси за вищезгаданий період зменшилися у 2,9 разів. Найголовнішою частиною у складі матеріально-технічних ресурсів є активна їх ланка, тобто засоби праці, які безпосередньо впливають на відтворювальні процеси і зумовлюють рівень ефективності та обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Активна частина матеріально-технічних ресурсів унаслідок морального і фізичного зносу вибуває з процесу виробництва з більшою періодичністю і потребує заміни уже через 4-5 років.

В сучасних умовах у галузях сільськогосподарського виробництва постала проблема нагромадження власного капіталу для здійснення інноваційного відновлення основних засобів або модернізації виробництва. Невирішеним залишається питання отримання довгострокових позик у комерційних банках, активізації лізингових операцій. Водночас, у малих агроформуваннях спостерігається тенденція скорочення обсягів фінансових ресурсів, у великих агрохолдингах – збільшення капіталізації.

Внаслідок цього сформований раніше ресурсний потенціал, особливо у малих та середніх підприємствах, відновлюється недостатньо. Фактичні строки експлуатації більшості матеріально-технічних ресурсів у 2-2,5 рази перевищують нормативні. Тільки 10,0% сільськогосподарської техніки є новою. Це свідчить про необхідність прискорення її модернізації з урахуванням глобальних інноваційних тенденцій у аграрному виробництві.

Важливою умовою успішної роботи аграрних підприємств та забезпечення їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та постійність складу персоналу. Аналіз трудових ресурсів є одним з напрямків економічної роботи на аграрних підприємствах, метою якого – виявити

підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення його обсягу при кращому використанні заробітної плати.

Основними показниками, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів є дані про чисельність персоналу різних категорій і професій, його кваліфікацію й освітній рівень, про витрати робочого часу, кількість виробленої продукції чи виконаних робіт, а також дані про рух особового складу підприємства.

Формування виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з демографічною базою трудових ресурсів села. Для демографічних процесів, що відбувалися протягом останніх років, характерне зменшення чисельності населення. Причому сільське населення скорочується значно інтенсивніше, ніж міське. Станом на 1 січня 2015 р. чисельність наявного населення України (без урахування тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя) скоротилася на 5,5%, при цьому чисельність наявного населення України становила 42 млн 929,3 тис. осіб. Таким чином, за рік українців стало менше на 24956951 осіб (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Чисельність наявного населення в Україні

роки	Осіб			Загальна чисельність населення у % до попереднього року	Питома вага міського населення у загальній чисельності,%	Питома вага сільського населення у загальній чисельності,%
	усе населення	міське	сільське			
1991	51 944 400	35 085 200	16 859 200	100,2	67,54	32,46
2010	45 962 947	31 524 795	14 438 152	99,6	68,59	31,42
2011	45 778 534	31 441 649	14 336 885	99,6	68,68	31,32
2012	45 633 637	31 380 874	14 252 763	99,7	68,77	31,23
2013	45 553 047	31 378 639	14 174 408	99,8	68,88	31,12
2014	45 426 249	31 336 623	14 089 626	99,7	68,98	31,02
2015*	42 929 298	29 673 113	13 256 185	94,5	69,12	30,88

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Як бачимо, на тлі загального скорочення кількості населення, відбулося зменшення як міського так, і сільського населення. Тож сільське населення на 1 січні 2015 р. скоротилося на 5,9% складало 13256185 осіб, зменшення міського населення відбулося на 5,3% відповідно. Пропорційна зміна питомої ваги відбулася між сільським і міським населенням. Так у звітному році зменшення на 0,14 в.п. питомої ваги сільського населення у загальній чисельності, що становило 30,88%, навпаки підвищило на 0,14 в.п. питому вагу міського населення, та склало 69,12%. Зменшення чисельності сільського населення пов'язувалося, крім природних факторів, також з адміністративно-територіальними перетвореннями: приєднанням деяких сіл до міст, наданням міського статусу селищам тощо.

Отже, село гине, демографічна криза в сільській місцевості переростає в демографічну катастрофу. За роки незалежності українське село втратило майже 3,6 млн жителів, що становило третю частину загального скорочення населення країни.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні не сприяла поліпшенню якісних характеристик трудового потенціалу села. Середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2014р., порівняно з 2013р., зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,8 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у 2015р. 62,4%, у працездатному віці – 71,5% (табл. 3.9).

Аналіз рівня економічної активності населення за статтю, віковими групами, місцем проживання до загальної кількості населення відповідної вікової групи за період 2013-2015р. свідчить про те, що майже в усіх вікових групах економічна активність населення у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи в 2015 р. порівняно з 2014 р. та

2013роком знизилася. Так, в порівнянні з 2013 роком у віковій групі 15 – 24 років зниження відбулося з 39,1 до 36,3%; 30 – 34 років – з 83,9 до 82,3 %; 35-39 років – з 86,6 до 85,2%; 50-59 р. з 66,9 до 65,9%; 60 – 70 років з 23,9 до 14,5 %. У той же час рівень економічної активності населення у таких вікових групах, як 25 – 29 років і 40-49 р. знизився, відповідно з 85,8 до 85,0%; і з 80,9 до 80,8%.

Таблиця 3.9

Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання*

Показники	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працевдатного віку
		15–24	25–29	30–34	35-39	40–49	50–59	60–70	
2013 рік									
Усе населення	64,9	39,1	80,9	83,9	86,6	85,8	66,9	23,9	72,9
жінки	59,0	33,8	70,6	76,0	81,9	84,0	60,8	21,5	68,4
чоловіки	71,4	44,2	90,8	91,7	91,4	87,7	74,4	27,5	77,4
міські поселення	63,4	35,7	81,6	85,0	87,5	85,7	64,3	16,5	72,7
сільська міс-сть	68,4	46,1	79,0	80,9	84,2	85,9	73,2	41,3	73,6
2014 рік									
Усе населення	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4
жінки	56,1	32,5	69,4	73,3	80,2	83,3	57,1	13,8	66,5
чоловіки	69,3	44,0	91,3	91,7	89,5	86,0	70,7	18,1	76,4
міські поселення	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4
сільська міс-сть	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1
2015 рік									
Усе населення	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5
жінки	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5
чоловіки	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7
міські поселення	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9
сільська міс-сть	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

За період з 2013 р. по 2015 р. найвищий рівень економічної активності населення України був характерний для осіб віком 35-39 років, а найнижчий – для молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків, на відміну від жінок.

Рівень економічної активності населення в сільській місцевості в 2015 р. нижча від цього показника для України в цілому й складає 60,8%, а

сільське населення у віці 14-24 років складає 41,2%, найнижчий рівень припав на вікову категорію 60-70р. – 17,5%. Сільське населення старше міського більше ніж на півроку – середній вік сільського населення на початок 2011 р. складав 40,8 років.

У якості показника розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств розглянемо середньооблікову кількість штатних працівників (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності, тис. осіб*

№ п/п	Показники	Роки				2015 у % до	
		2012	2013	2014	2015	2012	2014
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне госп-во, з них сільське господарство	603	622	548	518	85,90	94,53
2	Промисловість	2743	2705	2595	2297	83,74	88,52
3	Будівництво	331	320	284	228	68,88	80,28
4	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	873	938	876	786	90,03	89,73
5	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	774	785	770	731	94,44	94,94
6	Тимчасове розміщення й організація харчування	91	96	95	85	93,41	89,47
7	Інформація та телекомунікації	184	179	177	157	85,33	88,70
8	Фінансова та страхова діяльність	270	272	266	245	90,74	92,11
9	Операції з нерухомим майном	151	157	125	103	68,21	82,40
10	Професійна, наукова та технічна діяльність	338	314	307	276	81,66	89,90
11	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	576	569	557	529	91,84	94,97
12	Освіта	1584	1581	1566	1499	94,63	95,72
13	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1144	1134	1118	1065	93,09	95,26
14	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	182	183	164	172	94,51	104,88
15	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	97	95	81	89	91,75	109,88
16	Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	51	51	50	50	98,04	100,00
17	Надання інших видів послуг	91	122	141	129	141,76	91,49
18	Усього	10083	10123	9720	8959	88,85	92,17

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Аналіз зайнятості населення за галузями господарства свідчить, що, протягом досліджуваного періоду започаткувалася негативна тенденція зниження кількості штатних працюючих в усіх сферах діяльності. Із загальної їх кількості 22,6% були зайняті у галузях освіти, охорони здоров'я, державному управлінні, 28,2% – у різних сферах промисловості та будівництва, 8,2% – на транспорті та лише 5,8% були зайняті у сільському господарстві.

Отже, серед загальної кількості зайнятого населення кожний п'ятий працював у промисловості, шостий – у торгівлі, сьомий – у сільському господарстві. Протягом 2012–2015 рр. середньорічна чисельність працюючих штатних працівників у сільському господарстві скоротилася з 603 до 518 тис. осіб, або на 85 тис. осіб, що пояснювалося погіршенням соціально-економічних умов праці і життя на селі.

Щоб вижити в сучасних умовах господарювання значна частина населення України, зокрема сільського змушена шукати додаткові джерела заробітку, якими нерідко стають доходи від неформальної зайнятості. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. По суті, це явище є проявом механізму саморегуляції економіки, або так звана вимушена форма адаптації населення до сформованої соціально-економічної ситуації. Так у 2015 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становило 4,5 млн., або 25,1% від загальної кількості зайнятого населення. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення складала 72,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 16,1%. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально 57,7%.

Більше половини неформально зайнятих осіб 50,6% були мешканцями сільської місцевості. Аналіз неформальної зайнятості за видами економічної діяльності у 2015 р. наведено на рис. 3.8.

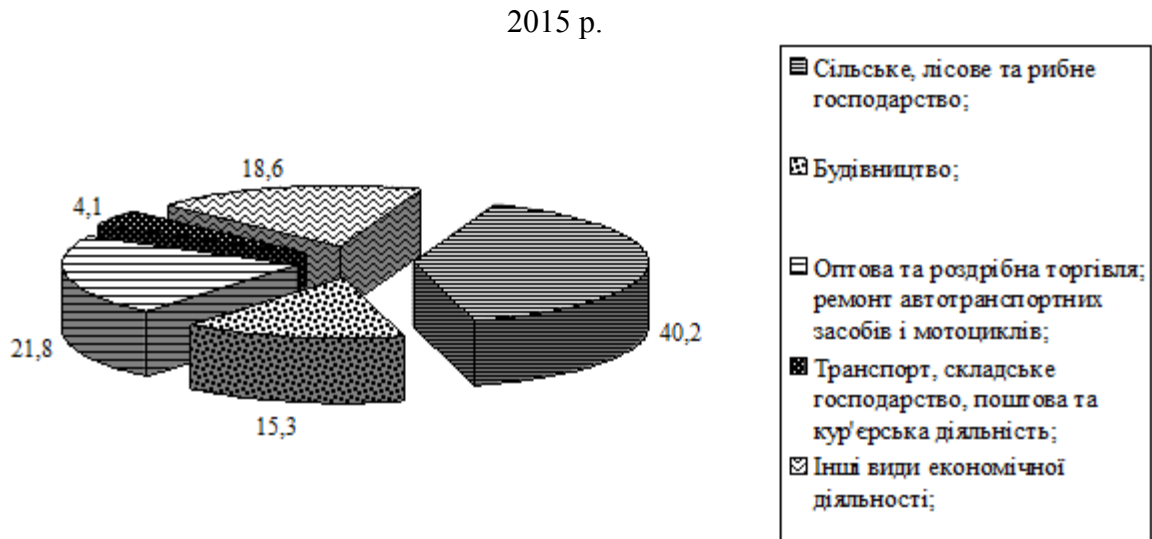

Рис. 3.8. Неформальна зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2015 р. (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Серед неформально зайнятих осіб значна частка була зайнята в сільському, лісовому та рибному господарстві 40,2%. Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є: оптова та роздрібна торгівля – 21,8%; будівництво – 15,3%.

Таким чином, зазначені категорії населення виявляються найбільш вразливі та соціально незахищені в сучасних умовах господарювання. Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку насамперед спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування. На думку науковців О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишина відтворення трудового капіталу можливе і за наявності помірної депопуляції, коли зменшення чисельності населення супроводжується підвищенням його освітнього рівня, професійних якостей [154].

Останнім часом в аграрній сфері економіки України відчувається недостатнє забезпечення кваліфікованими кадрами, здатними вирішувати складні виробничі питання. Сучасні агропромислові підприємства потребують фахівців, підготовлених на високому рівні, працівників, здатних виконувати поставлені завдання, вирішувати існуючі проблеми, прогнозувати результат, передбачати потенційні витрати з урахуванням всіх аспектів сільськогосподарської праці. За питомою вагою працівників з вищою освітою сільське населення поступається міському (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Розподіл економічно активного населення у віці 15-70 років, за рівнем освіти в Україні, тис. осіб*

Показники	2014				2015				Темп росту	
	міське	%	сільське	%	міське	%	сільське	%	міське	сільське
Повна вища	5304,4	35,19	812,4	11,8	5303,1	37,69	835	14,27	99,98	102,78
Базова вища	145,8	0,967	59	0,9	181,7	1,291	48,4	0,827	124,62	82,03
Неповна вища	3419,5	22,68	1129,5	16,4	3000,6	21,33	996,6	17,03	87,75	88,23
Повна загальна середня	5844,8	38,78	4192,65	60,7	5418,7	38,51	3699,8	63,24	92,71	88,24
Базова загальна середня	343,5	2,28	688,3	10,0	161,5	1,148	259,5	4,435	47,02	37,70
Початкова загальна або не мають освіти	14,6	0,1	25,8	0,4	4,7	0,033	11,3	0,193	32,19	43,80
Всього	15072,6	100	6907,65	100,0	14070,3	100	5850,6	100	93,35	84,70

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

З наведених даних, можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду відмічається негативна тенденція зниження кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років в Україні, як міського так, і сільського. У структурі міського економічно активного населення у віці 15-70 років 2015 р. частка осіб з повною вищою освітою становила 37,7%, або 5303,1 тис. осіб, варто зазначити, що по при відміченій негативній тенденції, їх частка в

порівнянні з 2014 р. збільшилася на 2,5 в.п., (35,2%). Частка економічно активного населення у віці 15-70 років сільської місцевості з повною вищою освітою у 2015 р. є лише 14,3%, що становить 835 тис. осіб.

Серед зазначеної категорії високою була частка населення, що мали повну загальну освіту 63,2%, проти 38,5% серед міського населення. Неповну вищу освіту має 996,6 тис. осіб сільської місцевості, даний показник в порівнянні з 2014 р. зменшився на 132,9 тис. осіб, але частка в загальній кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років збільшилася майже на 1%. Це свідчить про те, що у сільській місцевості існує більше можливостей і стимулів до роботи для осіб з низьким рівнем освіти, ніж у міській.

Отже, рівнем освіти знижується разом з рівень економічної активності, але в останні роки спостерігається несподіване поживлення економічної активності найменш освічених осіб. Особи з базовою або повною вищою освітою мають традиційно високі рівні зайнятості: майже дві третини усіх осіб з вищою освітою віком 15-70 років є зайнятими. Різниця у рівнях освіти сільського та міського населення разюча. Сільська молодь після отримання вищої освіти не повертається в село й знаходить роботу в містах, в інших сферах економіки. Цьому сприяє недостатньо розвинена інфраструктура та незадовільні умови проживання.

Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності, причому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського та міського населення. Формування виробничо-ресурсного потенціалу на аграрних підприємствах України можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективне використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та інших соціально орієнтованих мотиваційних механізмів.

Наступним етапом аналізу трудових ресурсів аграрних підприємств є аналіз ефективності використання фонду заробітної плати. Аналіз

використання трудових ресурсів на підприємстві, рівня продуктивності праці необхідно розглядати в тісному зв'язку з оплатою праці. Заробітна плата, з одного боку, є складовою частиною витрат операційної діяльності, з другого – одним із найважливіших елементів мотивації праці. Розмір заробітної плати має бути таким, щоб робітник міг відновити свою фізичну силу, поповнити професійні знання, підвищити свої духовний і кваліфікаційний рівні, матеріально забезпечити сім'ю, тобто бути інвестицією у людський капітал.

Протягом 2015 р. в економіці України спостерігалася тенденція зростання рівня заробітної плати, водночас темпи її росту були найнижчими за останні 5 років. Динаміку номінальної заробітної плати найманих працівників за останні 4 роки характеризують дані, наведені у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Заробітна плата найманих працівників підприємств України*

№ п/п	Показники	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	Відхилення 2015 р. до 2014 р.
1	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	2648	3041	3282	3480	198
2	Темп зростання/зниження номінальної заробітної плати, %	117,6	114,9	107,9	106,0	-1,9 в.п
3	Індекси реальної заробітної плати, у % до попереднього року	108,7	114,4	108,2	93,5	-14,7
4	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в сільському господарстві, грн	1852	2094	2344	2556	214
5	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в промисловості, грн	3119	3497	3774	3988	390
6	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, грн.	2371	2739	3049	3439	1,8
7	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за одну оплачену годину, грн.	17,30	19,83	21,43	23,23	273
8	Середньомісячна заробітна плата працівників в еквіваленті повної зайнятості	2765	3171	3423	3696	198

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

З наведених даних можна зробити висновок, що середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств у 2015 р. порівняно з 2014 р. зросла на 6,0% і становила 3480 грн, що у 2,9 раза вище рівня мінімальної заробітної плати, яка становить 1218 грн. Приріст заробітної плати у 2015р. зафіксовано в усіх видах діяльності, Так наприклад, в сільському господарстві відбулося збільшення на 9,04% проти 2014 р., в промисловості на 5,7% та в оптовій та роздрібній торгівлі на 12,8% відповідно. Як бачимо, у звітному році оплаті праці, як і раніше, була притаманна суттєва міжгалузева диференціація, що є головним чинником міжрегіональних відмінностей. Варто зазначити, що найвищу заробітну плату, а це на 0,3-54,5% більшу за середній рівень у 2015 р., отримували працівники підприємств м.Києва та Київської області, а також регіонів, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу: Донецької та Дніпропетровської областей. Найнижчі показники, а саме на 22,7-27,4% нижчі за середній рівень, були у Чернігівській, Херсонській, Чернівецькій та Тернопільській областях.

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в сільському господарстві на 1432 грн. менше ніж в промисловості та на 883 грн менше ніж в оптовій та роздрібній торгівлі. Нарахування за одну оплачену годину на одного працюючого у 2015 р. на вітчизняних підприємствах становили 23,23 грн., що на 8,4% більше ніж попереднього року та на 1,4 рази ніж у 2012 р. Одним із важливих індикаторів стану рівня життя населення є показник реальної заробітної плати. У середньому за 2015 р. порівняно з 2014р. індекс реальної заробітної плати становив на 14,7 в.п. менше, так склав 93,5%. Результатом зниження цього показника у звітному році є вплив інфляційного знецінення грошей і, зменшення доходів працівників.

Необхідно також відзначити, що окрім значного рівня заробітних плат, проблематичним залишається також питання виплати зарплати та наявність значного рівня заборгованості по заробітній платі (рис. 3.9).

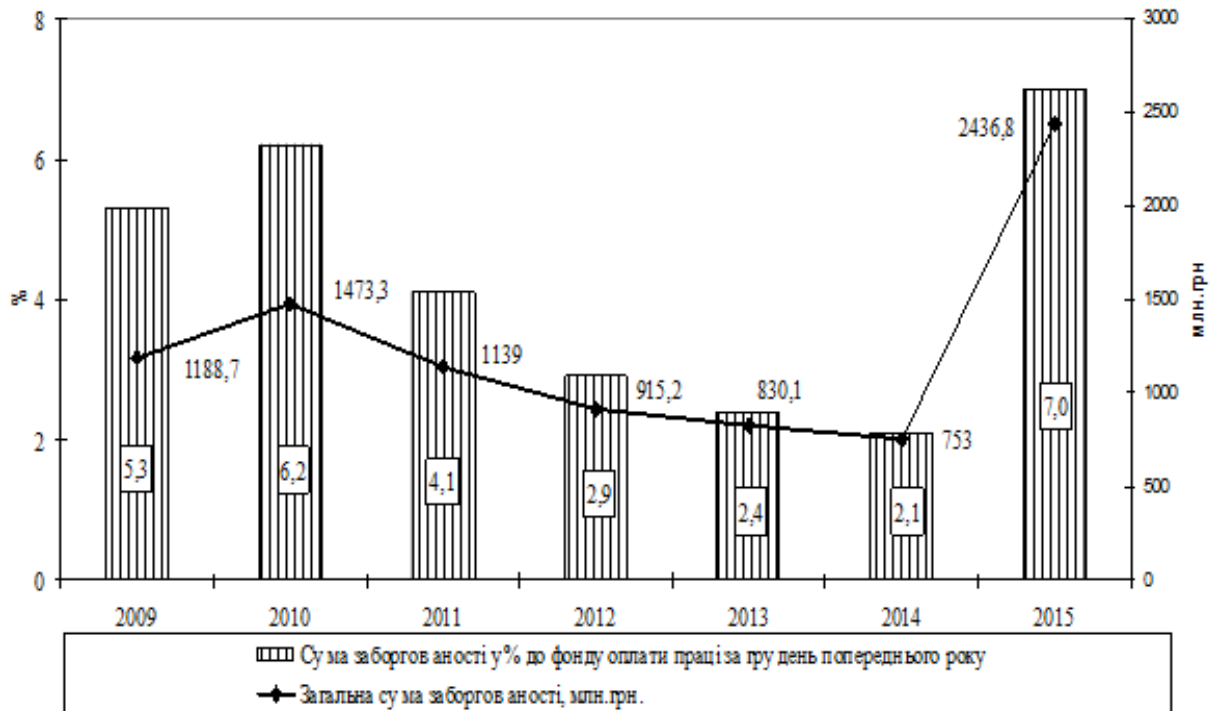

Рис. 3.9. Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати (станом на 1 січня відповідного року)

З наведених даних, можна зробити висновок, що упродовж 2013р. зберігалася тенденція щодо зменшення обсягу заборгованості з виплати заробітної плати, яка намітилася у 2010р. Так, загальна сума боргу зменшилась у 2010р. на 255,3 млн. грн., у 2011р. – на 240,7 млн. грн., у 2012р. – на 83,7 млн. грн., а у 2013р. – на 85,5 млн. грн. і на 1 січня 2014р. становила 808,2 млн. грн. Але варто зазначити, що протягом 2014р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати збільшилась більше ніж у 3 рази, або на 1683,8 млн. грн і на 1 січня 2015р. становила 2436,8 млн. грн. Обсяг невиплаченої заробітної плати на початок січня 2015р. дорівнював 7,0% фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2014р., у січні 2014р. – 2,1% відповідно.

Суттєве скорочення чисельності зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, вразливості та соціальної ізоляції, що вплинуло на створення надзвичайно негативної тенденції на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, селяни, що раніше заробляли кошти у

колгоспах та радгоспах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи обмін в особистому селянському господарстві або ж їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Перехід до ринкових засад працевлаштування у сільському господарстві певною мірою дисциплінував робочу силу, підвищив вимоги до неї, що сприяло зростанню продуктивності праці [245]. Також техніко-технологічне переоснащення виробничих структур призвело до підвищення продуктивності праці та вивільнення працівників. Тому наступною необхідною умовою ефективного формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, на нашу думку, є досягнення високого рівня продуктивності праці, економічна суть якої полягає у зменшенні її кількості на виробництво одиниці продукції.

3.2. Оцінка ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях рослинництва

Розвиток аграрного виробництва, суттєве нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства, причому переважно за рахунок інтенсивних чинників, є стратегічним завданням для сучасної України. Світова продовольча криза при одночасній наявності значного невикористаного потенціалу розвитку аграрного виробництва в Україні дають для нашої країни шанси за достатньо короткий період суттєво посилити свої позиції на світових ринках агропродовольчої продукції та забезпечити високі темпи внутрішнього економічного зростання. Значна роль в даних процесах має відводитися існуючим і потенційним корпоративним

відносинам аграрної сфери національної економіки [242]. Саме тому дослідження проблем, які стримують розвиток корпоративних відносин у сфері виробництва сільськогосподарської продукції є важливим теоретичним і практичним завданням на сучасному етапі.

Ще одним методом оцінки корпоративного розвитку галузі є побудова рейтингу аграрних компаній за обсягами виробництва на базі існуючої методики розрахунку валової сільськогосподарської продукції за даними Державної служби статистики України. Використання цієї методики дає можливість не лише побудувати агрегований рейтинг агрохолдингів, але й дозволяє оцінити загальний результат роботи аграрних компаній в цілому по сільському господарству. Згідно з офіційними даними, обсяг валової продукції сільського господарства України в 2015 р. склав 252,8 млрд. грн., у тому числі продукція рослинництва – 175,9 млрд. грн., продукція тваринництва – 76,9 млрд. грн. (табл. 3.13). У 2014 р. великі аграрні компанії виробили п'яту частину всієї аграрної продукції країни – 20,7% або 46,3 млрд. грн.

Таблиця 3.13

Обсяги та динаміка виробництва валової сільськогосподарської продукції в Україні*

Рік	Всього		Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %	млрд. грн.	с.-г. підприємства, %
2000	151,0	38,4	92,8	49,3	58,2	21,0
2005	179,6	40,5	114,5	48,6	65,1	26,2
2010	184,1	42,8	116,6	50,7	67,5	29,2
2015	172,1	43,2	106,0	50,1	66,2	32,3
2010	201,6	50,3	136,3	58,0	65,3	34,4
2011	197,9	48,6	129,9	54,9	68,0	36,7
2012	194,9	48,3	124,6	53,6	70,3	38,8
2013	233,7	51,8	162,4	56,7	71,3	40,6
2014	223,3	50,7	149,2	55,0	74,0	41,8
2015	252,8	54,0	175,9	58,6	76,9	43,5

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Структура виробництва валової продукції у 2013 р. наведена на рис. 3.10.

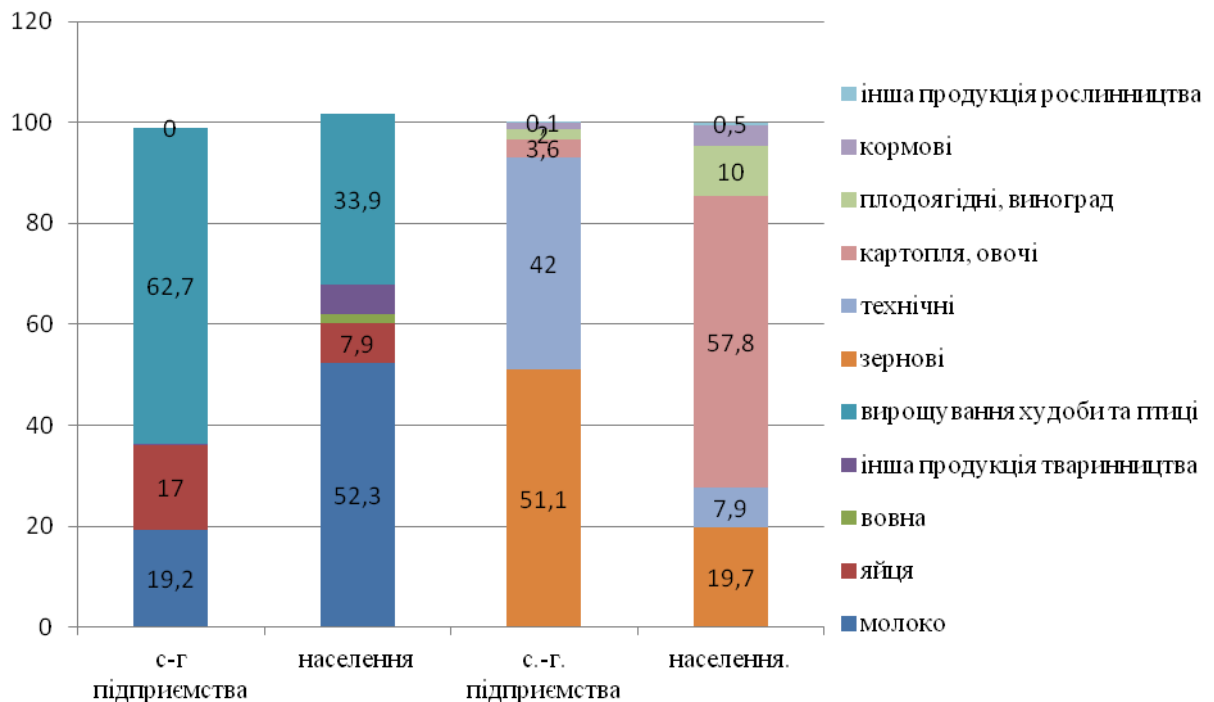

Рис. 3.10. Структура виробництва валової продукції сільського господарства України, 2015 р. (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Оцінимо діяльність сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів в галузі рослинництва за видами продукції. Пшеницю можна назвати однією з найстабільніших культур сільського господарства України в ринковому плані. Падіння закупівельних цін на початку 2014/15 МР в середньому на 18,5% (або 340 грн./т) на пшеницю 3 класу EXW і на 19,5% (або 336,7 грн./т) на фуражну пшеницю щодо аналогічного періоду 2013/14 МР виявилось найменшим серед основних зернових культур.

У 2015р. посівні площі пшениці як основної зернової культури в агрохолдингах залишились майже на рівні 2014 р. – 2,21 проти 2,22 млн. га. Валове виробництво склало 5,0 млн. т (+17% до 2014р.) або 22,4% від загального виробництва в Україні. Середня урожайність пшениці в холдингах становила 41,8 ц/га. Порівняно з 2014 р. урожайність збільшилася

на 18,1% (рис. 3.11).

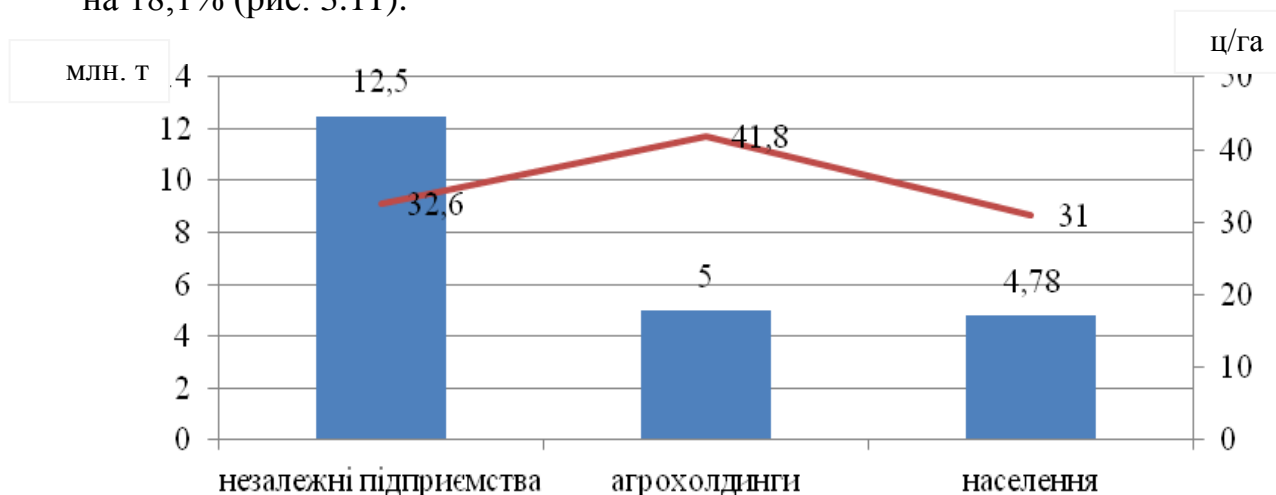

Рис. 3.11. Виробництво й урожайність пшениці в Україні, 2015 р. (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Концентрацію зерновиробництва характеризують його показники у 15 найбільших агрокомпаніях. У 2015р. вони зібрали 3,1 млн. т пшениці або 62,0% від загального виробництва агрохолдингами (рис. 3.12). Найбільшим зерновиробником став агрохолдинг «UkrLandFarming».

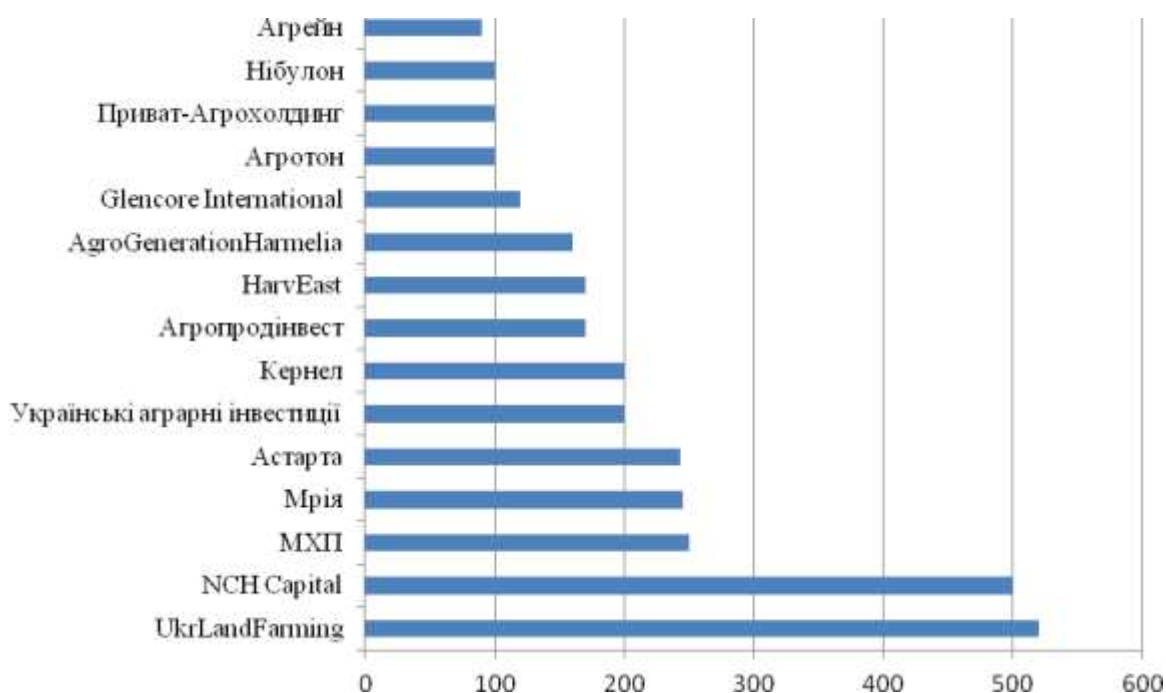

Рис. 3.12. Обсяги та виробництво пшениці в Україні в корпоративному секторі агросфери у 2015 р., тис. т, (Джерело: [161])

Найбільші 15 агрокорпорацій країни, включаючи їх філії, у 2015 р. забезпечили виробництво пшениці в обсязі 1,1 млн. т або 7,6 % від загального виробництва в аграрних підприємствах (табл. 3.14). При цьому, як показує аналіз даних табл. 3.14 і 3.15, виробники та експортери пшениці як основної зернової культури не співпадають у рейтингах.

Таблиця 3.14

Обсяги та структура виробництва пшениці в Україні за часткою провідних агрокорпорацій, 2014-2015 рр.*, %

Підприємство	2014	2015
1. ПАТ «Райз-Максимко»	1,63	1,08
2. Структурні підрозділи «Ілліч-Агро Донбас»	0,98	0,82
3. ТОВ «Продовольча компанія»	0,55	0,96
4. ТОВ «Нібулон»	0,73	0,59
5. ПАТ «Зернопродукт МХП»	0,92	0,55
6. ТОВ «Трайгон фармінг Харків»	0,4	0,39
7. ПАТ «Продовольча компанія Поділля»	0,54	0,36
8. ПАТ Науково-виробнича фірма «Урожай»	0,44	0,35
9. ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «Агротон»	0,66	0,33
10. ТОВ «Бета-Агро-Інвест»	0,21	0,32
11. ТОВ Агрофірма «Добробут»	0,12	0,28
12. ПСП «Агрофірма «Світанок»	1,35	0,77
13. ТОВ «Південьтранзитсервіс-Агропродукт»	0,01	0,26
14. ТОВ «Агрофірма ім. Довженка»	0,22	0,24
15. ТОВ «Агрофірма Корсунь»	0,46	0,32
Всього 15 агроформувань	9,2	7,6

* Джерело: [161]

Частка основних 10 експортерів у загальному експорті пшениці в 2015 р. склала 63,9% та значно, майже на порядок, перевищила концентрацію виробництва (табл. 2.5).

Таблиця 3.15

Структура експорту пшениці з України за рейтингом провідних агрокорпорацій, 2014 -2015 рр., %

Підприємство	2014	2015
1. ПАТ «ДПЗКУ»	14,3	11,1
2. ТОВ «Кернел-трейд»	7,5	10,6
3. ТОВ «Луї дрейфус комодітіз Україна ЛТД»	6,4	9,5
4. ТОВ СП «Нібулон»	11,4	9,4
5. ТОВ АТ «Каргілл»	3,5	7,3
6. ТОВ «Альфред С. Топфер Інтернешенал»	9,8	4,3
7. ПП «Серна»	4,6	3,7
8. ДП ІІ «Сантрейд»	1,5	3,3
9. ТОВ «Гранум інвест»	-	2,7
10. ТОВ «Агротрейд експорт»	1,9	2,0
Всього ТОП-10	60,9	63,9

* Джерело: [161]

Кореляційне поле залежності виробничих витрат та урожайності при виробництві пшениці у 2015 р. наведено на рис. 3.13. Безумовно, збільшення урожайності сільськогосподарських культур є результатом збільшення виробничих витрат.

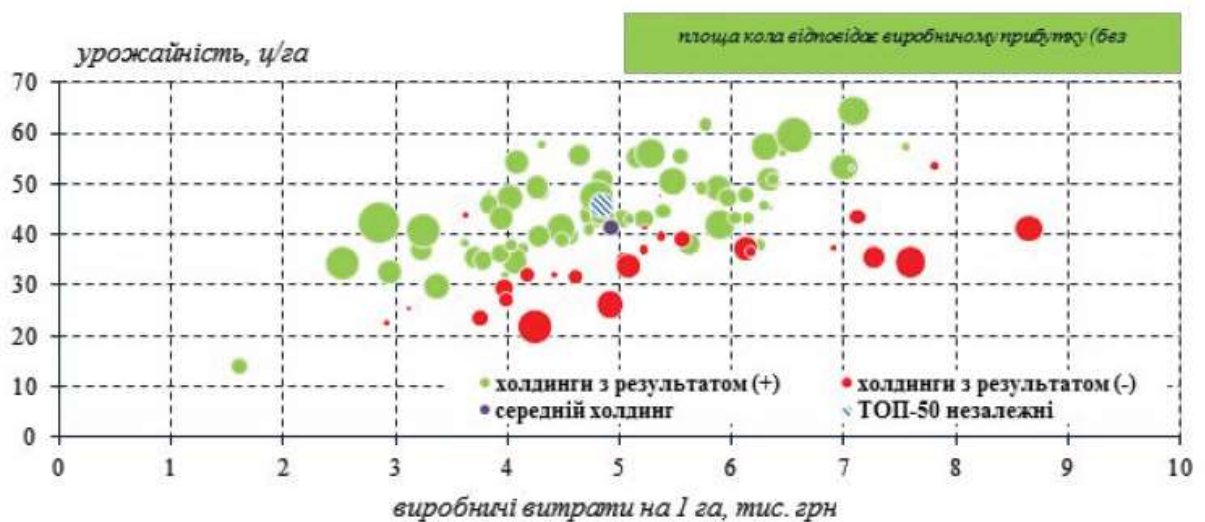

Рис. 3.13. Залежність виробничих витрат та урожайності при виробництві пшениці у 2015 р.

Рентабельність пшениці встановилася на рівні 5%, що означає зменшення на 6,8 пунктів відносно 2012 р. Не дивлячись на рекордне світове виробництво в 712,7 млн. т, пшениці все ж таки вдалося утриматися в групі рентабельних культур. Під кукурудзу в 2014/15 МР було виділено 4,9 млн. га, що на 6,4% (або 294,3 тис. га) більше, ніж роком раніше.

Посіви кукурудзи, в основному, сконцентровані в Центральній і Північній Україні. Як і по пшениці, її врожайність також має позитивну динаміку (рис. 3.14). Виключенням був 2013 р., коли врожайність впала відразу на 25,6% (або 16,5 ц/га), але в 2014 р. ситуація змінилася – середня врожайність у країні зафіксована на рівні 62,5 ц/га. За даними Міністерства сільського господарства США, в 2014/15 МР серед виробників кукурудзи в світі Україна знаходиться на 3-м місці по врожайності, обігнавши при цьому середньосвітовий показник, а також Бразилію (47,6 ц/га) і Китай (60,3 ц/га).

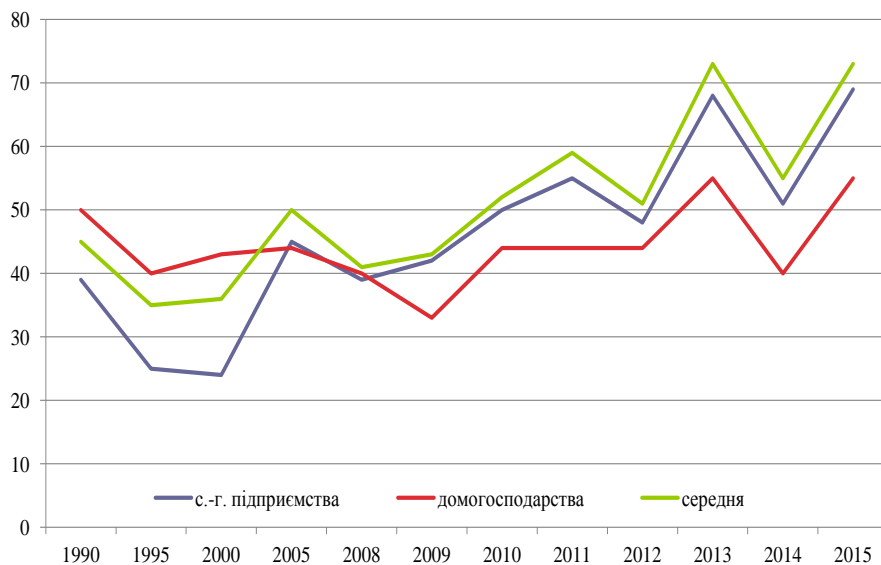

Рис. 3.14. Величина та динаміка врожайності кукурудзи в Україні, ц/га (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Валовий збір кукурудзи у 2014/15 МР склав 30,9 млн. т, що на 47,4% (або 9,9 млн. т) більше 2014/15 МР. Виходячи з вищевикладеного, такого

приросту вдалося досягти, насамперед, завдяки інтенсифікації виробництва. Рентабельність виробництва культури в 2015 р. оцінювалася в 19,8%. З початком збору урожаю 2014 р. закупівельні ціни на неї знизилися на 37,4% або на 663,3 грн./т та до 1110 грн./т EXW. Відносно вересня 2013 р. зміна склала -39,6% або -726,7 грн./т. Таку поведінку ціни спровокувало зменшення рентабельності виробництва, яка в додевальваційний період складала, в середньому, майже -7,0%. Але, незважаючи на це, 78,5% сільськогосподарських підприємств, не збираються замінювати посівні площі під кукурудзою.

Як відзначають експерти, виробництво кукурудзи в Україні збільшувалося, переважно, за рахунок розширення посівних площ: з 1,28 млн. га в 2000 р. до 4,93 млн. га під урожай 2015 р. Це було викликано кліматичними змінами, що призвело до зсуву кукурудзяного поясу на північ країни з більш вологоємними ґрунтами [230]. 10 найбільших корпоративних підприємств України по валовому збору кукурудзи в 2015 р. наведено на рис. 3.15. Зі значним відривом лідирує компанія UkrLandFarming, яка виробила 2,7 млн. т кукурудзи (з метою збереження масштабу на графіку не відображено).

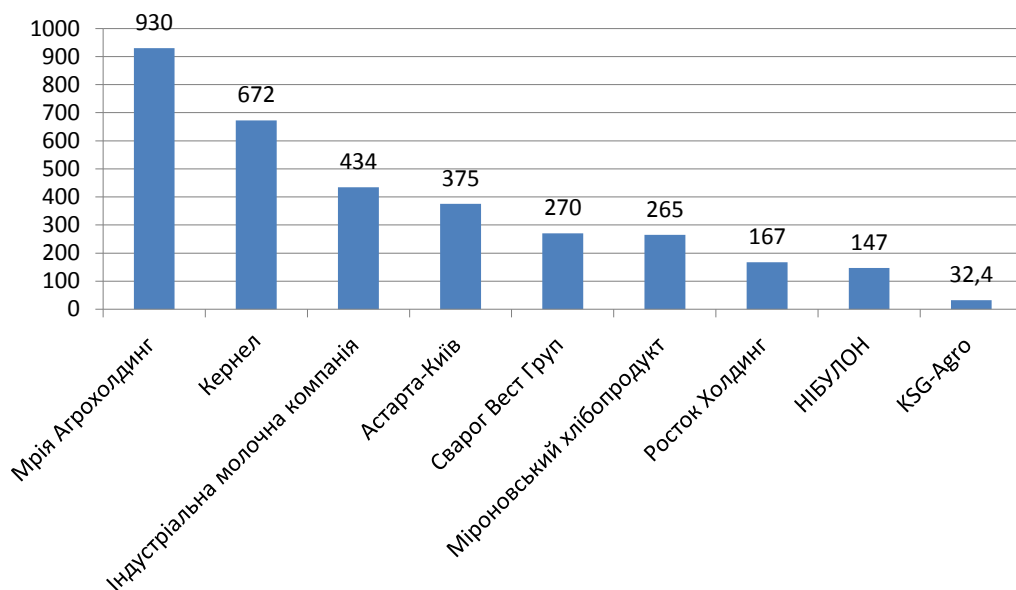

Рис. 3.15. Концентрація виробництва кукурудзи в Україні у 2015 р., тис. т (Джерело: [161])

На найбільші десять експортерів кукурудзи корпоративного сектору припадає майже 60,% експорту цієї культури (рис. 3.16). Виявлено, що лідери постачань впродовж вересня 2013 р. – лютого 2015 р. встигли кілька разів помінятися. Так, у листопаді з концентрацією у 28,0% сукупних обсягів лідером був Нібулон, друге місце з 11% займав «Кернел», а третє місце ділили «Луї Дрейфус, «Райз» і Каргилл» з 5% у кожної компанії. Але вже за станом на лютий пропорції у структурі експорту дещо видозмінилися. Лідерство з 10,5% залишив за собою Нібулон, розділивши першість з Державною продовольчо-зерною корпорацією України. Решта учасників залишила за собою колишні місця, зберігши провідні позиції корпоративного сектору загалом.

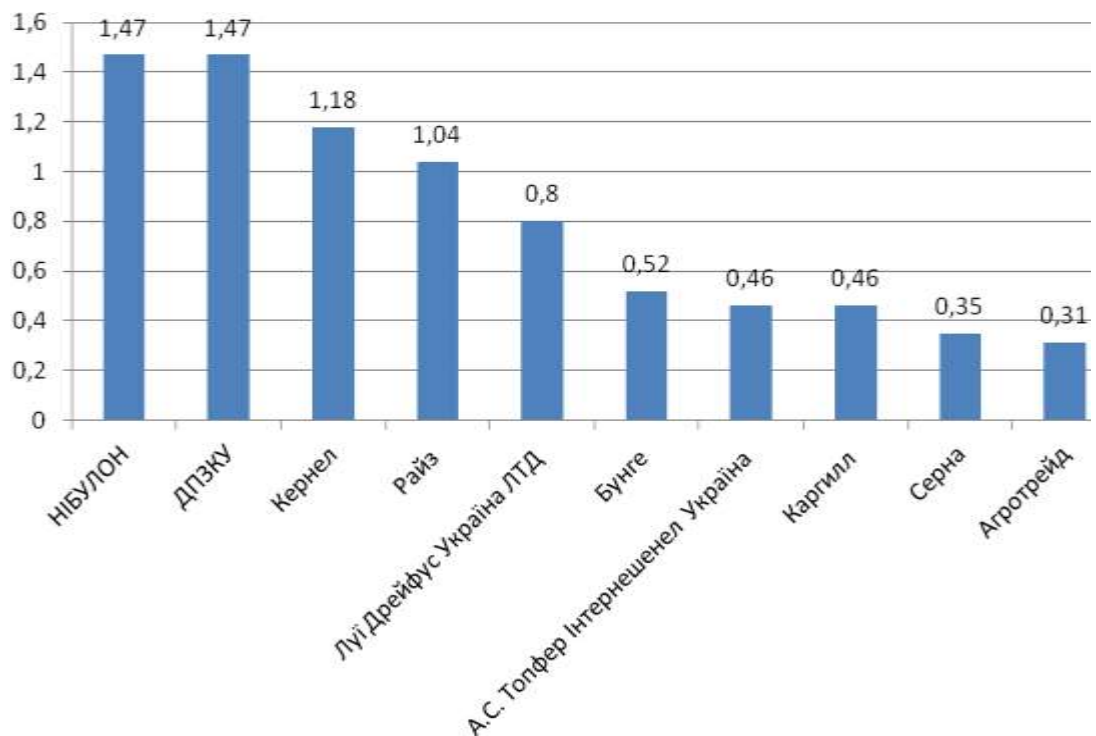

Рис. 3.16. Обсяги та структура експорту кукурудзи з України у 2015 р., млн. т (Джерело: [161])

Як показує рис. 3.16, концентрація виробництва кукурудзи є дуже значною відносно галузі, але на рівні окремих агрокорпорацій на рівні 0,3 – 1,5 % може бути допустимою. Це означає також, що у структурі ринку можуть бути присутні нові учасники, зменшуючи, тим самим, загрози його

надмірної монополізації.

З 2010 р. в Україні спостерігається тенденція перевиробництва цукру, що негативно впливає на рентабельність виробників і переробників цукрового буряка. Для стабілізації ринку цукру під урожай 2014/15 МР було відведено на 33% менше посівної площі, ніж у 2013/14 МР. За підсумками 2015 р. валовий збір цукрового буряка порівняно з 2014 р. зменшився на 42% і становив 10,7 млн. т, в основному, за рахунок 40%-го скорочення збиральної площі. Врожайність за аналогічний період також знизилася на 3% (до 397,4 ц/га).

За даними «Укрцукор», у 2015 р. цукровий буряк було зібрано на площі 282,6 тис. га (у 2014 – 448,9 тис. га, в 2013 р. – 492 тис. га). Тобто, в порівнянні з 2013 р., скорочення площ склало 42,5%. Знизився і валовий збір, але результати по обсягах збору буряка з 1 га покращали: у 2015 р. - 41 т, в 2014 р. - 40 т, в 2013 р. - 36,0 т.

Обсяг виробництва цукру урожаю 2015 р. склав 1212 тис. т проти 2226 тис. т за аналогічний період 2014 р. (на 46% менше). Спеціалізованими по виробництву цукрового буряка стали Вінницька, Полтавська і Тернопільська області. У структурі виробництва цукру їх частка склала також 49,0%. В Україні зберігається тенденція до зменшення потужностей по переробці цукрового буряка. Переробкою цукрового буряка урожаю 2015 р. у країні займалося лише 38 цукрових заводів (порівняно з 63 в 2014 р. і 77 - в 2013 р.). Роботу припинили, в основному, заводи, що не входять в структури агрохолдингів.

Це свідчить про монополізацію ринків, вивільнення працівників, погіршення рівня життя населення та розвитку сільських територій. Безумовно, має місце всебічна модернізація переробних потужностей та надприбутки корпоративного сектора галузі за рахунок надконцентрації виробництва. Так, за 2015 р. на його 24 заводах було вироблено 1,009 млн. т цукру, переробивши при цьому 7,426 млн. т цукрового буряка (рис. 3.17).

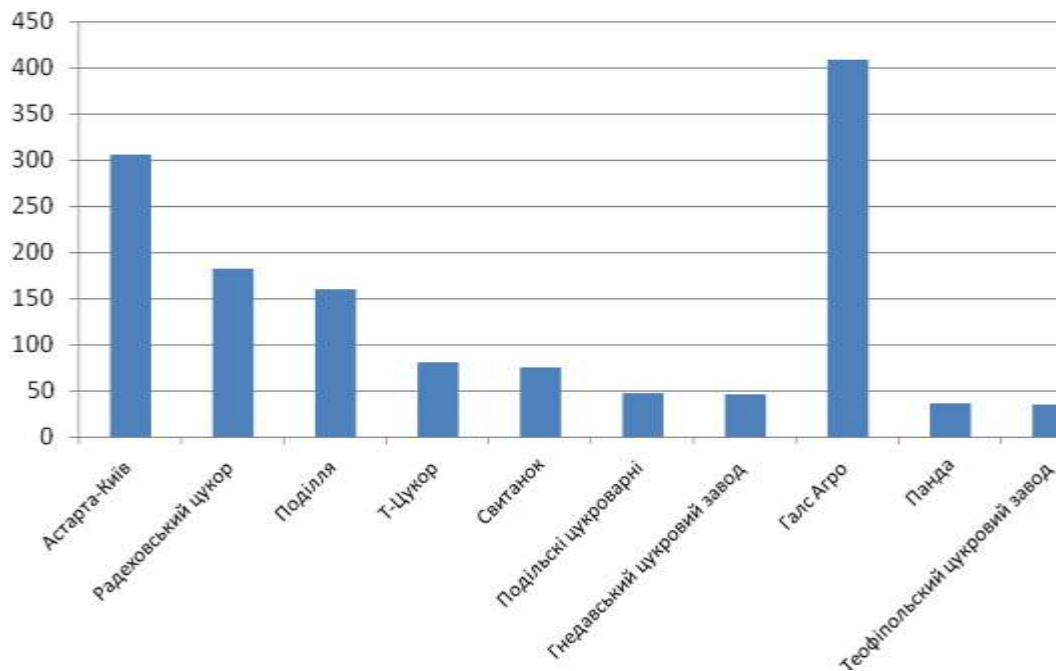

Рис. 3.17. Корпоративний сегмент цукробурякової галузі в Україні в 2015 р., тис. т (Джерело: [161])

В цілому, із-за обмеженості внутрішнього споживання і скорочення експорту, в Україні і далі зберігатиметься тенденція до скорочення виробництва цукру. Зменшення виробництва, в основному, буде пов'язано з скороченням посівних площ в середніх за розмірами господарствах. Разом з тим, оскільки на ринку цукру залишаються, в основному, крупні виробники, завдяки значному вкладенню коштів в агротехнічні й агротехнологічні заходи, спостерігатиметься збільшення врожайності цукрового буряка.

Галузю спеціалізації в Україні є виробництво соняшника. У 2015 р. в її корпоративному секторі під посіви соняшнику було відведено 787 тис. га. Валовий збір склав 1,395 млн. т або 16,6% урожаю в країні при середній врожайності 18,1 ц/га. Порівняно з 2010 р., врожайність соняшнику в холдингах знизилася на 9,4%. У незалежних сільськогосподарських підприємствах врожайність знизилася на 8,6%, склавши 17,2 ц/га (рис. 3.18).

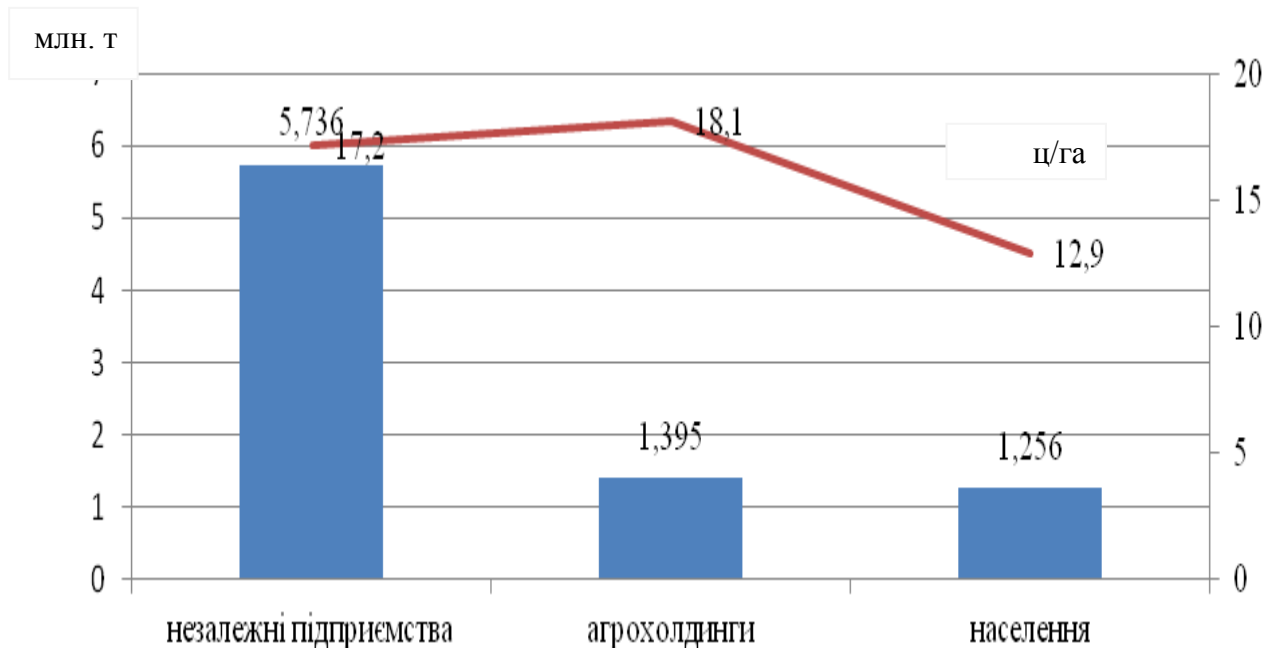

Рис. 3.18. Виробництво та врожайність соняшнику в Україні, 2015 р.
(Джерело: [161])

Падіння показників ефективності в корпоративному секторі та галузі загалом пояснюється постійним порушенням сівозмін у напрямі зменшення періоду їх тривалості, що не допустимо при високій енергоємності соняшника як сільськогосподарської технічної культури. Як наслідок, відбувається виснаження земель та зменшення продуктивності рослин. Проте постійний ринковий попит при слабкому державному контролі та регулюванні перевищує соціальну відповідальність у галузі. Згідно рейтингових розрахунків, 15 провідних аграрних компаній зібрали в 2015 р. 824,9 тис. т соняшнику – 59 % всього виробництва в корпоративному секторі (рис. 3.19).

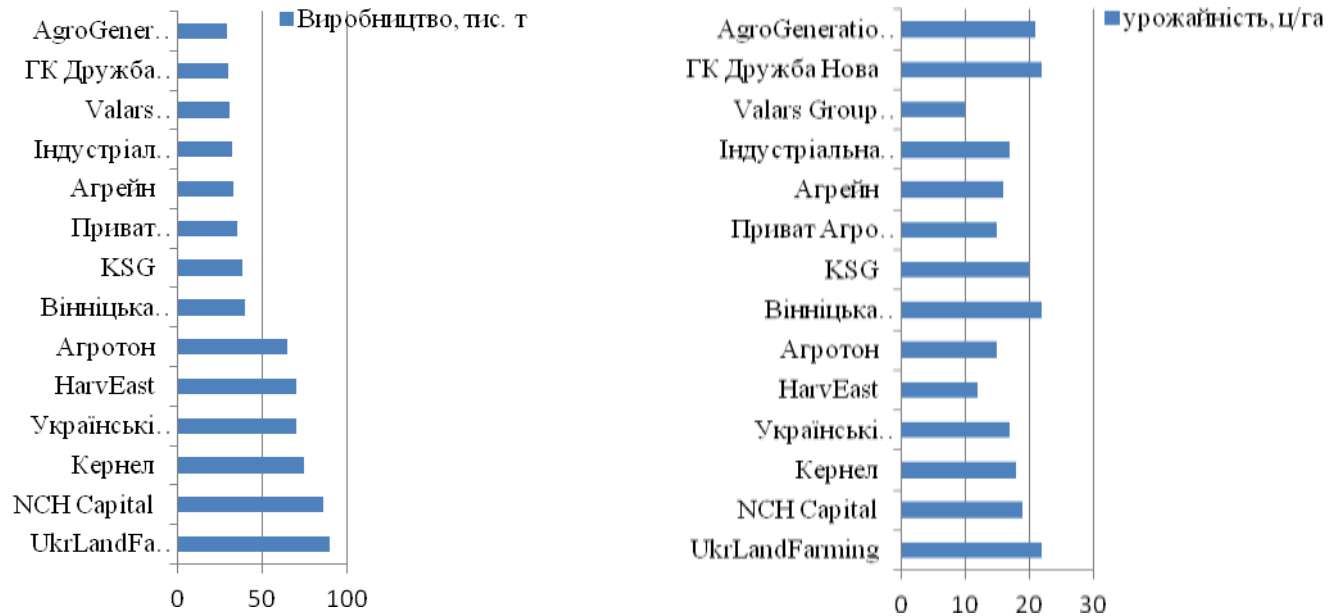

Рис. 3.19. Концентрація виробництва соняшнику в корпоративному секторі в Україні, 2015 р. (Джерело: [161])

Порівняльний аналіз ефективності виробництва соняшнику в корпоративному секторі та незалежних підприємствах за 2015 р. наведено у табл. 3.16 (межі вибірки – реалізовано більше 50 % виробленої продукції).

Таблиця 3.16

Порівняльна ефективність виробництва соняшнику в корпоративному секторі та незалежних підприємствах*

Показники	Показники корпоративного сектора	Незалежні підприємства	
		в середньому	Великі господарства (> 10 тис. га)
Урожайність, ц/га	18,3	18,2	19,5
Виробнича собівартість, грн. / ц	229,8	221,6	222,6
Виробничі витрати на 1 га, грн.	4212,1	4034,0	4333,6
Ціна реалізації, грн. / ц	362,3	358,2	363,7
Рентабельність, %	30,2	51,0	46,1
Доход на 1 га	1689,1	2431,8	1913,9

* Джерело: [1]

Кореляційне поле залежності виробничих витрат та урожайності при виробництві соняшнику у 2015 р. наведено на рис. 3.20. Урожайність соняшнику в корпоративному секторі та незалежних підприємствах галузі за їх розміщенням в Україні відображена в додатку Ж.

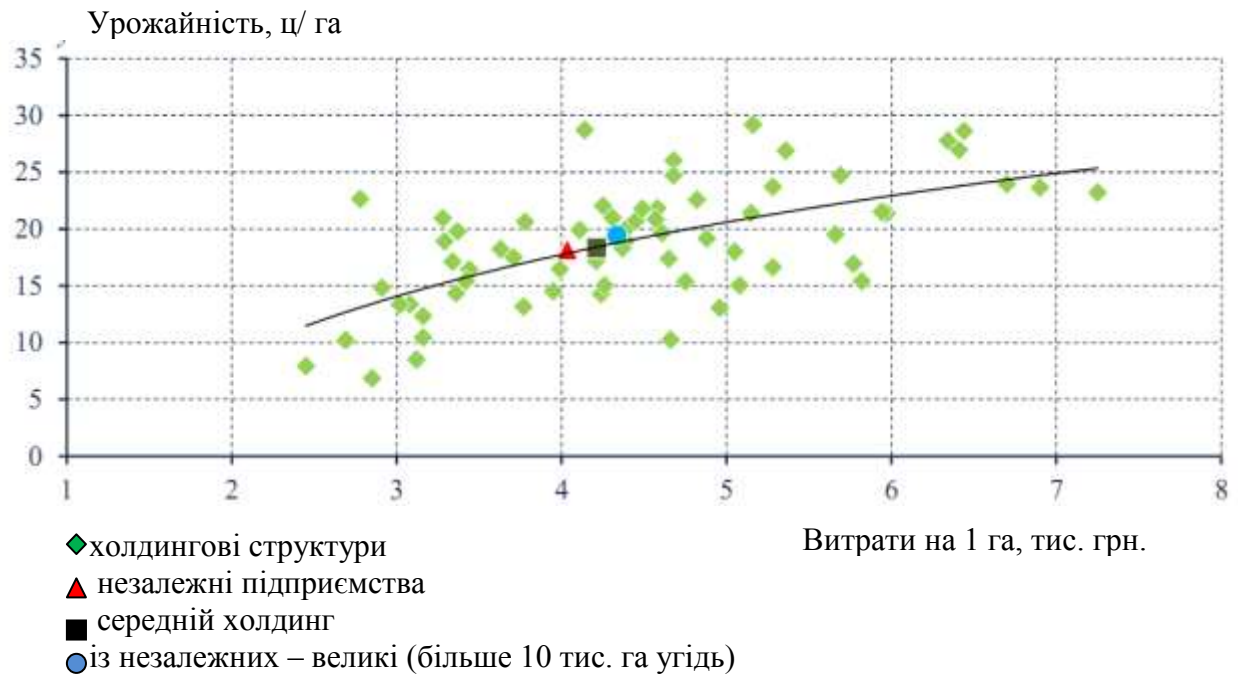

Рис. 3.20. Залежність виробничих витрат та урожайності при виробництві соняшнику (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Як показує аналіз рис. 3.20, виявлена пряма залежність між величиною урожайності та виробничими витратами: збільшення витрат спричиняє підвищення урожайності і навпаки. Період 2010-2013 рр. у вітчизняному аграрному бізнесі ознаменувався інтересом інвесторів, як вітчизняного, так і іноземного походження, до нових сфер діяльності, так званих «нішевих» ринків. Серед інших, необхідно відзначити підвищену увагу до ринків бобових культур і пивоварного ячменю в рослинництві і ринку козиного молока – в тваринництві.

На бобові культури (зернобобові культури в українській класифікації) доводиться відносно невелика частка в структурі посівів. Загалом, збиральні площі під бобовими культурами в 2013-2015 рр. знаходилися в діапазоні 336-

391 тис. га, тоді як площі під зерновими і бобовими культурами склали більше 15 млн. га, під олійними – більше 6,5 млн. га, а вся посівна площа складає близько 27 млн. га. Таким чином, частка бобових культур у структурі посівів зернових і зернобобових культур не перевищує 2,5 %, а в структурі загальних посівних площ складає всього біля 1,3 %.

У структурі посівів і виробництва домінує горох. Відносно поширеними є квасоля, вика і люпин. Деякі види культур, зокрема нут, не фіксуються офіційною статистикою і відносяться до категорії «інші зернобобові культури». Слід зазначити, що роль зернобобових культур в Україні з часом істотно знизилася. Якщо в 1990-95 рр. посівні площі під такими культурами перевищували 1 млн. га, то в 2000-х рр. вони вже складають не більше 500 тис. га. (рис. 3.21).

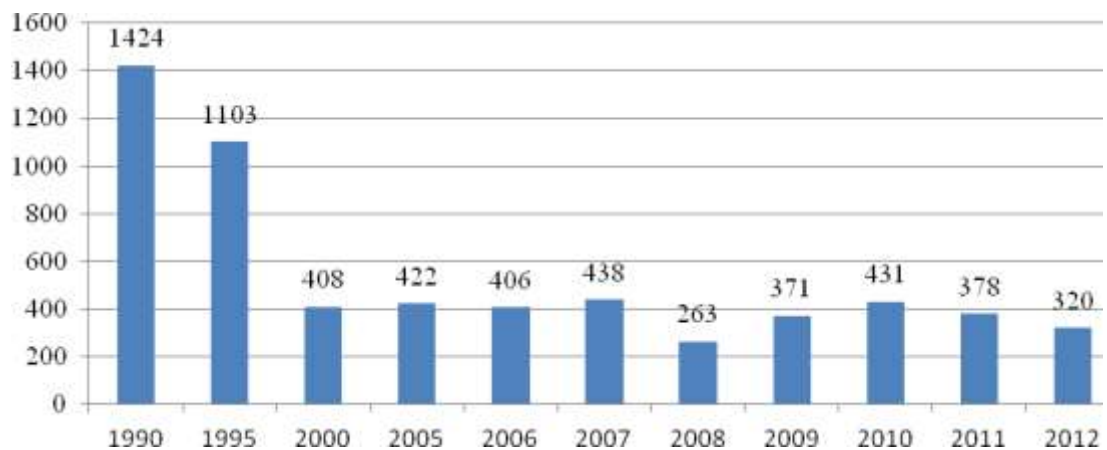

Рис. 3.21. Динаміка посівних площ під зернобобовими культурами, тис. га (побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.)

Офіційні статистичні дані показують, що виробництво більше 80-90 % основних бобових культур забезпечують сільськогосподарські підприємства. Виняток становить квасоля, де ситуація прямо протилежна, оскільки історично домогосподарства вирощують істотні обсяги цієї культури для власного споживання. При цьому спостерігається зниження частки гороху в структурі посівних площ. В основному, цей процес проходив в 90-х роках

минулого століття, що було пов'язане із зниженням частки підприємств і збільшенням частки домогосподарств, які орієнтовані, зокрема, на вирощування квасолі як працемісткої культури.

Що стосується даних по кормовому і продовольчому споживанню гороху, то вони можуть носити лише оціночний характер. Кормове споживання часто доводиться на внутрішнє споживання в господарствах, які вирощують горох. У таких випадках воно не входить у статистику виробництва комбікормів і не підлягає обліку. Навіть у разі промислового виробництва комбікормів рецептура може варіюватися залежно від доступності і ціни на горох. Обсяги промислової переробки гороху на продовольчі цілі також можуть не враховувати переробку на дрібних підприємствах, які не повністю звітують перед статистичними органами. Оціночні обсяги промислового виробництва продукції з бобових на великих переробних підприємствах країни у 2015 р. наведено у табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Оціночні обсяги промислового виробництва продукції з бобових на великих переробних підприємствах України, 2015 р.*

Продукція	Обсяг, тис. т.
Консервованій горіх	15,0 - 20,0
Консервовані лущені бобові	6,0 - 8,0
Лущений горіх	18,0 - 34,0
Бобове борошно	1,3 - 2,0

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Виробництво пивоварного ячменю в Україні практично на 100% орієнтовано на внутрішній ринок, де домінуюче положення займають три найбільших солодових компанії: «Souffletgroup», «Malteurgor» і корпорація «Оболонь». Саме на корпоративному рівні забезпечується близько 90% всієї переробки пивоварного ячменю на солод.

За підсумками 2014/15 МР в Україні було вироблено 3,5 млн. т олії

нерафінованої. Зокрема, виробництво соняшникової олії досягло 3,48 млн. т, що на 22% більше, ніж у минулому маркетинговому сезоні. При цьому продовжується нарощування експорту соняшникової олії. У травні 2015 р. експорт соняшникової олії досяг рекордної за всі роки відмітки в 510,5 тис. т, що перевищує експорт травня 2013 р. (299 тис. т) на 70,7%. За підсумками 9 місяців 2014/15 МР експортовано 3,16 млн. т соняшникової олії проти 2,56 млн. т за відповідний період минулого МР (зростання на 23,4%). Основними корпораціями-експортерами української соняшникової олії залишаються «Кернел-трейд», «Креатів» і «Каргилл» (рис. 3.22).

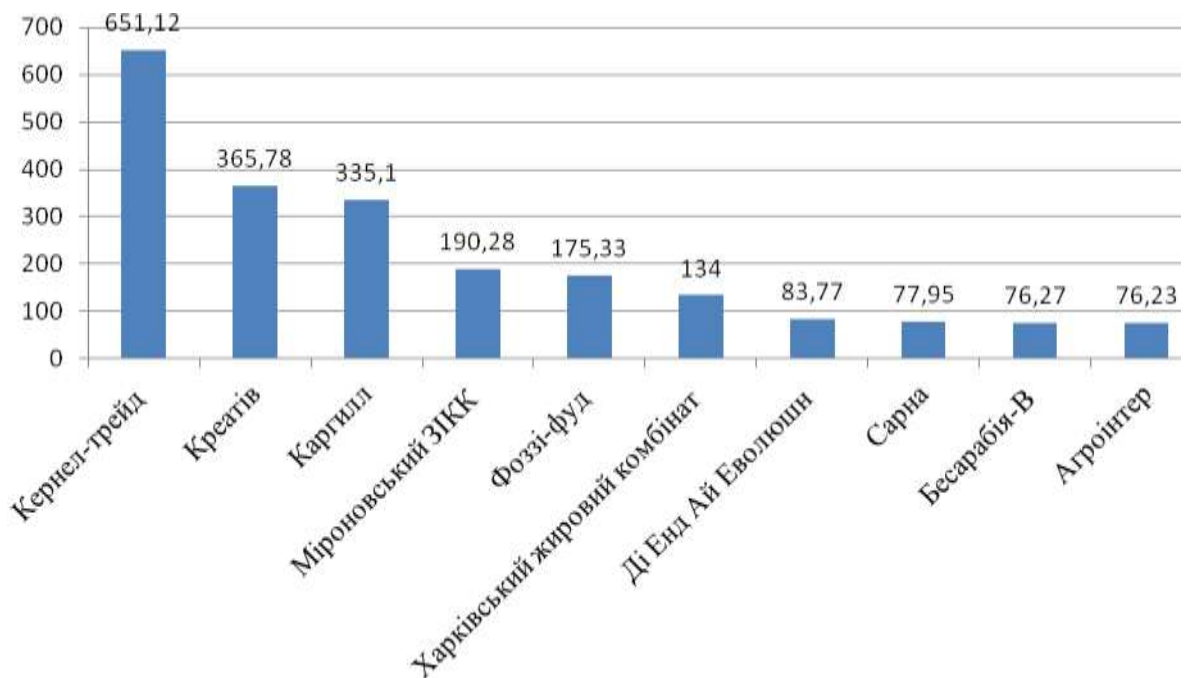

Рис. 3.22. Обсяги та структура експорту соняшникової олії корпоративним сектором України (Джерело: [161])

У підсумку необхідно зазначити, що значні розміри виробництва у галузях рослинництва та провідні позиції корпоративного сектору у напрямі концентрації ресурсів, ефективності діяльності та обсягів виробленої продукції, наявності великого внутрішнього аграрного ринка та виходу на європейський і світові аграрні ринки все ще не призвели до сталого розвитку агросфери країни. Так, рентабельність виробництва продукції рослинництва

у 2015 р. становила 11,3% проти 22,3% у 2014р., тобто різниця становить майже 22,0 разів.

Також було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва більшості продукції рослинництва. Зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 15,2% до 1,7%, соняшника – з 45,8% до 29,0%, ріпаку – з 21,4% до 8,4%, цукрових буряків (фабричних) – з 15,7% до 2,7%. Поряд з цим, у 2015р. суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі – з мінус 21,5% у 2014р. до 22,2%. Також спостерігається зростання рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту, прибутковість якого становила 8,9% проти - 6,8% у 2014р. [140, с. 10].

Це свідчить про необхідність державного регулювання розвитку галузі, насамперед, корпоративних відносин із залученням їх у програми державно-приватного партнерства з метою підтримки малого агробізнесу, сільського населення, сільських територій. Тим більше, що в Україні за розмірами землекористування зберігається тенденція до консолідації ресурсів. Питома вага підприємств, оброблювальних понад 3 тис. га за останні п'ять років збільшилася з 34,8 % до 38,8 %, і найбільш вірогідне збереження даної тенденції в середньостроковій перспективі.

У корпоративному секторі в 2015 р. знаходилося 5,85 млн. га або майже 28,8 % всіх сільськогосподарських угідь, що перебувають у використанні сільськогосподарських підприємств. Як показує проведений аналіз, за обсягами виробництва провідних видів сільськогосподарських культур та показниками їх урожайності (зернових, кукурудзи, зернобобових, соняшнику, цукрових буряків корпоративні агроформування випереджають господарства населення та фермерські господарства, а найвищі показники ефективності й конкурентоспроможності завдяки концентрації й спеціалізації рослинництва мають великі агрохолдинги.

3.3. Оцінка ефективності функціонування корпоративного сектору у галузях тваринництва

На 1 січня 2015 р. у країні нараховувалось 4534,0 тис. голів великої рогатої худоби, що на 111,9 тис. голів, або на 2,4% менше порівняно з початком 2014р., у т.ч. у господарствах населення – 3096,5 тис. голів (на 42,9 тис. голів, або на 1,4% менше). У сільськогосподарських підприємствах поголів'я великої рогатої худоби скоротилось на 69 тис. голів (на 4,6%) [239]. Поголів'я корів в аграрних підприємствах (565,4 тис. голів) зменшилось на 1,7%, у господарствах населення (1943,4 тис. голів) – на 1,8%, що зумовило загальне скорочення показника на 1,8%, або на 45,5 тис. голів. У 2015 р. поголів'я свиней збільшилось на 4,6% і на кінець року становило 7922,2 тис. голів, у т.ч. в аграрних підприємствах – на 9,1% (3878,9 тис. голів), у господарствах населення – на 0,6% (4043,3 тис. голів).

Загальне поголів'я птиці всіх видів порівняно з початком 2015 р. зросло на 7,6%, або на 16,2 млн. голів (становило 230,3 млн. голів), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 12%, бо на 14,2 млн. голів (132,1 млн. голів), у господарствах населення – на 2,1%. У структурі поголів'я птиці у сільськогосподарських підприємствах майже 98% загальної чисельності припадає на курей та півнів, у господарствах населення частка цього виду птиці становила 81,8%, качки – 11,8%, гуси – 4,9% [239]. Дещо скоротилося (на 0,2%, або на 3 тис. голів) поголів'я овець та кіз за рахунок зменшення стада в аграрних підприємствах на 6,3% (становило 248,5 тис. голів).

Водночас, у господарствах населення зафіксовано зростання поголів'я овець і кіз на 0,9% (1486,7 тис. голів). У господарствах населення зосереджена значна частина поголів'я худоби та птиці: на початок 2015 р. вони утримували 68,3% поголів'я великої рогатої худоби (у т.ч. корів – 77,5%); 51% свиней; 85,7% овець та кіз; 42,6% птиці всіх видів.

На початок 2015 р. в аграрних підприємствах майже дві третини

поголов'я великої рогатої худоби утримувалось товаровиробниками, в яких чисельність стада становила від 500 до 2999 голів (888 підприємств, або 25,3% від загальної кількості, що вирощували велику рогату худобу); 64% поголів'я свиней утримувалась на підприємствах із чисельністю стада понад 5,0 тис. голів (148 підприємств, або 4,5%); 97,9% птиці всіх видів – із чисельністю понад 50 тис. голів (178 підприємств, або 27,5%).

У 2015 р. обсяг вирощування худоби та птиці (в живій вазі) перевищив рівень 2014 р. на 7,3%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах - на 12,2%, у господарствах населення на 0,4% (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Вирощування та реалізація на забій худоби і птиці всіх видів (у живій вазі) в Україні, 2015 р., тис. т*

Показник	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
Вирощено худоби та птиці	3379,0	2062,7	1316,3
Реалізовано на забій худоби та птиці	3379,6	1954,8	1424,8
Вирощено/реалізовано, %	99,98	105,5	92,4

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

В аграрних підприємствах показник 2014 р. перевищено за рахунок зростання обсягів вирощування свиней (на 14,8%) та птиці всіх видів (на 13,2%). Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі збільшилися на 0,8%, свиней – на 5,8% і, відповідно, становили 508 г та 474 г [239]. Якщо в аграрних підприємствах зберігалася тенденція підвищення інтенсивності господарювання (загальні обсяги вирощування худоби та птиці перевищували обсяги реалізації тварин на забій на 5,5%), то у господарствах населення, як і в попередні роки, обсяги реалізації худоби та птиці на забій випереджали обсяги їх вирощування.

Загальне виробництво м'яса (в забійній вазі) у 2015р. становило 2,4 млн.т, що на 8,1% більше порівняно з 2014р. Зростання виробництва м'яса

спостерігалось як в аграрних підприємствах (на 170,1 тис. т, або на 13,4%), так і в господарствах населення (на 9,7 тис. т, або на 1,0%). У структурі виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами найбільшою залишається питома вага м'яса птиці всіх видів (67,1% загального обсягу), а господарства населення надавали перевагу виробництву свинини (40,7%) й яловичини та телятини (33,5%).

Для галузі скотарства, в її м'ясній складовій, динамічні тенденції розвитку або спаду наразі не є характерними. Ситуація на ринку яловичини майже повністю залежить від процесів та структурних змін, що відбуваються в суміжній галузі — молочного та м'ясо-молочного скотарства, для яких яловичина є побічним продуктом.

Ситуація в галузі вирощування великої рогатої худоби на м'ясо залишається під впливом структурних змін галузі, пов'язаних з переходом більшості виробників у сегмент виробництва молока. Роблячи ставку на розвиток високопродуктивних молочних і м'ясо-молочних напрямів скотарства, виробники поступово виводять з обороту малопродуктивні і неефективні ресурси. У такій ситуації в найближчі два-три роки можна чекати подальшого поступового зниження поголів'я ВРХ із стабілізацією на рівні 1,45-1,47 тис. голів. При цьому частка поголів'я корів складе не менше 40% у структурі ВРХ.

В цілому в Україні сільськогосподарські підприємства, переважно за рахунок вирізання поголів'я, збільшили обсяги реалізації ВРХ на забій до 187 тис. т або на 13,6%. Сукупні обсяги виробництва яловичини в корпоративному секторі в 2015 р. оцінювались в 47,6 тис. т. Частка в загальному виробництві порівняно з минулим роком скоротилась з 7,3% до 6,5% (рис. 3.23).

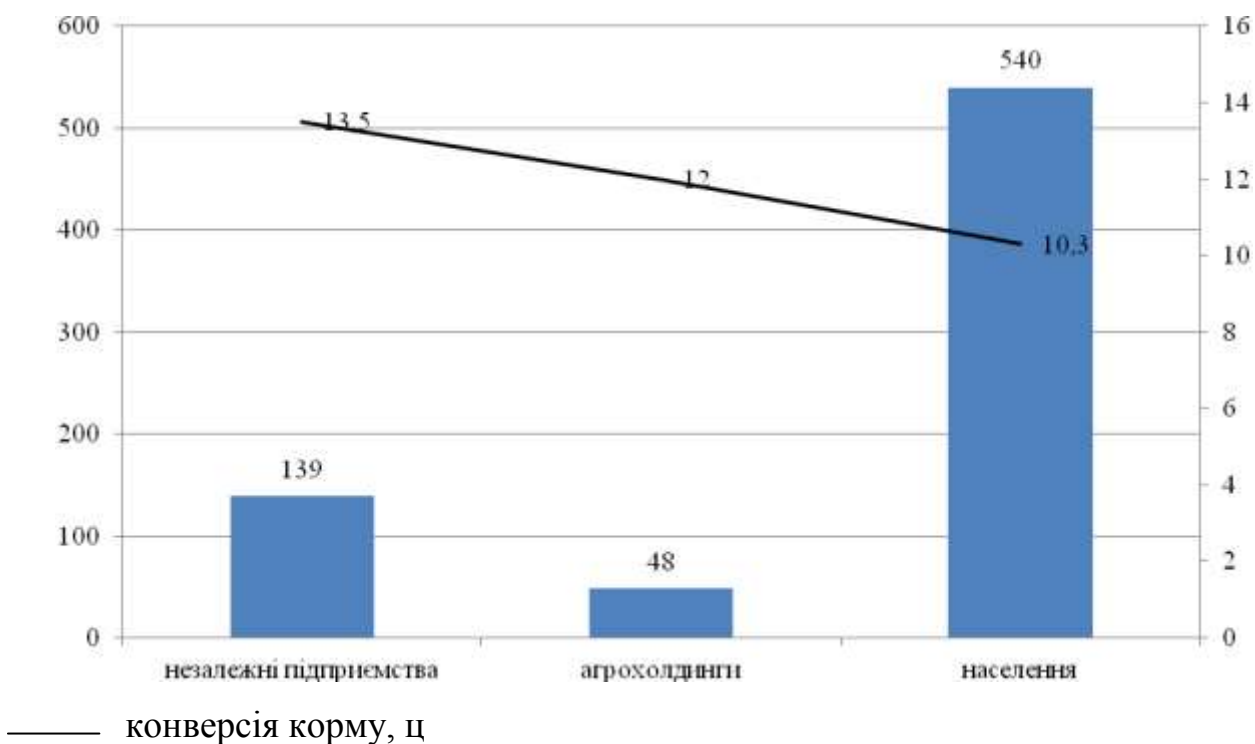

Рис. 3.23. Сукупні обсяги виробництва яловичини в Україні, 2015 р., тис. т (Джерело: [161])

У корпоративному секторі галузей тваринництва спеціалізація на виробництві яловичини залишається перспективною і надалі, що наочно підтверджується динамікою обсягів виробництва. (рис. 3.24).

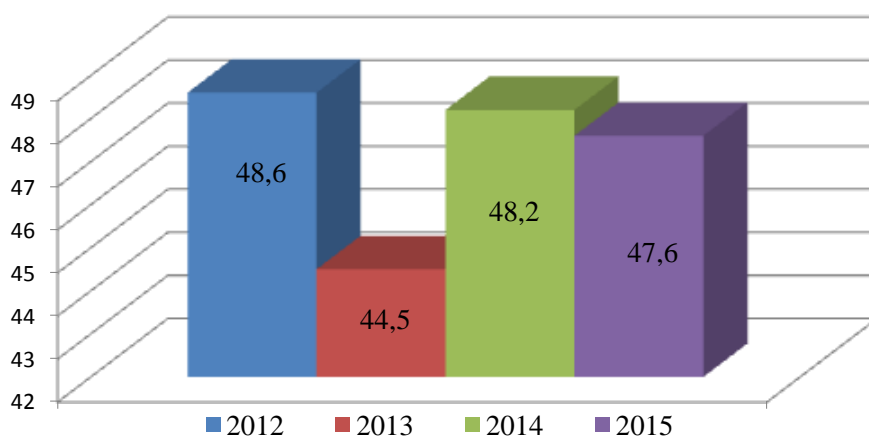

Рис. 3.24. Динаміка виробництва яловичини у корпоративному секторі, 2015 р., % (Джерело: [161])

Впродовж останніх років вона залишається стабільною. Це при тому, що у Криму на анексованій території залишився один з найбільших тваринницьких комплексів країни, який входить до складу агрохолдингу «МХП». Також виробничі активи у галузі тваринництва має «HarvEast». Без урахування цих потужностей обсяги виробництва яловичини склали трохи більше 43 тис. т. У корпоративному секторі значний обсяг пропозиції м'яса ВРХ формується за рахунок компаній, які спеціалізуються на молочному або м'ясомолочному скотарстві. У 2015 р. тут було реалізовано на забій 48,2 тис. т ВРХ живою вагою або трохи менше 30 % всього обсягу виробництва в суспільному секторі (рис. 3.25). Не дивлячись на те, що за рік корпоративний сектор збільшив частку своєї присутності на ринку ВРХ з 6,2% до 7,3%, дане зростання було обумовлене не стільки розвитком їх самих, скільки падінням аграрного споживчого ринку, що продовжується.

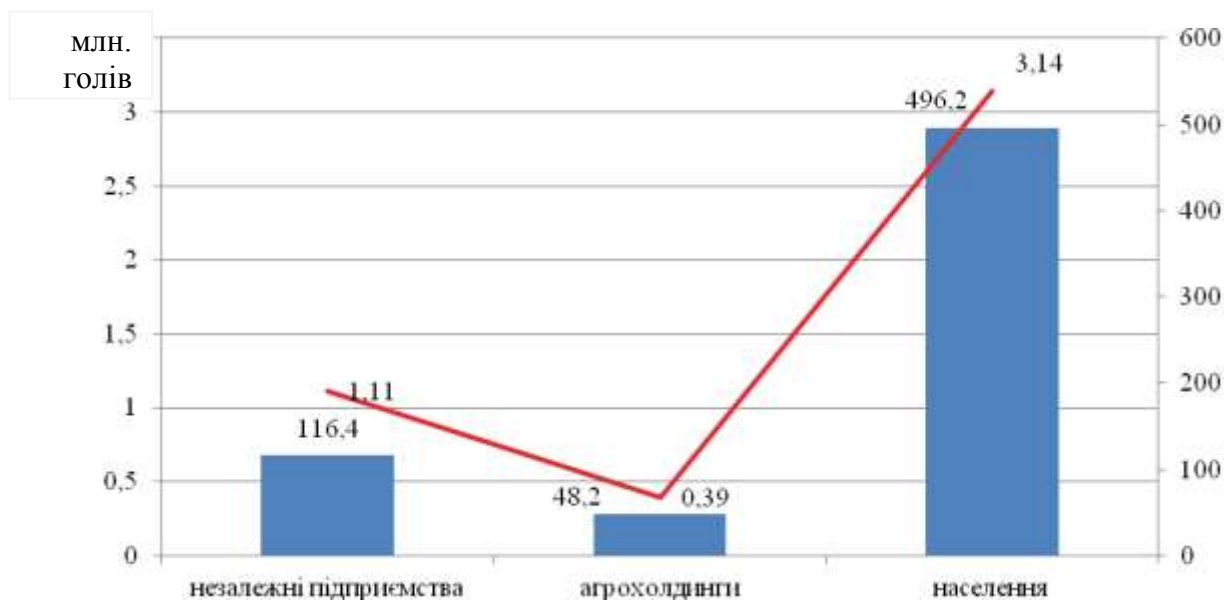

Рис. 3.25. Виробництво м'яса (тис. т) і поголів'я ВРХ (млн. голів) в Україні, 2015 р. (Джерело: [161])

При цьому в корпоративному секторі 15 провідних аграрних компаній у 2015 р. реалізували на забій 33,3 тис. т ВРХ живою вагою – 69% всього виробництва (рис. 3.26).

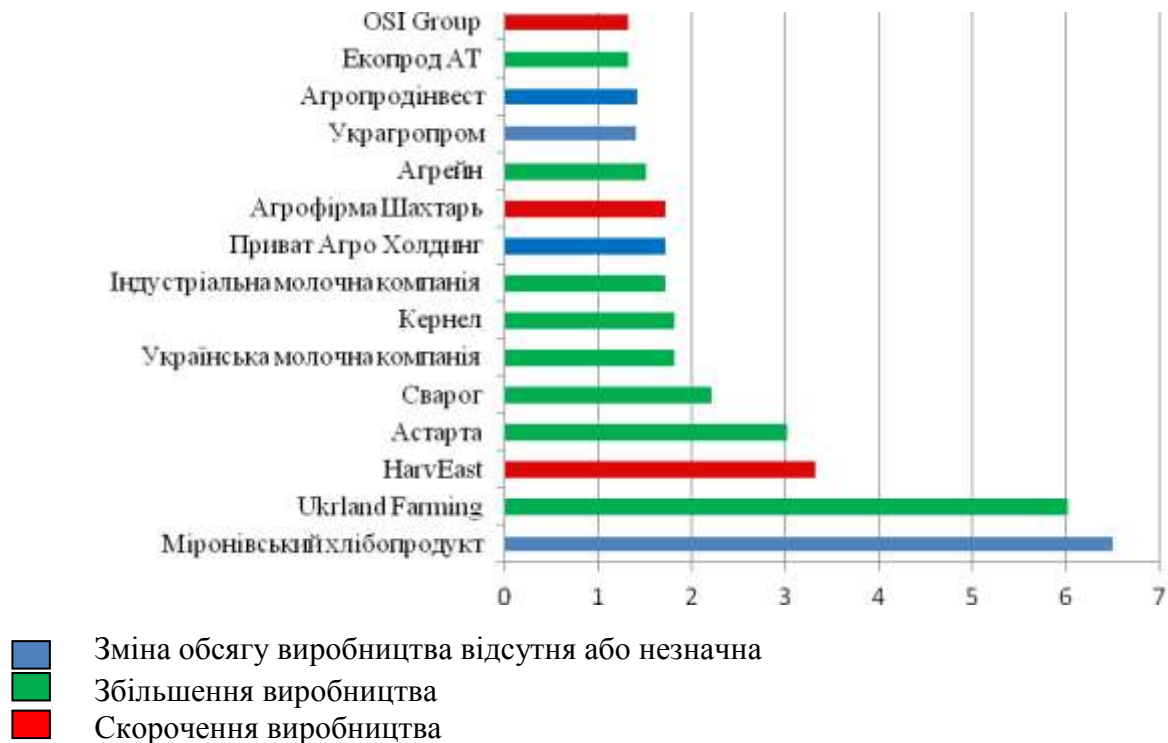

Рис. 3.26. Реалізація м'яса ВРХ в корпоративному секторі агросфери України, 2015 р. (виробництво, тис. т) / (Джерело: [161])

З огляду на складність виробничо-економічних процесів, необхідність мобілізації значних обсягів оборотних коштів, невизначеність попиту на споживчому товарному ринку великотоварним м'ясним скотарством займаються не всі великі агрокорпорації. Так, це агрохолдинг «МХП», у якому розвиток скотарства був виділений в окремий виробничий напрям на базі незалежного інтегрованого підприємства «Дружба народів» (АР Крим). У «Ukrland Farming» спеціалізованим м'ясним скотарством займається їх основний сільськогосподарський актив - компанія «Райз».

Відзначимо, що раніше корпорація «Ukrland Farming» анонсувала розвиток галузі м'ясного скотарства, але в даний час вона змістила акценти на розвиток молочного і м'ясо-молочного скотарства. З великих агрокомпаній також необхідно виділити агрохолдинг «Агрейн» і його структурний підрозділ «Агрікор Холдинг», який входить в трійку провідних підприємств країни серед тих, що спеціалізуються на вирощуванні м'ясних порід великої рогатої худоби. Також м'ясним скотарством, проте, в значно

меншому обсязі, займаються компанії «Сварог» і «Агропродінвест».

З компаній, що не увійшли до 15 вказаних раніше провідних компаній, необхідно виділити «ВВ Холдинг» - компанія, яка в найближчі два роки може увійти до десяти найбільших виробників ВРХ, а також «Агроінвестгруп». З найбільш істотних втрат 2015 р. у галузі виробництва мяса ВРХ слід вказати на вихід з ринку компанії «OSI Group». Негативна рентабельність виробництва на тлі постійного здорожчання кормів змусила компанію практично повністю позбавитися від скотарства, вирізавши практично все поголів'я ВРХ. У 2010 р., проте, компанія входила в число 5 найбільших виробників країни.

Спеціалізацію корпоративного сектору на виробництві молока представляють або агрохолдинги з інтегрованим виробництвом «Астарта», «Українська молочна компанія», «ІМК», «Агропродінвест», або мають значні виробничі ресурси у м'ясомолочному скотарстві – «Harveast», «ПриватАгроХолдинг», «Агрофірма «Шахтар» (рис. 3.27). Часто останні формують обсяги виробництва за рахунок консолідації великої кількості дрібних і середніх ферм.

Рис. 3.27. Поголів'я ВРХ та надої молока в корпоративному секторі тваринництва, 2015 р. (Джерело: [161])

Особливо значною концентрацією в корпоративному секторі характеризується виробництво яловичини. Майже 75,0% його обсягів зосереджують лише 15 найбільших агрохолдингів. У 2015 р. вони забезпечили виробництво 33 тис. т продукції, що більше порівняно з минулим роком на 2,8 % (рис. 3.28). Відзначимо, що з 15 найбільших виробників яловичини 13 компаній увійшли в рейтинг 15 найбільших молочних компаній. Це також опосередковано підтверджує той факт, що більшість виробників орієнтуються саме на молочне та м'ясо-молочне скотарство.

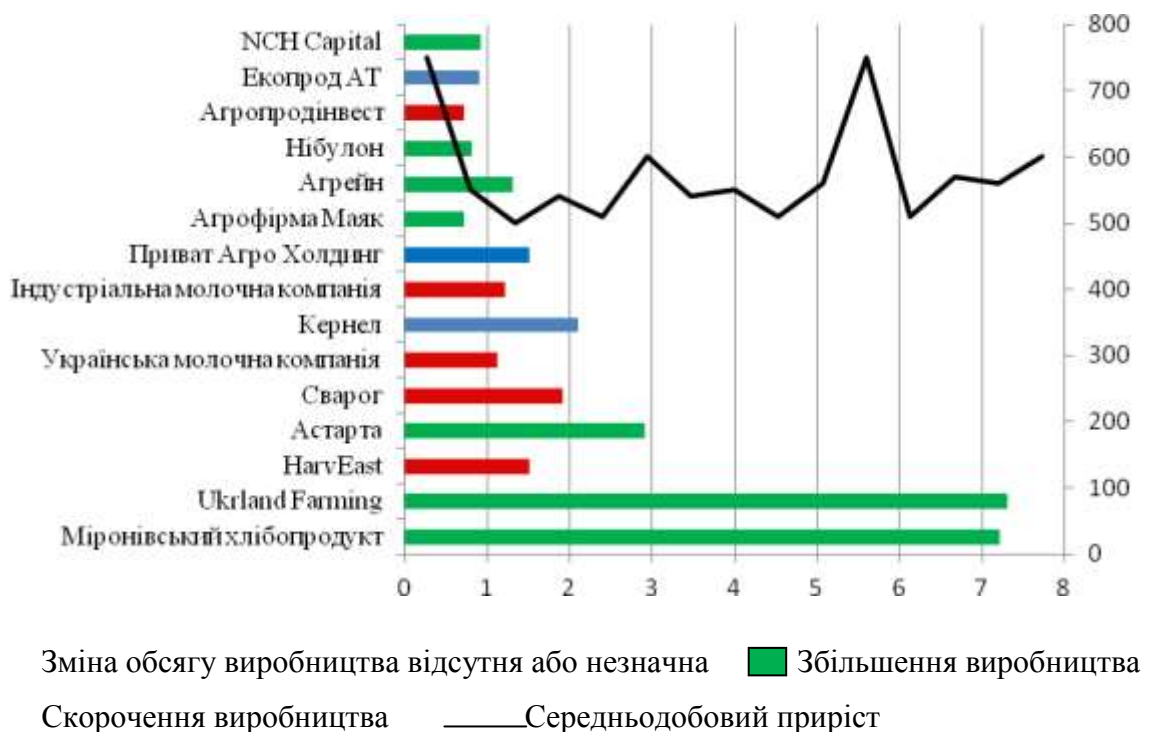

Рис. 3.28. Обсяги виробництва яловичини (тис. т) та середньодобові прирости ВРХ (г) у корпоративному секторі агросфери України, 2015 р.

У скотарстві, як і в свинарстві, впродовж останніх десяти років зберігається тенденція поступового скорочення кількості суб'єктів господарювання. Проте, якщо в свинарстві зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, що здійснюють виробничу діяльність, було пов'язане з позитивними процесами консолідації і зростання розмірів, то

в скотарстві основні причини, що впливали на скорочення кількості суб'єктів господарювання, що діяли, відображали переважно негативний сценарій для галузі в цілому.

На початок 2000 р. кількість підприємств, що мали в наявності поголів'я ВРХ, налічувала 13,6 тис. одиниць, з них у 8 підприємствах поголів'я великої рогатої худоби перевищувало 5 тис. голів. До кінця 2005 р. їх кількість скоротилася до 7,8 тис., з них з поголів'ям понад 5 тис. голів залишилося тільки 4 підприємства. У подальші роки тенденція скорочення загальної (рис. 3.29) кількості суб'єктів господарювання в скотарстві залишалася незмінною. Одночасно з цим сформувалися тенденції до збільшення частки великих підприємств в поголів'ї ВРХ переважно за рахунок активного розвитку молочного скотарства в групі підприємств з поголів'ям понад 1000 голів.

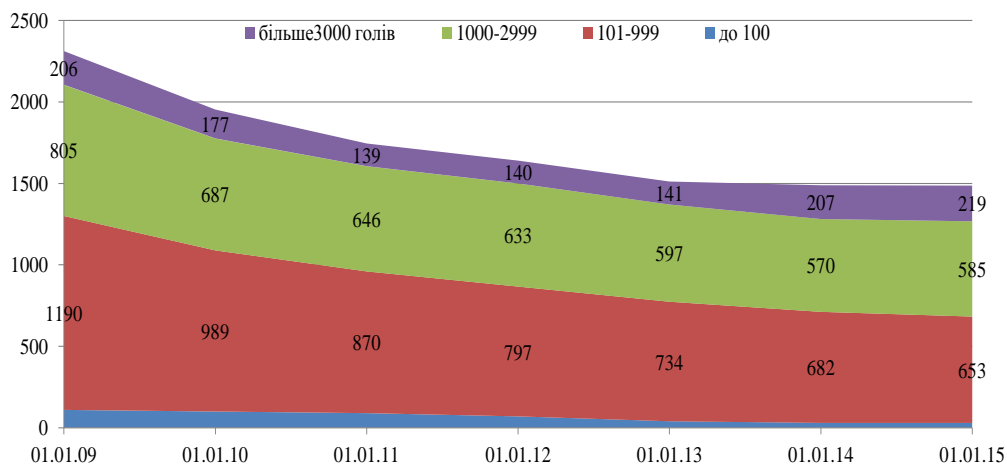

Рис. 3.29. Структурні зміни у галузі з вирощування ВРХ, за кількістю підприємств (од.) та величиною поголів'я, тис. голів (Джерело: [117])

Молоко - це один з основних продуктів галузі тваринництва в Україні, який формує близько 11,0 % виробництва валової продукції сільського господарства. Але в той же час у країні продовжується негативна тенденція скорочення поголів'я корів. На початок 2015 р. їх кількість складала 2,56 млн.

голів, що на 0,8% менше минулорічних показників. Не дивлячись на скорочення поголів'я, виробництво молока в 2015 р. збільшилося на 2,7 % до 11,4 т, що свідчить про підвищення продуктивності корів (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Обсяги виробництва та реалізації молока та їх динаміка в Україні*

Показники	2010	2012	2013	2014	2015	2015/ 2014,%
Виробництво молока	11,61	11,25	11,09	11,39	11,5	101
в т. ч. с.-г. підприємствами, млн. т.	2,24	2,22	2,25	2,54	2,59	102
в т.ч. господарствами населення та іншими господарчими структурами, млн. т.	9,37	9,04	8,84	8,85	8,91	100,7
Обсяг молока, що поступив на переробку, млн. т.	4,67	4,74	4,61	4,71	4,57	97
в т. ч. від господарств населення, млн. т.	2,8	2,85	2,51	3,41	2,22	92,1
в т.ч. від с.-г. підприємств, млн. т.	1,86	1,89	2,03	2,28	2,33	102,2
Експорт молочної продукції (в перерахунку на молоко), млн. т.	0,9	1,0	1,0	0,82	0,75	91,5
Імпорт молочної продукції (в перерахунку на молоко), млн. т.	0,5	0,3	0,3	0,41	0,54	132

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Спостерігається тенденція до збільшення виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах (13,0 %). Разом з цим поліпшується і якість молока. У 2014 р. частка сільськогосподарських підприємств у структурі постачань молока на переробку склала 48,0 %. А вже за I квартал 2015 р. їх частка в промисловій переробці досягла вже 57,0 %. При цьому очікується продовження механізації та автоматизації виробництва молока і в майбутньому. 2015 р. був для розвитку галузі достатньо успішним. Високі закупівельні ціни дозволили виробникам отримати більший дохід, а високі урожаї понизили ціни на корми в другому півріччі.

За наслідками 2015 р., у сільському господарстві було вироблено 11,5 млн. т молока, що на 1,0% перевищує показники попереднього року.

Сільськогосподарські підприємства збільшили виробництво на 2,0% - до 2,6 млн. т (табл. 3.20). Проте в 2015 р. ринок відчув дефіцит сировинного молока у зв'язку з істотним скороченням надходження на переробку молока від господарств населення. Не дивлячись на високий попит на молоко, поголів'я корів продовжує скорочуватися. За станом на 1 березня 2015 р. в Україні налічувалося 2,5 млн. корів, а це на 1,7% нижче за показники аналогічного періоду 2014 р.

Таблиця 3.20

Концентрація виробництва молока в Україні, 2015 р.*

Підприємства	Кількість підприємств		Валовий надій молока	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т.	у % до загального обсягу
Всього	3317	100,0	2582,1	100,0
з них з обсягом, т.				
до 100,0	1337	40,3	37,9	1,5
100,1 – 500,0	835	25,2	221,5	8,6
500,1 – 1000,0	415	12,5	304,9	11,8
1000,1 – 1500,0	243	7,3	294,4	11,4
1500,1 – 2000,0	134	4,0	231,1	9,0
2000,1 – 2500,0	82	2,5	182,1	7,1
2500,1 – 3000,0	58	1,8	157,5	6,1
3000,1 – 3500,0	53	1,6	170,7	6,6
3500,1 – 4000,0	34	1,0	126,9	4,9
4000,1 – 4500,0	28	0,9	118,7	4,6
4500,1 – 5000,0	14	0,4	66,8	2,6
більше 5000,0	84	2,5	669,6	25,8

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Як свідчать дані табл. 3.20, більше 24 % молока виробляється 84 великими агрохолдингами (з обсягом більше 5 тис. т), які складають лише 2,5 % учасників ринку, і 23 % - 658 агрокомпаніями з обсягом 500-1500 тис. т, що займають ще 20,0 % у структурі ринку. Проміжні між цими підприємствами компанії виробляють 41,0 % продукції. Тобто дану галузь та відповідний ринок можна вважати з високим рівнем корпоратизації.

У 2015 р. в Україні вперше за багато років вдалося уникнути сезонного обвалу цін на молоко. Причиною їх підвищення став дефіцит сировинного молока і високий рівень цін на світовому ринку. На початку грудня 2015 р. дефіцит на внутрішньому ринку загострився, і ціни піднялися до рекордного рівня. У 2014 р. спостерігалася стабільна кон'юнктура, ціни коливалися в межах 0,3-2,0%. Позитивною тенденцією 2015 р. стало поліпшення якості молока. Сільськогосподарська галузь реалізувала на переробку все більше сировини вищого сорту і сорту «Екстра». У 2015 р. в порівнянні з 2014 р. на переробку поступило молока сорту екстра на 4,5 в.п. більше, молока вищого сорту - на 3,0 в.п. більше.

В Україні продовжується процес індустріалізації виробництва молока: більше половини молока поступає на переробку від сільськогосподарських підприємств. Оскільки ще достатньо велика кількість сировини надходить від приватних господарств, їх роль не слід недооцінювати. В умовах ринкової економіки господарствам населення стає все складнішим конкурувати з промисловими виробниками, тому все більшого значення набувають процеси їх інтеграції та кооперації. На початок 2015 р. в Україні було зареєстровано 290 молочних кооперативів, з яких тільки 69% діючих. Кількість діючих заготівельно-збутових кооперативів склала 121. Найбільша кількість цих об'єднань знаходиться в Черкаській (33) і Вінницькій областях (18 кооперативів).

Виробництво молока в Україні за 2015 р. згідно із статистичними даними склало 11,5 млн. т. При цьому 75% загального виробництва молочної продукції припадає на частку корпоративного сектора у вигляді 20 найбільших корпорацій. На рис. 3.30 представлено їх рейтинг як 20 провідних вітчизняних виробників молочної продукції в 2015 р.

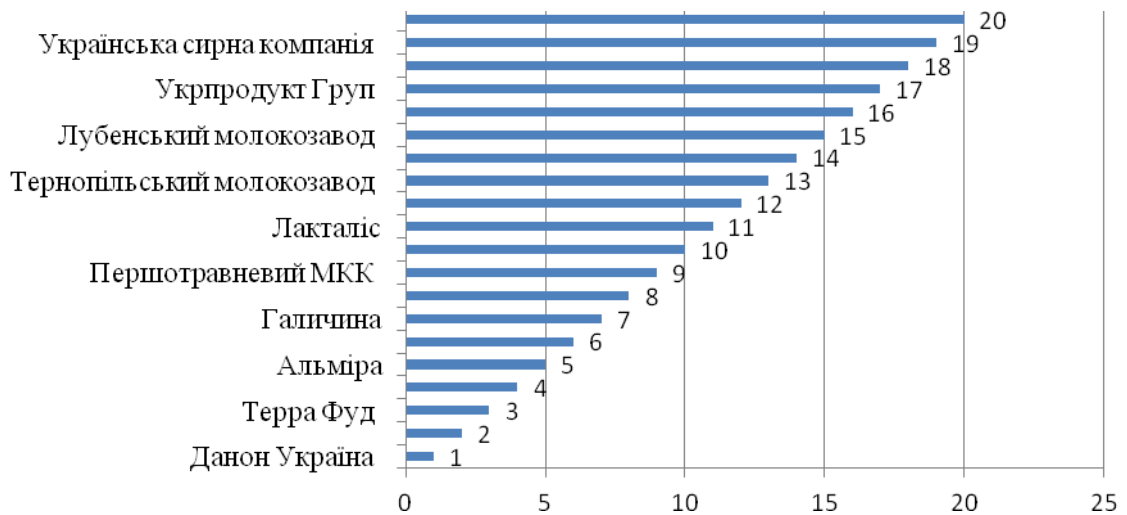

Рис. 3.30. Обсяги та структура виробництва молока в корпоративному секторі України з рейтингом найбільших виробників, 2015 р., місця (Джерело: [117])

Згідно рис. 2.26, провідні позиції займала корпорація “ДанонУкраїна”. Високі темпи розвитку були характерні для об’єднань “Галичина” та “Тернопільський молокозавод”. Розвиток м’ясо-молочної галузі спирався на інноваційне кормовиробництво. Його обсяги в корпоративному секторі України в липні-червні 2014/2015 рр. досягло рекордної відмітки – 7,2 млн. т. Основний обсяг комбікормів вироблений підприємствами, що належать великим агрохолдингам з повним виробничим циклом, де виробництво комбікормів прив’язане до їх власного птахівництва або тваринництва. Кількість підприємств, які займаються дрібним виробництвом у невеликих кормоцехах зменшується.

Відбувається нарощування промислового виробництва комбікормів, завдяки чому поліпшується ефективність тваринництва. Провідними за його обсягами в 2014/2015 МР стали «Катеринопільський елеватор», «Миронівський ЗІКК», що входять до складу агрохолдингу «Миронівський хлібопродукт» і ТОВ «Комплекс Агромарс» (рис. 3.31).

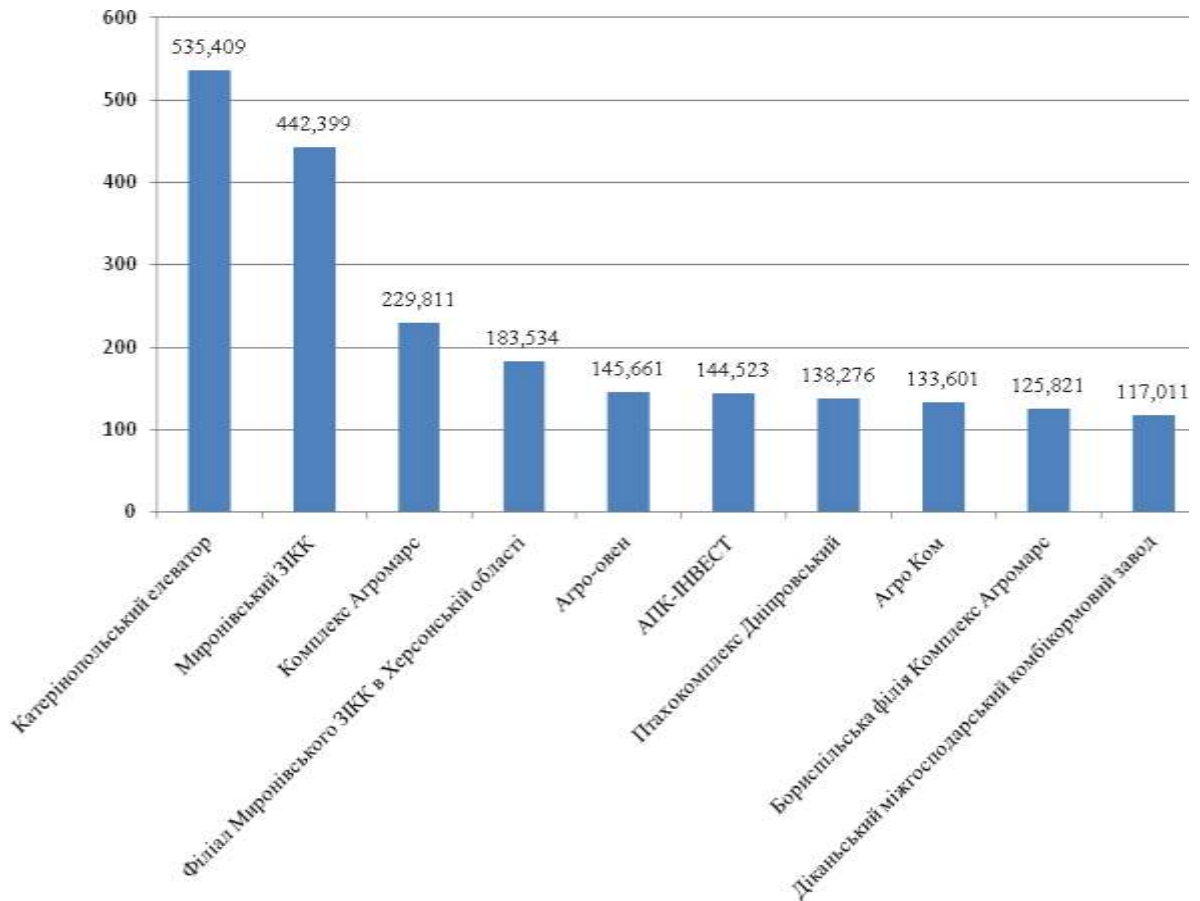

Рис. 3.31. Обсяги та структура виробництва комбикормів у корпоративному секторі України, 2015 р., тис. т (Джерело: [117])

Аналіз ефективності в частині витрат кормів усіх видів на виробництво одиниці продукції та у розрахунку на одну умовну голову великої худоби, що наведений в табл. 3.21, свідчить про наступні тенденції. Так, за період, який аналізується, мало місце поступове зниження витрат практично по всіх видах тварин в цілому. При цьому їх зростання зафіксоване в господарствах населення (крім на виробництво молока) та зниження у сільськогосподарських підприємствах (крім приросту ВРХ).

Таблиця 3.21

**Обсяги та динаміка витрат кормів усіх видів на виробництво
одиниці продукції та у розрахунку на одну умовну голову великої худоби
в Україні, ц корм. од.***

Витрати	1990	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2015/ 1990
Господарства усіх категорій								
На один центнер								
приросту ВРХ	11,73	8,88	9,94	10,98	10,73	11,17	11,51	-0,22
приросту свиней	7,92	9,05	8,25	7,26	7,06	6,82	6,35	-1,57
виробництва молока	1,41	1,33	1,04	1,02	1,01	0,98	0,98	-0,43
На одну умовну голову великої худоби	32,50	29,63	32,42	31,01	30,87	31,35	30,85	-1,65
Сільськогосподарські підприємства								
На один центнер								
приросту ВРХ	13,53	16,73	15,89	15,69	14,98	15,52	14,97	+1,44
приросту свиней	9,85	17,90	8,97	5,98	5,37	5,39	4,62	-5,23
виробництва молока	1,47	1,63	1,31	1,18	1,16	1,09	1,06	-0,41
На одну умовну голову великої худоби	32,50	25,51	30,15	26,73	25,99	26,78	25,60	-6,9
Господарства населення								
На один центнер								
приросту ВРХ	6,28	5,05	7,64	9,20	9,14	9,61	10,26	+3,98
приросту свиней	5,78	7,62	7,98	8,31	8,67	8,13	8,37	+2,59
виробництва молока	1,23	1,21	0,98	0,98	0,97	0,95	0,95	-0,28
На одну умовну голову великої худоби	31,39	32,87	33,59	33,97	34,31	34,60	34,82	+3,43

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Порівняльний аналіз показує, що в 1990 р. корпоративний сектор витрачав на всіх тварин більше кормів, ніж господарства населення. З часом ця тенденція збереглась, крім витрат на вирощування свиней – з 2010 р. значно знизився рівень витрат, який у 2015 р. був у два рази меншим, ніж у господарствах населення. В цілому на одну умовну голову ВРХ витрати кормів у корпоративному секторі є нижчими.

В 2015 р. в Україні вирощено 1311 тис. т (живої ваги) птиці усіх видів,

що вище за показник 2014 р. на 12,4% або на 144,4 тис. т. З них реалізовано на забій 1261,4 тис. т живої ваги м'яса птиці всіх видів. Щодо показника минулого року, обсяг реалізованої на забій птиці збільшився на 11,8% або на 133,4 тис. т відповідно. Також було реалізовано на забій 1199,1 тис. т живої ваги бройлерів. У порівнянні з 2014 р., обсяг реалізованого на забій м'яса бройлерів також збільшився на 12,4% або на 132,3 тис. т.

Основними в корпоративному секторі компаніями-виробниками м'яса бройлерів в Україні за підсумками 2015 р. стали Миронівський хлібопродукт, комплекс Агромарс і птахокомплекс «Дніпровський» (рис. 3.32).

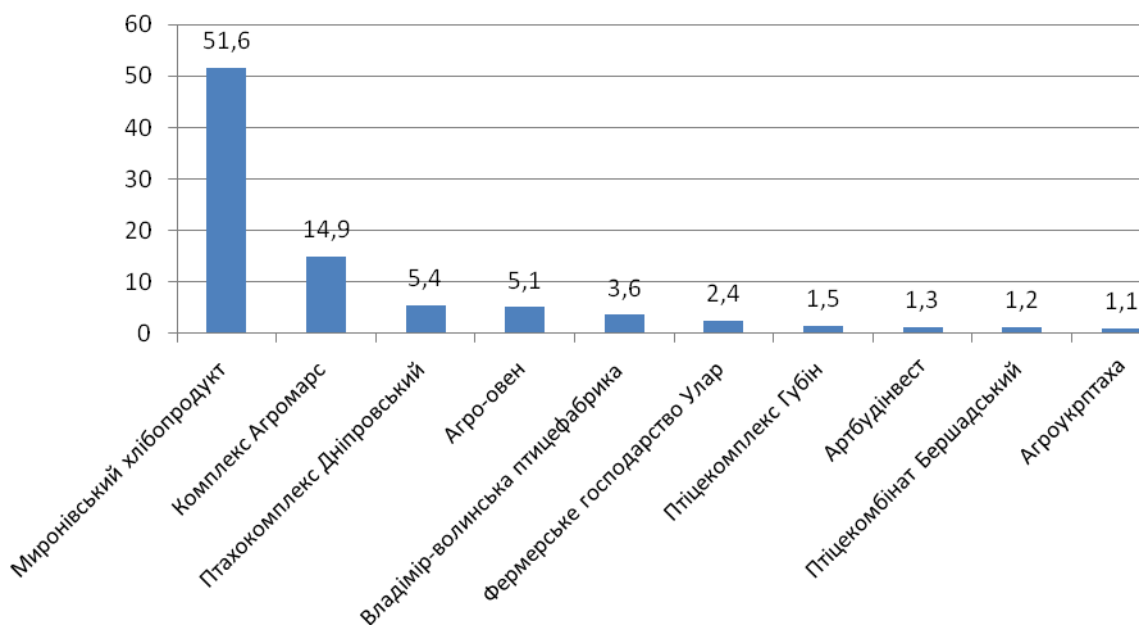

Рис. 3.32. Концентрація та структура виробництва м'яса бройлерів в Україні за рейтингом товаровиробників, 2015 р., % (Джерело: [117])

Як показує аналіз табл. 2.28, справжнім монополістом є агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт», який забезпечує виробництво понад 51,0% м'яса птиці в країні. У 2015 р. зафіксоване найвище за роки незалежності виробництво яєць – 19,6 млрд. шт. Порівняно з 2014 р., виробництво яєць збільшилося на 2,6%. Це відбулося за рахунок зростання в аграрних підприємствах на 2,1% або до 12,2 млрд. шт. (табл. 3.22) при зменшенні несучості курей-несучок з 293 до 289 яєць, або на 1,4% (табл. 3.23), а також і

в господарствах населення – на 3,5%. Обсяг виробництва на одну особу-споживача яєць від птиці всіх видів у 2015 р. становив 431 шт. [247].

Таблиця 3.22

Концентрація виробництва яєць в Україні, 2015 р.*

Підприємства	Кількість підприємств		Вироблено яєць	
	одиниць	у % до загальної кількості	млн. шт.	у % до загального обсягу
Всього	485	100,0	12234,2	100,0
з них з обсягом, тис. шт.				
до 10,0	156	32,2	0,5	0,0
10,1 – 50,0	63	13,0	1,4	0,0
50,1 – 100,0	33	6,8	2,4	0,0
100,1 – 500,0	56	11,5	13,4	0,1
500,1 – 1000,0	14	2,9	11,3	0,1
1000,1 – 5000,0	40	8,2	106,4	0,9
5000,1 – 10000,0	25	5,2	186,1	1,5
10000,1 – 50000,0	46	9,5	1163,0	9,5
більше 50000,0	52	10,7	10749,7	87,9

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Таблиця 3.23

Продуктивність галузі птахівництва в Україні за середньорічною несучістю однієї курки-несучки, 2015 р.*

Підприємства	Кількість підприємств		Вироблено яєць курячих	
	одиниць	у % до загальної кількості	млн. шт.	у % до загального обсягу
Всього	349	100,0	12073,9	100,0
з них з продуктивністю, шт.				
до 50	47	13,5	4,1	0,0
51 – 100	65	18,6	34,1	0,3
101 – 150	50	14,3	47,5	0,4
151 – 200	42	12,0	54,7	0,5
201 – 250	53	15,2	1120,5	9,3
більше 250	250 92	26,4	10813,0	89,5

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Слід зазначити, що ринок виробництва яєць є найбільш корпоратизованим в аграрній галузі – практично 88 % продукції виробляється 52 великими агрохолдингами з обсягом виробництва більше 5 млн. шт. і майже 10 % – з обсягом від 10 до 50 млн. шт. В цілому агрохолдинги мають високий рівень продуктивності – у 26,4 % компаній середньорічний виробіток однієї курки складає понад 250 шт., завдяки якому забезпечується 90 % ринку, і 15 % компаній мають продуктивність 200-250 шт. та забезпечують 9 % ринку.

Протягом 2015 р. на переробні підприємства загалом надійшло 1724,3 тис. т живої ваги худоби та птиці, що на 15,1% більше, ніж за 2014 р. Також було поставлено 4570,2 тис. т молока та молочних продуктів (на 3,1% менше) – табл. 3.24. Із загального обсягу надходжень продукції тваринництва на переробні підприємства використано для переробки 1241,2 тис. т власно вирощеної худоби та птиці (на 18,0% більше, ніж у 2014р.) і 19,2 тис. т власно виробленого молока (у 2,0 разів більше).

Таблиця 3.24

Обсяги, структура та динаміка реалізації продукції сільського господарства в Україні за напрямками, 2015 р.*

Закупки продукції тваринництва переробними підприємствами	2014 р.	2015 р.	відхилення
Закуплено худоби та птиці – усього, тис. т живої ваги	443	468	+25
у тому числі від с/г підприємств	326	369	+43
питома вага, %	75,4	78,8	+3,4
господарств населення	32	39	+ 7
питома вага, %	7,3	8,4	+ 1,1
Закуплено молока та молочних продуктів			
усього, тис. т	4692	4545	- 147
у тому числі від с/г підприємств	2278	2325	+ 47
питома вага, %	48,5	51,2	+ 2,7
господарств населення	2007	1824	- 183
питома вага, %	42,8	40,1	- 2,7

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

За попередніми підсумками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у 2015 р. рівень рентабельності їх основної діяльності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока і яєць. Порівняно з 2014 р. прибутковість молока збільшилася з 2,3% до 13,4%, але зменшилася прибутковість виробництва яєць з 52,6% до 47,6% та вирощування свиней на м'ясо – з 2,0% до 0,2%.

У 2015 р. вирощування сільськогосподарських тварин на м'ясо залишилося не ефективним. Так, ще більш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби, рентабельність якого становила -43,2% проти -29,5% у 2014 р., птиці – -9,9% проти -7,2%. Проте зменшилася збитковість вирощування на м'ясо овець і кіз, яка становила -33,9% проти -40,0% у 2014р. Також у звітному році було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва вовни до -73,0% проти -61,0% у 2014р. [247].

На початок 2014 р. в Україні майже дві третини поголів'я великої рогатої худоби утримувалось товаровиробниками. В аграрних підприємствах зберігалася тенденція підвищення інтенсивності господарювання. З боку великих агрохолдингів значний обсяг пропозиції м'яса ВРХ формувалася за рахунок компаній, які спеціалізуються на молочному або м'ясо-молочному скотарстві. Роблячи ставку на розвиток високопродуктивних молочних і м'ясо-молочних напрямів тваринництва, корпоративний сектор поступово виводить з обороту малопродуктивні й неефективні ресурси, що в подальшому призведе до поступового зниження поголів'я ВРХ.

Також для корпоративного сектору у тваринництві характерною є тенденція до збільшення виробництва молока. У сільському господарстві країни продовжуються процеси його індустріалізації: більше половини молока надходить на переробку від сільськогосподарських підприємств. Визначено, що даний ринок можна вважати ринком з високим рівнем

корпоратизації. Виявлено, що ринок виробництва яєць є найбільш корпоратизованим в аграрній галузі. Крім цього, агрохолдинги мають високий рівень продуктивності в цій сфері.

Висновки до розділу 3

1. В сучасних умовах в Україні функціонує понад 100 агрохолдингів, які контролюють понад 7 млн. га землі, або близько 28% ріллі і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Практично всі вони планують розширювати земельні масиви. До 2020 р., за прогнозами експертів, в Україні сформується близько 200 холдингів, а валове виробництво зерна досягне рівня 60-70 млн. т. Тим більше, що в Україні за розмірами землекористування зберігається тенденція до консолідації ресурсів. Питома вага підприємств, оброблюючих понад 3 тис. га, за останні п'ять років збільшилася з 34,8% до 38,8%, і найбільш вірогідне збереження даної тенденції в середньостроковій перспективі.

2. У корпоративному секторі в 2015 р. знаходилося 5,85 млн. га або майже 28,8 % всіх сільськогосподарських угідь, що перебувають у використанні сільськогосподарських підприємств. Як показує проведений аналіз, за обсягами виробництва провідних видів сільськогосподарських культур та показниками їх урожайності (зернових, кукурудзи, зернобобових, соняшнику, цукрових буряків корпоративні агроформування випереджають господарства населення та фермерські господарства, а найвищі показники ефективності й конкурентоспроможності завдяки концентрації й спеціалізації рослинництва мають великі агрохолдинги.

3. Первісна вартість матеріально-технічних ресурсів галузей національного господарства України станом на 01.01. 2015 р. становила 965,8 млрд. грн. Частка матеріально-технічних ресурсів, що припадає на сільське господарство, мисливське та лісове господарство складає 10,2%. У 2015 р. відбулося зростання

обсягів ринку в грошовому вимірі через збільшення вартості придбаних машин й обладнання за одночасного зменшення кількісних показників. Загальний обсяг ринку нової та вживаної імпортової сільськогосподарської техніки коливався довкола 650 млн. дол., що в грошовому виразі більше за показник 2013 р. на 45 млн. дол. Звичайно, це не цифри рекордного 2008 р., коли обсяги ринку сягали майже 2 млрд. дол. У більшості секторів аграрного ринку кількісні показники обсягів продажу скоротилися.

4. У підсумку необхідно зазначити, що значні розміри виробництва у галузях рослинництва та провідні позиції корпоративного сектору у напрямі концентрації ресурсів, ефективності діяльності та обсягів виробленої продукції, наявності великого внутрішнього аграрного ринка та виходу на європейський і світові аграрні ринки все ще не призвели до сталого розвитку агросфери країни.

Так, рентабельність виробництва продукції рослинництва залишається не стійкою: у 2015 р. вона становила 11,3% проти 22,3% у 2014р., тобто різниця становить майже 2,2 разів. Також було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва більшості продукції рослинництва. Зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 15,2% до 1,7%, соняшника – з 45,8% до 29,0%, ріпаку – з 21,4% до 8,4%, цукрових буряків (фабричних) – з 15,7% до 2,7%. Поряд з цим, у 2015р. суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі – з -21,5% у 2014р. до 22,2%. Також спостерігається зростання рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту, прибутковість якого становила 8,9% проти – 6,8% у 2014р. Це свідчить про необхідність державного регулювання розвитку галузі, насамперед, корпоративних відносин із залученням їх у програми державно-приватного партнерства з метою підтримки малого агробізнесу, сільського населення, сільських територій.

5. За попередніми підсумками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у 2015 р. рівень рентабельності їх основної діяльності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому

склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока і яєць. Порівняно з 2014 р., прибутковість молока збільшилася з 2,3% до 13,4%, але зменшилася прибутковість виробництва яєць з 52,6% до 47,6% та вирощування свиней на м'ясо – з 2,0% до 0,2%.

6. У 2015 р. вирощування сільськогосподарських тварин на м'ясо залишилося не ефективним. Так, ще більш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби, рентабельність якого становила -43,2% проти -29,5% у 2014 р., птиці – -9,9% проти -7,2%. Проте зменшилася збитковість вирощування на м'ясо овець і кіз, яка становила -33,9% проти -40,0% у 2014р. Також у звітному році було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва вовни до -73,0% проти -61,0% у 2014р.

7. На початок 2014 р. в Україні майже дві третини поголів'я великої рогатої худоби утримувалось товаровиробниками. В аграрних підприємствах зберігалася тенденція підвищення інтенсивності господарювання. З боку великих агрохолдингів значний обсяг пропозиції м'яса ВРХ формувався за рахунок компаній, які спеціалізуються на молочному або м'ясо-молочному скотарстві. Роблячи ставку на розвиток високопродуктивних молочних і м'ясо-молочних напрямів тваринництва, корпоративний сектор поступово виводить з обороту малопродуктивні й неефективні ресурси, що в подальшому призведе до поступового зниження поголів'я ВРХ.

8. Також для корпоративного сектору у тваринництві характерною є тенденція до збільшення виробництва молока. У сільському господарстві країни продовжуються процеси його індустріалізації: більше половини молока надходить на переробку від сільськогосподарських підприємств. Визначено, що даний ринок можна вважати ринком з високим рівнем корпоратизації. Виявлено, що ринок виробництва яєць є найбільш корпоратизованим в аграрній галузі. Крім цього, агрохолдинги мають високий рівень продуктивності в цій сфері.

РОЗДІЛ 4

ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН НА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ УМОВИ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

4.1. Посилення впливу інноваційних стратегій корпоративних відносин на розвиток аграрної сфери

Вітчизняні аграрні корпоративні формування мають значний потенціал для підвищення ефективності діяльності та збільшення показників виробництва сільськогосподарської продукції. Про це свідчить, наприклад, вартісний показник виробництва валової продукції на одиницю угідь сільськогосподарського призначення, який в Україні у порівнянні з країнами ЄС у 8 разів нижчий, в той час як землемісткість у 8 разів вища. Світовий досвід доводить, що значним резервом підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу в аграрній сфері є застосування інноваційних моделей розвитку корпоративних агроформувань. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених сутності інноваційної діяльності в сільському господарстві, досі не існує одностайної думки щодо визначення інноваційної моделі розвитку корпоративного сегменту та його впливу на підвищення ефективності й конкурентоспроможності агросфери у цілому.

Так, інноваційний розвиток галузей аграрного виробництва розглядається як господарські трансформації, де за існуючих умов відбувається оптимізація темпів економічного зростання, а формування конкурентних переваг та їх підтримка забезпечується широким використанням інтелектуального й інноваційного потенціалу на його основі [250, с. 48]. Наголошується, що проблема розвитку інноваційної діяльності на

засадах використання досягнень науково-технічного прогресу в агросфері є складною і багатогранною. Вона визначається як перспективний напрям розвитку, який створює сприятливе середовище для ефективного використання природно-ресурсного, виробничого й трудових ресурсного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності агросфери загалом.

Уточнення на рівні корпоративних відносин, агроформувань, управління потребує сутність інноваційної діяльності. Його можна здійснити в розумінні як розробки і впровадження у великотоварне аграрне виробництво з достатніми інвестиційними ресурсами прогресивних методів ведення господарства. В основі цих процесів лежать методи ефективного виробництва продукції, застосування нового покоління техніки й технологій, використання нової кадрової політики тощо з урахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу.

Під інноваційною діяльністю корпоративних агроформувань розуміється спроможність і готовність їх в якості сільськогосподарських виробників здійснювати реалізацію інноваційного процесу [278, с. 146]. При цьому під спроможністю розуміється наявність і збалансованість структури інноваційного потенціалу, а саме ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності, а під готовністю – достатність потенціалу та існуючих ресурсів для здійснення інноваційної діяльності в аграрній сфері. Інноваційним розвитком агрокорпорацій вважається також послідовна низка подій, починаючи від нової ідеї до її реалізації в конкретній агропромисловій продукції або технології і подальше поширення нововведень для підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу і посилення його конкурентоспроможності [3, с. 96].

Систему корпоративного управління інноваційного розвитку корпоративних агроформувань та його інвестиційного забезпечення доцільно формувати на засадах контролінгу. Його визначають як сукупність пов'язаних між собою центрів відповідальності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку інтегруючої фінансово-промислової групи і

агропромислових підприємств, що входять до неї, тобто корпорацій, які відтворюють оптимальні інвестиційні грошові потоки, спрямовані на реалізацію інновацій і генерують синергетичний ефект.

Агроінновації трактуються як продуктивні нововведення в галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування), що супроводжується отриманням комерційного ефекту [241, с. 74]. На наш погляд, під інноваціями в агрокорпораціях слід розуміти імплементацію в їх діяльність результатів досліджень і розробок, які включають: нові технології у рослинництві, тваринництві та переробній промисловості; нову техніку, сорти рослин, породи і види тварин і птиці; нові або поліпшені продукти та матеріали; нові добрива і засоби захисту рослин і тварин; нові методи профілактики й лікування тварин та птиці; нові форми організації, управління, фінансування й кредитування аграрного виробництва; нові підходи до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; нові підходи до якості та доступності соціальних послуг у сільській місцевості; нові підходи до логістики й маркетингу на аграрному ринку; нові напрями та засоби вирішення проблем сталого розвитку сільських територій і т.д.

Зараз не існує загальноприйнятої та повної класифікації інновацій корпоративного сектору агросфери. Тому науковцями пропонуються різноманітні варіанти з використанням найрізноманітніших підходів та виділення критеріїв [293, с. 10]. Побудова класифікаційної структури інновацій здійснюється через виокремлення класифікаційних ознак, які є відмінною властивістю тієї або іншої їх групи, її головною особливістю.

З урахуванням особливостей функціонування корпоративних структур в аграрній сфері економіки, нами пропонується виокремлювати чотири напрями здійснення інновацій в цій сфері: інтелектуальний та трудоворесурсний; біоекологічний напрям (відмінний і важливий напрям інноваційного розвитку аграрного виробництва порівняно з іншими галузями); технолого-технічний напрям; організаційно-управлінський напрям

[300, с. 70]. Для ефективного ведення інноваційної діяльності корпоративним агроформуванням необхідно вести постійний моніторинг, аналіз та контроль за відповідною системою показників, яка пропонується з цією метою у додатку 3.

Розуміння структури та напрямів інноваційної діяльності, які забезпечує корпоративний сектор агросфери, підтверджує рейтинг найбільших інноваційних агрохолдингів у країні за напрямами інновацій. Він свідчить, що за всіма напрямами, за винятком інновацій в технологіях виробництва (друге місце), корпорація “Миронівський хлібопродукт” має першість, тобто її можна вважати найбільш інноваційним корпоративним аграрним підприємством в Україні (табл. 4.1).

Отже, впровадження інновацій, ресурсозберігаючих технологій, виробництво екологічно чистого продовольства в агрокорпораціях сприятимуть оптимізації бізнеспроцесів, формуванню та посиленню їх конкурентних переваг. Проведене дослідження свідчить, що еволюція наукової думки сприяла становленню і розвитку інноваційної діяльності, в тому числі в агрокорпораціях.

Проте вітчизняні корпоративні структури, маючи у своєму розпорядженні фінансові ресурси, не приймають належної участі у розвитку аграрної науки, мають низьку зацікавленість в отриманні її результатів. Натомість вони орієнтуються на впровадження вже готових розробок у сільськогосподарське виробництво. В той час закордонний досвід свідчить, що впровадження в аграрне виробництво нових наукових розробок на основі корпоративних досліджень сприятиме підвищенню ефективності діяльності інтегрованих агроформувань на основі їх більшої відповідності.

Отже, функціонування та розвиток конкурентоспроможного агропромислового виробництва вимагає посилення інноваційних складових корпоративних відносин. Це означає використання принципово нових підходів до організації ведення інноваційної діяльності, спрямованих на підвищення ефективності функціонування агросфери до європейського рівня.

Таблиця 4.1

Напрями та структура інноваційності діяльності в корпоративному секторі агросфери*

Місце	Агрохолдинг	Проекти, технології	Об'єкти та результати
1	МХП	Опора на створення замкнутого циклу виробництва. Перша в Європі біогазова станція, яка працюватиме на відходах тваринного походження і курячому посліді (друга планується на Миронівській птахофабриці). Великі масштаби виробництва і використання інноваційних технологій веде до мінімуму рівня витрат.	Лушпиння соняшнику після віджимання олії для підстилки в пташниках і в якості палива для отримання парової енергії на комбікормовому заводі. Будівництво з 2012 р. першої експериментально-модельної біогазової станції на птахофабриці «Ориль-лідер» в Дніській області потужністю 5 МВт. Розширення виробничих потужностей (запуск Вінницького птахокомплексу).
2	Дружба Нова (Кернел)	Один з найбільш технологічних агрохолдингів в Україні. Обробка більше 110 тис. га с.-г. угідь, з використанням ультрамодерних технологій.	Побудований і обладнаний по сучасних стандартах елеватор. Функціонують сушарні комплекси потужністю 3500 т в добу. Існує можливість зберігання більше 100 тис. т зерна. У 2012 р. впроваджена технологія локально-стрічкового внесення мінеральних добрив.
3	Мрія	Акцент на стійкому розвитку і ресурсозбереженні, системи точного землеробства, встановлені на техніці останнього покоління	При зборі урожаю в 2012 р. випробувано 20 роторних комбайнів.
4	KSG Agro	Завод з використанням польських технологій: в якості сировини практично усі види рослинних відходів (солома, пожнивні залишки, елеваторні і струмові відходи), у виробничому процесі не використовується дорога тепла сушка сировини.	Заводи по виробництву паливних пелет (Крим і Дніпропетровська область – інвестиції 7 млн. євро). Будівництво біопаливних котельних, які працюватимуть на власній сировині.
5	Нібулон	Лабораторія, обладнана новітнім устаткуванням: усі показники зерна пшениці і хлібобулочних виробів; показники якості ґрунту, повітря і води (підземної, стічної, питної); наявність ГМО, наявність важких металів в продуктах харчування; рівень шуму і радіації; рівень вихлопних газів автотранспорту.	Аналогів лабораторії в Україні немає. Немає аналогів і впровадженій схемі по прийому і відбору проб з автотранспорту. Лабораторія оснащена трьома блоками для прийому і відбору проб, які дають можливість паралельно приймати 3 лінії потоків транспорту і в 3 рази збільшити темпи проведення аналізу за визначенням якості зерна.
6	Астарта	Впровадження органічного землеробства (внесення дефекації й органічних добрив), що позитивно впливає на родючість ґрунтів. Програма «Зерно Астарті»: модернізація існуючих потужностей по зберіганню і будівництву сучасних елеваторів.	Проект по виробництву біогазу в Полтавській області: витрати природного газу на заводі знизяться на 46 %, води — на 10 %, обсяг викидів парникових газів — на 15 тис. т CO ₂ в рік, очікується надалі скорочення викидів парникових газів близько 35 тис. т CO ₂ в рік.

* Складено автором

В першу чергу, це пов'язано з необхідністю впровадження нових механізмів ресурсного, технологічного та організаційного його оновлення; залучення інвестицій, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників; врегулювання міжгалузевих диспропорцій, усунення посередницького впливу, побудовою замкнутого циклу виробництва, переробки та реалізації продукції; виходу на зовнішні ринки товарів і капіталів; впровадження інновацій у розбудову інфраструктури. Саме реалізацією цих потреб галузі на даному етапі і зумовлений активний розвиток агрохолдингів.

Сучасний етап розвитку економіки агросфери ставить перед агрохолдингами особливі завдання [10, с. 28]. Поряд з відновленням ресурсного потенціалу, забезпеченням скоординованої діяльності їх структурних підрозділів, освоєнням інвестицій, впровадженням інновацій необхідно зосередити увагу на формуванні: взаємовигідних відносин між суб'єктами інтеграційних процесів; уникненні соціальної напруги на селі через зменшення місць прикладання праці; встановленні партнерських відносин між агрохолдингами та сільськими громадами, в межах територій яких вони ведуть діяльність та отримують надприбутки.

З іншої сторони, організація агрохолдингів є інноваційною моделлю організації та розвитку аграрної сфери економіки, яка забезпечує розширене відтворення шляхом залучення інвестицій, впровадження інновацій, формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Її ефективність характеризується такими критеріями: виробництво якісної й доступної для масового споживача продукції, здатної задовольнити продовольчу безпеку та реалізувати експортний потенціал країни; впровадження науково-технічних досягнень у збереження та розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу, впровадження енергозберігаючих технологій; раціоналізація бізнес-процесів та підвищення соціальних стандартів життя працюючих; благоустрій сільських територій та реалізація соціальних програм на селі.

В Україні функціонують тисячі інтегрованих та/або кооперативних

агроформувань. При цьому протягом останнього десятиліття чітко простежується тенденція щодо збільшення ролі та впливу великих інноваційних корпоративних аграрних господарств у загальному виробництві продукції агросфери. Так, у 2015 р. агрохолдингами було вироблено вже 21,3% аграрної продукції в Україні. У рейтингу 100 найбільших з них за обсягом банків земельних ресурсів, які знаходяться у їх оперативному управлінні, перша десятка включає компанії, які контролюють 150-670 тис. га сільськогосподарських земель. При цьому в управлінні 10 найбільших агрохолдингів загалом знаходиться близько 7,5% сільськогосподарських угідь країни. Останні місця у цьому рейтингу займають агрокорпорації, що контролюють близько 10 тис. га земель кожна, однак їх також слід вважати досить великими сільськогосподарськими товаровиробниками.

Інноваційні агрохолдинги концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем. Вони мають вихід на експортні аграрні ринки, доступ до технологій та політичний вплив на місцевому й національному рівнях [67, с. 311]. Крім того, досить часто серед акціонерів таких підприємств представлені потужні міжнародні компанії, що надає їм додаткових переваг у лобіюванні на міжнародному рівні. Серед найпотужніших аграрних холдингів (за обсягом банку земельних ресурсів в оперативному управлінні) слід виділити: "Укрлендфармінг", НСН, "Кернел Групп", "Миронівський Хлібопродукт", "Українські аграрні інвестиції", "Астарта-Київ", "Мрія Агрохолдинг", "HarvEast", "Агротон" (рис. 4.1).

У свою чергу, ранжування аграрних холдингів за виручкою, яку вони отримали (рис. 4.2), дещо не співпадає з наведеним ранжуванням за розміром їх банку земельних ресурсів. Це може бути пояснено суттєвими відмінностями у видах діяльності, що здійснюють агрохолдинги, а також відмінностями у їхніх бізнес-моделях.

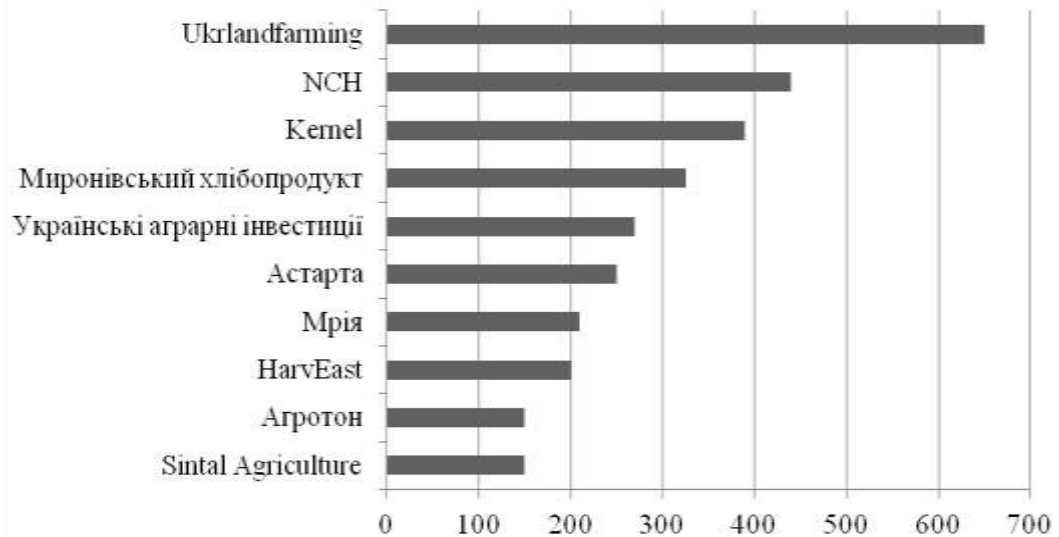

Рис. 4.1. Провідні агрохолдинги України за обсягом банку землі (тис. га), 2015 р. (побудовано автором)

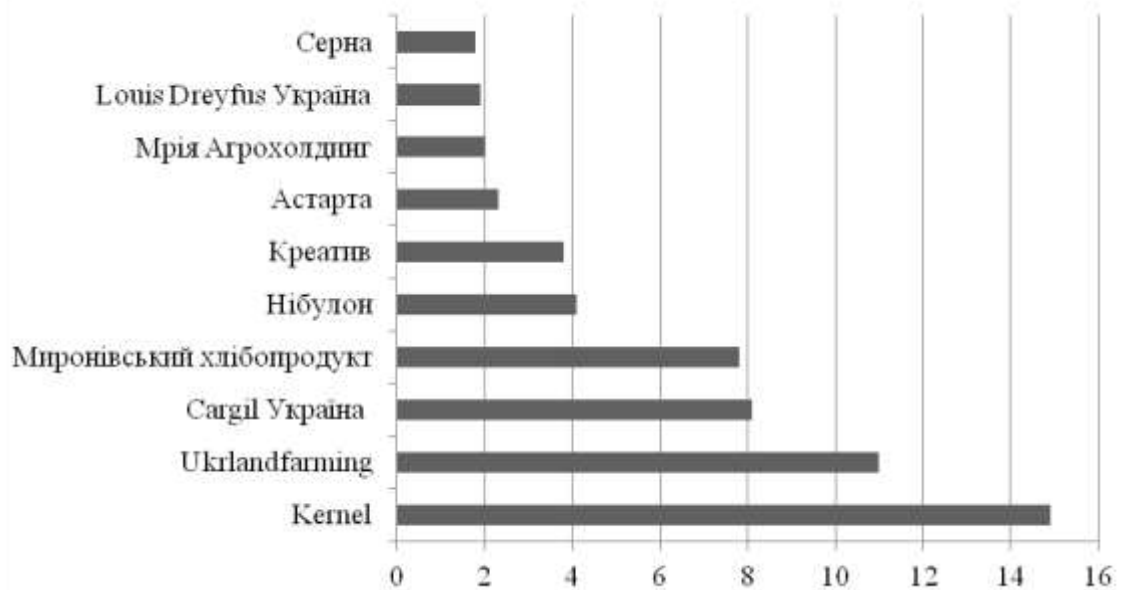

Рис. 4.2. Провідні агрохолдинги України за обсягом отриманої виручки, млрд. грн., 2015 р. (побудовано автором)

Якщо розглядати роль агрохолдингів у експорті сільськогосподарської продукції з України, то серед 10 найбільших експортерів зернових у 2015 р. лідирує компанія "Нібулон". Також до першої десятки увійшли "Кернел" – 4-а рейтингова позиція "Cargill" є 5-ю та ін. Тобто, основними експортерами

сільськогосподарської продукції є агрохолдинги, а також посередницькі торгові підприємства (зернотрейдери), які часто засновані іноземними компаніями.

Іншою важливою характеристикою агрохолдингів є потужності елеваторів, які вони контролюють. Найбільшими власниками елеваторів є: "Кернел", "Glencore", "Нібулон", "МХП", "Укрлендфармінг". Не дивлячись на те, що протягом останніх років учасники аграрного ринку активно інвестують у інновації розбудови логістики, в Україні спостерігається дефіцит сучасних сертифікованих елеваторів, що часто змушує дрібних товаровиробників реалізовувати зерно за заниженими цінам або платити невиправдано високі тарифи за його зберігання [84, с. 120].

Проте, проведений нами аналіз елеваторного господарства свідчить про наявні проблеми його розвитку. Так, потужності сертифікованих елеваторів України, що мають право надавати послуги із зберігання продукції зернових культур близько десяти років, оцінюються в обсязі 30-32 млн. т. Стабільність у галузі зберігається через закриття старих елеваторів з одночасним введенням нових потужностей. Окрім сертифікованих в Україні, діють елеватори для зберігання виключно власного урожаю агрокомпаній. Згідно оцінок Української зернової асоціації (УЗА), країна має в своєму розпорядженні елеваторні потужності для зберігання зернових в обсязі близько 47 млн. т.

Загальна чисельність елеваторів в Україні оцінюється в 700 об'єктів. З них близько 230 належать трейдерським компаніям. Провідне місце за наявністю елеваторних потужностей займає державний сектор. Найбільшому в країні зерновому операторові «Державній продовольчо-зерновій корпорації» (ДПЗКУ) належить 41 елеватор або 17,8 % їх загальної кількості.

Отже, елеваторна галузь сільського господарства розвивається шляхом будівництва нових сучасних інноваційних лінійних об'єктів, великими, вертикально інтегрованими компаніями корпоративного сектору, орієнтованими на експорт зернової продукції. Як правило, вони

розміщуються на стику залізничних і автомобільних доріг та здійснюють прийом зерна із залізничного і автомобільного транспорту, а також класифікацію, зважування, очищення, сушку, зберігання і відвантаження для транспортування на виробничі і портові елеватори (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Величина та структура корпоративного сектора у елеваторному господарстві України, 2015 р.*

Елеватор	Місткість, тис. т	Область
Степанівський	500,0	Сумська
Червонозаводський	266,0	Полтавська
Івковецький	232,2	Чернігівська
Ладижинський	230,0	Вінницька
Катеринопільський	220,3	Черкаська
Проснянський	195,0	Дніпропетровська
Братолюбівський	187,7	Херсонська
Хлібна база №78	172,3	Кіровоградська
Гутянський	169,7	Харківська
Долинський	166,1	Кіровоградська

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Як показує табл.2.16, на 10 найбільших елеваторів корпоративного сектору приходиться 2339,3 тис. т потужностей зберігання зерна або 7,8 % загального обсягу. У його структурі виділяється Степанівський елеватор потужністю 500 тис.т або 2,1% загального обсягу. При цьому актично у всіх областях України спостерігається дефіцит сертифікованих зерносховищ (СЗС). Особливо це стосується західного і центрального регіонів (додаток К). Найбільша кількість СЗС розміщена в Полтавській, Вінницькій і Харківській областях, проте наявні в них СЗС все одно не задовольняють весь наявний попит.

Отже, враховуючи вище зазначені показники, можна виділити чотири основні агрохолдинги, які входять до п'яти провідних і за обсягом підконтрольних земель (за виключенням "Нібулон") і за обсягом отриманої виручки, а саме: "Укрлендфармінг", "Кернел", "Миронівський хлібопродукт"

та "Нібулон". Більше того, ці корпоративні агроформування є провідними в окремих сегментах аграрного ринку та галузях агросфери, на яких вони спеціалізуються.

Отже, протягом останнього десятиріччя спостерігалось стрімке формування великих аграрних холдингів, що було пов'язано з необхідністю консолідації капіталів окремими сільськогосподарськими підприємствами та погіршенням фінансового стану великої кількості дрібних господарств у зв'язку з початком глобальної фінансової кризи у 2007-08 рр. При цьому вказаний процес у деяких випадках набував хаотичних форм, що на першому етапі консолідації аграрних активів проявлялося в об'єднанні підприємств агросфери різного профілю. Одним з головних критеріїв придбання активів агрохолдингами була наявність великих банків земель в управлінні суб'єктів агробізнесу, що поглинались [113, с. 145].

Основними чинниками, що спричинили появу та сприяють зараз збереженню й розвитку великих інноваційних агрохолдингів в Україні, виявлені [131, с. 30]:

1. Політичні й економічні зв'язки на початковому етапі формування холдингу – власників агрохолдингів часто супроводжують історії, які вказують на те, що вони користувалися певними політичними зв'язками на місцевому або центральному рівні влади.

2. Базовий актив, який став основою формування холдингу – типовою є ситуація, коли основою холдингу став великий актив, який власник холдингу зміг отримати у приватну власність ще в кінці 90-х - на початку 2000-х рр.

3. Консолідація активів та земель агрохолдингами упродовж досить короткого періоду часу – власники агрохолдингів змогли консолідувати значні сільськогосподарські активи та отримати в оперативний контроль великі банки земельних ресурсів. В цілому, відповідно до заяв представників різних агрохолдингів, основна увага у процесі консолідації активів була зосереджена на банках земельних ресурсів як конкурентних перевагах, які отримувались під свій контроль, купуючи певний аграрний актив.

Відсутність необхідності викупляти землю у їх власників дала поштовх до блискавичного нарощення банків земельних ресурсів агрохолдингами.

4. Можливості використання передових технологій, – паралельно з консолідацією активів агрохолдинги інвестували в розвиток інфраструктури, системи обліку та контролю якості й людський капітал. Саме впровадження передових технологій (відносно наявних в Україні на момент отримання незалежності) дало можливість, з одного боку, об'єднати та підвищити ефективність різних сільськогосподарських підприємств, що були інтегровані до холдингу та, з іншого боку, досягти прийняттого для виходу на зовнішні аграрні ринки рівня якості, в першу чергу, на аграрний ринок ЄС.

5. Наявність власних потужностей із зберігання та експорту продукції, – найбільші агрохолдинги активно інвестують у розбудову своїх елеваторів, які вони використовують як для збереження своєї продукції, так і для надання їх в оренду. Разом з тим, останнім часом агрохолдинги почали інвестувати у логістично-транспортні та складські потужності (порти, логістичні центри тощо) з перевалки товарів.

6. Доступ до ринків збуту продукції – формуванню попиту на сільськогосподарську продукцію країни сприяли два основних фактори: досить швидке зростання світової економіки у докризовий період, що сприяв підвищенню попиту та цін на продукти харчування у світі, та підвищення купівельної спроможності населення України у докризовий період. За цей період найпотужніші українські агрохолдинги закріпилися на зовнішньому і внутрішньому аграрних ринках та мали фінансові можливості для консолідації ресурсів, впровадження інновацій та розвитку.

7. Доступ до ринків капіталу – доступу до ринку капіталів агрохолдингів передувала активна робота з переведення вітчизняних корпоративних відносин на міжнародні стандарти роботи.

4.2. Удосконалення використання інвестиційних корпоративних ресурсів у розвитку аграрної сфери

Зважаючи на високу витратність аграрного виробництва, нами запропоновано у площині здійснення корпоративних відносин окремо виділяти в складі виробничих ресурсів фінансові або фінансово-інвестиційні ресурси. Відповідно цієї мети, було проведено класифікацію й аналітично-статистичний аналіз інвестиційних джерел корпоративного розвитку. У процесі дослідження виявлено, що за обсягом субсидій на 1 га сільськогосподарських угідь Україна значно відстає від усіх країн ЄС. Це незважаючи на те, що частка агробізнесу у ВВП країни складає 17,5%. Українські товаровиробники отримують субсидій, в середньому, 25 €/га. Для порівняння: в сусідніх Румунії та Болгарії – це 191 і 320 €/га відповідно, а в Греції цей показник взагалі сягає 709 €/га (рис. 4.3).

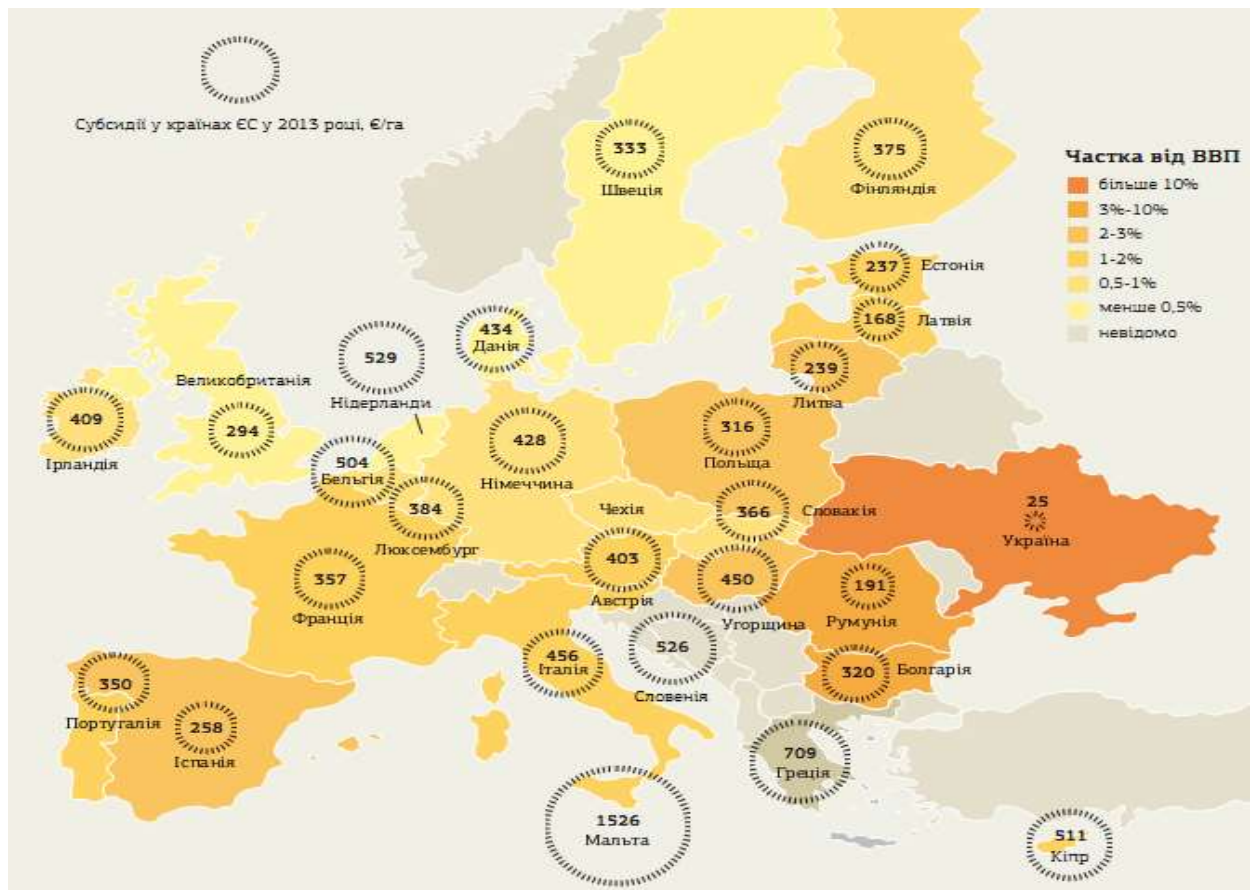
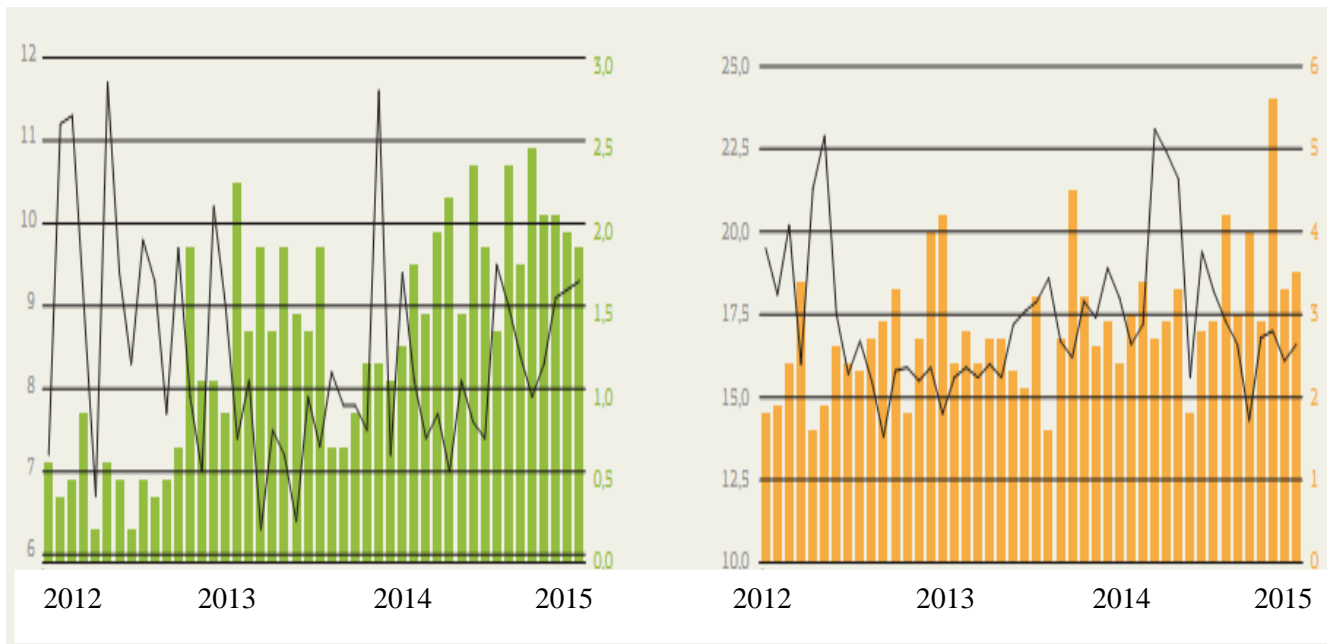

Рис. 4.3. Роль агробізнесу в економіках країн Європи (Джерело:[1])

Загальновідомо, що вагомим джерелом інвестування в агросфері, є крім бюджетної підтримки, залучення кредитних ресурсів. За різними оцінками, загальна потреба сільськогосподарської галузі у кредитуванні становить від 90,0 до 250,0 млрд. грн., з них щорічна потреба в оборотних коштах — 8,0-10,0 млрд. грн., решта грошових коштів потрібна на оновлення основних фондів [180, с. 7]. Проте реальний стан кредитування не в повній мірі задовольняє потреби аграрної сфери в коштах (рис. 4.4).

■ ■ Надані кредити в іноземній валюті та національній відповідно, млрд. грн.
 ————— Процентні ставки, % річних

Рис. 4.4. Обсяг та динаміка кредитів та відсоткові ставки в агросфері України, помісячно (Джерело: [1])

Структура надання кредитів за видами валют показує, що приблизно 30,0 % відсотків кредитів надано у іноземній валюті (рис. 4.5). Це ще більше погіршує положення товаровиробників, яким прийдеться віддавати отримані раніше кредити за кредитною ставкою у доларах за курсом 5 грн./дол. за в три-чотири рази вищою ставкою.

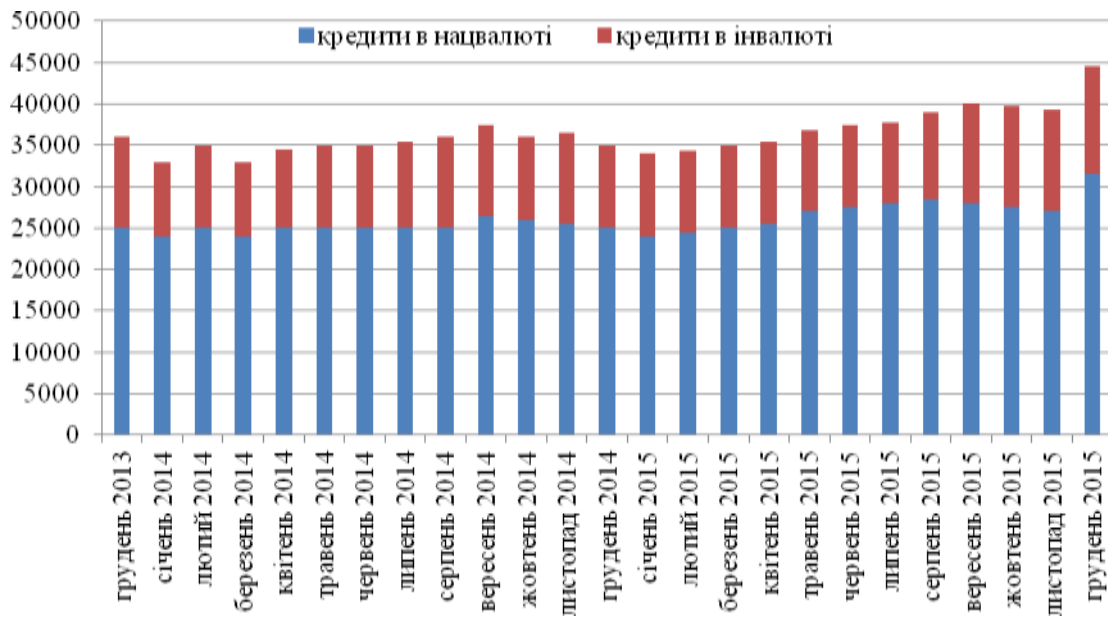

Рис. 4.5. Величина, валютна структура та динаміка кредитів, виданих в агросфері України, 2013-2015 рр. (Джерело: [1])

До того ж, строк погашення до одного року спостерігається лише у 50,0% кредитів, 36,0 % кредитів аграрні підприємства повинні погасити протягом п'яти років, а 10,0 % - більше, ніж через п'ять років (рис. 4.6).

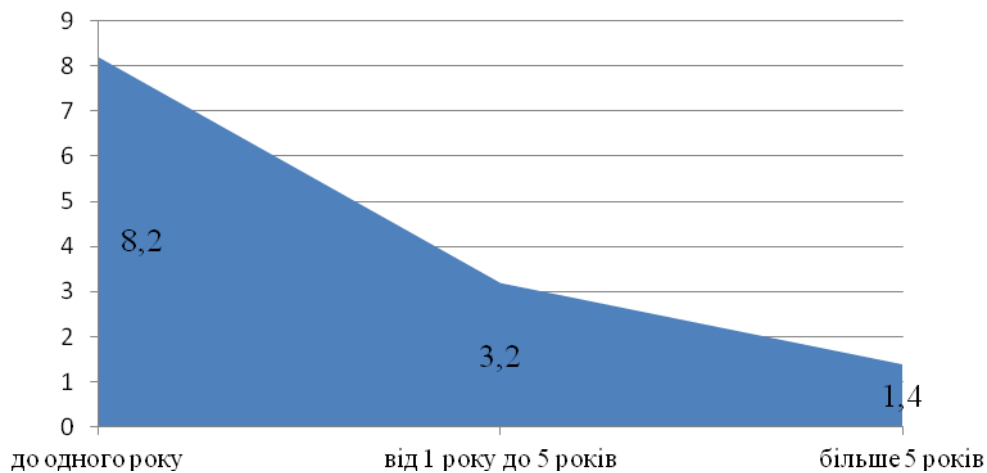

Рис. 4.6. Строк погашення банківських кредитів, виданих в агросфері України (Джерело: [1])

Нестача фінансових коштів і скорочення обсягів депозитів з січня 2014 р. призвели до зростання процентних ставок у процесі кредитування

(рис. 4.7). Збільшення витрат аграріїв під час посівного періоду підвищило собівартість виробництва сільськогосподарської продукції. Крім того, підвищення кредитних ставок з одного боку, та скорочення обсягів банківського кредитування (або обмеження чи повне припинення) обмежило доступ до фінансових коштів для аграрних підприємств. Погіршення ситуації протягом 2014 р. та ще більша дестабілізація банківської системи та курсу гривні на початок 2015 р. дає підстави прогнозувати, що посівна компанія 2015 р. буде відбуватися в ще більше несприятливій ситуації з фінансуванням аграрної сфери та збільшення обмеженості доступу аграрних підприємств до фінансових коштів.

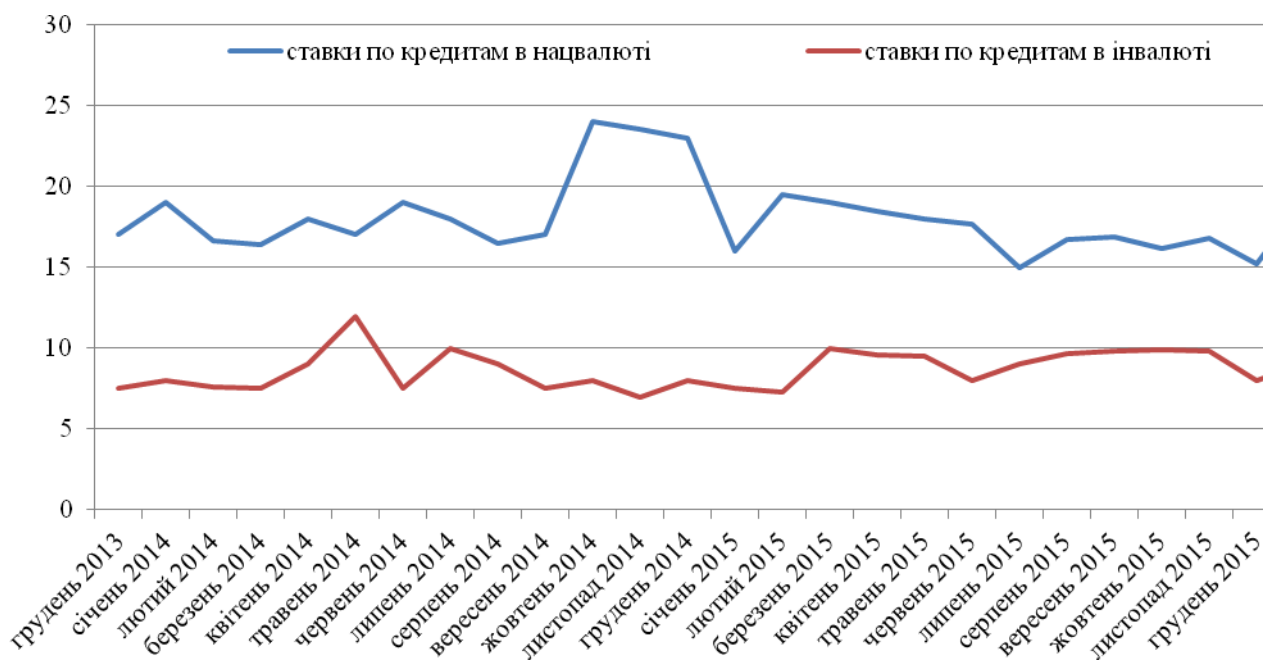

Рис. 4.7. Динаміка ставок по кредитах, наданих в агросфері України, 2013-2015 рр. (Джерело: [1])

За даними НБУ, усього на початок березня 2015 р. для посівної компанії видано 44267 млн. грн. кредитів суб'єктам сільськогосподарської галузі [180]. Окрім спеціалізованих агрокредитів, у сільському господарстві користуються звичайними кредитами на розвиток бізнесу, мікрокредитами, експрес-позиками для бізнесу, кредитами на поповнення обігових коштів та іншими позиками.

До середини літа 2015 р. великих агрокредиторів із числа 25 лідерів ринку фінансово-кредитних послуг залишилося семеро (кредити, надані в гривні) : три державні банки (Укрексімбанк, Ощадбанк, Укргазбанк), а також великі західні дочки: CréditAgricole, UniCreditBank, Райффайзен Банк Аваль, ОТП Банк. У двох головних інвалютах кредитує п'ять з семи цих банків (крім двох останніх установ). Крім того, Укргазбанк працює з євро, але не з доларами. Серед менших агрокредиторів слід відмітити незмінні пропозиції ПроКредит Банку, банку "Київська Русь" і Єврогазбанку.

Як свідчать дані додатку Л, до 20,0% реальних річних ставок в гривні теоретично кредитують лише Укргазбанк, Київська Русь (по "пріоритетних напрямках" сільського господарства), ПроКредит Банк. У діапазоні 20,0 – 22,0% реальних річних працюють, окрім вказаних у попередній пропозиції установ, тільки Ощадбанк і Райффайзен Банк Аваль. У сфері коефіцієнтів покриття обсягу кредиту вартістю запоруки вигідні заставні кредитні пропозиції серед вивчених банків розподілилися так:

- понад ціни запоруки – агрокредити видає ПроКредит Банк;
- до 85,0% ціни запоруки – надаються агрокредити Укрексімбанку на купівлю сільськогосподарської техніки;
- до 80,0% ціни запоруки – кредитують Укргазбанк, Єврогазбанк, Всеукраїнський Банк Розвитку, Райффайзен Банк Аваль.

Інші вимоги по авансах коливаються в діапазоні 50,0%-70,0% від заставної вартості(або потрібен аванс 30,0% - 50,0%). Окрім цього, кредити на розвиток агробізнесу видає ряд менших банків(сортування - по мінімальній гривневій реальній ставці):

- Київська Русь – до 3 років по пріоритетних напрямках агропромислового виробництва під 18% річних в гривні (по інших – під 25% річних) при одноразовій комісії 0,1%, аванс становить 30%-40% (до 60%-70% ціни запоруки).

- ПроКредит – кредит на агротехніку без запоруки або з авансом 10%-30% під 19,5% річних в гривні (і 8,5% річних в доларах і євро) при

одноразовій комісії 1%; терміни - до десяти років. Кредит на поповнення обігових (до 3 років) або основних коштів (до 10 років), запорукою необхідно покрити 70% обсягу кредиту, ставки ті ж.

- ВБР – техніка з авансом 20% строком до п'яти років або поповнення обігових коштів до 50% ціни за поруки строком до року; під 22,79% - 24,29% реальних річних в гривні і 13,61%-14,81% реальних річних у доларах.

- КСГ Банк – термін до трьох років, аванс 30%. Ставка в гривні становить 28% річних; одноразових і щомісячних комісій немає.

- Єврогазбанк – терміном до п'яти років, 20%-35% ціни за поруки, тільки гривна, реальні ставки 27,6% - 29,1% річних.

Отже, останніми роками банківське кредитування було поширенішим і доступнішим, але не завжди найдешевшим способом залучення фінансування та інвестицій корпоративним сектором в аграрну сферу. Кількість банків, які кредитували галузь, обчислювалася десятками. Серед них близько п'яти-восьми банків мали довгострокову стратегію в цьому бізнесі, але на сьогодні в цій сфері активними залишилося не більше п'яти банків.

Тому в ролі джерела фінансування стали більше використовуватися кошти постачальників матеріально-технічних ресурсів, зокрема зросли продажі з відстроченням платежу "нуль під сто". В умовах нестачі фінансових ресурсів саме фінансування з боку постачальників посівного матеріалу і засобів захисту рослин дозволяє вирішити проблему через різноманітні варіанти придбання їх продукції і погашення боргів. Наприклад, програма компанії HYPERLINK Syngenta "Підтримка плюс" передбачає погашення заборгованості аграрними компаніями за рахунок вирощеного зерна: пшениці, ячменю або рапсу. Головна умова фінансування - мінімальний обсяг продукції 500 т. При цьому товаровиробникам надається знижка 200 грн. за кожну здану 1 т пшениці і ячменю і 300 грн. - за кожну 1 т рапсу.

Аграрний фонд в якості джерел фінансових ресурсів активно використовує систему форвардних контрактів, яка дозволяє отримати доступ

до фінансування посівної і збиральної кампаній сільськогосподарським підприємствам різної величини. Сума авансового платежу становить 50-70% від вартості контракту. Попередньо обсяг закупівель Аграрного фонду в 2015 р. 1,2 млн. т зерна по форвардних контрактах (рис. 4.8). У ДПЗКУ попередньо форвардна закупівля урожаю 2015 р. – 1 млн. т зерна, у тому числі 300 тис. т продовольчої пшениці і 700 тис. т кукурудзи; близько 1 млн. т зерна – по спотових контрактах.

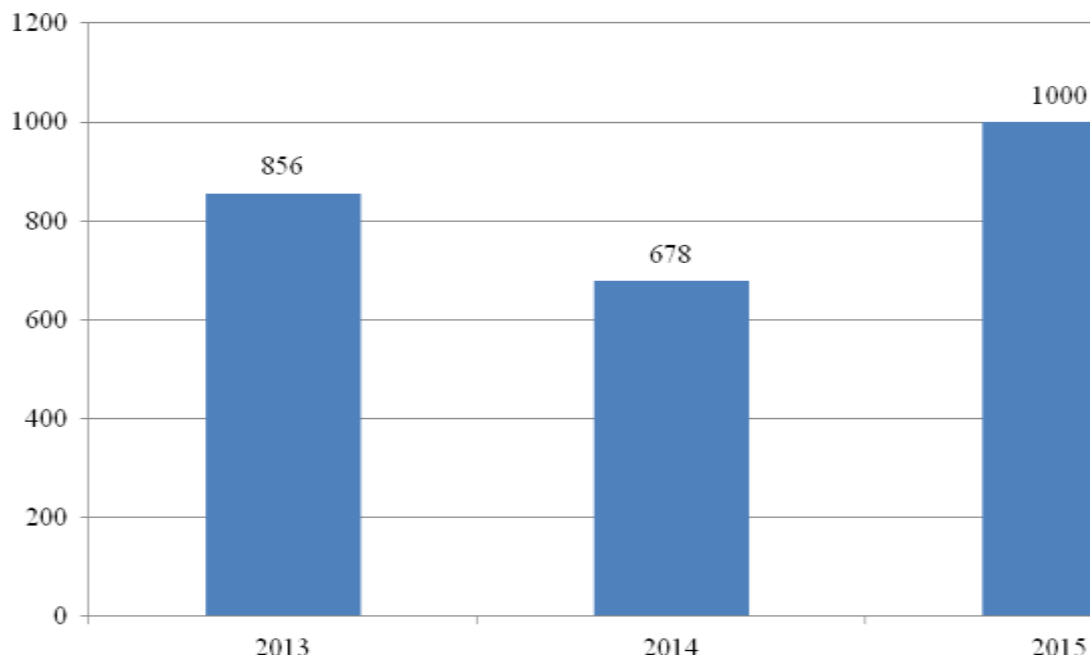

Рис. 4.8. Динаміка закупівель Аграрним фондом України зерна в 2013-2015 рр., тис. т (Джерело: [173])

Наступним джерелом інвестиційних ресурсів в агросфері України можуть бути цінні папери та іноземні інвестиції. Останні два роки (2014-2015 рр.) акції більшості українських агрохолдингів, що котируються на міжнародних біржах, на тлі політичних подій і складної економічної ситуації в країні, дефолту ряду компаній та падіння рівня цін на агрокультури у світі демонстрували падіння (рис. 4.9).

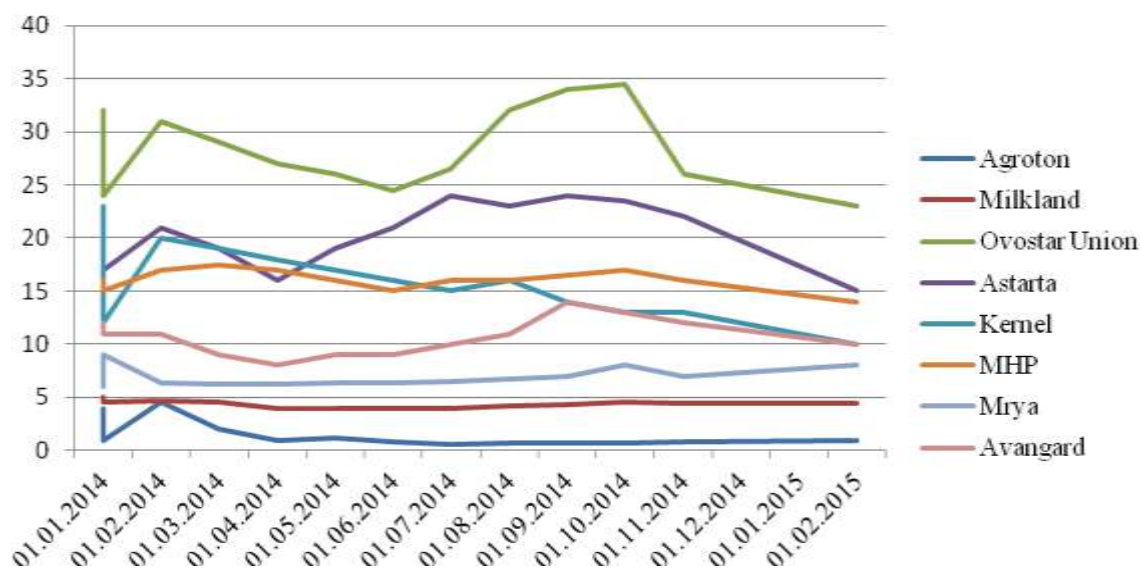

Рис. 4.9. Динаміка цін на акції українських агрохолдингів на міжнародних біржах, % (Джерело: [173])

Як показує рис. 4.9, динаміка цін на акції суб'єктів корпоративного сектору агросфери України є стабільною. При цьому у 2014-2015 рр. жодна українська агрокомпанія не здійснила Initial Public Offering (IPO) (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Найбільші IPO українських агрохолдингів у 2005-2015 рр., \$ млн.*

Агрохолдинг	Період	Сума	Аудитор
Ukrproduct Group	Лютий 2005	11	BakerTilly
Astarta Holding	Серпень 2006	32	Emst&Young
Kernel	Листопад 2007	220	BakerTilly
Landkom International	Листопад 2007	111	BakerTilly
MHP	Травень 2008	368	Deloitte&Touche
Avangard	Травень 2010	229	BakerTilly
Agroton	Жовтень 2010	53	BakerTilly
Milkiland	Листопад 2010	78	BDO
Agroliga	Листопад 2015	1,4	BakerTilly
KSG Agro	Квітень 2015	39	BDO
Industrial Milk Compani	Квітень 2015	30	BakerTilly
Ovostar Union	Червень 2015	33	BakerTilly
Continental Farmers	Червень 2015	24	SafferyChampness

* Джерело: [1]

Декілька агрохолдингів випустили єврооблігації на початку 2015 р., але їх приходилося розміщувати кілька разів, оскільки перші підписки не набрали заплановану суму). Після подій АТО в Україні, що тривають вже майже 3 роки і які призвели до значного погіршення економічної ситуації й зниження кредитних рейтингів України можна з упевненістю говорити, що міжнародні ринки капіталу і боргового фінансування для українських аграрних компаній доки закриті. Вони навряд чи будуть доступні й після 2015 р.

У 2014 р. відбулося значне зниження капіталізації українських аграрних компаній на світових біржах. Якщо сумарна капіталізація вартості акцій більше десяти агрохолдингів досягала \$6 млрд., то у 2015 р. вона ледве перевищувала \$2,5 млрд., що еквівалентно падінню приблизно на 60%. У частині корпоративного сектору зниження капіталізації досягало 80-90% [84]. Безумовно, це негативно позначається на галузі, оскільки вказаний показник є індикатором її інвестиційної привабливості. Щодо капіталізації через процеси злиття і поглинання, то слід зазначити, що в 2014 р. 6 угод М&А із 35 відбулися в аграрній сфері, а в 2013 р. – 6 із 37 (Додаток М). Отже, кількість угод на фондовому, аграрному ринку, ринку капіталів, незважаючи на ситуацію в країні, не знижується.

В цілому, динамка інвестування в основний капітал в аграрній сфері в цьому столітті є позитивною (рис. 4.10), зі значним ростом – практично в дванадцять разів, починаючи з 2011 р. (з урахуванням зниження в останні два роки). Динаміка росту була дещо знижена в кризові 2008-2009 рр. Проте далі продовжена ростом знову. Але в 2013 р. обсяг інвестицій залишився на рівні 2012 р., а в 2014 р. знизився практично до рівня 2011 р. [252]. Слід зазначити, що в 2015 р. 80,0 % інвестиційних ресурсів склали власні кошти сільськогосподарських підприємств.

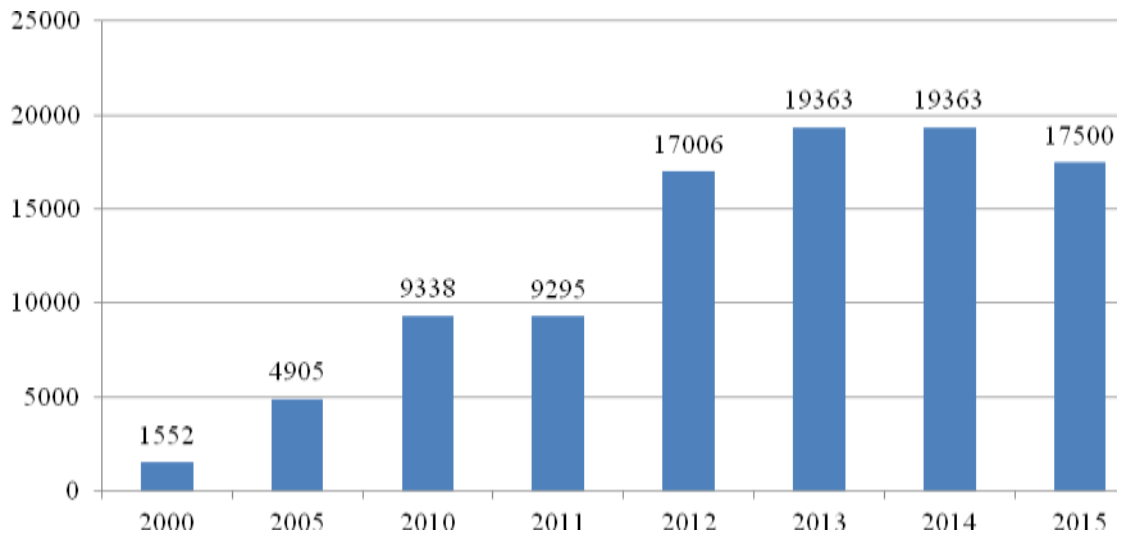

Рис. 4.10. Обсяги та динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство України, млн. грн. (Джерело: [176])

Як показують дані табл. 4.10, обсяги капітальних інвестицій в агросферу суттєво зросли, особливо в останні 5 років. При цьому динаміка інвестицій в основний капітал є дещо схожою з надходженнями для забезпечення безпосереднього виробництва (рис. 4.11), за винятком тенденцій останніх трьох років.

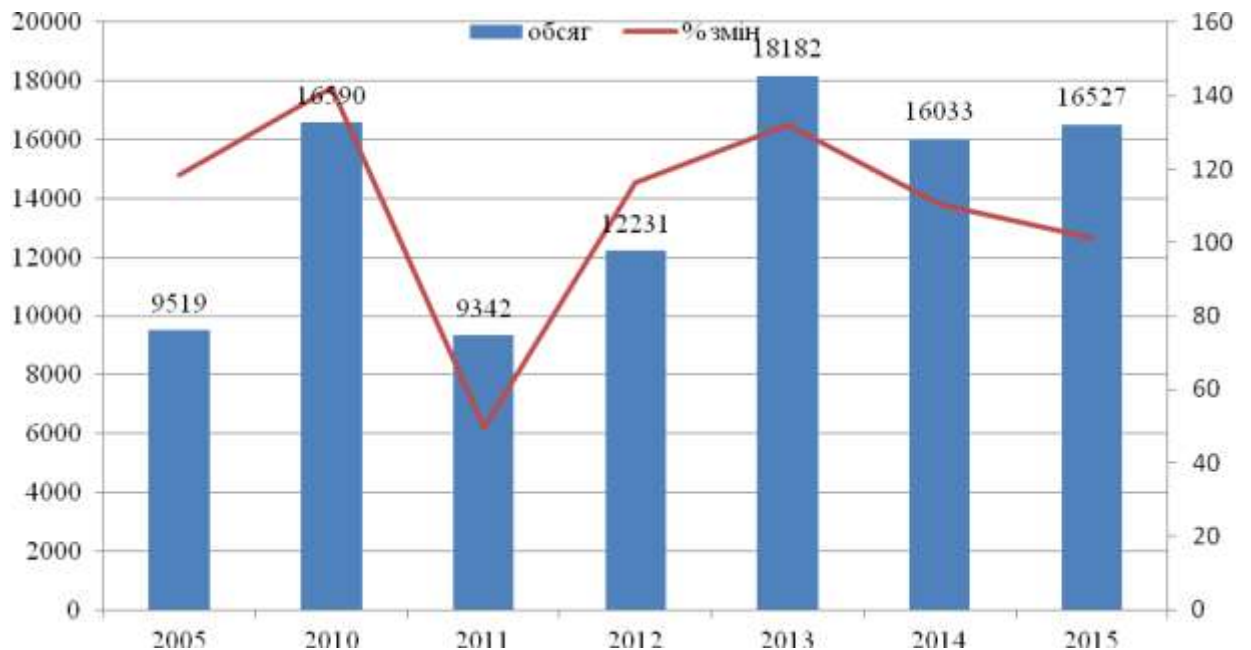

Рис. 4.11. Обсяги та динаміка інвестицій в основний капітал в аграрній сфері України, млрд. грн. (Джерело: [173])

Важливим джерелом інвестування сільськогосподарської діяльності є прямі іноземні інвестиції. Іноземні грошові надходження в аграрну сферу мають зростаючу тенденцію, навіть у кризові 2008-2009 рр. Проте з 2010 р. відбулося уповільнення їх росту. І лише в 2014 р. було досягнуто обсягів 2010 р. (рис. 4.12).

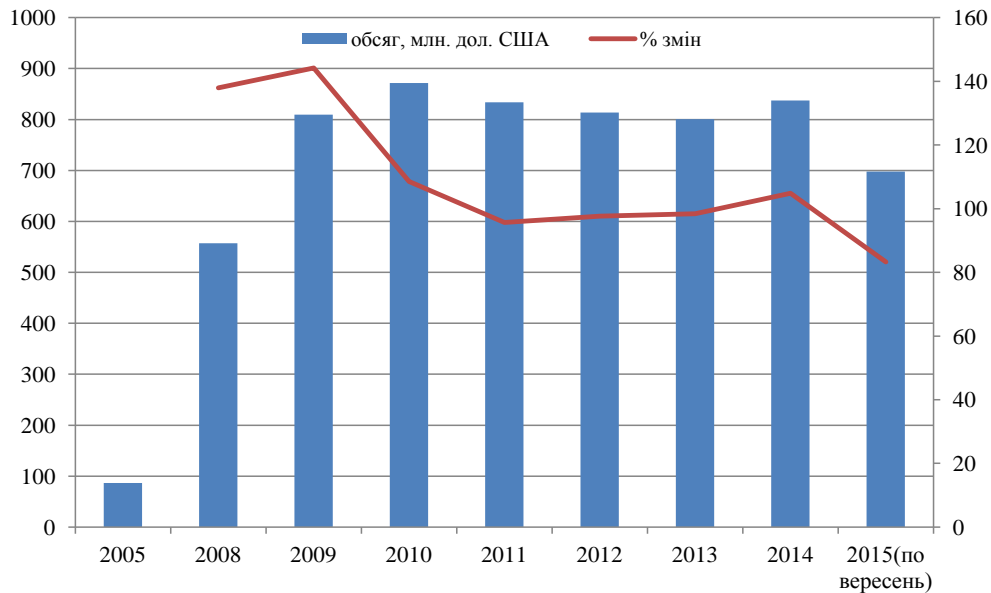

Рис. 4.12. Обсяги та динаміка прямих іноземних інвестицій в аграрну сферу України, млн. дол. США (Джерело: [173])

Фінансування корпоративного сектору агросфери здійснюється шляхом підтримки пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів. Станом на 2015 р. загальна сума підтримки активних проектів міжнародних фінансових організацій та фондів і банків складала 282 млн. дол., серед яких основними стейкхолдерами були: Астарта-Київ – 50, Мрія – 115, МХП – 65, Глобино – 25, Хлібпром – 30 млн. дол. Наприклад, проекти, що фінансуються Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР) в агросфері України останні п'ять років, представлені в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Проекти, що фінансуються ЄБРР в агросфері України (2010-2015 рр.)*

Назва агрохолдингу	Сума фінансування	
	Млн. євро	Млн. дол.
Аграрна компанія «Данюша»	35	
Нива Переяславщини		30
ТОВ «Альфред С. Топфер Інтернешенал»		150
Агрохолдинг «Інтер-Агросистеми»		25
Агротрейд		28
Холдинг «Agrofusion»		20
Нібулон		180
Корпорація «Глобіно»		25
Агрохолдинг «Мрія»		50
Астарта	10	20
МХП		65
Разом	55	593

* Узагальнені автором

В якості угоди інвестиційної підтримки 2014 р. слід також зазначити кредит агрохолдингу «Астарта» від ЕІБ в сумі 50 млн. євро. До того ж це перший проект ЄІБ в Україні. У підсумку, за результатами проведеного аналізу, слід зазначити, що є достатні підстави в 2015 р. очікувати значну нестачу коштів для фінансування й інвестування галузей сільського господарства, скорочення інвестиційних джерел і подальше зниження рівня капіталізації корпоративного сектору та агросфери загалом.

Девальвація національної валюти, отже, знецінення гривни відносно долара США більше, ніж у 3,0 разів, призвели до зростання потреби в обігових засобах на весняно-польові роботи (останні роки – до 30 млрд. гривен, у 2015 р. – удвічі більше [180]). При цьому сучасний стан банківської мережі країни не здатний забезпечити кредитними ресурсами потреби корпоративного сектору агросфери. За даними аналізу можна передбачати, що ефективно провести реструктуризацію інвестиційної діяльності в агросфері доцільно на основі активного залучення фінансових ресурсів, товарних кредитів корпоративного сектора для підтримки на засадах державно-приватного партнерства середніх і малих агроформувань агробізнесу.

4.3. Спрямування впливу корпоративних відносин на соціально-економічне відродження сільських територій

В існуючому вигляді вітчизняна модель аграрного виробництва, основною складовою якої стає всебічна виробничо- та фінансово-економічна діяльність агрохолдингів, не забезпечує багатофункціональності сільського господарства [184, с. 15]. Вона лише дає змогу нарощувати виробничий та експортний потенціал й отримувати вагомі фінансові результати певному колу виробників. Тому діяльність агрохолдингів у подальшому розвитку аграрної сфери економіки України повинна чітко регламентуватися державою й бути спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, створення економічних умов існування сільського населення, відтворення селянства як основи генофонду нації, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо.

Державна аграрна політика щодо подальшого удосконалення аграрних відносин, створення та функціонування агрохолдингів повинна формуватися, передусім, у напрямі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, сільського населення і сільських територій загалом [162, с. 44]. Необхідно створити та здійснювати системний діючий моніторинг, посилити контроль за дотриманням агрохолдинговими формуваннями екологобезпечного використання земельних та інших видів ресурсів, соціальної відповідальності перед суспільством за результати господарювання на селі.

Демографічна криза в Україні і спрямованість внутрішніх міграційних потоків до міст призводить до того, що кожні сім днів зникає як мінімум одне село або селище. Це також веде до зростання кількості населених пунктів, в яких взагалі немає дітей і молоді, тобто деградує [144]. За оцінками фахівців, збереження такої тенденції в подальшому через 20 років призведе до ліквідації 2/3 українських сіл. Директор Інституту демографії і соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова виокремлює об'єктивні

і суб'єктивні чинники зникнення сіл. Об'єктивним чинником слід вважати підвищення рівня техніко-технологічної забезпеченості аграрного виробництва корпоративними структурами, що спричиняє скорочення чисельності працівників ручної праці і міграції населення до міст і за кордон у пошуках роботи. Суб'єктивним чинником виступає низький рівень соціальної забезпеченості населення: відсутність соціальної інфраструктури, її поганий стан, незабезпечений побут людей.

Використання ретроспективного підходу дозволяє стверджувати, що за часів соціалізму навколо великого підприємства завжди будувалася соціальна інфраструктура, в тому числі і в сільській місцевості. В умовах ринкової економіки великі агрохолдинги не підтримують цю практику, адже не мають в цьому зацікавленості. Проблема загострюється через несприятливий стан сільського ринку праці. Зокрема чисельність працездатного населення в сільській місцевості значно переважає над потребою у працівниках з боку сільського господарства. Це призводить до позбавлення сільських жителів можливості працювати та мати кошти на існування і соціальне забезпечення. Для вирішення даної проблеми без кардинальних змін в галузі можливий тільки один шлях – міграція до міст, де є можливість знати роботу, що в підсумку призведе до того, що в сільській місцевості залишаться лише забезпечені роботою (20 %).

На сьогодні в аграрній сфері працює більше 14 млн. людей, з яких 620 тис. осіб – в агрохолдингах [100, с. 225]. Проте, зростання виробництва йде за рахунок розширення великих господарств і скорочення кількості домашніх та дрібних. Збереження цієї тенденції в підсумку призведе до повної деградації села. Промислове виробництво менш працевитратно і при 100% охопленні українських земель може забезпечити роботою всього 2 млн. людей, тобто 12 млн. сільських жителів залишається без роботи.

Важливою практичною проблемою в Україні виступає гармонізація територіальної організації компаній і територіальної організації соціально-економічної діяльності регіонів в цілому. Економічні ланки інтегрованої

компанії повинні бути значною мірою зорієнтовані на гармонізацію діяльності соціально-економічних систем їх місцезнаходження, а не лише на зовнішні по відношенню до регіону відокремлені зв'язки [93, с. 288]. Переважне розташування корпоративних підприємства всіх сфер АПК в сільській місцевості призводить до їх вирішальної ролі у розвитку соціальної сфери сільських районів та у вирішенні соціальних проблем. Економічний ефект у вигляді отримання прибутку повинен поєднуватися із соціальною ефективністю діяльності агроформувань, повинна діяти соціальна відповідальність агробізнесу в регіонах функціонування.

В той же час існує пряма залежність якості соціальної сфери сільських поселень від ефективності функціонування аграрних підприємств. Нерентабельні підприємства, які мають збитки та не оброблюють земельні угіддя, не створюють робочих місць, не платять податки до місцевих бюджетів та не приймають участі у вирішенні соціальних проблем. Особливо помітна підтримка соціальної інфраструктури тими аграрними підприємствами, засновники або керівництво яких проживає в тій же самій сільській місцевості. Стимулом слугує те, що вони та їх сім'ї користуються даною інфраструктурою.

Одним з найважливіших напрямів слід зазначити можливість величезного впливу корпоративних агроформувань на локальний ринок праці, що виражається у таких показниках як зростання зайнятості та зниження безробіття. Проаналізуємо, який вплив надають аграрні корпорації на ринку праці в регіонах ведення бізнесу. Для цього дослідимо взаємозв'язок рівня зайнятості за методологією МОП (табл. 4.5) та рівня безробіття на фіксованому ринку праці. Такий підхід дозволяє в певній мірі усунути похибки різних методик оцінки стану ринку праці.

Таблиця 4.5

**Рівень зайнятості населення в Україні, у % до всього населення
відповідного віку***

Регіон	2012		2013		2014		2015	
	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку
Україна	59,2	66,5	59,7	67,1	60,3	67,4	57,4	65,3
АР Крим	61,7	69,7	62,1	70,6	62,3	70,7	-	-
Вінницька	58,4	64,3	58,9	65,0	59,6	65,4	57,1	64,5
Волинська	59,0	63,9	59,3	64,3	59,7	64,7	55,8	61,3
Дніпропетровська	60,7	70,1	61,4	70,9	62,1	71,7	60,7	70,6
Донецька	59,5	69,2	60,0	69,4	60,3	69,5	56,1	65,7
Житомирська	59,2	63,9	59,3	64,5	59,9	65,5	56,9	61,8
Закарпатська	56,6	62,8	57,5	63,8	58,6	64,7	57,9	65,0
Запорізька	60,4	68,1	60,6	69,4	61,3	69,5	58,9	67,6
Івано-Франківська	52,2	57,9	54,1	59,7	55,4	60,4	54,2	59,2
Київська	58,8	66,6	59,2	67,7	59,5	67,8	57,1	66,5
Кіровоградська	57,8	66,6	58,6	66,8	59,5	66,9	54,9	63,4
Луганська	57,3	65,5	58,5	66,0	59,4	66,4	54,1	62,6
Львівська	58,3	64,6	58,4	64,9	58,8	65,3	55,9	63,4
Миколаївська	59,8	67,5	59,9	68,0	60,6	68,8	57,5	66,5
Одеська	58,1	66,3	59,2	66,7	59,6	66,8	57,2	65,4
Полтавська	58,8	67,1	59,3	67,6	59,4	67,7	56,2	65,8
Рівненська	58,8	62,2	59,2	62,6	59,6	62,7	57,8	60,4
Сумська	59,2	65,4	59,9	65,6	60,1	65,7	57,9	64,7
Тернопільська	54,6	59,4	55,5	60,3	56,2	60,4	54,2	60,0
Харківська	60,6	68,9	61,2	69,9	61,5	70,3	59,2	68,9
Херсонська	58,5	66,2	58,7	66,4	59,6	66,9	57,4	66,2
Хмельницька	58,7	65,0	59,0	65,3	59,7	66,2	55,6	62,6
Черкаська	59,3	68,3	59,4	68,6	59,9	68,7	57,3	67,5
Чернівецька	57,7	58,6	57,9	58,8	58,7	59,3	56,6	57,5

Чернігівська	59,5	64,4	60,1	65,6	60,6	66,2	57,6	64,3
--------------	------	------	------	------	------	------	------	------

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Отримані позиції регіонів у рейтингу порівнюємо з даними побудованих нами раніше моделей територіального розміщення агрохолдингів, що позиціонуються за галузями аграрної сфери. За рівнем зайнятості в 2015 р. на першому місці знаходиться Дніпропетровська область, зберігаючи свої позиції з 2011 р. Друге місце посідає Харківська область, третє поділяють Запорізька і Черкаська. Найнижчий показник зайнятості спостерігається у Чернівецькій області. Слід зазначити, що в рейтингу відбулися зміни з 2011 р., коли друге місце посідала Донецька область та АР Крим, а на третьому поряд з Черкаською знаходилася Харківська область. Найнижчий показник в 2011 р. спостерігався у Івано-Франківській області, а за нею йшла Чернівецька. В певній мірі, структурні зрушення в регіональних рівнях зайнятості за останні 4 роки відбулися через події на Сході України та з АР Крим.

Якщо проаналізувати стан ринку праці за рівнем зареєстрованого безробіття, то регіональна ситуація відрізняється (табл. 4.6). Так, в 2015 р. найнижчий рівень безробіття мала Одеська область, а найвищий спостерігався у Черкаській та Кіровоградській областях, за якими друге місце посідала Полтавська, а третє - Житомирська. З 2011 р. відбулися значні зміни в регіональній структурі безробіття. Так, зберігається позиція лише Черкаської області щодо найвищого рівня безробіття поряд з Полтавською та Житомирською областями. Друге місце посідали Рівненська та Вінницька області, а третє – Сумська. Найнижчий рівень безробіття в 2011 р. був зафіксований у Донецькій області. Отже, маємо протилежну ситуацію з регіональним станом ринку праці у порівнянні як в динаміці, так і за позиціонуванням по рівню зайнятості.

Важливе значення має виявлення взаємозв'язків рівнів зайнятості та безробіття сільського населення і рівнем розвитку корпоративного сектору агросфери. Так, лідируючі позиції Дніпропетровської області щодо стану

ринку праці та зайнятості населення на селі пов'язані з порівняно низьким рівнем корпоратизації галузей аграрної сфери. У побудованих моделях вона займала лише друге місце у галузі свинарства.

Таблиця 4.6

Зареєстроване безробіття населення України у 2015 р.*

Реґіон	2012		2013		2014		2015	
	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	всього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку
Україна	2,5	1,8	2,3	1,7	2,4	1,8	2,4	1,8
АР Крим	2,0	1,5	1,8	1,4	1,7	1,3		
Вінницька	3,8	2,8	3,5	2,6	3,6	2,7	3,6	2,6
Волинська	2,9	2,1	2,8	2,0	2,7	2,0	2,7	1,9
Дніпропетровська	2,0	1,6	1,9	1,5	2,1	1,6	2,0	1,6
Донецька	1,5	1,2	1,4	1,1	1,6	1,2	1,8	1,3
Житомирська	4,2	3,1	4,0	2,9	3,6	2,7	3,5	2,5
Закарпатська	2,6	1,9	2,4	1,7	2,3	1,6	1,7	1,3
Запорізька	2,8	2,1	2,4	1,8	2,8	2,1	2,8	2,1
Івано-Франківська	3,2	2,1	2,9	2,0	2,9	2,0	2,9	1,9
Київська	2,1	1,5	2,0	1,5	2,2	1,6	2,2	1,6
Кіровоградська	3,8	2,8	3,6	2,7	3,8	2,8	4,0	2,9
Луганська	1,9	1,3	1,8	1,3	2,1	1,5	2,1	1,5
Львівська	2,4	1,7	2,2	1,6	2,3	1,7	2,2	1,5
Миколаївська	3,3	2,5	3,0	2,3	3,2	2,4	3,1	2,3
Одеська	1,7	1,2	1,4	1,0	1,4	1,0	1,2	0,9
Полтавська	4,1	3,1	3,4	2,6	3,5	2,6	3,5	2,6
Рівненська	4,0	2,8	3,6	2,6	3,5	2,5	3,5	2,4
Сумська	3,7	2,7	3,1	2,3	3,3	2,4	3,3	2,4
Тернопільська	3,4	2,3	3,3	2,3	3,4	2,3	3,6	2,4
Харківська	2,4	1,8	2,1	1,6	2,1	1,6	2,0	1,5
Херсонська	2,1	1,6	2,1	1,6	2,3	1,8	2,4	1,8
Хмельницька	3,0	2,2	2,8	2,0	2,8	2,1	3,1	2,1
Черкаська	3,9	3,0	3,9	3,0	3,9	3,0	3,8	2,9

Чернівецька	2,9	1,9	2,9	1,9	2,8	1,9	2,7	1,7
Чернігівська	3,5	2,6	3,3	2,4	3,2	2,4	3,1	2,3

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Друге місце Харківської області щодо забезпечення зайнятості сільських жителів також пов'язане з відносно не великим рівнем розвитку корпоративного сектору в агросфері. Регіон не визначено ні в одному лідируючому кластері як основу розміщення та функціонування сукупності агрохолдингів. Аналогічна ситуація існує щодо Запорізької області. Щодо Черкаської області, яка займає третє місце за рівнем зайнятості сільського населення, то вона позиціонується за рівнем концентрації земель на 3-му місці, за рівнем корпоратизації галузі птахівництва на 2-му місці, кролівництва – на 1 місці. Так, тут зосереджено практично 40 % поголів'я кролів в Україні. У підсумку, проведене моделювання дозволило визначити, що найбільш корпоратизованим регіоном в Україні у галузі тваринництва є Черкаська область. Корелюючи з цим, за рівнем зареєстрованого безробіття на селі вона взагалі займає перше місце. Найнижчий рівень зайнятості в Чернівецькій області також не має відповідних високих показників корпоратизації в галузях агросфери.

Аналогічна ситуація спостерігається і у відношенні позиціонування регіонів за рівнем зареєстрованого безробіття. Так, маючи найнижчий рівень безробіття на селі, Одеська область не утримує провідних позицій щодо розвитку корпоративного сектору агросфери. Високий рівень безробіття у Кіровоградській області значним чином пов'язаний з її позиціонуванням у моделях територіального розвитку корпоративного сектора, де вона має помітне значення. Друге місце серед адміністративних областей з високим рівнем зареєстрованого безробіття посідає Полтавська область, яка є найбільш розвинутим регіоном в аспекті концентрації банку земельних ресурсів корпоративного сектору та має третє місце як найбільш корпоратизований регіон України у галузі тваринництва.

Таким чином, маємо достатні підстави стверджувати, що корпоративний сектор значним чином впливає на виникнення проблем зайнятості та вирішення проблем безробіття у сільській місцевості. Стан ринку праці має пряму залежність від розміщення та концентрації діяльності агрохолдингів у регіонах та галузях агросфери.

Крім того, діяльність агрохолдингів у переважній більшості випадків, особливо у птахівництві, негативно впливає на стан здоров'я місцевого населення за такими напрямками як екологічна складова та умови праці. Умови праці мають суттєвий вплив на такі соціальні критерії, як рівень захворюваності працівників, виробничого травматизму, професійних захворювань. В якості форм вирішення вказаних проблем та регулювання даного напрямку у перспективі виступають заходи щодо підвищення рівня автоматизації та механізації й автоматизації сільськогосподарських робіт, скорочення питомої ваги ручної праці, придбання інноваційної техніки та впровадження новітніх технологій.

Соціальна інфраструктура села, яка повинна одержати підтримку з боку корпоративного сектору, включає такі складові: невиробничу інфраструктуру, зокрема, заклади освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, культури і мистецтва, готельно-ресторанного бізнесу, торговельної мережі, побутового обслуговування в ареалі розміщення та діяльності агрокорпорацій. З метою забезпечення соціальної стабільності на селі, подолання бідності сільських жителів агрокорпорації повинні підтримувати сільський зелений туризм; систему отримання аграрної освіти, підвищення кваліфікації та перекваліфікації кадрів; мережі побутового обслуговування населення (лазні, пральні, хімчистки, ремонтні майстерні, ательє, перукарні і т.п.); обслуговування та утримання житлово-комунального господарства — газо-, водо-, теплопостачання за енергозберігаючими технологіями; транспортну і дорожню інфраструктуру. Разом з тим саме найменш розвинутими напрямками участі корпоративного сектору у відтворенні соціально-економічних систем сільських територій

слід визнати підтримку розвитку соціальної інфраструктури та людського капіталу, створення ефективного ринку праці в агросфері.

На сьогодні необхідне впровадження у практику господарювання на селі розробок та укладання регіональних угод щодо соціального партнерства між корпоративними агроформуваннями, регіональною і місцевою владою і сільськими територіальними громадами. Отже, агрокорпорації можуть впливати на рівень концентрації виробництва, навантаження на довкілля, тип господарської спеціалізації регіону, структуру товарного ринку і ринку збуту продукції, стан ринку праці тощо. У свою чергу, це забезпечує суттєвий вплив на соціальну сферу села та рівень життя і відтворення сільського населення та відповідного способу життя.

Однією з форм участі корпоративного сектору у відродженні села можна запропонувати створення товарного ринку у регіонах розміщення, який дозволить залучити гуртових споживачів і посередників, облаштувати транспортно-логістичні центри та ареали їх розміщення [43, с. 76]. Це принесе додаткові кошти для місцевих громад, додаткові робочі місця, сфери прикладання праці і підвищить рівень зайнятості на селі.

Ще одна виявлена проблема полягає в тому, що більшість агрохолдингів зареєстрована в містах або за кордоном і не сплачує податки до місцевих бюджетів. Тому необхідно внести зміни до нормативно-законодавчої бази, які б забезпечили сплату податків підприємствами агробізнесу не за місцем реєстрації головної компанії, а за місцем діяльності структурних підрозділів у сільській місцевості. Корпоративному сектору важливо створювати сприятливі умови для розвитку малого бізнесу у сфері послуг та обслуговування (сільський зелений туризм, народні промисли і ремесла, ремонтні, побутові послуги і т.п.). Це буде сприяти зменшенню соціальної напруженості, закріпленню кваліфікованих трудових ресурсів, працевлаштуванню населення, давати додаткові надходження до місцевих бюджетів, поліпшити якість соціальних послуг на селі.

Інвестиції у функціонування соціального середовища в сільських

населених пунктах корпоративному сектору доцільно здійснювати по наступних напрямках (рис. 4.13).

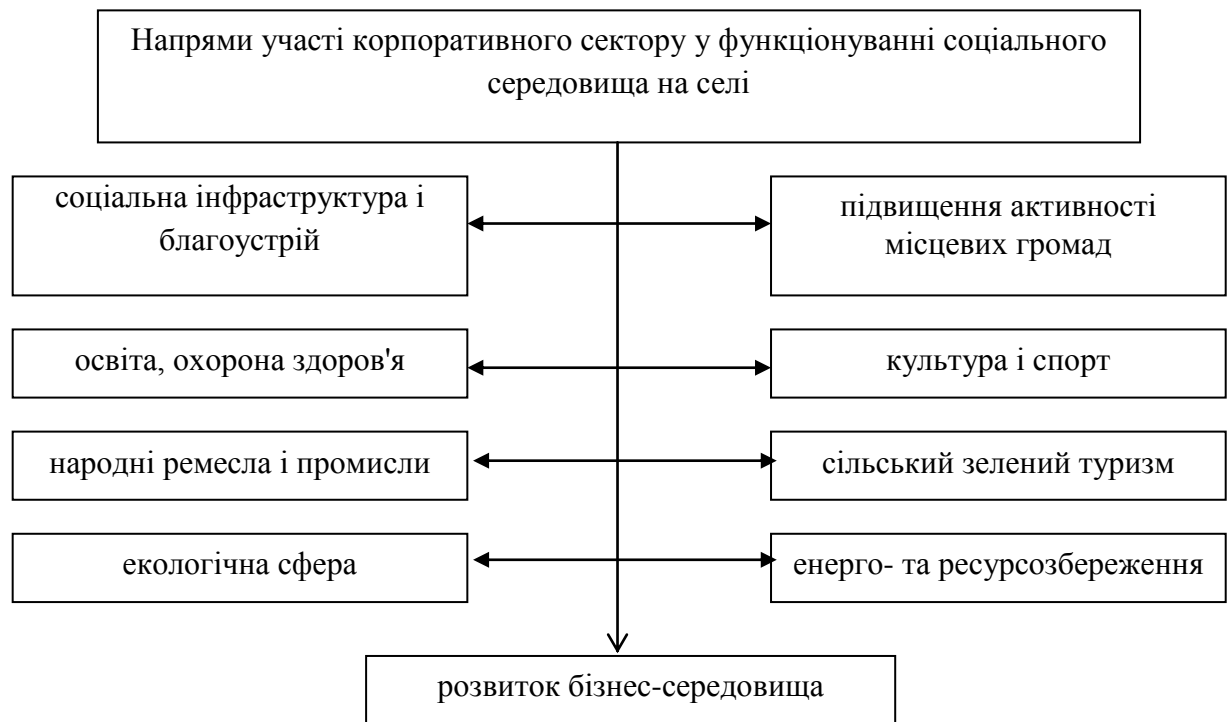

Рис. 4.13. Перспективні напрями участі корпоративного сектору у функціонуванні соціального середовища на селі (розроблено автором)

Відповідно до визначених напрямів участі корпоративних структур у функціонуванні соціального середовища в сільських населених пунктах на підставі узагальнення реалізованих на практиці проектів та додавання до них можливих нами запропоновано форми участі корпоративних структур у сільській соціальній системі (табл. 4.7). Слід визначити в якості пріоритетного завдання реалізацію в сільській місцевості соціальних проектів у сфері освіти (реформування системи освіти, поліпшення якості знань і формування нових стандартів професійної підготовки), які повинні відповідати розвитку технологій і стандартам ведення бізнесу в аграрній сфері; охорони здоров'я, альтернативних видів діяльності.

Таблиця 4.7

**Форми участі корпоративного сектору агросфери у відтворенні
сільських соціальних систем***

Інвестиції в соціальну інфраструктуру і благоустрій	Інвестиції в освіту	Інвестиції в охорону здоров'я	Інвестиції в спорт	Інвестиції в культуру
Комплексна реконструкція мікрорайонів	Цільова підтримка програм у сфері освіти	Підтримка проектів охорони здоров'я	Відкриття спортивних комплексів і стадіонів	Підтримка і просування талановитих людей
Благоустрій парків і зон відпочинку	Фінансова допомога студентам	Закупівля сучасного устаткування	Організація спортивних змагань	Утримання пам'ятників культури
Підтримка і розвиток соціальної інфраструктури	Ремонт і оснащення дитячих садків	Підвищення доступності і якості медичних послуг	Підтримка спортивних секцій, шкіл і змагань	Підтримка місцевих діячів культури
Будівництво і ремонт доріг	Участь в організації освітнього процесу	Фінансова підтримка сільських лікарень	Підтримка туристичної сфери регіону	Проведення масових культурних заходів
Облаштування дитячих майданчиків	Організація доставки дітей до шкіл	Ремонт і модернізація лікарень	Модернізація спортивних залів	Фінансування проектів у сфері культури
Поліпшення побутових і житлових умов людей	Купівля освітніх матеріалів, підручників, канцелярії	Організація медичних послуг на підприємствах	Побудова спортивних майданчиків	Підтримка закладів і колективів у сфері культури
Проведення та утримання систем газопостачання, освітлення, водопроводів	Придбання комп'ютерів і комп'ютерного забезпечення, техніки	Удосконалення роботи швидкої медичної допомоги	Створення умов для зайняття спортом і активного відпочинку	Підтримка місцевих заходів культурного відпочинку і дозвілля
Придбання, модернізація та утримання громадського транспорту	Витрати на утримання і ремонт освітніх установ	Утримання центрів первинної медико-санітарної	Розвиток дитячо-юнацького футболу, волейболу,	Розвиток корпоративної культури на підприємствах

		допомоги	тенісу і т.д.	
--	--	----------	---------------	--

* Складено автором

Дослідниками в складі соціальних проблем сільської місцевості практично не виокремлюються екологічні питання. Вони здійснюють наголос в основному, на підтримці розвитку соціальних об'єктів і сфери культури, спорту і охорони здоров'я, а питання енергоефективності та ресурсозбереження взагалі не вважаються соціальними та практично значимими в розвитку сільських поселень. Нами запропоновано наступні форми участі корпоративного сектору агросфери у вирішенні даних соціальних проблем у сільській місцевості (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Форми участі корпоративних структур у вирішенні проблем енергоефективності та екології у сільській соціальній системі*

Інвестиції в екологічну сферу	Енергоефективність
Впровадження екологічно чистих технологій у виробництво	Проекти по реформування систем теплозабезпечення
Регулярна робота по збереженню і відновленню природних ресурсів	Енергоаудит і енергоменеджмент будівель і систем теплопостачання
Проведення еколого-освітніх заходів	Ремонт будівель з використанням енергоефективних технологій
Формування екологічної культури серед співробітників і жителів місцевих громад	Впровадження проектів по установці систем обліку і регулювання тепла
Організація прибирання територій сіл, вивозу і утилізації сміття	Організація конкурсів на зменшення споживання енергії і створення енергоефективних проектів
Організація системи очищення питної води в регіоні	Установка систем автоматичного регулювання теплової енергії в будівлях
Фінансування проектів і лабораторій по визначенню рівня екологічної безпеки регіону, повітря, продуктів харчування, питної води і т.п.	Реалізація енергозбережних проектів об'єктів ЖКГ і соціальних об'єктів
Забезпечення засобами індивідуального захисту працівників	Проведення ремонтних робіт і утримання теплових мереж
Використання малобезпечних для довкілля ЗЗР і санітарних препаратів	

* Складено автором

Отже, сучасний агробізнес в Україні характеризується, перш за все, активним розвитком корпоративних відносин, глобалізаційними та інтеграційними процесами, посиленням інвестиційно-інноваційної активності господарюючих систем, а також утворенням великих аграрних формувань, які стають все більш впливовими гравцями в системі вітчизняної агросфери. З появою нових організаційних форм ведення аграрного бізнесу – вертикально інтегрованих структур класичного конгломератного типу – аграрних холдингів, операційна діяльність яких просторово розосереджена, а бізнес-координації відбуваються на основі прийняття рішень у материнських структурах, соціально-економічний стан сільських територій зазнав докорінних змін. Маючи у своєму розпорядженні значні інвестиційні ресурси, агрохолдинги вдало скористалися невизначеністю в аграрній сфері держави. Корпоративний сектор набув провідного становища через акумулювання великої кількості земельних площ. Він активно збільшує темпи сільськогосподарського виробництва, динамічно нарощує обсяги внутрішнього і зовнішнього ринкового товарообігу, проте загальна ефективність господарювання на селі залишається низькою.

Корпоратизація сільського господарства та розвитку економіки сільських територій, вочевидь, явище не однозначне, яке обумовлює і позитивні і негативні моменти. Відзначаючи позитивний аспект діяльності агрохолдингів у сільському господарстві, слід ще раз зазначити їх зв'язок з припливом в аграрну сферу довгострокових інвестицій, оскільки ні держава (через бюджети різних рівнів), ні тим більше сільськогосподарські виробники малого та середнього агробізнесу забезпечити аграрну сферу інвестиціями не можуть. З іншого боку, діяльність агрохолдингів породжує проблеми монополізації якщо не галузі, то в певній мірі, місцевих і регіональних аграрних ринків, з відповідною дією на інтеграційні процеси і формування національного ринку продовольства.

Із проблемою монополізації і розростання розмірів агрохолдингів

пов'язують і проблеми ефективності їх управління. В даний час існує позитивний аспект цієї проблеми — агрохолдинги сприяють зростанню ефективності управління в сільському господарстві на корпоративних засадах. З іншого боку необмежене зростання власне агрохолдингів породжує проблему їх перетворення у нерегульовані структури, в яких зникає межа між ефективним управлінням і безконтрольним спогляданням державними органами через слабкі інструменти та слабо розвинуті інститути, з відповідними негативними наслідками для регіонів безпосереднього функціонування.

З іншої сторони, важко заперечувати, що діяльність агрохолдингів має найвищу соціальну цінність для усіх людських співтовариств, оскільки вони виробляють продовольчу продукцію для населення. Забезпечення продовольчої безпеки є найголовнішим завданням держави. Тому створення нею необхідних умов діяльності аграрних підприємств є першочерговим завданням. Успішна діяльність холдингових компаній важлива і для акціонерів, оскільки цим самим збільшуються їх прибутки [32].

Разом з тим, позитивний вплив агрохолдингів для місцевого населення, земельні паї (частки) якого використовують ці компанії, ще недостатній. Якщо працівники переробних, збутових, обслуговуючих ланок холдингової компанії отримують заробітні плати у грошовій формі, то плата за паї, на яких вирощується сировинна продукція, що використовується у переробних виробництвах, надто низька. Та й вона, більшою мірою, виплачується продукцією або послугами.

Очевидно, гостро назріла проблема розробки таких положень колективних договорів, регіональних і галузевих угод щодо соціального партнерства між орендаторами й орендодавцями, регіональною і місцевою владою, з одного боку, і територіальною громадою, з іншого, які сприяли б забезпеченню зайнятості місцевого сільського населення, збереженню і розвитку трудового потенціалу, легалізації робочих місць і зростання як зарплат для працюючих сільських жителів, так і орендної плати за землю.

Необхідно підвищувати не лише продуктивну діяльність агрохолдингів, а й соціальну відповідальність бізнесу на селі, вкладення коштів як у стабільність функціонування агрохолдингів в інтересах підприємців, так і покращення умов життя сільської територіальної громади. Необхідність поєднання інтересів агрохолдингів, які орендують земельні паї (частки) селян у певному регіоні і вертикально інтегрованих компаній обумовлена провідним принципом просторової організації суспільства – соціальною спрямованістю розвитку і розміщення суб'єктів господарювання, зростанням спеціалізації й соціальної орієнтації аграрних виробничо-економічних систем [14, с. 175].

Важливою в єдиному процесі агровиробничої діяльності може бути керуюча роль агрохолдингів у визначенні видів аграрної діяльності як місцевих фермерських, так і селянських господарств щодо виробництва певних видів аграрної продукції, її обсягів, умов збуту (реалізації) тощо. Очевидним є те, що між діяльністю агрохолдингів і господарствами населення має бути взаємовигідне партнерське співробітництво в межах конкретних населених пунктів. Таке співробітництво не лише посилює б орендні відносини між двома суб'єктами - орендодавцями і орендаторами, але й відіграло б неабияку роль у виробничо-технологічній дисципліні селянського господарства шляхом доступності до ринкової інфраструктури, отримання консалтингової інформації про потреби аграрного ринку у певних видах продукції. Формування в сільській місцевості партнерських відносин між агрохолдингами і селянськими (фермерськими) господарствами сприятиме підвищенню рівня життя населення та розвитку сільських територій.

Отже, функціонування корпоративного сектору внесло певні корективи в існуючу соціально-економічну ситуацію на селі. Агрохолдинги, як правило, – це чисто бізнесові проекти, основною метою яких є примноження капіталу їхніх засновників. Підтримка і розвиток сільської місцевості, за визначенням, не є функцією агрохолдингів [6, с. 125].

Засновники агрохолдингів проживають зовсім в іншому місці і ні вони, ні члени їх родин не користуються сільською соціальною мережею.

Загалом, при бажанні, агрохолдинги можуть доволі легко вийти з аграрного бізнесу без особливих втрат. Особливо це стосується тих із них, які займаються винятково рослинництвом, тобто, орендують землю. У цьому випадку село взагалі залишається ні з чим. Все це хвилює і сільських жителів, і місцеву владу і, нарешті, уряд, який відповідальний за ситуацію на селі загалом і в сільському господарстві зокрема. Тому і в пресі, і на місцях, і на рівні уряду постає питання діяльності агрохолдингів та їх впливу на ситуацію у сільській місцевості [17, с. 184].

Варто відзначити, що в основі динамічного розвитку корпоративного розвитку агросфери, на нашу думку, лежать переважно фінансові аспекти. Можливість економії на масштабах та диверсифікації виробництва з метою зниження інвестиційних ризиків відкриває перед підприємцями широкі перспективи прибутку. Сприяє цьому вітчизняне економічне та політичне середовище. Так, заклики до "високої корпоративної культури" та "соціальної відповідальності", зазвичай, є лише популістичними лозунгами політиків і малоперспективні в найближчому майбутньому. Вимоги законодавства до діяльності агрохолдингів мають "суб'єктну диференціацію" та часто лояльний характер. Маючи в розпорядженні значні кошти, холдинги легко отримують у своє розпорядження високородючі українські чорноземи за низьку орендну плату, не гарантуючи при цьому раціональне використання чи хоча б належний якісний стан після повернення.

Зазначимо, що зі зняттям мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні, яке рано чи пізно все одно відбудеться, існують об'єктивні підстави стверджувати про можливість виникнення монопольного ефекту, яким скористаються агрохолдинги в аграрній галузі, а також на ринку землі, у сфері її оренди. Вплив же агрохолдингів на природне середовище на сьогодні практично взагалі реально не контролюється державою; Це автоматично дозволяє їм не

враховувати цей чинник у своїй діяльності, що несе в собі відому небезпеку [20, с. 265].

Вирішення проблем, пов'язаних із запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення ми бачимо, перш за все, у врегулюванні правового поля функціонування агрохолдингів та інших великих землекористувачів [23, с. 50]. Наукове, організаційне та мотиваційне обґрунтування соціально-економічної діяльності агрохолдингів, закріплене конкретними програмами розвитку сільських територій та законодавчими і нормативними актами з боку держави, дасть можливість створити міцну основу для результативної співпраці, від якої всі сторони (держави, бізнес, сільська громада) отримають позитивний ефект.

Корпоративне управління та діяльність агрохолдингів пов'язують також із вирішенням (або виникненням) соціальних проблем у сільській місцевості. Є немало прикладів того, що агрохолдинги беруть на себе вирішення соціальних питань на місцях (фінансування соціальної інфраструктури, будівництво доріг, перепідготовка кадрів й ін.). Багато соціальних питань вирішуються по узгодженню з місцевою адміністрацією, яка не в змозі фінансувати з бюджету вирішення соціальних проблем на селі.

Отже, соціально-економічні умови розвитку сільських територій в післяреформений період зазнали значних структурних перетворень, оскільки нові приватні форми господарювання, корпоративний сектор в аграрній сфері перехопили ініціативу від держави в сфері агробізнесу [21]. Оскільки значна частка сільського населення зайнята в сільськогосподарському виробництві, то його економічний розвиток тісно пов'язаний з розвитком сільського господарства, але не тотожний йому. Безперечно, без розвитку сільського господарства неможливе повноцінне функціонування села. Саме сільське господарство, рівень ефективності його виробництва визначають специфіку суспільних відносин на селі, умови та спосіб життя сільського населення.

Корпоративну управлінську та виробничу діяльність агрохолдингів необхідно розглядати у взаємозв'язку з вирішенням соціальних проблем та

розвитком соціальної сфери відповідних сільських територій [53, с. 31]. Агрохолдинги концентрують у своєму обробітку значні площі сільськогосподарських угідь і обмежуються виробництвом найбільш високорентабельних зернових і технічних культур, що призводить до підвищення безробіття на селі. Для посилення соціальної функції діяльності агрохолдингів необхідно внести зміни у податкове і земельне законодавство, а також задіяти нові фінансові інструменти перерозподільчо-стимулюючого характеру [111, с. 169].

Отже, роль корпоративного сектора у розвитку сільських територій з кожним роком набуває дедалі більшого значення. Тому і з економічної точки зору його вплив на розвиток аграрної сфери в цілому та сільських територій зокрема має бути регульований місцевою владою та державними структурами, і соціальні та екологічні аспекти розвитку на перспективу мають характеризуватися високим рівнем визначеності та врегульованості через постійний моніторинг і контроль, інструменти стандартизації та відповідності через апробовані у розвинутих країнах інструменти та механізми.

Висновки до розділу 4

1. Вітчизняні аграрні корпоративні формування мають значний потенціал для підвищення ефективності діяльності та збільшення показників виробництва сільськогосподарської продукції. Наприклад, вартісний показник виробництва валової продукції на одиницю угідь в Україні у порівнянні з країнами ЄС у 8 разів нижчий, в той час як землемісткість у 8 разів вища. Світовий досвід доводить, що значним резервом підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу в аграрній сфері є застосування інноваційних моделей розвитку корпоративних

агроформувань. Інноваційна діяльність корпоративного сектору розуміється як розробка і впровадження у великотоварне аграрне виробництво з достатніми інвестиційними ресурсами прогресивних методів ведення господарства. В основі цих процесів лежать методи ефективного виробництва продукції, застосування нового покоління техніки й технологій, використання нової кадрової політики тощо з урахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу.

2. На наш погляд, під інноваціями в агрокорпораціях слід розуміти імплементацію в їх діяльність результатів досліджень і розробок, які включають: нові технології у рослинництві, тваринництві та переробній промисловості; нову техніку, сорти рослин, породи і види тварин і птиці; нові або поліпшені продукти та матеріали; нові добрива і засоби захисту рослин і тварин; нові методи профілактики й лікування тварин та птиці; нові форми організації, управління, фінансування й кредитування аграрного виробництва; нові підходи до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; нові підходи до якості та доступності соціальних послуг у сільській місцевості; нові підходи до логістики й маркетингу на аграрному ринку; нові напрями та засоби вирішення проблем сталого розвитку сільських територій і т.д.

3.3 урахуванням особливостей функціонування корпоративних структур в аграрній сфері економіки, нами пропонується виокремлювати чотири напрями здійснення інновацій: інтелектуальний та трудоворесурсний; біоекологічний (відмінний і важливий напрям інноваційного розвитку аграрного виробництва порівняно з іншими галузями); технолого-технічний; організаційно-управлінський напрям. Проте вітчизняні корпоративні структури, маючи у своєму розпорядженні фінансові ресурси, не приймають належної участі у розвитку аграрної науки, мають низьку зацікавленість в отриманні її результатів. Натомість вони орієнтуються на впровадження вже готових розробок у сільськогосподарське виробництво. В той час закордонний досвід свідчить, що впровадження в аграрне виробництво нових

наукових розробок на основі корпоративних досліджень сприятиме підвищенню ефективності діяльності інтегрованих агроформувань на основі їх більшої відповідності.

4. Функціонування та розвиток конкурентоспроможного агропромислового виробництва вимагає посилення інноваційних складових корпоративних відносин. Це означає використання принципово нових підходів до організації ведення інноваційної діяльності, спрямованих на підвищення ефективності функціонування агросфери до європейського рівня.

5. В першу чергу, це пов'язано з необхідністю впровадження нових механізмів ресурсного, технологічного та організаційного його оновлення; залучення інвестицій, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників; врегулювання міжгалузевих диспропорцій, усунення посередницького впливу, побудовою замкнутого циклу виробництва, переробки та реалізації продукції; виходу на зовнішні ринки товарів і капіталів; впровадження інновацій у розбудову інфраструктури. Саме реалізацією цих потреб галузі на даному етапі і зумовлений активний розвиток агрохолдингів.

6. При цьому протягом останнього десятиліття чітко простежується тенденція щодо збільшення ролі та впливу великих інноваційних корпоративних аграрних господарств у загальному виробництві продукції агросфери. Так, у 2015 р. агрохолдингами було вироблено вже 21,3% аграрної продукції в Україні. У рейтингу 100 найбільших з них за обсягом банків землі, які знаходяться у їх оперативному управлінні, перша десятка включає компанії, які контролюють 150-670 тис. га сільськогосподарських земель. При цьому в управлінні 10 найбільших агрохолдингів загалом знаходиться близько 7,5% угідь країни. Останні місця у цьому рейтингу займають агрокорпорації, що контролюють близько 10 тис. га земель кожна, однак їх також слід вважати досить великими сільськогосподарськими товаровиробниками.

7. Зважаючи на високу витратність аграрного виробництва, нами запропоновано у площині здійснення корпоративних відносин окремо

виділяти в складі виробничих ресурсів фінансові або фінансово-інвестиційні ресурси. Відповідно цієї мети, було проведено класифікацію й аналітично-статистичний аналіз інвестиційних джерел корпоративного розвитку. У процесі дослідження виявлено, що за обсягом субсидій на 1 га сільськогосподарських угідь Україна значно відстає від усіх країн ЄС. Це незважаючи на те, що частка агробізнесу у ВВП країни складає 17,5%. Українські товаровиробники отримують субсидій, в середньому, 25 €/га. Для порівняння: в сусідніх Румунії та Болгарії – це 191 і 320 €/га відповідно, а в Греції цей показник взагалі сягає 709 €/га.

8. Фінансування корпоративного сектору агросфери здійснюється шляхом підтримки пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів. Станом на 2015 р. загальна сума підтримки активних проектів міжнародних фінансових організацій та фондів і банків складала 282 млн. дол., серед яких основними стейкхолдерами були: Астарта-Київ – 50, Мрія – 115, МХП – 65, Глобіно – 25, Хлібпром – 30 млн. дол. Девальвація національної валюти, отже, знецінення гривни відносно долара США більше, ніж у 3,0 разів, призвели до зростання потреби в обігових засобах на весняно-польові роботи (останні роки – до 30 млрд. грн., у 2015 р. – удвічі більше). При цьому сучасний стан банківської мережі країни не здатний забезпечити кредитними ресурсами потреби корпоративного сектору агросфери. За даними аналізу можна передбачати, що ефективно провести реструктуризацію інвестиційної діяльності в агросфері доцільно на основі активного залучення фінансових ресурсів, товарних кредитів корпоративного сектора для підтримки на засадах державно-приватного партнерства середніх і малих агроформувань агробізнесу.

9. Державна аграрна політика щодо подальшого удосконалення аграрних відносин, створення та функціонування агрохолдингів повинна формуватися, передусім, у напрямі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, сільського населення і сільських територій загалом. Необхідно створити та здійснювати системний діючий моніторинг, посилити контроль

за дотриманням агрохолдинговими формуваннями екологічнобезпечного використання земельних та інших видів ресурсів, соціальної відповідальності перед суспільством за результати господарювання на селі.

10. Проведене моделювання дозволило визначити, що найбільш корпоратизованим регіоном в Україні у галузі тваринництва є Черкаська область. Корелюючи з цим, за рівнем зареєстрованого безробіття на селі вона взагалі займає перше місце. Найнижчий рівень зайнятості в Чернівецькій області також не має відповідних високих показників корпоратизації в галузях агросфери.

11. Аналогічна ситуація спостерігається і у відношенні позиціонування регіонів за рівнем зареєстрованого безробіття. Так, маючи найнижчий рівень безробіття на селі, Одеська область не утримує провідних позицій щодо розвитку корпоративного сектору агросфери. Високий рівень безробіття у Кіровоградській області значним чином пов'язаний з її позиціонуванням у моделях територіального розвитку корпоративного сектору, де вона має помітне значення. Друге місце серед адміністративних областей з високим рівнем зареєстрованого безробіття посідає Полтавська область, яка є найбільш розвинутим регіоном в аспекті концентрації банку землі корпоративного сектору та має третє місце як найбільш корпоратизований регіон України у галузі тваринництва.

12. Таким чином, маємо достатні підстави стверджувати, що корпоративний сектор значним чином впливає на виникнення проблем зайнятості та вирішення проблем безробіття у сільській місцевості. Стан ринку праці має пряму залежність від розміщення та концентрації діяльності агрохолдингів у регіонах та галузях агросфери. Соціальна інфраструктура села, яка повинна одержати підтримку з боку корпоративного сектору, включає такі складові: невиробничу інфраструктуру, зокрема, заклади освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, культури і мистецтва, готельно-ресторанного бізнесу, торговельної мережі, побутового обслуговування в ареалі розміщення та діяльності агрокорпорацій.

РОЗДІЛ 5

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ

5.1. Залучення маркетингових стратегій в удосконаленні корпоративних відносин та їх впливу на аграрний ринок

У науковій літературі щодо функціонування аграрних ринків широко використовуються терміни «стійке землеробство» або «стале сільське господарство» (sustainable agriculture). Але до сьогодні законодавчо встановленого або єдиного визначення цього поняття не існує. У багатьох публікаціях стале сільське господарство розглядається як «альтернативне землеробство». Воно характеризується переходом від техногенної індустріальної системи землеробства до екологічно стійкої системи з мінімальним використанням непоновлюваних енергетичних ресурсів. У ній впродовж тривалого часу зберігається корисність агроландшафту, застосовуються низьковитратні технології, «екологічне землеробство», «біологічне землеробство», «динамічно адаптивне» і «екологічно збалансоване землеробство» та органічне сільське господарство з мінімальним використанням матеріально-енергетичних ресурсів нефермерського походження. Ряд учених відмічає багатогранність терміну «стале сільське господарство», яке не лише зводиться до збереження природних ресурсів, але і означає гідне життя трудівників села. Проте, як свідчить наведений перелік визначень щодо цього терміну, більший наголос робиться на екологічний чинник сталого розвитку.

Мета сталого розвитку в аграрній сфері визначена на сесії ФАО [126, с. 25] в Римі в 1996 р., як «підвищення рівня виробництва продуктів харчування і забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання необхідно підтримати освітні ініціативи, використати економічні

інновації і розвивати прийнятні нові технології, забезпечуючи таким чином стабільний доступ до продуктів харчування, що відповідають потребі людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвивати товарне виробництво; домагатися скорочення безробіття і підвищувати рівень доходів в цілях боротьби з бідністю; управляти природними ресурсами і захищати довкілля»[187, с. 103]. Сталий розвиток аграрної сфери, як і інших галузей економіки, визначається тісно взаємозв'язаними складовими: економічною, соціальною і екологічною.

Основні критерії економічної складової стійкого розвитку аграрної галузі: зростання виробництва безпечних продуктів харчування, задоволення потреб населення в продуктах харчування, забезпечення економічної ефективності виробництва, розширене сільськогосподарське відтворення. Стратегічне об'єднання виробників сільськогосподарської продукції з переробними підприємствами в одну вертикально-інтегровану корпоративну структуру дозволяє понизити монопольну владу, яка створюється через діяльність посередницьких фірм. У процесі інтеграції корпорації придбають, як правило, збиткові і малоефективні сільськогосподарські підприємства, що проходять санацію через інвестування, в підсумку підвищуючи рівень ефективності економіки агросфери.

Корпоративні відносини та здійснювана на їх основі агропромислова інтеграція веде до підвищення рівня концентрації і спеціалізації виробництва, його інтенсифікації, збільшення рівня технічного оснащення та індустріалізації аграрної сфери, механізації та автоматизації, впровадження новітніх технологій і корпоративних методів управління. В результаті у корпоративному секторі збільшуються обсяги виробництва, підвищується якість і конкурентоспроможність продукції, а в підсумку, і валовий прибуток. Соціальна складова націлена на підвищення рівня і якості життя сільського населення, стабілізацію демографічних і міграційних процесів на селі. Присутність корпоративного сектору в агросфері забезпечує реалізацію соціальних програм для його працівників, але на розвиток соціальної сфери

на селі, зниження рівня безробіття й інші соціальні ініціативи грошові кошти практично не виділяються.

У більшості випадків, життєдіяльність сільського населення залежить від діяльності місцевих підприємств. Отже, треба відрегулювати на законодавчому рівні права жителів населених пунктів, на території яких функціонують агрохолдинги, активізувати можливості відстоювати права жителів, розробити правові механізми регулювання діяльності дочірніх підприємств, встановити рівні, прозорі умови співпраці між інтегратором і інтегрованими підприємствами, удосконалити земельні орендні відносини.

Екологічна складова включає стабільне, рівноважне природокористування з метою забезпечення на довгострокову перспективу стійкості агросистем, поліпшення якості довкілля і збереження природних ресурсів. Агропромислові корпоративні інтеграційні структури більш раціонально використовують відходи сільськогосподарської і переробної діяльності (для підвищення родючості ґрунтів, як кормові добавки, в харчовій і фармацевтичній промисловості), вирішуючи екологічні проблеми. Таким чином, стійкість аграрного виробництва має специфічні риси у порівнянні з іншими галузями економіки (рис. 5.1).

Як доведено під час дослідження, корпоративний сектор здійснює значний вклад у процеси якісного й кількісного зростання аграрної сфери. На основі корпоративних відносин було проведено санацію багатьох сільськогосподарських підприємств, впроваджено новітні технології у сільське господарство. Корпорації стали системоутворюючими ланками аграрної сфери. Тому стратегія їх подальшого розвитку повинна включати комплекс заходів по стимулюванню створення й подальшої діяльності корпоративних структур з ланцюжком руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача (зняття обмежень щодо корпоратизації аграрних підприємств, спрощений механізм передачі збанкрутілих підприємств до складу агрохолдингів, податкові пільги щодо процесів капіталізації, технологізації та засобів на розвиток виробництва та ін.).

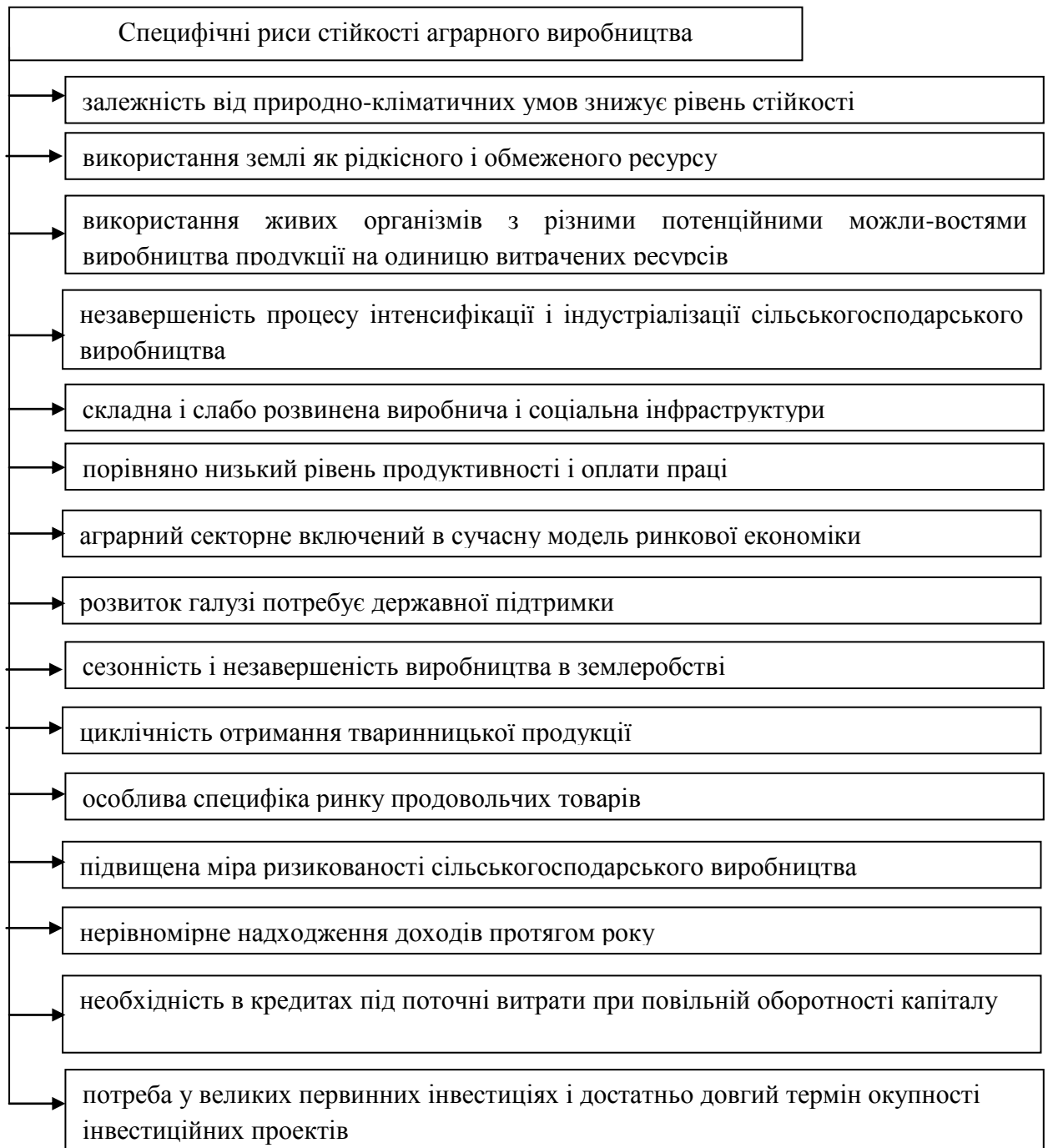

Рис. 5.1. Специфічні риси стійкості аграрного виробництва (розроблено автором)

При цьому стратегія розвитку корпоративних структур здатна сприяти сталому розвитку аграрної сфери за умови орієнтації на довгострокову перспективу та присутність у галузі. Дана довгостроковість підтверджується такими індикаторами як рівень інвестування в аграрне виробництво, в тому

числі довгостроковий, в людський капітал, обсяги застосування мінеральних добрив та закупівлі сільськогосподарської техніки.

В якості ще одного стратегічного напрямку організації ефективного розвитку аграрного виробництва за результатами проведеного дослідження слід зазначити оптимізацію його територіальної структури, виходячи з природних конкурентних переваг. Впровадження регіональних та територіальних систем маркетингу в Україні не отримало належного ефекту через те, що вони розроблялися за адміністративно-територіальним принципом. Проте, на наш погляд, доцільніше здійснювати розробку та впровадження за принципом об'єднання основі вертикальної інтеграції. При цьому існує значний відсоток взаємозалежності між ефективністю функціонування агроформувань і рівнем розвитку сільських територій. Зростання результативності діяльності корпоративних структур веде до збільшення обсягів валового територіального та галузевого продуктів.

У цьому контексті слушною є думка Писаренка В.В., що вертикальна інтеграція виступає вирішальним чинником успішного функціонування аграрної економіки, оскільки велика частина сільськогосподарської продукції виробляється нині саме інтегрованими структурами [188, с. 25]. При цьому слід враховувати, що сільське господарство як нестійка система не може саморозвиватися без зовнішнього впливу та регулювання. Значна роль у цьому відношенні відводиться соціально-економічній і аграрній політиці держави.

Таким чином, стійкий розвиток сільського господарства в сучасних економічних умовах можливий при поширенні використання ресурсозберігаючих технологій, реалізації взаємовигідних форм взаємодії держави і сільськогосподарських товаровиробників. Дуже важливим чинником підвищення ефективності діяльності сільського господарства і, як наслідок, його стійкого розвитку, є ефективна державна політика і підтримка.

У цьому контексті становлення корпоративних відносин слід розглядати як об'єктивний позитивний процес за умови належного

державного контролю та регулювання і приклад успішного функціонування агропромислових структур, дієвий засіб подальшого розвитку аграрної сфери. Як показало проведене дослідження, агрохолдинги стали першорядним суб'єктом сталого розвитку аграрної сфери економіки, реалізуючи потенціал зростання, який, проте, на сьогодні використовується не в повній мірі. Виявлена проблема значним чином відноситься до впровадження маркетингових стратегій у розвиток корпоративного сектору.

Як свідчить аналіз, застосування маркетингових інструментів у вітчизняному аграрному середовищі не отримало належного поширення, на відміну від закордонних країн, де його інструменти виявляються ефективними. Так, у США, що займає 3-є місце у світі по виробництву свинини і 4-є місце по виробництву яловичини, в роздрібній ціні 1 кг яловичини частка маркетингових витрат складає приблизно 43,2%; свинини відповідно – 55,8% [240, с. 31].

В той час як в роки великого урожаю певної сільськогосподарської культури нерідко виникає ситуація, коли він фактично пропадає, яку можна ефективно вирішити шляхом застосування інструментів маркетингу. Їх складають розробка оптимальної системи розподілу врожаю, організація ефективної взаємодії всіх ланок по доведенню продукції до кінцевого споживача, аналіз стану інфраструктури, вивчення потреб внутрішнього і зовнішнього ринку, зміна цінової політики, переорієнтація каналів збуту по регіонам і на закордонних споживачів.

Агромаркетинг також дозволить враховувати особливості збутової політики на аграрному ринку, зокрема: постійність попиту на продукцію сільського господарства, тривалий життєвий цикл продукції, що утрудняє вибір стратегії розширення асортименту. Тому маркетингові вектори мають бути спрямовані в більшій мірі на пошук додаткових споживачів, у тому числі й закордонних, а не на пошук товарних інновацій і запити споживачів, як на інших товарних ринках.

У порівнянні з європейськими країнами недостатніми залишаються

якісні показники використання продуктивних земель сільськогосподарського призначення. Агрохолдинги мають реальні можливості підвищення обсягів виробництва і, відповідно, утвердження лідируючих позицій на внутрішньому й отримання конкурентних переваг на світовому аграрному ринку.

Динаміка розвитку корпоративного сектору й агрохолдингів зокрема формує активну теоретичну і практичну зацікавленість до побудови системи управління ними, формування й отримання економічної інформації з групуванням показників діяльності відповідно до вимог ефективного становлення, функціонування і розвитку нових економічних формацій, підкреслює необхідність формування ефективних маркетингових стратегій у цьому напрямі.

Середня оцінка рівня маркетингу в регіонах України порівняно з середньою у світі за Індексом глобальної конкурентоспроможності становить 4,08 в порівнянні з 4,16. Тобто, принципи маркетингу у вітчизняному корпоративному секторі досить поширені, хоча з цього і не витікає, що корпорації застосовують найбільш сучасні з них. Рівень маркетингу не відрізняється істотно за розміром компаній, хоча в цілому у великому бізнесі його оцінки є вищими. В той же час у галузевому розрізі різниця очевидніша: маркетинг розвинений менш за все у сировинних галузях – в добувній промисловості (3,94 бали), виробництві і розподілі електроенергії, газу і води (3,93) і в сільському господарстві (3,79) [269].

На сучасному етапі сталість розвитку аграрного ринку дещо стримується через відсутність в інтегрованих структурах корпоративних стратегій. За допомогою стратегічного планування можливе підвищення ефективності діяльності інтегрованих об'єднань, формування пріоритетних напрямів їх розвитку як на рівні інтегрованої структури, так і на рівні сільської території і галузі в цілому.

Отже, стратегічне планування як динамічний процес є найважливішою умовою забезпечення сталого розвитку з участю агроформувань, який

дозволяє враховувати зміни зовнішнього середовища і адаптувати до них внутрішні чинники виробництва для подальшого зростання. Незалежно від того, який стратегічний напрям буде вибрано пріоритетним, основна мета реалізації стратегії полягає у забезпеченні підвищення конкурентоспроможності корпоративного сектору на майбутній період.

Одним з блоків стратегії слід обрати питання ціноутворення. Вони загострюються із-за високих витрат обігу через існування в ланцюжку руху продовольчих товарів значного числа посередників, нерозвиненість інфраструктури зберігання сільськогосподарської продукції в місцях виробництва. Необхідно вказати на низький рівень логістики в оптовій ланці, високі тарифи природних монополій, відсутність досконалого механізму зовнішньоекономічного регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією, нестійкість товарно-сировинної бази в регіонах.

Політика оптимізації цінового рівня повинна обов'язково передбачати зниження витрат на адміністративні і технічні послуги, багато з яких є бюрократичними і зайвими, зокрема:

- зниження витрат на проведення експертиз для отримання дозвільних документів;
- демонополізація ринку адміністративних та допоміжних послуг;
- залучення агровиробників до процесу оптимізації тарифів на послуги державних установ;
- обов'язкове декларування інфраструктурними організаціями (послуги щодо зберігання, транспортування, перевалки) вартості своїх послуг;
- забезпечення прозорості ціноутворення;
- оптимізація цінового механізму на ринку інфраструктурних послуг;
- обмеження цінового тиску з боку суб'єктів аграрного бізнесу, що займають монопольне положення на ринку сільськогосподарської продукції.

Вирішенню підлягають питання тарифної політики на залізничному транспорті, які на даний час є високими для перевезення

сільськогосподарської продукції, приводячи до підвищення цін на неї та обмеження ринків збуту. В цьому питанні участь повинна приймати держава, можливо шляхом розробки комплексної програми організації перевезень залізничним транспортом сільськогосподарської продукції (індексація залізничних тарифів, диференційовані знижуючі коефіцієнти).

Гострим питанням залишається проблема диспаритету цін між промисловістю і сільським господарством, яка в значній мірі обумовлена об'єктивними причинами (різна швидкість обігу капіталу і виробничого циклу, консолідація підприємств різних галузей та організаційно-правових форм та ін.). Дане питання не вирішується комплексно та в постійному руслі, вирішуються лише нагальні та разові проблеми. У той же час багато цінових диспропорцій виникає саме через рішення державних органів влади (пільгові ціни на газ, пільги галузям, що виробляють продукцію для сільського господарства, до прикладу, мінеральні добрива і т. ін.). Механізм регулювання при дисбалансі паритету повинен передбачати не адресне, а автоматичне включення систем компенсацій, субсидування, обмежень, пільг і т.п.

Другим блоком слід зазначити інфраструктурний. Поєднання зусиль і реалізація спільних напрямів діяльності в цьому аспекті дозволять виробити ефективну маркетингову стратегію на рівні регіонів і на національному рівні. Зростання обсягів аграрного виробництва завдяки підвищенню рівня інтенсифікації, технологізації в сільському господарстві веде до постановки завдання збільшення можливостей збуту вироблюваної продукції, що в свою чергу потребує відповідного розвитку ринкової інфраструктури і збільшення масштабів перевезень. Аналіз показав, що має місце зростання інфраструктурних обмежень на фоні збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Це призводить до зниження можливостей реалізації продукції і вимушеного падіння закупівельних цін в регіонах, що виробляють певний вид продукції, та до одночасного зростання цін на неї в регіонах споживання.

Модернізація існуючих і створення нових об'єктів ринкової інфраструктури вимагає значних обсягів інвестицій, які мають тривалі терміни окупності, що зумовлює необхідність істотної державної підтримки (організаційної, фінансової, технічної, адміністративної, податкової та ін.). Найбільш доцільним в даному випадку, на наш погляд, буде використання державно-приватного партнерства.

Для вирішення цього стратегічного питання пропонується розробити державну цільову програму «Розвиток інфраструктури аграрного ринку і ринку сільськогосподарської продукції», в якій визначити перелік необхідних об'єктів інфраструктури, їх потрібну кількість, оптимальне територіальне розміщення, відповідний розвиток транспортної інфраструктури і т. ін. Розробка повинна проводитися спільно з представниками аграрних корпоративних структур, переробних підприємств, аграрних спілок і фондів. При цьому слід заключати спільні контракти на будівництво (модернізацію) об'єктів інфраструктури з наданням корпоративним підприємствам, що його здійснюють, відповідних пільг та преференцій. Для стимулювання корпоративного сектору інвестувати в розвиток інфраструктури доцільним буде використання концесійних договорів. В якості пріоритетних напрямів в цій сфері з боку аграрних корпорацій слід визначити наступні (рис. 5.2).

Інформаційний блок слід визначити пріоритетним напрямом в області формування стратегії розвитку аграрного виробництва. Надання йому пріоритетного статусу обумовлено в першу чергу тим, що він практично не розвинутий на вітчизняному ринку, в той час як формування єдиного інформаційного простору ринку сільськогосподарської продукції і розвитку інформаційно-комунікаційних технологій є однією з головних умов ефективності стратегії розвитку.

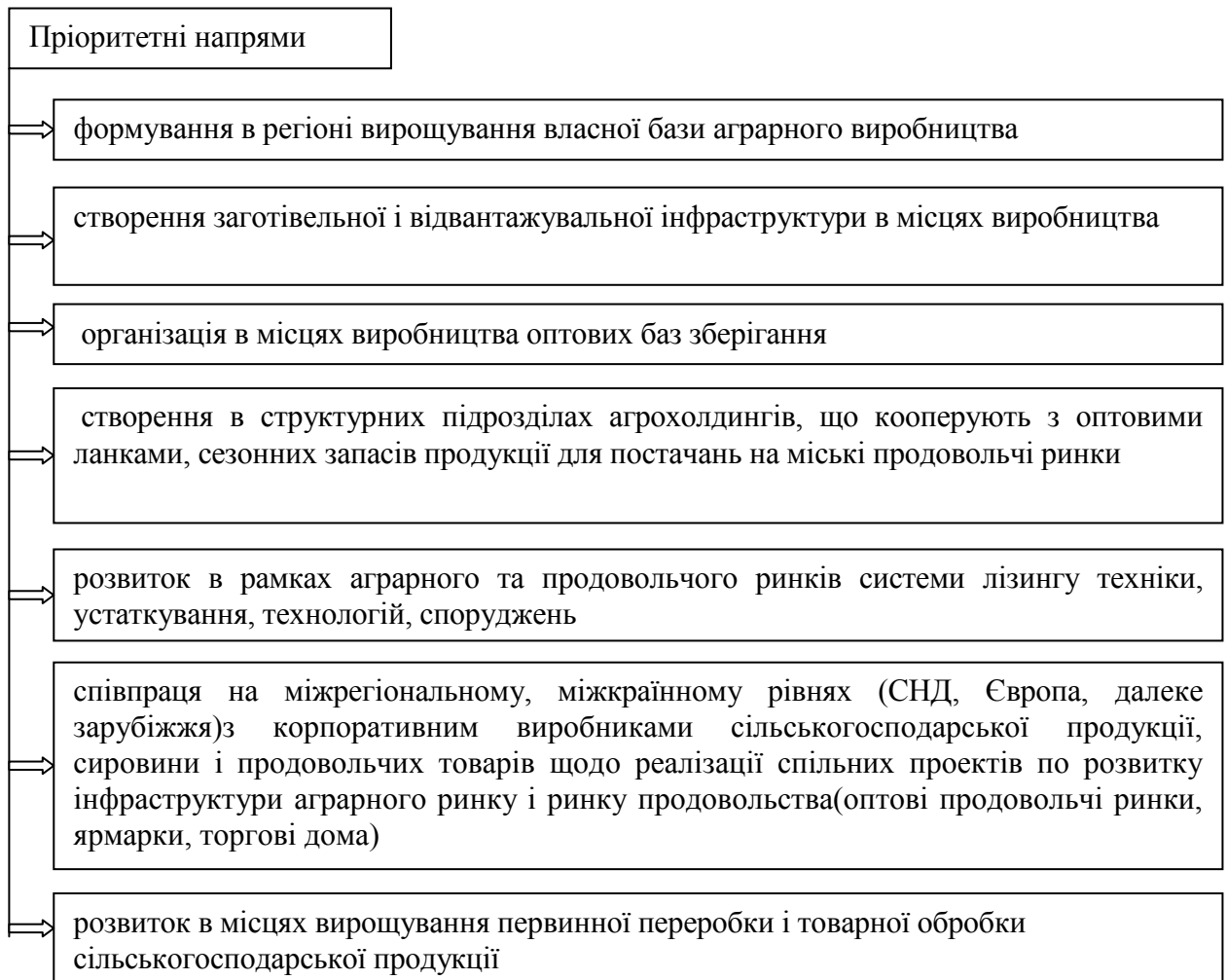

Рис. 5.2. Пріоритетні напрями аграрних корпорацій щодо реалізації стратегічного блоку «Інфраструктурний розвиток» (розроблено автором)

Крім того, багаторічні дослідження підтвердили гіпотезу про те, що навіть при високому маркетинговому потенціалі підприємство може бути збитковим, оскільки не володіє достатнім обсягом інформації про ринок, не може проаналізувати кон'юнктуру ринку, не має можливості вжити превентивні заходи у відношенні макрочинників, що надають негативний або позитивний вплив і т.п. [251]. Відсутність зараз на аграрному ринку України організованої різнорівневої інтеграційної маркетингової системи веде до зростання витрат аграрних підприємств на ведення індивідуальних інформаційних систем. Процес створення і розвитку маркетингової інформаційної системи слід реалізовувати на двох рівнях - регіональному і національному (рис. 5.3).

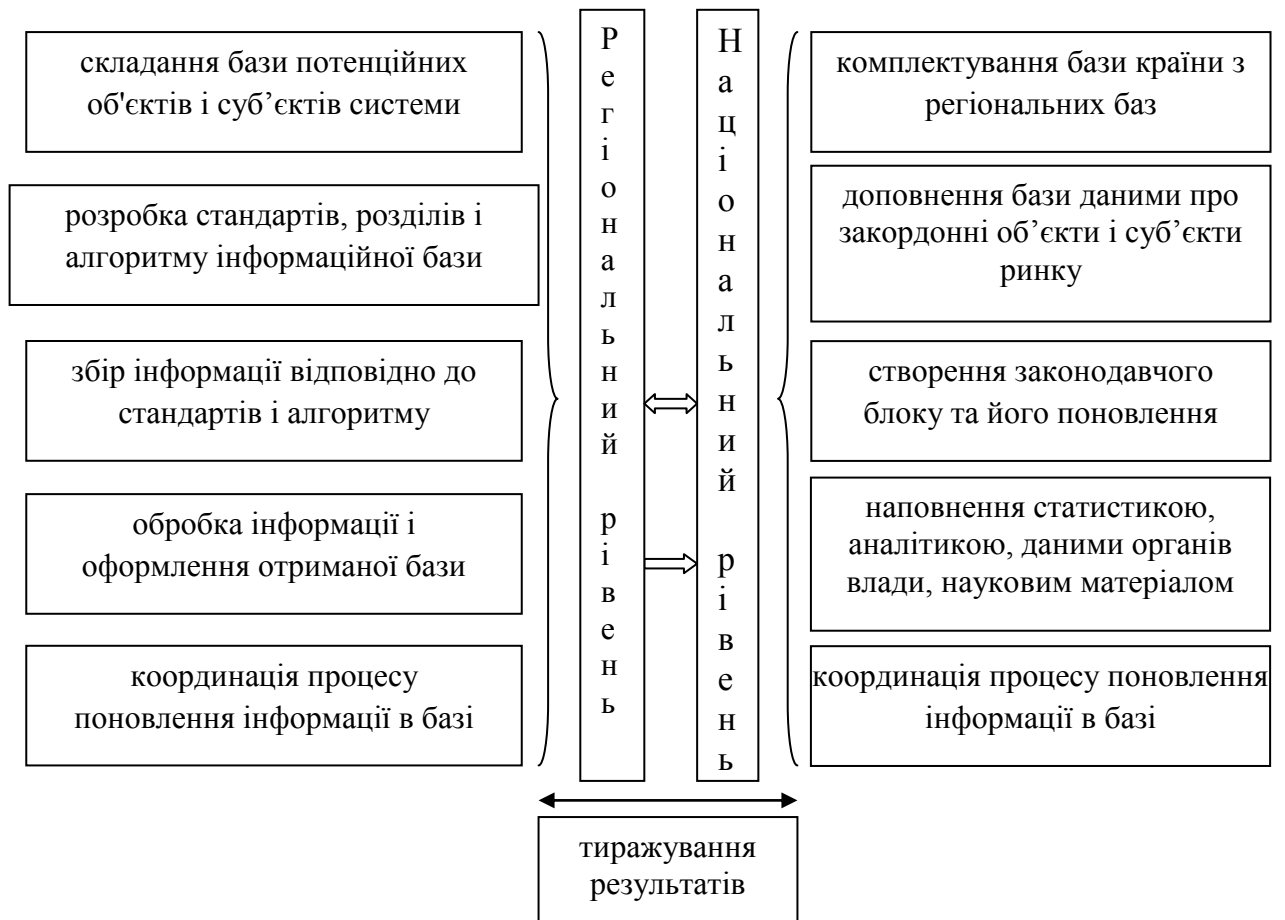

Рис. 5.3. Рівні і етапи процесу створення і розвитку маркетингової інформаційної системи аграрного ринку (розроблено автором)

Для ведення процесу створення і розвитку маркетингової інформаційної системи пропонується створити національний інформаційно-аналітичний центр з регіональними відділеннями, який дозволить поєднати державні органи і суб'єкти аграрного ринку різних організаційно-правових форм в єдиний організаційний, інформаційний і комутаційний простір. Подібний досвід був запроваджений в Казахстані, де на основі Постанови Уряду Республіки Казахстан від 28 лютого 2003 року № 220 створено АТ «Казагромаркетинг», головною метою якого є підвищення рівня ефективності агробізнесу шляхом забезпечення широкого доступу сільськогосподарських товаровиробників до інформаційно-консультаційних і консалтингових послуг.

Для учасників аграрного ринку виконує широкий спектр послуг :

- аналіз ринків окремих сільськогосподарських товарів;
- постійний ціновий моніторинг на сільськогосподарську продукцію;
- консультації з питань агробізнесу по гарячій лінії і в он-лайн режимі;
- розробка і експертиза бізнес-планів і проектів в аграрній сфері;
- організація навчальних семінарів і спеціалізованих тренінгів;
- проведення виставок і ярмарків сільськогосподарської продукції;
- розробка, впровадження і супровід інформаційних технологій в АПК.

В рамках даного національного центру слід організувати функціональну інформаційно-консультативну службу, з розміщенням хоча би консультанта (якщо не відділ) в регіональних центрах без створення окремого підрозділу. Також необхідним вважається організація взаємодії інформаційно-аналітичного центру з інформаційними, консалтинговими і маркетинговими службами зарубіжжя (наприклад, Асоціація агентств по маркетингу продовольчих товарів в країнах АТР, база даних Agrimis Eastern Europe) для забезпечення доступу вітчизняних сільськогосподарських виробників до зовнішнього ринку.

Матеріал в інформаційній базі доцільно розподіляти по блоках в максимально деталізованому вигляді: в розрізі регіонів, галузей, груп інвесторів, власників агрохолдингів (російські або іноземні та ін.), профільності сільськогосподарських підприємств, видів продукції, потенціалу переробних підприємств і інфраструктури зберігання продукції, бази консультантів і т.п. Дані інформаційної системи, за винятком віднесених до державної таємниці, мають бути доступні на безкоштовній основі усім зареєстрованим споживачам.

Отже, забезпечення сталого розвитку аграрних ринків значною мірою залежать від ефективності інформаційного забезпечення, від складу, повноти, оперативності, достовірності, доступності і регулярності отримуваної інформації. До того ж вже неодноразово вказувалося в оцінках незалежних експертів, в даних наукового аналізу офіційних джерел, в аналітичних дослідженнях на проблему недостовірності існуючої офіційної статистики

щодо вітчизняного аграрного ринку. Ще одним блоком стратегії слід визначити інтеграційний. Він має на увазі подальше інтегрування в аграрній галузі, прискорення інтеграції підприємств оптового продовольчого сектора країни з регіональними виробниками сільськогосподарської продукції і продовольства.

Найбільший ефект у збільшенні виробництва конкурентоздатної продукції досягається в сільськогосподарських організаціях, інтегрованих з організаціями оптового продовольчого сектора, де усі ланки, починаючи від виробництва сільськогосподарської продукції, переробки, товарної обробки і закінчуючи реалізацією уроздриб, пов'язані одними загальними економічними інтересами. Стратегічними принципами інтеграції слід визначити наступні (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Стратегічні принципи інтеграції в аграрному виробництві (розроблено автором)

При утворенні інтегрованих систем в АПК необхідно мати на увазі, що кожна з них має свої достоїнства і недоліки, які відрізняються по регіонах

країни. Найбільш оптимальною будуть кооперативні стосунки, що забезпечать постійні стійкі зв'язки між підприємствами різних форм власності і розмірів по виробництву, переробці і реалізації продукції.

Зважаючи на стрімкий розвиток інтеграційних структур, відсутність маркетингового досвіду організації аграрного ринку, доцільним буде на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах застосовувати не чисто інструменти маркетингу, а маркетинг-менеджменту. Це обумовлено тим, що необхідно в комплексі вирішувати питання просування і реалізації продукції, дослідження ринку та внутрішні організаційні проблеми управління і стратегію ціноутворення для повноцінного задоволення споживачів сільськогосподарською продукцією.

На сьогодні ні існує загальновстановленого визначення маркетингової стратегії розвитку аграрного ринку, більше уваги приділяється розробці маркетингових стратегій на рівні окремих підприємств, дослідження в цьому напрямку не є поширеними. Щодо інтегрованих структур, то можна навести визначення, що дає Пасічник Т.О., яка визначає корпоративну маркетингову стратегію як стратегію, яка описує, систематизує і аналізує загальний напрям діяльності об'єднаних за певною ознакою підприємств, розвиток їх виробничо-збутової діяльності, збалансованість портфеля товарів і послуг [182, с. 125]. Проте воно не є повним та не враховує багато аспектів, виявлених під час проведеного аналізу.

Під стратегією сталого розвитку аграрного ринку пропонується розуміти взаємодію корпоративних учасників між собою та з державою щодо формування основних напрямів і механізму функціонування аграрної сфери економіки країни, орієнтованих на рішення завдань стійкого сільського розвитку. Стратегічною метою розвитку аграрного ринку виступає ефективне використання природного потенціалу, забезпечення продовольчих потреб і соціального розвитку територій, підвищення рівня екологічної безпеки. Як визначено під час дослідження основними блоками стратегії вважатиме наступні (рис. 5.5).

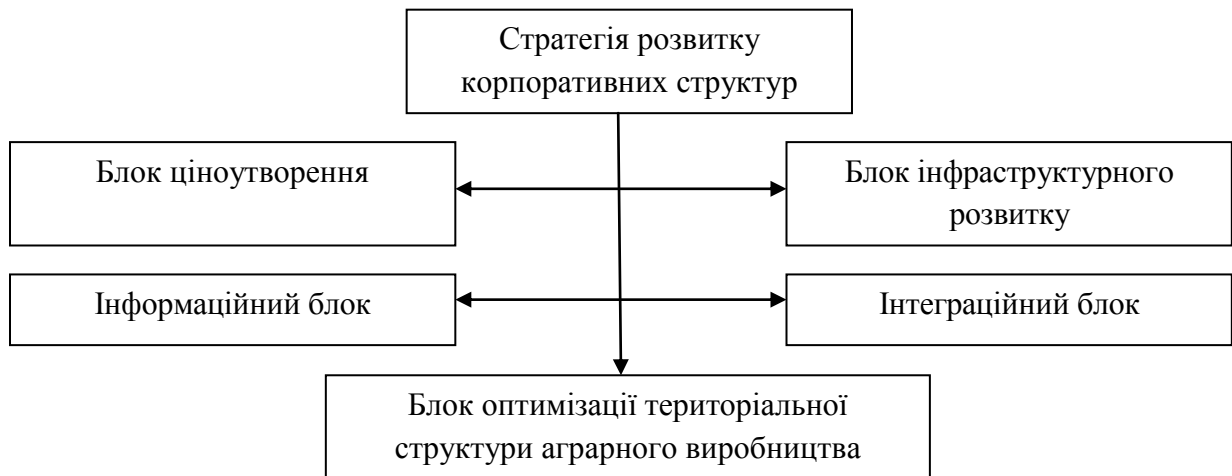

Рис. 5.5. Стратегія розвитку корпоративного сектору у напрямі забезпечення сталого розвитку аграрних ринків (розроблено автором)

Таким чином, для забезпечення сталого розвитку аграрних ринків маркетингові стратегії корпоративних агроформувань повинні реалізовуватися на мікро- і макрорівнях. Застосування маркетингових інструментів на державному рівні дозволить державі виступити реалізатором ефективного розвитку аграрного ринку.

5.2. Підвищення конкурентоспроможності продукції корпоративного сектору агросфери

У сучасному сільському господарстві України корпоративний сектор почав формуватися в кінці минулого століття, проте інтенсифікувалися ці процеси після 2004 р. За короткий проміжок часу, практично за десять років, сформувався потужний сектор корпоративних надвеликих структур, що мають сотні тисяч гектарів підконтрольних сільськогосподарських угідь, високий рівень капіталізації і централізації управління, високоефективну ринкову владу. У ейфорійних пошуках "реального власника на селі" Україна повторила шлях, який пройшли зарубіжні країни у XIX–XX ст. Реальним

результатом аграрних трансформацій стало становлення нового аграрного корпоративного устрою. Корпоративний устрій – це створений в процесі аграрних трансформацій специфічний порядок організації великомасштабного індустріального аграрного виробництва на основі концентрації землі і вертикальної інтеграції виробництва в специфічних структурах – агрохолдингах, які діють виключно як бізнесові структури, основна мета яких полягає в примноженні власного капіталу [1, с. 268].

Використовуючи таку організаційно-правову форму ведення бізнесу, корпорації активно залучають капітал різними способами, у тому числі за допомогою випуску і розміщення акцій на фондових біржах за кордоном. Поряд із класичними агрохолдингами, до їхнього числа також включають інших великих операторів аграрного ринку, які працюють в промисловості, торгівлі, банківській сфері, орендуючи при цьому великі масиви сільськогосподарських земель, для власного виробництва комерційної, експортно-привабливої сільськогосподарської продукції.

Швидкому становленню корпоративного агрохолдингового устрою у сільському господарстві сприяли такі особливості перехідної економіки.

1. Функціонування перехідних ринків, на яких порушуються ринкові механізми. Це призводить до гіпертрофованого розвитку вертикальної і горизонтальної інтеграції як інструменту, що дозволяє протистояти надмірно високим трансакційним витратам і ризикам. У рамках нерозвинених ринків спостерігаються також нерівні умови конкуренції.

2. Занадто високі бар'єри входу в "традиційні" сектори сільського господарства, зумовлені заборгованістю та численними недоліками новостворених форм господарювання на базі реформованих колгоспів і радгоспів. Зовнішнє інвестування в сільське господарство за таких обставин могло здійснюватися через створення нових бізнесових структур.

3. Вплив іноземних (у тому числі прямих) інвестицій на національну економіку через тісний зв'язок нових сільськогосподарських операторів з іноземними інвесторами, насамперед зайнятими в галузях харчової

промисловості та торгівлі.

4. Зміни рівня і макроекономічної галузевої структури змінних (альтернативних) витрат: довготривалі зовнішні інвестиції в сільське господарство та агробізнес можуть розглядатися як одних із найбільш привабливих довгострокових напрямів розміщення капіталу.

Суттєвий вплив на успішність експансії корпорацій в Україні відіграє активна державна підтримка розвитку великотоварного аграрного виробництва та нівелювання ролі і значення сімейних ферм, яка бере свій початок із радянських часів. Дрібні землевласники, що отримали у приватну власність землю у процесі земельної реформи, не маючи жодних преференцій від держави і суспільства, поступово адаптуються до своєї "непотрібності", тому масово віддають землю в оренду корпораціям, або ж продають її, не замислюючись над довгостроковими наслідками таких дій [185, с. 241].

Незважаючи на динамічність змін політичних еліт, протягом усього періоду аграрних трансформацій урядова політика сприяла створенню і розвитку великого бізнесу в сільському господарстві. За старими стереотипами суспільству нав'язується думка про те, що саме великі індустріальні підприємства, контролюючи тисячі гектарів землі, можуть забезпечити продовольчу безпеку, здатні "витягнути" сільське господарство із застою, забезпечити високу якість вироблюваної продукції, наростити експортний потенціал тощо. Натомість сімейним формам господарювання відводиться роль підсобних, якими вони були у дореформений період, хоча за останнє десятиліття переважно половину сільськогосподарського ВВП в Україні виробляється у секторі особистих селянських та фермерських господарств.

Корпоративний уклад в аграрному секторі значно посилює свій вплив на структурну динаміку галузі, чому сприяє недосконалість у законодавчому регулюванні створення і функціонування агрохолдингів. Закон "Про холдингові компанії в Україні" був схвалений у 2006 р., однак його дія обмежувалася галузями виробництва та перероблення сільськогосподарської

продукції, що було закріплено Указом Президента України від 11.05.1994 р. №224 "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації". Стрімке захоплення земель корпоративними структурами, що супроводжувалося посиленням їхнього політичного впливу, призвело до скасування цього обмеження через рік після схвалення Закону "Про холдингові компанії в Україні" іншим Указом Президента України № 640 від 12.07.2007 р. [81].

Згідно з Законом України "Про холдингові компанії в Україні" та Господарського кодексу України, холдинговою компанією є "відкрите акціонерне товариство, що володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств". Наразі великотоварні аграрні підприємства та їхні об'єднання, що входять до складу холдингу, не декларують власний бізнес із позиції холдингу, не ведуть консолідованої корпоративної звітності, тому офіційно відстежити повний перелік нових операторів ринку є неможливим.

Водночас, досвід зарубіжних країн свідчить про те, що наявність вертикально інтегрованої групи промислових підприємств, пов'язаних технологічним ланцюгом (сировина – перероблення – товарна продукція) при високому рівні концентрації земельного ресурсу детермінуються як агрохолдинги (наприклад, Archer Daniels Midland, Bunge, Wilmar International, Tyson Foods, Adecoagro). Дуже часто у ролі головної компанії виступає компанія з іншої галузі (металургійної, хімічної тощо), що не належить до єдиного технологічного процесу, проте є альтернативою для агрохолдингу при залученні дешевих ресурсів та інвестицій [86, с. 318].

З огляду на це, ми вважаємо, що точнішим визначенням нових великотоварних аграрнопромислових формувань є "агрохолдинг", як група взаємопов'язаних підприємств аграрного сектора зі значним банком земельних ресурсів, який здійснює великотоварне виробництво, перероблення, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції, причому контрольний пакет акцій належить головній компанії.

Агрохолдингу мають бути притаманні обов'язкові характеристики: приналежність до агробізнесу (у структурі агрохолдингу мають бути присутніми аграрні виробники), значний банк земельних ресурсів (понад 50 тис. га), поєднання кількох галузей чи сфер агробізнесу, залучення грошових ресурсів шляхом отримання міжнародних кредитів та/або вихід на IPO.

До запропонованих підходів можна долучити міжнародну класифікацію холдингів, які за напрямками функціонування поділяються на три групи: чистий або майновий холдинг – виконує фінансово-інвестиційні та фінансово-контрольні функції; управлінський або договірний холдинг – забезпечує виробничо-технологічне і економічне управління підрозділами; змішаний холдинг – займається, окрім виконання перерахованих функцій, підприємницькою діяльністю: фінансово-кредитною, виробничою, торговельною, транспортною тощо [66, с. 271]. У цьому випадку, на нашу думку, найбільш розповсюдженим напрямом функціонування вітчизняних агрохолдингів виступає змішаний холдинг.

Узагальнення практики створення та діяльності вітчизняних агрохолдингів дає підстави для виокремлення низки сучасних особливостей їхнього функціонування.

1. Вертикальна інтеграція у формі інтеграції власності.
2. Концентрація значного банку земельних ресурсів.
3. Використання банку земельних ресурсів переважно на орендній основі (близько 80-90% використання землі здійснюється за договорами довгострокової оренди).
4. Висока економічна ефективність за результатами фінансово-господарської діяльності (рівень рентабельності агрохолдингів досить високий – 30-40%; у 2010 р. рівень рентабельності рослинництва становив 27,2%, тваринництва – 24,3%).
5. Ключовою спеціалізацією є рослинництво (у виручці від реалізації більше, ніж 80%), що обумовлено високим рівнем його рентабельності: насіння соняшнику – 64,5%, цукрові буряки – 37,0%, ріпак – 25,9%, зернові

культури – 13,7%, високорентабельним є виробництво курячих яєць – 49,3%).

6. За рівнем масштабності та територіальної розосередженості, агрохолдинги є міжрегіональними (присутні майже у всіх областях України).

7. Реєстрація агрохолдингів в офшорах за участю українського капіталу, що дозволяє забезпечити пільгові умови оподаткування. Вартим уваги є той факт, що такі потужні агрохолдинги, як ТОВ "Група компаній "Мрія агрохолдинг", ВАТ "Дакор-Вест", ЗАТ "Агротон", ТОВ "Сінтал-Д", ТОВ "Лендком", "Агрохолдинг "Авангард" зареєстровані у Республіці Кіпр, що дозволяє використовувати пільгову ставку оподаткування згідно з діючою Угодою між Урядом СРСР та Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна⁸⁸.

8. Додатковими напрямками діяльності агрохолдингів виступають: дистрибуція сільськогосподарської техніки, добрив і засобів захисту рослин.

9. Наявність значного диверсифікованого кредитного портфеля у більшості агрохолдингів в Україні відбувається переважно за рахунок залучення міжнародних кредитних ресурсів (частка кредитів, залучених від вітчизняних банків, становить – 20-30%, від міжнародних банків – 70-80%).

10. Боргове навантаження агрохолдингів порівняно з отримуваними прибутками є незначним, про що свідчить показник "борг/ЕВІТДА⁸⁹ за 2011 р., у середньому агрохолдингам потрібні один-два річних прибутки для повного покриття власної заборгованості (наприклад, "Астарта-Київ" – 1,04, "Миронівський хлібопродукт" – 1,82, "Авангард" – 3,13, "Кернел Холдинг" – 1,84).

11. Нарощування власних активів відбувається також за рахунок проведення IPO на міжнародних фондових біржах (Франкфуртська фондова біржа, Варшавська фондова біржа, Лондонська фондова біржа).

Головна небезпека експансії агрохолдингів полягає в можливому відпливу капіталів із сільського господарства, що призведе до багатьох негативних наслідків як для аграрного сектора, так і села. За певних обставин вкладений у сільське господарство капітал може знайти собі інше

застосування, що спричинить його переливання в інші сектори економіки. Значним недоліком подальшого розвитку та капіталізації агрохолдингів у найближчій перспективі може стати недосконалість законодавчої бази: головні проблеми пов'язані з дотриманням правових норм, регулюванням відносин між інвестором і сільськогосподарськими організаціями, що входять до складу агрохолдингу, узаконенням прав власності на консолідовані землі тощо [83, с. 161].

Узагальнення світового досвіду становлення, поширення, занепаду та нового етапу розвитку агрохолдингів дає підстави припустити, що в Україні після закінчення етапу активного укрупнення таких інтегрованих структур відбуватиметься оптимізація їхніх розмірів, організаційної структури та взаємодії із зовнішнім економічним середовищем і державою. Однак наразі агрохолдинги продовжують укрупнюватися, різними способами консолідуючи банки земельних ресурсів (у тому числі скуповуючи сільськогосподарську землю). При цьому держава не має дієвих важелів впливу на ці процеси, не контролює їх (хоча б на рівні консолідованої статистичної звітності).

З інституційної точки зору, це можна ідентифікувати як незбалансований інституційний розвиток, який породжує певні мотивації у поведінці господарюючих суб'єктів, спрямовуючи її на визискування природних ресурсів та ігнорування завдань соціоекономічного розвитку суспільства [97, с. 146]. Емпіричні спостереження свідчать, що холдингізація сільського господарства пов'язана із структурними перекосами в економіці країн, і створює додаткову небезпеку для соціально-економічного, демографічного та екологічного розвитку села.

Економічно слабкий клас дрібних і середніх сільськогосподарських виробників, а також малі та середні підприємства з перероблення аграрної продукції, що функціонують паралельно з агрохолдингами, навряд чи зможуть вижити в умовах їхнього наступу на земельні права та їхнього монопольного панування на аграрних ринках і в політиці. Відсутність реальної державної

підтримки малого та середнього виробника в аграрному секторі побічно сприяє зміцненню позицій холдингів у сільському господарстві [141, с. 69]. Загроза продовольчому самозабезпеченню країни при цьому посилюється, оскільки саме дрібний і середній бізнес здатний підтримати економіку і населення в умовах фінансової нестабільності чи нових кризових явищ в економіці. Експортна орієнтація великого аграрного капіталу дестабілізує внутрішню пропозицію, обумовлюючи дефіцит окремих видів продовольства та сировини.

Значна небезпека лежить у сфері сільського розвитку, оскільки сільське господарство – це не тільки виробництво сільськогосподарської продукції. Це сфера виробництва суспільних благ, що є для країни не менш важливим, ніж продовольство і сільськогосподарська сировина [163]. Експерти Світового банку стверджують, що забезпечення суспільними благами і недеформованими цінами на фактори виробництва є ключовими макроекономічними умовами регулювання процесів стихійної концентрації в сільському господарстві в країнах із перехідними економіками.

Отже, у процесі функціонування корпоративного устрою в Україні необхідно також враховувати загальновідому істину, що сільськогосподарське виробництво, на відміну від індустрії, пов'язане з живою природою і людиною. Господарську діяльність на селі не можна розглядати поза межами загальної системи його соціальних зв'язків і екологічних обмежень. Сільське господарство – це не тільки сфера виробництва, а й сфера життя. Економічна поведінка господарюючих суб'єктів на селі має формуватися не стільки ринком, скільки сукупністю соціальних відносин і норм, що складають інституційне середовище сільського розвитку, у т.ч. на засадах корпоративного управління.

Підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів аграрної сфери сприяє зростанню їх конкурентоспроможності, що в свою чергу веде до росту конкурентоспроможності виробництва в аграрній сфері.

Проведене дослідження показало, що Україна має потенціал, щоб бути

конкурентоздатною на міжнародному рівні по рослинницькій і тваринницькій продукції за умови зняття бар'єрів для конкурентоспроможності, оскільки багато великих підприємств здатні працювати на вищому рівні ефективності,

Ситуацію на ринку аграрного виробництва погіршує загострення конкурентної боротьби між агрохолдингами. Крім того придбання інвесторами сільськогосподарських підприємств надає великий і неоднозначний вплив в першу чергу на місцеві ринки сільської продукції, а в подальшому і на національний ринок. В той ж час підвищення конкурентоздатності агрохолдингів відбувається об'єктивним шляхом за рахунок диверсифікації ризиків, чому сприяє сама вертикально інтегрована структура. Підвищенню конкурентоздатності аграрного виробництва також сприяє інтеграція сільськогосподарських і переробних підприємств, створення інфраструктури аграрного і продовольчого ринку, оптимізація регіональної структури, використання диференційованих маркетингових стратегій.

Фонд "Ефективне управління" щорічно складає звіт про конкурентоздатність регіонів України. Складова 6 «Ефективність ринку товарів», яка містить такий критерій, як 6.08 «Витрати на проведення аграрної політики». Даний критерій отримується шляхом опитування керівників підприємств в регіоні і оцінюється за шкалою: державна політика в агропромисловому комплексі Вашого регіону 1 = украй неефективна, 7 = дотримується балансу інтересів платників податків, споживачів і виробників.

Середній бал по Україні складає 3,43, найвищий бал у Вінницькому регіоні – 3,78, найнижчий у Львівській області – 2,79 (табл. 5.1). Простежується пряма залежність лише щодо визначеного раніше галузевого рівня спеціалізації регіонів України на виробництві продукції рослинництва корпоративними агроформуваннями. Так, за трьома підгалуззями Вінницький регіон займає лідируючі позиції. Щодо галузевого рівня спеціалізації регіонів України на виробництві продукції тваринництва корпоративними агроформуваннями залежності зовсім не існує.

Таблиця 5.1

Конкуrentоздатність регіонів України по ефективності ринку товарів за критерієм витрат на проведення аграрної політики*

Регіон	Бали	Рейтинг
АР Крим	3,5	12
Вінницька	3,78	1
Волинська	3,56	9
Дніпропетровська	3,52	11
Донецька	3,41	16
Житомирська	3,54	10
Закарпатська	3,27	22
Запорізька	3,39	17
Івано-Франківська	3,31	19
Київ	3,12	25
Київська	3,27	21
Кіровоградська	3,44	15
Луганська	3,47	13
Львівська	2,79	27
Миколаївська	3,6	7
Одеська	3,31	18
Полтавська	3,69	5
Рівненська	3,73	3
Севастополь	3,46	14
Сумська	3,76	2
Тернопільська	3,21	23
Харківська	3,71	4
Херсонська	3,29	20
Хмельницька	3,64	6
Черкаська	3,11	26
Чернівецька	3,56	8
Чернігівська	3,19	24

* Складено автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Оцінка поточної економічної ситуації щодо ефективності корпоративних відносин в агросфері показує, що позитивні настрої серед товаровиробників та сільських жителів переважають у регіонах з менш ризикованим аграрним виробництвом, тобто західних і центральних (Додаток Н). З метою уточнення оцінки та підвищення ефективності корпоративних відносин було здійснено моделювання їх розвитку або корпоратизації агровиробництва за територіальною ознакою його концентрації. Моделі

побудовані за трьома кластерами в залежності від величини банку земельних ресурсів. До першого кластеру включено агрохолдинги з величиною банку земельних ресурсів більше 100 тис. га. (за винятком «Стіомі-Холдинг» (98 тис. га) та «УкрзернопромАгро» (94 тис. га).

Другий кластер формують агрокорпорації з банком земельних ресурсів понад 50,0-100,0 тис. га і третій – понад 10,0-50,0 тис. га. Як показує аналіз територіального розміщення агрохолдингів (рис. 5.6), сьогодні найбільш привабливою та корпоратизованою за трьома групами кластерів є Полтавська область. Проте становлення корпоративного сектору як окремого сегменту аграрної галузі тут також ще не завершено. Як показують дослідження, в регіонах формуються замкнуті бізнес-спільноти, які ведуть взаємодоповнюючий бізнес.

Рис. 5.6. Модель розміщення корпоративного сектору України за кластерами банку земельних ресурсів агрохолдингів, одиниць (Джерело: [289])

Побудована модель свідчить про значне домінування великих агрохолдингів у Полтавській та Хмельницькій областях та в 2,0 разів меншу кількість у складі кластерів більших компаній (навіть одна з третього кластеру – у Хмельницькій області). У другому кластері першість займають Житомирська

та Хмельницька області. Слід зазначити, що у порівнянні з першим кластером тут має місце значно нижча кількість агрохолдингів за областями. Найбільший оховат земель компаніями в третьому кластері характерний для Київської та Чернігівської областей. У цілому найбільш розвинутим в аспекті збільшення банку земельних ресурсів корпоративний сектор виявляється у Полтавській області, друге місце посідають Хмельницька та Вінницька області, а третє з незначним відривом – Житомирська, Черкаська й Київська області. Зовсім не розвинутим корпоративний сектор є у Волинській області, де розташовано лише одне сільськогосподарське підприємство з третього кластеру.

Щодо галузі тваринництва, то моделювати територіальний розвиток корпоративного сектору можливо за такими показниками, як поголів'я тварин різних видів та обсяг виробленої ними основної продукції. За рівнем корпоратизації в галузі птахівництва лідирує Київська область, на другому місці знаходиться Черкаська (рис. 5.7). Найнижчий рівень корпоратизації спостерігається в Закарпатській області.

Рис. 5.7. Модель територіального розвитку корпоративного сектору у птахівництві України, 2015 р. (за концентрацією поголів'я птиці всіх видів, тис. голів) / (Джерело: [284, с. 68])

Щодо галузі свинарства, то в якості найбільш корпоратизованого регіону слід визначити Донецьку, а на другому місці – Дніпропетровську області (рис. 5.8). Також концентрацією поголів'я відрізняються Київська, Полтавська й Черкаська області. Найменш корпоратизованою галузь є у Закарпатській області.

Рис. 5.8. Модель територіального розвитку корпоративного сектору у галузі свинарства України, 2015 р. (за концентрацією поголів'я, тис. голів) / (Джерело: [284, с. 54])

Корпоратизація у галузі вирощування великої рогатої худоби найбільш розвиненою виявляється у Полтавській та в Чернігівській областях (рис. 5.9). Закарпатська область представляє найменший інтерес для корпоративних структур у частині розвитку даної галузі. Щодо зацікавленості розведенням коней, кролів, овець та кіз, бджолосімей, то мають місце в десятки разів менші кількісні показники концентрації (рис. 5.10). Практично всі області потрапляють до першого кластеру, за винятком Черкаської, в якій зосереджено практично 40 % поголів'я кролів агроформувань, а також 15 % у Київській і 12 % - в Одеській областях. За поголів'ям овець і кіз (23 %

поголов'я сільськогосподарських підприємств) виділяється корпоративний

Рис. 5.9. Модель територіального розвитку корпоративного сектору у галузі ВРХ в Україні, 2015 р. (за концентрацією поголів'я, тис. голів) / (Джерело: [284, с. 46])

сектор знову ж таки Одеської й Миколаївської областей. Великі вівчарські господарства потребують відродження у Херсонській та Закарпатській областях як регіонах сприятливих для цього природних та агрокліматичних умов.

Слід зазначити, що на відміну від всіх модельних рейтингів, в останньому Закарпатська область вперше входить у першу п'ятірку регіонів за рівнем кластеризації: корпоратизація в галузі вирощування кролів становить 11,0 % (4-е місце), а в галузі розведення бджіл – 7,0 % (3-е). Для повноти та переконливості прогнозів подальшого розвитку корпоративного сектору агросфери доцільно здійснити його моделювання у галузі тваринництва також за обсягами виробництва основних видів продукції.

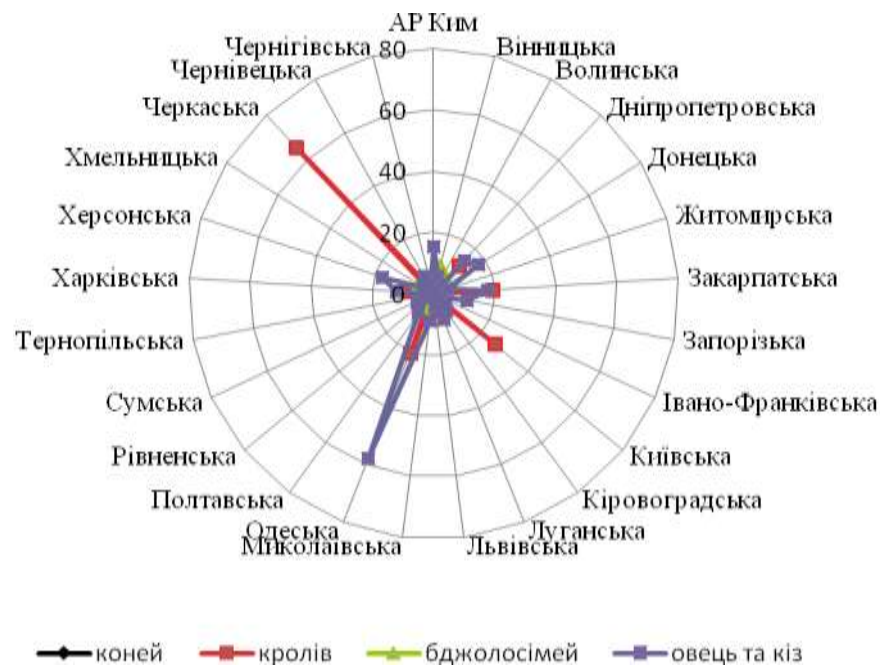

Рис. 5.10. Модель територіального розвитку корпоративного сектору у галузях конярства, кролівництва, вівчарства та бджільництва України, 2015 р., (за концентрацією поголів'я, тис. голів; бджолосімей, тис. сімей) / (Джерело: [284, с. 58, 65, 72, 75])

Щодо виробництва молока, то найбільш корпоратизованою є Полтавська область, що в повній мірі корелює з високим рівнем її корпоратизації в сфері поголів'я великої рогатої худоби (рис. 5.11). Проте дана кореляція не простежується відносно Чернігівської та Черкаської областей. Так, Чернігівська область, займаючи друге місце за поголів'ям ВРХ, поступається Черкаській за обсягом виробництва молока.

Очевидно, це пояснюється нижчою продуктивністю основного стада та потребує відповідних управлінських рішень. Також концентрацією виробництва продукції виділяються Київська, Вінницька й Харківська області.

Рис. 5.11. Модель територіального розвитку корпоративного сектора у галузі виробництва молока всіх видів в Україні, 2015 р., тис. т. (Джерело: [284, с. 157])

Корпоративний бізнес щодо виробництва яєць найбільш розвинутий у Київській області (рис. 5.12).

Рис. 5.12. Модель територіального розвитку корпоративного сектора у галузі виробництва яєць від птиці всіх видів в Україні, 2015 р., млн. шт. (Джерело: [284, с. 164])

Це в повній мірі відповідає позиції, що дана область займає за поголів'ям птиці. Проте наступні області за рівнем корпоратизації птахівництва (Черкаська, Вінницька, Дніпропетровська) не виходять за ступенем розвитку корпоративного сектора виробництва яєць від птиці всіх видів за межі другого кластеру. В той же час на друге місце потрапляє Хмельницька область, на третє – Донецька, які розташовані в другому кластері за рівнем корпоратизації сфери вирощування птиці. Це обумовлено тим, що за рівнем корпоратизації сфери реалізації на забій птиці усіх видів Черкаська область займає перше місце – 27,0 % усього обсягу реалізації в Україні в 2015 р.; Дніпропетровська область – друга за обсягами реалізації – 15,0 %, а Вінницька знаходиться на четвертому місці – 14,0 %. При цьому необхідно вказати, що третє місце за обсягами реалізації займає Київська область.

Найбільшого рівня розвитку корпоративний сектор у галузі виробництва м'яса всіх видів набув у Черкаській області (рис. 5.13). Там же він знаходиться на третьому місці за поголів'ям ВРХ в структурі корпоративного сектору України, на 5-му - за поголів'ям свиней і на першому – за поголів'ям кролів.

Рис. 5.13. Модель територіального розвитку корпоративного сектора у галузі виробництва м'яса всіх видів в Україні, 2015 р., у забійній вазі, тис. т. (Джерело: [284, с. 135])

У третьому кластері нижче за нею розташовані Дніпропетровська (друга за поголів'ям свиней, проте перша – за поголів'ям ВРХ) і Київська області (третя за поголів'ям свиней, друга за поголів'ям кролів, проте п'ята за поголів'ям ВРХ).

Таким чином, проведене моделювання дозволило визначити, що найбільшим розвитком корпоративного сектору в Україні у галузі тваринництва виділяється Черкаська, а також Київська і Полтавська області. Слід додати, що корпоративний сектор Черкаської області у галузі рослинництва займає третє місце, як і за величиною корпоративного банку земель найбільших агрохолдингів.

Згідно даних опитувань представників агробізнесу щодо подальшого розвитку й реструктуризації виробництва, для переважної більшості сільськогосподарських товаровиробників основними цілями в 2015 р. визначені збільшення ефективності (майже 70,0%) й обсягів виробництва (понад 50,0%). Це пов'язане, насамперед, із зниженням рентабельності основних культур (рис. 5.14).

Рис. 5.14. Основні плани респондентів відносно ведення бізнесу в агросфері України, 2015 р. (Джерело: [1])

Ще однією причиною орієнтованості на підвищення ефективності є неможливість подальшого збільшення банку земельних ресурсів через інвестиційні та інші обмеження. Нарешті, тільки третина сільськогосподарських товаровиробників готові ризикувати і розширювати виробництво за рахунок введення нових культур або нових напрямів роботи у тваринництві.

В той же час підвищення ефективності полягає і у відмові від неприбуткових видів діяльності, до чого готові удатися близько 37,0 % опитаних. 30,0 % з них намагаються зменшити кредиторську заборгованість, оскільки для багатьох виплати по кредитах, враховуючи високі процентні ставки, є відчутним навантаженням. У меншій мірі, у сільськогосподарських галузях планується інтегруватися з переробними галузями. 8,0% респондентів готові вийти з бізнесу у зв'язку з негативними економічними результатами. Найчастіше це підприємства, які знаходяться в зоні з несприятливими агрокліматичними умовами та іншими ризиками (Закарпатська, Донецька і Луганська області).

Проте неможливо встановити зв'язку даного критерію з будь-якою із побудованих нами моделей регіонального охопту корпоративного сектора за підгалузями аграрного виробництва та видами сільськогосподарської продукції. Витрати на проведення аграрної політики в регіоні однозначно не впливають на рівень спеціалізації регіону. Тому ми вважаємо, що даний показник не зовсім доцільно використовувати в якості критерію конкурентоздатності регіонів, адже він не корелює тісним чином з результатами розвитку корпоративного сектору в аграрній сфері.

Згідно опитуванню Фонду «Ефективне управління» керівників бізнесу в 2013 р. за методологією ВЕФ щодо оцінки адаптивності бізнесу визначено, що можливості адаптації у бізнесу менше в галузях, працюючих з сировиною, - в добувній промисловості (3,55), будівництві (3,76), виробництві електроенергії, газу, води (3,87) і в сільському господарстві (3,90). А кращі оцінки адаптивності в галузях, що надають послуги: в торгівлі

(4,13), готельному і ресторанному господарстві (4,18), в страховому (4,54) і банківському (5,01) секторах. При чому середні оцінки адаптивності у малого і великого бізнесу приблизно рівні (4,07 і 4,08 відповідно), тоді як у середніх компаній вони трохи нижчі (3,97) [173].

Інвестиційні компанії і сільське господарство (4,73 бали) отримали найвищі оцінки щодо впровадження технологій на рівні компаній, що відповідає висновкам, зробленим нами під час дослідження про значне підвищення технологічного рівня аграрної сфери завдяки активізації корпоративних відносин. У 2013 р. аграрна сфера був однією з чотирьох галузей, в якій росли витрати на модернізацію основних фондів (4,78 бали).

Підвищення рівня складності виробничих процесів певною мірою є результатом впровадження нових технологій і оновлення потужностей. Кращі результати по рівню складності виробничих процесів в галузевому розрізі у сільському господарстві (3,73 – друге місце після готельно-ресторанного) [173].

Проте, в ході дослідження встановлено, що незважаючи на великі інвестиції в сільське господарство, часто в сільській місцевості не зростають показники конкурентоздатності (не скорочується безробіття і навіть зростає, місцеві бюджети не отримують надходжень, не поліпшується соціальна сфера). Це в певній мірі суперечить результатам опитування, згідно яких найвищий рівень участі в ініціативах по створенню довгострокових програм розвитку свого регіону відмічений в галузях, які за своєю природою не можуть бути орієнтовані на короткострокову вигоду: виробництво і розподіл електроенергії, газу, води (3,95), сільське господарство (3,74) і добувна промисловість (3,42).

За оцінками керівників бізнесу, найменше витрачають на НДДКР в сільському господарстві і в торгівлі, а понад усе – в галузях оброблювальної промисловості і транспорту і зв'язку. У галузевому розрізі найнижчі оцінки чиннику якості науково-дослідних установ виставили керівники підприємств сільського господарства, а порівняно високі - керівники будівельної галузі.

Щодо оцінки активності компаній у впровадженні нових бізнес-моделей, то в середньому по регіонах України отримана оцінка в 4,15 балів. Це перевищує середнє значення по країнах світу (4,04), причому у великих компаній оцінка, в середньому, ще вище (4,27). У галузевому розрізі найнижчі оцінки по впровадженню нових бізнес-моделей отримали сировинні галузі: підприємства добувної промисловості (3,70), сільського господарства (3,82), виробництва і розподілу електроенергії, газу і води (3,91).

Нами також під час аналізу встановлено низький рівень інноваційної активності в аграрній сфері, що знижує її конкурентоспроможність, адже вважається, що чим доступнішими для агробізнесу є передові технології, тим він конкурентоспроможніший. Також в ході аналізу виявлені проблеми з фінансовими ресурсами, які теж підкреслюються керівниками підприємств. Найбільш незадоволені тарифами на фінансові послуги керівники середнього (4,15 балів) і, частково, великого бізнесу (4,20), а кращі оцінки доступності, в середньому, виставляє малий бізнес (4,44), який може користуватися спеціальними пропозиціями. Галузеві розриви за оцінками доступності схожі з оцінками наявності фінансових послуг: найнижчі – в сировинних секторах, в добувній промисловості (3,55) і сільському господарстві (4,03 балів) [173].

Але найбільша проблема підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва полягає у відсутності розробленого механізму взаємодії агрохолдингів з місцевими домогосподарствами та фермерськими господарствами та будь-якого їх об'єднання на практиці. В той час, великі північноамериканські і західноєвропейські аграрні корпорації мають розвинені контрактні відносини з сімейними фермерськими господарствами.

Крім того, конкурентне середовище звужується через процеси злиття і поглинання, що все ще тривають в аграрній галузі. Вони ведуть до скорочення числа суб'єктів на ринку, монополізації, порушення механізму ринкового встановлення цін на продукцію, необ'єктивного вибору каналів розподілу і збуту. Це може, в підсумку, призвести до переходу з досконалої конкуренції в режим олігополії. Про існування можливості такого переходу в

умовах надмірної корпоратизації аграрної сфери відмічає і Ульяновченко О.В. [290, с. 58].

Створення конкурентного середовища на аграрному ринку України між товаровиробниками різних організаційно-правових форм, які виробляють певні продуктивні та сировинні набори, з метою насичення ринку високоякісними товарами, нами пропонується розглядати на таких рівнях конкурентоспроможності (рис. 5.15). При цьому конкурентоспроможність вітчизняної агропромислової продукції слід підвищувати, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

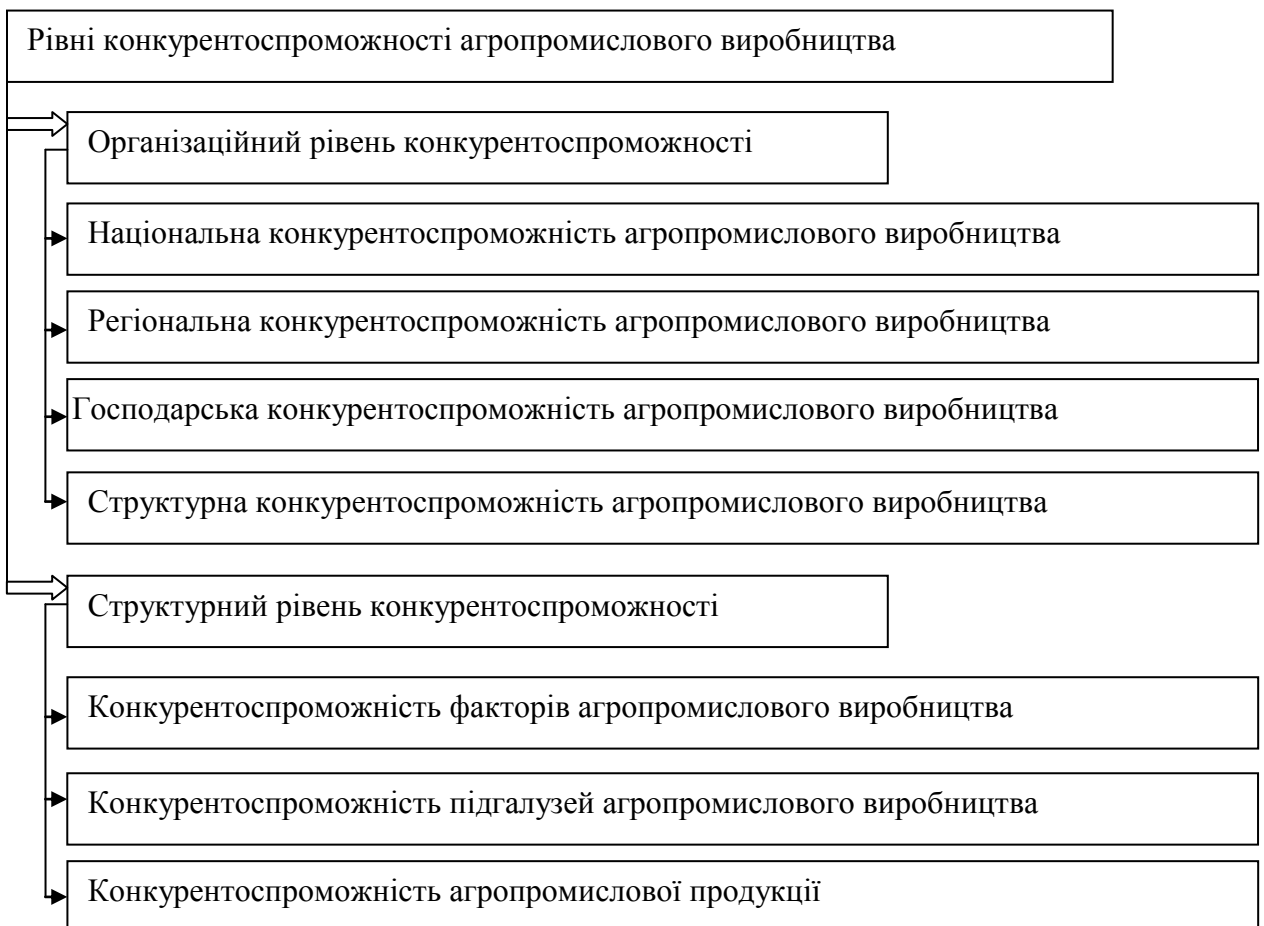

Рис. 5.15. Рівні конкурентоспроможності агропромислового виробництва (розроблено автором)

Дещо схожій позиції виокремлення рівні конкурентоспроможності, але в більш вузькому змісті, дотримується Галат Л.М. Вона вважає, що для аграрної сфери проблема конкурентоспроможності є ємною за змістом,

багаторівневою, багатоаспектною, динамічною, тому її слід розглядати у трьох основних варіантах – як конкурентоспроможність продукції агропідприємств, потенціалу самих сільськогосподарських підприємств і аграрної галузі загалом [35]. Ще менше рівнів конкурентоспроможності в агропромисловому комплексі виокремлює Кирилов Ю.Є., який вважає, що конкурентні переваги формуються, передусім, на рівні окремих територій. Через них здійснюється підвищення конкурентоспроможності країни в цілому [101, с. 248].

Чотири рівні пропонують виокремлювати інші автори: конкурентоздатність продукції, підприємства, агросфери і країни. Вони в якості основних критеріїв конкурентоздатності пропонують розглядати ціну і якість [146]. З урахуванням специфіки аграрного виробництва можна виокремити такі основні елементи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції галузі на ринку:

- ціна – цінові співставлення з конкурентами в галузі на аналогічні види сільськогосподарської продукції і продукти-субститути, ціновий диспаритет, системи знижок, цінова політика конкурентів, коливання цін в залежності від співвідношення попиту і пропозиції, рівень собівартості продукції (фактори впливу: продуктивність, врожайність, витратність діяльності і т. ін.);

- якість продукції – характеристика споживчих якостей продукції, її відповідність стандартам, додаткові якості, умови зберігання та реалізації, споживацькі переваги, технології вирощування, екологічність району виробництва, рівень застосування хімічних засобів, добавок і т. ін. (т.н. «екологічно чиста продукція»);

- система збуту – налагоджені канали збуту, реклама, логістика, система роботи з покупцями і споживачами, відомість торгової марки і виробника, своєчасність і якість постачання, вигідні умови для оптових покупців, вихід на зовнішні ринки.

В рамках цих елементів на макрорівні підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери має здійснюватися через такі

заходи:

- збільшення доходів і рівня життя населення для підвищення платоспроможного попиту;
- стимулювання до придбання вітчизняної сільськогосподарської продукції;
- створення єдиної інформаційно-консультаційної системи та інфраструктури аграрного ринку;
- впровадження на підприємствах систем сертифікації якості продукції;
- виробництво продуктів за міжнародними стандартами;
- приведення національних стандартів у відповідність з міжнародними;
- підвищення інвестиційної привабливості галузі для залучення інвестиційних засобів для модернізації аграрного і переробних виробництв;
- ліквідація диспаритету цін між сільським господарством та промисловістю;
- екологізація сільськогосподарської галузі;
- сприяння просуванню вітчизняних агровиробників на закордонні ринки.

Інші вчені не проводять чіткого розмежування елементів конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Так, Мельник О.І. виокремлює в якості чинників конкурентоспроможності зовнішні і внутрішні, за вартісною характеристикою – цінові, нецінові. При цьому до цінових чинників вона відносить: якість продукту, витрати на виробництво, ціна реалізації, зовнішня інформація про конкурентів і ринкову кон'юнктуру. Конкурентоспроможність продукції нерідко ототожнюють з її якістю, але за її думкою це вірно лише щодо однорідних товарів [148, с. 260]. До нецінових вона включає інформацію, що формується в процесі виконання функцій апарату управління, та час (точність в часі постачань).

Як бачимо, в групу цінових автором включено складові, що належать до відокремлених нами трьох груп елементів. Інформацію включено і в цінові і в нецінові чинники. Хоча очевидно, що інформація та час постачань –

це, в цілому, елементи системи збуту. Щодо елемента якості продукції, то рівень впровадження і використання міжнародних стандартів систем управління якістю в Україні керівники бізнесу оцінюють не дуже високо – 3,52 бали в середньому по регіонах. При цьому саме великі компанії пішли вперед (4,78 балів), тоді як середній і малий бізнес сильно відстають (3,39 і 3,42 балів відповідно). Характерно, що в 30 % великих компаній бізнес-процеси повністю сертифіковані, тоді як в середніх і малих аналогічна частка складає лише 12,0 %. У галузевому розрізі українські оцінки в сировинних галузях - у сільському господарстві (2,87) і у виробництві і розподілі електроенергії, газу і води (2,72 бали).

Багато економістів виділяє експорт як один з найважливіших напрямів підвищення конкурентного потенціалу аграрного виробництва. Нами також підтримується дане твердження. При цьому слід ще додати, що в цьому напрямку необхідно провадити політику диверсифікації товарного асортименту на експорт, наприклад, частковий вивіз борошна замість зерна. Це додатково підвищить завантаження виробничих потужностей промислових зернопереробних підприємств, що, в свою чергу, призведе до зниження рівня безробіття, створення додаткових робочих місць, зростання рентабельності переробних підприємств, збільшення надходжень податків до бюджету.

Питання диверсифікації товарного асортименту також актуальне і на внутрішньому ринку в аспекті орієнтації на споживчий попит. Наприклад, виробництво зерна на насінневі цілі; м'якої пшениці з високим вмістом клейковини для вироблення хлібопекарського борошна; м'якої пшениці з вмістом білку не більше 10% для кондитерських виробів; твердої скловидної пшениці для макаронів або манної крупки; ячменю для виробництва пива з вмістом білку не більше 12% або його використання на фуражні цілі, де навпроти цінується зерно з більш високим вмістом протеїну.

Під час дослідження нами вже доведено твердження та висловлена думка, що ефективність і конкурентоздатність галузі багато в чому залежать

від створення дієвого механізму функціонування багатоукладної структури, створення умов рівноправного розвитку різних форм господарювання, демонополізації харчової і переробної промисловості, інтеграція господарств-виробників продукції і підприємств по її переробці та реалізації.

Ці висновки також підтверджуються дослідженням аграрного ринку в роботі Барабаш Є. М., яка виводить такі основні положення:

- для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств корпоративного сектору необхідно використати систему показників, що включає як показники самих підприємств, так і показники конкурентоспроможності продукції;

- найважливішою умовою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського корпоративного сектору є забезпечення зростання продукції в господарствах усіх категорій;

- істотно підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських корпорацій дозволяє їх інтеграція з переробними підприємствами і диверсифікація виробництва.

Як показав проведений аналіз, агрохолдинги не вважаються ідеальною та ефективною формою ведення агробізнесу в Україні, незважаючи на те, що їх діяльність більшість науковців оцінює позитивно. Проте практично всі одночасно вказують і на негативні фактори функціонування агрохолдингів. Розвиток агрохолдингів в Україні та інших колишніх радянських республіках є закономірним наслідком неефективного здійснення аграрної реформи, і зокрема – земельної. Як показує досвід розвинених держав світу, кооперація є однією з перспективних форм інтеграції в сільському господарстві. Тому поряд з агрохолдингами на умовах балансування інтересів та ефективності розвитку аграрної сфери повинні розвиватися також інші організаційно-правові форми ведення агробізнесу – сільськогосподарські підприємства, фермерські та підсобні господарства, переробні і збутові кооперативи і т. п.

Найважливіший компонент підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу – логістика. Так, наприклад, в агрохолдингах відстань між

фермами і кормовою базою досягає декількох десятків кілометрів. Сьогодні у багатьох країнах проблему підвезення корму вирішують мобільні комбікормові заводи. Їх впровадження стало однією з причин посилення конкурентоспроможності сільських господарств країн Західної Європи і Північної Америки. Більшість аграрних підприємств Європейського Союзу, які знаходяться на віддаленні від кормової бази, роблять комбікорм по індивідуальній рецептурі безпосередньо на власній території. Відсутні витрати на доставку кормів з комбікормового заводу та на зберігання і природну втрату надлишків, завжди отримується свіжий корм.

В якості інноваційного впровадження діє послуга – “Свій мобільний комбікормовий завод” (МКЗ): по заявці МКЗ приїжджає в господарство і робить комбікорми на місці – продукція набагато дешевше. У корми додаються закуплені добавки БМВД, що істотно підвищує прирости і надої. Є можливість отримувати адресні комбікорми під заплановану продуктивність худоби. Зростає приріст живої ваги у худоби на відгодівлі і удої від фуражної корови. Ця технологія впливає на зниження собівартості м'ясної і молочної продукції, адже витрати на паливо і собівартість корму є головними чинниками формування конкурентоспроможності м'ясомолочної продукції.

При цьому отримується значна економія інвестиційних коштів через відпадання необхідності будівництва стаціонарного заводу: придбання (оренда) земельної ділянки, розробка проектної документації, узгодження, будівельні матеріали і роботи, комунікації, обладнання, обслуговуючий персонал, комунальні витрати і т.п. МКЗ за місяць виробляє 1,5-2 тис. т комбікормів (10-15 т в годину). Собівартість продукції на виході, за різними оцінками, є на 30-40 % нижчою, ніж у стаціонарного комплексу (на виробництво 1 т комбікорму потрібно всього 3-3,5 л дизельного палива). Термін повної окупності мобільного комбікормового заводу не перевищує півтора року [9].

Білоруські сільськогосподарські виробники впровадили цю інноваційну

технологію, постачаючи аграрний ринок даною технікою, відкрили виробництво такої техніки: ТОВ «МКЗ», ексклюзивний представник відомої в Європі компанії Tropper Maschinen und Anlagen GmbH, здійснює установку агрегату по приготуванню комбікорму на шасі вітчизняного виробництва (МАЗ, КАМАЗ). Крім того, компанія робить гарантійне і сервісне обслуговування техніки, що поставляється, а також навчання працівників. Дані тенденції та новації слід перейняти і вітчизняному агробізнесу, які дозволять значно підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської галузі.

Ще одним напрямом, прийнятним у вітчизняних умовах для створення конкурентоспроможної аграрної сфери, можна запропонувати створення аграрних технополісів. До їх складу слід включити аграрні компанії, переробні підприємства, науково-дослідні інститути, консультаційні служби, оптові збутові компанії, транспортні підприємства, аналітично-маркетингові центри.

У більшості випадків по рівню свого розвитку, український бізнес програє не лише бізнесу в країнах-лідерах Індексу глобальної конкурентоспроможності, але також і бізнесу у більшості порівнянних країн - колишніх соціалістичних і радянських республіках. Як правило, справи йдуть краще у великих промислових і урбанізованих виробництвах. Часто ситуація гірша в сировинних галузях, таких як сільське господарство, виробництво і розподіл електрики, газу і води, а також добувна промисловість). Різниця є і залежно від розміру бізнесу (по ряду показників оцінки краще у великого бізнесу, зважаючи на наявність значних ресурсів, але і іноді і у малого, завдяки його більшій гнучкості).

Отже, для підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери через діяльність корпоративного сектору в загальному вимірі потрібна низка заходів:

- повна відповідність продукції встановленим міжнародним стандартам;

- налагодження на аграрному ринку сучасної інфраструктури;
- співпраця науково-дослідних установ, а також аграрних підприємств різних організаційно-правових форм та форм власності;
- збільшення експорту, завдяки впровадженню нових систем управління якістю;
- поліпшення доступності до фінансових ресурсів та банківських кредитів;
- поліпшення репутації вітчизняних виробників на аграрному світовому ринку за рахунок випуску безпечної і екологічно чистої продукції.

Таким чином, створення конкурентоспроможного механізму розвитку аграрної сфери, який включає три складові: ринкове саморегулювання, внутрішньогосподарський механізм та державне регулювання, дозволить підвищити ефективність її функціонування і сприятиме підвищенню конкурентоспроможності. Тому Уряд України повинен розробити державну програму, спрямовану на успішний і швидкий розвиток аграрного й агропромислового виробництва на корпоративних засадах.

5.3. Посилення державного контролю та регулювання розвитку корпоративних відносин

Сільське господарство, як і будь-яка інша система, реагує на зовнішні фактори та дії, не в змозі функціонувати як механізм, що саморегулюється та врівноважується внутрішніми чинниками. Тому виникає потреба у зовнішньому впливі для усунення негативних наслідків дії ринкового механізму в аграрній галузі і досягнення збалансованого розвитку аграрної сфери, який може надавати державне регулювання.

Суттєві структурні та організаційно-правові зміни в аграрній сфері ведуть до необхідності змін державної політики, переорієнтації її спрямованості на

забезпечення ефективного і стійкого розвитку корпоративного сектору в умовах глобалізації. Держава повинна прагнути до створення структур, здатних пристосуватися до конкурентного і мінливого середовища, оптимального поєднання їх на аграрному ринку за видами організаційно-правових форм і форм власності. Досягнення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції обумовлене здійсненням цілеспрямованої державної політики. Забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери економіки вимагає проведення державної політики, спрямованої на формування оптимального процесу відтворення в сільському господарстві, стимулювання сільськогосподарського виробництва [130, с. 165].

Держава не може залишатися осторонь розвитку інтеграційних процесів на аграрному ринку і повинна сприяти їм шляхом створення відповідних умов та всебічного заохочення. Для цього необхідно прийняти Комплексну державну програму регулювання інтеграційних процесів в аграрній сфері, в якій визначити заходи сприяння, основні напрями й пріоритети державної підтримки, повноваження органів державної влади всіх рівнів. Останні 5 років головними пільгами у вітчизняній агросфері були дотації з ПДВ, які зросли в 1,5 разів. У той час розмір бюджетних субсидій постійно скорочувався і в 2015 р. субсидії на аграрне виробництво практично не було передбачено (рис. 5.16).

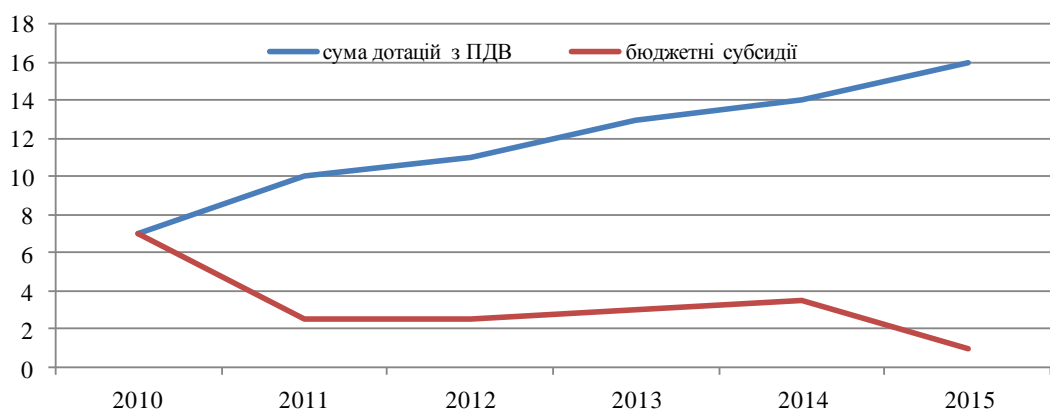

Рис. 5.16. Динаміка дотацій з ПДВ та бюджетних дотацій в аграрну сферу України, млрд. грн. (Джерело: [1])

В той же час, якщо порівняти субсидування аграрної сфери з добувною промисловістю, вугільною зокрема, то в 2003-2005 рр. рівень субсидування в обидві сфери був однаковий, а потім на тлі різкого зростання фінансової підтримки шахт мало місце значне скорочення субсидій у сільське господарство (рис. 5.17).

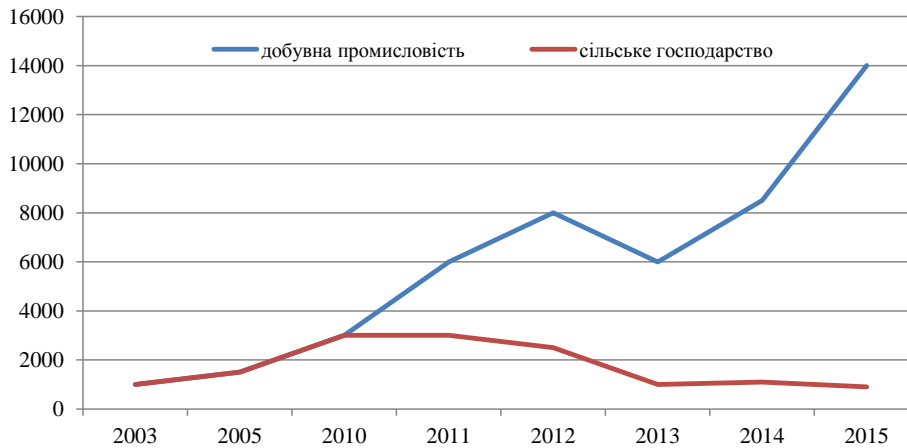

Рис. 5.17. Субсидії в сільське господарство та добувну промисловість в Україні, млн. грн. (Джерело: [2])

Загострення політичної ситуації в 2013 р. призвело до дестабілізації української економіки, послужило джерелом різких стрибків обмінного курсу і девальвації гривни. Отже, створилася ситуація з нестачею коштів для фінансування агросфери, великим дефіцитом державного бюджету й неможливістю вирішувати соціальні проблеми села та подолання бідності сільського населення. Відбулося значне подорожчання виробничих ресурсів для ведення аграрного бізнесу.

Динаміка аграрних бюджетів свідчить про зниження рівня державної підтримки аграрної сфери (табл. 5.2). Зниження 2009-2010 рр. є, в певній мірі, наслідками кризи, після яких у 2011 р. відбувся незначний ріст, але тенденція зниження далі знову продовжилася (бюджет 2013 р. дорівнював всього лише 10 % попереднього). При цьому рівень прямої підтримки за період 2009-2013 рр. знизився в 2,5 разів. Бюджет 2013 р. вже не передбачав

фінансування здешевлення кредитів, ставки по яких до того ж зросли. В умовах, що склалися сьогодні в Україні, не слід розраховувати на державну підтримку як джерело інвестицій у найближчій перспективі.

Таблиця 5.2

Обсяги, структура та динаміка аграрних бюджетів в Україні, млн. грн.*

Стаття	2009	2010	2011	2012	2013	Частка у 2013 р.
Пряма підтримка	2010	2158	3982	2864	847	10%
Освіта і наука	2379	2654	2927	856	3270	39%
Управління	651	654	1081	1682	1409	17%
Якість і безпека	1128	1270	1803	1963	2266	27%
Розвиток сільських територій	68	135	65	226	44	1%
Продовольча безпека	78	2442	465	766	500	6%
Інше	52	302	146	274	77	1%
Всього	6365	9615	10469	8631	8414	100%

* Складено за статтями витрат Державних бюджетів України за відповідні роки

У сучасних умовах ефективність функціонування українських аграрних компаній значно знижується через несприятливі умови ведення бізнесу, зокрема – корупційність галузі та відсутність відповідної державної підтримки (для корпоративних структур це, насамперед, прозорість розподілу прямої підтримки для ефективніших виробників, підвищення ролі держави в забезпеченні інформацією про функціонування аграрних ринків, дефіцит кваліфікованої робочої сили, інфляція). При цьому 45,0 % товаровиробники стверджують, що корупційність галузі – це основний чинник її стагнації (рис. 5.18).

Крім того, корпоративних, як і всіх інших господарських суб'єктів, торкаються традиційні для галузі проблеми з посівною кампанією і несприятлива кон'юнктура ринків. Серед чинників слід також виокремити і ринкову нестабільність попиту і пропозиції. Це зумовлює постійні стрибки цін на сільськогосподарську продукцію і на ресурси для її виробництва.

Рис. 5.18. Основні перешкоди для ведення аграрного бізнесу в Україні, 2015 р. (Джерело: [2])

В Україні в цілому для повноцінного функціонування ланцюжка постачань сільськогосподарської продукції потрібно близько 48 різних дозволів, сертифікатів і послуг, кожна з яких збільшує не тільки витрати, але і віднімає багато часу у представників агробізнесу, що підтверджує високий рівень корупційності аграрної сфери (табл. 5.3). В той час, коли розвинені країни намагаються скоротити кількість дозвільних процедур, в аграрній сфері України останніми роками їх тільки додалося.

Таблиця 5.3

**Вартість та кількість документів для ведення агробізнесу в Україні,
2015 р.***

Вид діяльності	Вартість, грн.	Кількість документів
Реєстрація і початкові роботи	1399-1449	9
Організація виробництва:		
рослинництво	13000-14500	14
тваринництво	2700-9400	8
Транспорт і логістика:		
рослинництво	-	6
тваринництво	-	7

* Джерело: [2]

Підвищений рівень бюрократизації, природно, відлякує інвесторів, а високі процентні ставки на позиковий капітал об'єктивно знижують стимули до розвитку. До того ж, враховуючи ресурси, які потрібні для отримання тих же документів, знижується рентабельність виробництва в основних галузях. Неефективність роботи чиновників входить в п'ятірку найбільш проблемних чинників для ведення бізнесу в середньому по усіх секторах економіки України (9,9 %). Традиційно існують проблеми з доступом до земельних ресурсів у добувних (7,2%) і сільськогосподарських компаній (8%).

Зважаючи на загальний рейтинг легкості ведення бізнесу, який щорічно складає Всесвітній банк, в 2015 р. показники України істотно покращали. Це стосується, в основному, витрат від початку реєстрації бізнесу до його повної легітимної діяльності. Допустимо, для реєстрації підприємства і отримання 6 державних документів необхідно 21 день. Для порівняння, в топових країнах рейтингу потрібно 5 документів і їх можна отримати за 12-13 днів. В той же час, за декілька попередніх років було скасовано дію ряду нормативних актів на етапі отримання дозволу на будівельні роботи. Останні були гармонізовані відповідно нормам і стандартам ЄС. Не дивлячись на введення загальної системи електронної звітності, кількість різних форм, які потрібно заповнити, не скоротилося (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Часові рамки та пакети документів для започаткування ведення бізнесу в Україні, 2015 р.*

Етап	Кількість днів	Кількість документів
Реєстрація	21	6
Будівельні роботи	73	10
Доступ до електроенергії	277	10
Реєстрація майна	45	8
Оподаткування	390 годин на рік	28
Торгівля, експорт	29	6
Торгівля, імпорт	28	8
Розгляд виконання умов контракту	378	30
Розгляд справ про неплатоспроможність підприємств	1044	-

* Джерело: [2]

На думку С. Майстро, реструктуризація колективних господарств в аграрній сфері має і в подальшому відбуватися в напрямі формування великого товарного виробництва. Він вважає, що необхідно зберегти великі масштаби сільськогосподарського виробництва (систему полів, сівозміни, тваринницькі приміщення, переробні потужності, інфраструктуру тощо) [138, с. 115]. Проте дана думка нам не вважається вірною в силу виявлених під час дослідження тенденцій та результатів функціонування корпоративного сектору.

Нами не заперечується провідна роль інтегрованих структур в забезпеченні економічного зростання аграрної сфери економіки та ефективність здійснення процесів корпоратизації. Але на аграрному ринку повинна бути встановлена рівноправність функціонування і однакове за умовами бізнес-середовище, також організована ефективна взаємодія сільськогосподарських корпорацій з іншими суб'єктами аграрного ринку (використання кооперації і контрактації), подолання диспропорцій між ними. Актуальним питанням стає політика визначення механізмів оптимальної взаємодії різних гілок влади з корпоративним сектором.

При цьому державі в реалізації даних завдань належить першорядна роль. Держава повинна контролювати інтеграційні процеси на аграрному ринку з метою недопущення створення монопольних чи олігопольних об'єднань, які обмежують вільну конкуренцію між економічними суб'єктами. При визначенні пріоритетів державної підтримки різних категорій сільськогосподарських товаровиробників необхідно враховувати не тільки роль кожної категорії господарств у виробництві аграрної продукції в тому або іншому регіоні. Необхідно враховувати стан сільських територій, ринку праці та зайнятості, відтворення та рівень життя сільського населення.

Державне регулювання ціноутворення в аграрній галузі передбачає втручання держави в процес встановлення цін на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування за допомогою прямої і непрямой дії в цілях реалізації виробленої продукції без збитків для аграрних виробників та

на доступному для споживачів, в першу чергу, населення, рівні. Отже, основною метою можна визначити узгодження соціально-економічних інтересів покупців, товаровиробників і держави через реалізацію наступних завдань (рис. 5.19).

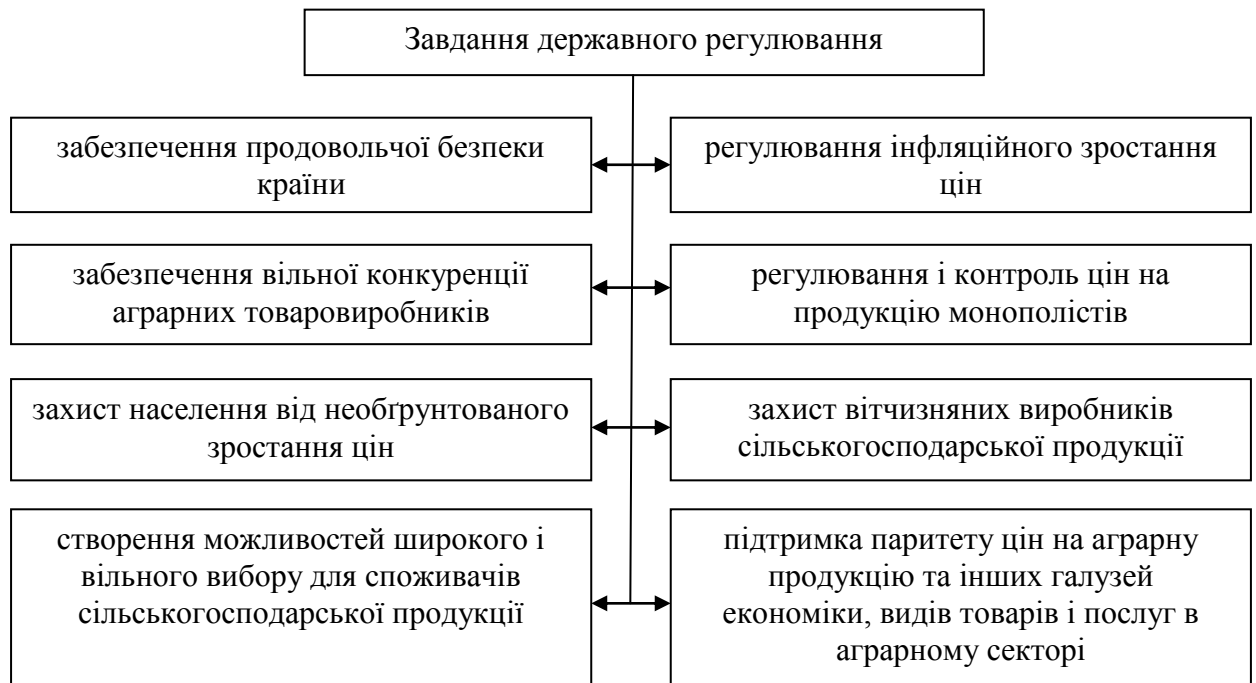

Рис. 5.19. Завдання державного регулювання корпоративного сектору агросфери України щодо ціноутворення на продукцію (розроблено автором)

С. Майстро вважає, що в сфері цінового регулювання аграрного ринку забезпечення цінового паритету, еквівалентності обміну між сільським господарством і промисловістю має бути предметом постійної уваги з боку держави, одним із основоположних питань економічної політики країни [138, с. 116].

На думку П. Т. Саблука, порушення цінового паритету обумовлено тим, що кінцеві результати аграрного виробництва формуються в циклі «виробництво – заготівля – переробка – торгівля» і значна частина прибутку сільського господарства «вимивається» іншими галузями. Нам прийнятна його думка, що вирішення даної ситуації в значній мірі можливе за рахунок формування інтегрованих структур у вигляді різного типу об'єднань, завданням яких є узгодження інтересів між усіма його учасниками [255,

с. 37].

Важливо відзначити, що антимонопольне законодавство має бути спрямоване не проти створення і функціонування великих аграрних корпорацій, адже розмір компанії ще не дає можливості трактувати її як монополію. Антимонопольне регулювання повинно бути спрямоване проти обмежувальної ділової практики, що підриває ефективну конкуренцію. При цьому державі доцільно керуватися тим принципом, що в аграрній сфері, як і в будь-якій іншій сфері економіки, необхідно стимулювати формування конкуруючих корпорацій, АПФГ, кластерів на кожну державну програму. Це дасть можливість створити висококонкурентне середовище, в якому будуть ефективно функціонувати суб'єкти господарювання всіх форм власності та організаційно-правових форм.

Відносно аграрної сфери з високим рівнем корпоратизації заходи антимонопольного регулювання бачаться наступні: обмеження на встановлення вищого рівня цін і тарифів; запровадження граничних нормативів рентабельності; декларування зміни цін; установлення стандартів і показників якості для товарів і послуг; квотування обсягів виробництва товарів (послуг); використання державних замовлень; розподіл ринків; тарифне регулювання імпорту та експорту товарів; запобігання необґрунтованому підвищенню цін; протидія зловживанню недобросовісними методами конкуренції.

Важливим напрямом державного регулювання аграрної сфери є напрями, форми і методи державного регулювання фінансово-господарської діяльності корпорацій (табл. 5.5). Головне завдання державної політики в кредитно-фінансовій сфері в аспекті збільшення рівня її конкурентоспроможності полягає у підвищенні кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, створенні сприятливих умов для кредитування аграрних виробників банківськими установами та зростання інвестицій у галузь. Для цього необхідно створити фінансово-кредитний механізм, адекватний сучасним умовам і цілям підвищення рівня

конкуентоспроможності підприємств.

Таблиця 5.5

**Заходи посилення державного регулювання з метою удосконалення
фінансово-господарської діяльності корпоративного сектору агросфери
України***

Заходи державного регулювання	
гарантованість захисту в процесі здійснення фінансової діяльності від протиправних дій з боку недобросовісних партнерів і шахрайства третіх осіб	забезпечення єдності основних умов здійснення фінансової діяльності корпораціям різних форм власності, галузевої приналежності і організаційно-правових форм
впорядкування зовнішніх і внутрішніх фінансових стосунків з метою їх узгодженості з відповідними формами, використовуваними у сфері державних фінансів і фінансів домашніх господарств	регламентація окремих напрямів фінансової діяльності і форм використання фінансових ресурсів корпорацій відповідно до державної економічної і соціальної політики
сприяння формуванню фінансових ресурсів, у тому числі забезпечення вільного доступу до зовнішніх джерел	забезпечення самостійності корпорацій у виборі основних напрямів, форм і методів ведення фінансово-господарської діяльності

* Складено автором

Поза увагою держави не повинен залишитися і соціальний розвиток сільських територій, в який слід включати оптимальні схеми сільського розселення, що дозволяють концентрувати трудові ресурси в економічно перспективних місцях і забезпечувати прийнятний рівень доходів сільського населення. Сюди ж необхідно включати заходи підвищення підприємницької активності і розширення сфер економічної діяльності в сільській місцевості; забезпечення сільського населення об'єктами соціальної інфраструктури.

Агарна сфера за своєю сутністю виконує функцію держави щодо соціального захисту населення України через занижені ціни на реалізацію соціальної продукції сільського господарства. Тому для згладжування наслідків нерівної цінової політики необхідно здійснювати підтримку цін і доходів через систему відшкодування аграрним виробникам різниці між ціною підтримки і фактичною ринковою ціною. Доцільним уявляється створення фонду державної підтримки та відповідної статті в державному і

місцевому бюджетам. Система заходів по стимулюванню і розвитку експорту повинна передбачати:

- використання політичного ресурсу держави на міжнародній арені;
- розширення доступу аграрних компаній до ринків збуту сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки,
- збалансованість взаємної торгівлі агропродовольчою продукцією,
- надання країнам-покупцям пов'язаних кредитів на закупівлю аграрної продукції і продуктів її переробки;
- реалізація програм державної підтримки експортування продукції
- кредитування, надання державних гарантій і страховок по експортним операціях;
- вдосконалення механізму відшкодування експортного ПДВ (скорочення термінів, впровадження заявного характеру і т. ін.)
- субсидування експорту сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки
- розвиток інфраструктури, в першу чергу експортної,
- удосконалення системи контролю за якістю продукції, в першу чергу експортної;
- захист з боку державних органів вітчизняних агровиробників щодо претензій, суперечок в експортних операціях.

Нами за результатами проведеного дослідження передбачені такі групи заходів, які формують інституціональні механізми та створюють основу ефективності функціонування агросфери, в тому числі корпоративного сегменту (рис. 5.20).

Слід зазначити, що більшість пропонованих заходів державного регулювання пройшли апробацію та є актуальними на території країн Східної Європи. Це зумовлено наявністю спільних рис розвитку аграрної сфери в країнах та схожим переліком проблем становлення корпоративного сектору. Так, Семко Т.В. пропонує наступні заходи державного регулювання розвитку корпоративного сектору [264, с. 26]:

Рис. 5.20. Заходи державного регулювання та підтримки корпоративного сектору аграрної сфери України (розроблено автором)

- виділення субсидій не лише на покриття процентних витрат по кредитах компаній, але і на покриття частини основного боргу;
- забезпечення агрохолдингів сприятливим податковим кліматом і продовження періоду пільгового оподаткування для сільськогосподарських виробників;
- розвиток вітчизняного машинобудування (виробництво тракторів, комбайнів і т. д.), заснованого на застосуванні ресурсозберігаючих технологій, оскільки паливно-мастильні матеріали становлять значну частину собівартості сільськогосподарської продукції;
- збільшення витрат на розвиток науки і підтримку машинобудування для створення конкурентоспроможної системи забезпечення АПК засобами виробництва;
- активізація заходів по розвитку інфраструктури сільських територій, оскільки більшість працездатного населення не бажають жити і працювати в селах внаслідок відсутності гідних умов для проживання (погане обладнання шкіл, дитячих садів, лікарень, транспортної інфраструктури, житла);
- розробка принципів поведінки кредиторів і боржників з урахуванням специфіки вітчизняного бізнес-середовища для спрощення процедури реструктуризації боргів;
- підвищення якості підготовки фахівців і престижу роботи в галузях агросфери.

Стратегічні напрями посилення державної діяльності у напрямі регулювання розвитку корпоративного сектору на перспективу мають охоплювати заходи:

- Участь у підвищенні ефективності агробізнесу через його інформаційно-маркетинговий супровід для забезпечення суб'єктів інформаційно-консультаційними послугами.
- Участь у стабілізації і розвитку аграрних ринків через їх моніторинг і аналіз для забезпечення маркетинговою і аналітичною інформацією потреб державних органів і господарських суб'єктів з метою ефективної діяльності

на ринках.

- Сприяння просуванню сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках для виведення учасників аграрного бізнесу на внутрішні і зовнішні ринки та забезпечення доступу сільськогосподарських товаровиробників до інформаційних ресурсів і електронних послуг в агросфері.

- Підвищення доступності послуг з державної підтримки суб'єктів агросфери.

Для підвищення ефективності функціонування сільського господарства через його підтримку в умовах глобалізації інтерес представляє досвід Німеччини, де поряд з найбільш високими в ЄС державними субсидіями широко застосовується позабюджетна підтримка аграрного виробництва. Центральний фонд підтримки збуту аграрних продуктів протягом 30 років сприяє виробництву і збуту продукції сільського господарства і харчової промисловості.

Фінанси такого фонду формуються за рахунок встановлених законодавством внесків від підприємств аграрної галузі, харчової і переробної промисловості, оптової і роздрібною торгівлі залежно від обсягів реалізованої продукції. Створення подібного фонду підтримки в Україні приведе до зростання конкурентоздатності національного аграрного виробництва через зростання рівня його підтримки.

Таким чином, для аграрної сфери України питання державної підтримки залишається актуальним. Без підтримки вітчизняного агропромислового виробництва інтеграція в єдину систему світового продовольчого ринку на рівних конкурентних основах відбутися не може. Тому держава повинна розвивати всебічну підтримку пріоритетних напрямів функціонування корпоративного сектору з метою забезпечення гармонійного, сталого розвитку аграрної сфери та збалансування попиту і пропозиції на аграрних ринках.

Висновки до розділу 5

1. В якості стратегічного напрямку організації ефективного розвитку аграрного виробництва за результатами проведеного дослідження слід зазначити оптимізацію його територіальної структури, виходячи з природних конкурентних переваг. Впровадження регіональних та територіальних систем маркетингу в Україні не отримало належного ефекту через те, що вони розроблялися за адміністративно-територіальним принципом. Проте, на наш погляд, доцільніше здійснювати розробку та впровадження за принципом об'єднання основі вертикальної інтеграції. При цьому існує значний відсоток взаємозалежності між ефективністю функціонування агроформувань і рівнем розвитку сільських територій. Зростання результативності діяльності корпоративних структур веде до збільшення обсягів валового територіального та галузевого продуктів.

2. Суттєвий вплив на успішність експансії корпорацій в Україні відіграє активна державна підтримка розвитку великотоварного аграрного виробництва та нівелювання ролі і значення сімейних ферм, яка бере свій початок із радянських часів. Дрібні землевласники, що отримали у приватну власність землю у процесі земельної реформи, не маючи жодних преференцій від держави і суспільства, поступово адаптуються до своєї "непотрібності", тому масово віддають землю в оренду корпораціям, або ж продають її, не замислюючись над довгостроковими наслідками таких дій.

3. Незважаючи на динамічність змін політичних еліт, протягом усього періоду аграрних трансформацій урядова політика сприяла створенню і розвитку великого бізнесу в сільському господарстві. За старими стереотипами суспільству нав'язується думка про те, що саме великі індустріальні підприємства, контролюючи тисячі гектарів землі, можуть забезпечити продовольчу безпеку, здатні "витягнути" сільське господарство

із застою, забезпечити високу якість вироблюваної продукції, наростити експортний потенціал тощо. Натомість сімейним формам господарювання відводиться роль підсобних, якими вони були у дореформений період, хоча за останнє десятиліття переважно половину сільськогосподарського ВВП в Україні виробляється у секторі особистих селянських та фермерських господарств.

4. За оцінками керівників бізнесу, найменше витрачають на науково-дослідні роботи в сільському господарстві і в торгівлі, а понад усе - в галузях оброблювальної промисловості і транспорту і зв'язку. У галузевому розрізі найнижчі оцінки чиннику якості науково-дослідних установ виставили керівники підприємств сільського господарства, а порівняно високі – керівники будівельної галузі. Щодо оцінки активності компаній у впровадженні нових бізнес-моделей, то в середньому по регіонах України отримана оцінка в 4,15 балів. Це перевищує середнє значення по країнах світу (4,04), причому у великих компаній оцінка, в середньому, ще вище (4,27). У галузевому розрізі найнижчі оцінки по впровадженню нових бізнес-моделей отримали сировинні галузі: підприємства добувної промисловості (3,70), сільського господарства (3,82), виробництва і розподілу електроенергії, газу і води (3,91).

5. Суттєві структурні та організаційно-правові зміни в аграрній сфері ведуть до необхідності змін державної політики, переорієнтації її спрямованості на забезпечення ефективного і стійкого розвитку корпоративного сектору в умовах глобалізації. Держава повинна прагнути до створення структур, здатних пристосуватися до конкурентного і мінливого середовища, оптимального поєднання їх на аграрному ринку за видами організаційно-правових форм і форм власності. Досягнення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції обумовлене здійсненням цілеспрямованої державної політики.

6. Останні 5 років головними пільгами у вітчизняній агросфері були дотації з ПДВ, які зросли в 1,5 разів. У той час розмір бюджетних субсидій

постійно скорочувався і в 2015 р. субсидії на аграрне виробництво практично не було передбачено. В той же час, якщо порівняти субсидування аграрної сфери з добувною промисловістю, вугільною зокрема, то в 2003-2005 рр. рівень субсидування в обидві сфери був однаковий, а потім на тлі різкого зростання фінансової підтримки шахт мало місце значне скорочення субсидій у сільське господарство.

7. Динаміка аграрних бюджетів свідчить про зниження рівня державної підтримки аграрної сфери. Зниження 2009-2010 рр. є, в певній мірі, наслідками кризи, після яких у 2011 р. відбувся незначний ріст, але тенденція зниження далі знову продовжилася (бюджет 2013 р. дорівнював всього лише 10 % попереднього). При цьому рівень прямої підтримки за період 2009-2013 рр. знизився в 2,5 разів. Бюджет 2015 р. вже не передбачав фінансування здешевлення кредитів, ставки по яких до того ж зросли. В умовах, що склалися сьогодні в Україні, не слід розраховувати на державну підтримку як джерело інвестицій у найближчій перспективі.

8. Державне регулювання ціноутворення в аграрній галузі передбачає втручання держави в процес встановлення цін на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування за допомогою прямої і непрямой дії в цілях реалізації виробленої продукції без збитків для аграрних виробників та на доступному для споживачів, в першу чергу, населення, рівні. Отже, основною метою можна визначити узгодження соціально-економічних інтересів покупців, товаровиробників і держави через реалізацію наступних завдань. У сфері цінового регулювання аграрного ринку забезпечення цінового паритету, еквівалентності обміну між сільським господарством і промисловістю має бути предметом постійної уваги з боку держави, одним із основоположних питань економічної політики країни.

9. Відносно аграрної сфери з високим рівнем корпоратизації заходи антимонопольного регулювання бачаться наступні: обмеження на встановлення вищого рівня цін і тарифів; запровадження граничних

нормативів рентабельності; декларування зміни цін; установлення стандартів і показників якості для товарів і послуг; квотування обсягів виробництва товарів (послуг); використання державних замовлень; розподіл ринків; тарифне регулювання імпорту та експорту товарів; запобігання необґрунтованому підвищенню цін; протидія зловживанню недобросовісними методами конкуренції.

10. Важливим напрямом державного регулювання корпоративного сектору є форми і методи державного регулювання фінансово-господарської діяльності корпорацій. Аграрна сфера за своєю сутністю виконує функцію держави щодо соціального захисту населення України через занижені ціни на реалізацію соціальної продукції сільського господарства. Тому для згладжування наслідків нерівної цінової політики необхідно здійснювати підтримку цін і доходів через систему відшкодування аграрним виробникам різниці між ціною підтримки і фактичною ринковою ціною. Доцільним уявляється створення фонду державної підтримки та відповідної статті в державному і місцевому бюджетах.

11. Система заходів по стимулюванню і розвитку експорту повинна передбачати: використання політичного ресурсу держави на міжнародній арені; розширення доступу аграрних компаній до ринків збуту сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки, збалансованість взаємної торгівлі продовольчою продукцією, надання країнам-покупцям пов'язаних кредитів на закупівлю аграрної продукції і продуктів її переробки; реалізацію програм державної підтримки експортування продукції; кредитування, надання державних гарантій і страховок по експортних операціях; вдосконалення механізму відшкодування експортного ПДВ (скорочення термінів, впровадження заявного характеру і т. ін.) захист з боку державних органів вітчизняних агровиробників щодо претензій, суперечок в експортних операціях.

12. Таким чином, створення конкурентоспроможного механізму

розвитку корпоративного сектору агросфери включає три складові: ринкове саморегулювання, внутрішньогосподарський механізм та державне регулювання. Це дозволить підвищити ефективність її функціонування і сприятиме підвищенню конкурентоспроможності. Тому Уряд України повинен розробити державну програму, спрямовану на успішний і швидкий розвиток аграрного й агропромислового виробництва на корпоративних засадах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено обґрунтування вдосконалення розвитку корпоративних відносин в агросфері з урахуванням ресурсних, інноваційних, інвестиційних та експортних переваг; на основі оцінки ефективності корпоративного сектору на рівні галузевого виробництва та забезпечення аграрних ринків; їх управління та регулювання для посилення позитивного впливу на структуру національної аграрної економіки, екологію довкілля, сільські території в умовах глобалізації, що дає змогу зробити наступні висновки теоретичного, методичного та прикладного змісту:

1. Корпоративні відносини розуміються як соціально- та виробничо-економічні відносини з метою здійснення конкурентоспроможної діяльності в агросфері, захоплення значних сегментів аграрного ринку та отримання прибутків на основі концентрації банків землі і капіталів, впровадження інновацій, підвищення продуктивності праці. Їх супроводжують як позитивні, так і негативні чинники та результати. Тому у визначенні їх сутності у теорії та практиці функціонування агросфери економічний зміст необхідно доповнювати екологічними зобов'язаннями та соціальною відповідальністю перед сільськими громадами і суспільством загалом. Нами виявлені основні форми участі в них та форми реалізації власне корпоративних відносин – агрокорпорації та агрохолдинги.

2. Організаційно-економічний механізм здійснення корпоративних відносин не має галузевої та територіальної зумовленості. Його складові формуються та змінюються у відповідності до особливостей етапів формування та розвитку корпоративних відносин, функцій та завдань, які вони переслідують. Так, згідно 4 виділених етапів вони були направлені на роздержавлення й приватизацію державних підприємств; організацію

акціонерних та ін. господарських товариств, переділ капіталів і ресурсів агропромислово-фінансовими групами та сприйняття агросфери як середовища здійснення великого бізнесу; організацію агрокорпорацій і агрохолдингів; подальший їх розвиток та збільшення банків землі і капіталів, зростання експортного потенціалу та прибутковості.

3. Управління розвитку корпоративних відносин традиційно спирається на ресурсні, інноваційно-інвестиційні та маркетингові стратегії; стратегії зростання, захоплень і поглинань, реструктуризації діяльності. Збільшення банків землі, капіталів та обсягів виробництва агрохолдингів і посилення їх впливів на аграрні ринки та агросферу загалом вимагає посилення та державного регулювання на засадах системного моніторингу, контролю та удосконалення інститутів. Збільшення розриву між їх успішністю і рівнем життя сільського населення, стану сільських територій вимагає застосування в системному управлінні та регулюванні концепцій державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності.

4. Методологічні підходи щодо визначення ефективності корпоративних відносин в агросфері передбачають використання сукупностей індикаторів, критеріїв та показників у трьох площинах: власне корпоративних відносин, корпоративного сектору та окремих корпоративних агроформувань. Вони стосуються розмірів і концентрації банків землі, матеріально-технічних ресурсів, капіталів, обсягів, структури й спеціалізації виробництва продукції, її реалізації й експорту, прибутків і рентабельності; випуску цінних паперів та їх квотування на світових та європейських фінансових біржах. Основоположним критерієм при цьому виступає індекс глобальної конкурентоспроможності.

5. Методологічною основою визначення ефективності корпоративних відносин у галузях рослинництва і тваринництва є оцінка їх концентрації й спеціалізації за класичним співвідношенням “ витрати ресурсів – організація діяльності – прибутки, їх виведення або вкладення у вигляді інвестицій у

розширення бізнесу”. З огляду на тенденції зростання розриву у тенденціях економічного росту корпоративного сектору та виснаження природних ресурсів, депопуляції сільського населення й деградації сільських територій до них слід додати показники екологізації діяльності та соціальної відповідальності.

6. Обґрунтовано, що порівняння просторових моделей кластерів корпоративного сектору та їх розміщення, спеціалізації й концентрації з територіальною зумовленістю зайнятості та безробіття сільського населення показує наявність прямих залежностей. Тому агрокорпорації повинні нести пряму відповідальність за знищення традиційного сільського укладу з використанням управлінських стратегій активної участі у житті сільських територіальних громад.

7. Для корпоративного сектору характерною тенденцією розвитку останніх років є продовження консолідації земельних ресурсів. У 2015 р. у корпоративному секторі було зосереджено майже 39,0% земельних угідь, з них майже 29,0% – у великих агрохолдингах. Агросфера концентрує також понад 10,2% матеріально-технічних засобів країни, а її корпорації є провідними з використання інновацій та інвестицій. Натомість трудові ресурси вивільнені та складають лише 0,6-0,8 млн. осіб за різними оцінками або 10,0% рівня початку 90-х років. Це дає змогу отримувати великі обсяги дешевої сільськогосподарської продукції, а з іншої сторони – призвело до зубожіння сільських жителів.

8. Корпоративному сектору належать провідні позиції у галузях рослинництва, особливо у зерновому господарстві та виробництві технічних культур. За обсягами виробництва й реалізації та імпорту відповідної продукції корпоративний сектор забезпечив країні імідж світового виробника продовольства. Проте нарощування обсягів виробництва здійснюється на індустріальній основі, з порушеннями науково обґрунтованих систем ведення галузей. Це призводить до виснаження природних ресурсів, особливо земельних та вимагає

забезпечення екологізації виробництва.

9. Найбільшою мірою корпоративні відносини та концентрація виробництва у тваринництві характерні для галузей птахівництва, а також м'ясо-молочного скотарства. Проте показники ефективності показують, як і в рослинництві, нестійку динаміку. Загалом же рентабельність виробництва продукції поступається перед рослинництвом. Це спонукає агрохолдинги до подальшої концентрації поголів'я худоби та птиці на рівні, які в ЄС є забороненими та становлять значну загрозу екології довкілля та здоров'ю населення.

10. Створення агрохолдингів є інноваційною моделлю організації та розвитку агросфери. Вона забезпечує розширене відтворення шляхом залучення інвестицій, впровадження інновацій, формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва. Її ефективність характеризується такими критеріями: виробництво якісної й доступної для масового споживача продукції, здатної задовольнити продовольчу безпеку та реалізувати експортний потенціал країни; впровадження науково-технічних досягнень у збереження та розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу, впровадження енергозберігаючих технологій; раціоналізація бізнес-процесів та підвищення соціальних стандартів життя працюючих; благоустрій сільських територій та реалізація соціальних програм на селі.

11. В існуючому вигляді вітчизняна модель аграрного виробництва, основною складовою якої стає всебічна виробничо- та фінансово-економічна діяльність агрохолдингів, не забезпечує багатофункціональності сільського господарства. Вона лише дає змогу нарощувати виробничий та експортний потенціал й отримувати вагомі фінансові результати певному колу виробників. Тому діяльність корпоративного сектору у подальшому розвитку агросфери країни повинна чітко регламентуватися державою й бути спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, створення економічних умов існування сільського населення, відтворення селянства як основи

генофонду нації, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо.

12. На сьогодні в аграрній сфері працює більше 14 млн. людей, з яких 620 тис. осіб – в агрохолдингах. Проте, зростання виробництва йде за рахунок розширення великих господарств і скорочення кількості домашніх та дрібних. Збереження цієї тенденції в підсумку призведе до повної деградації села. Промислове виробництво менш працевитратно і при 100% охопленні українських земель може забезпечити роботою всього 2 млн. людей, тобто 12 млн. сільських жителів залишається без роботи. Роль корпоративного сектора у розвитку сільських територій з кожним роком набуває дедалі більшого значення. Тому і з економічної точки зору його вплив на розвиток аграрної сфери в цілому та сільських територій зокрема має бути регульований місцевою владою та державними структурами, і соціальні та екологічні аспекти розвитку на перспективу мають характеризуватися високим рівнем визначеності та врегульованості через постійний моніторинг і контроль, інструменти стандартизації та відповідності через апробовані у розвинутих країнах інструменти та механізми.

13. Забезпечення раціонального розвитку корпоративного сектору вимагає проведення маркетингової політики, спрямованої на формування оптимального процесу відтворення в сільському господарстві, стимулювання аграрного виробництва та ринку. У країні для повноцінного функціонування ланцюжка постачань сільськогосподарської продукції потрібно близько 48 різних дозволів, сертифікатів і послуг. Кожна з яких збільшує не тільки витрати, але і віднімає багато часу у представників агробізнесу, що підтверджує високий рівень корупційності аграрної сфери. Тому пропонується скоротити кількість дозвільних процедур, ланцюг маркетингу з просування продовольчої продукції на аграрний ринок, використовуючи стратегії менеджмент-маркетингу.

14. Для підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери через

діяльність корпоративного сектору в загальному вимірі потрібна низка заходів: повна відповідність продукції встановленим міжнародним стандартам; налагодження на аграрному ринку сучасної інфраструктури; співпраця науково-дослідних установ, а також аграрних підприємств різних організаційно-правових форм та форм власності; збільшення експорту, завдяки впровадженню нових систем управління якістю; поліпшення доступності до фінансових ресурсів та банківських кредитів; поліпшення репутації вітчизняних виробників на аграрному світовому ринку за рахунок випуску безпечної і екологічно чистої продукції.

15. Держава повинна контролювати інтеграційні процеси на аграрному ринку з метою недопущення створення монопольних чи олігопольних об'єднань, які обмежують вільну конкуренцію між економічними суб'єктами. При визначенні пріоритетів державної підтримки різних категорій сільськогосподарських товаровиробників необхідно враховувати не тільки роль кожної категорії господарств у виробництві аграрної продукції в тому або іншому регіоні. Необхідно враховувати стан сільських територій, ринку праці та зайнятості, відтворення та рівень життя сільського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агробізнес України: інфографічний довідник. – К.: TOP LEAD, LATIFUNDIST MEDIA. – 43 с.
2. Агропродовольчий спектр України-2015: персональний зріз. – К.: AgriSurvey. – 122 с.
3. Аксьонова О. М. Форсайт-проект розвитку аграрного сектору як умови впровадження інноваційних технологій / О.М. Аксьонова // Збірник наукових праць SWorld. «Сучасні напрями теоретичних і прикладних досліджень». – Одеса, 2012. – Вип. 1. – Том 21. – С. 95-101.
4. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2006. – №1. – С. 46.
5. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г.Андрійчук. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф””, 2007. – 216 с.
6. Антоненко В.І. Корпоративне управління – важливий елемент менеджменту на підприємстві / В.І. Антоненко // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 3. – С. 120-128.
7. Антошко Т.Р. Інсайдерська та аутсайдерська складові сучасного корпоративного управління: системний підхід / Т.Р. Антошко // Економіка та держава. – 2009. – № 1(73). – С. 41-44.
8. Ансоф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансоф. – СПб.: Питерком, 1999. – 416 с.
9. Ахмадов М.М. Конкурентоспособность фирмы: содержание категорий. – Режим доступа: www.mstu.edu.ru.
10. Бабарика О. В. Впровадження інновацій у сільському господарстві // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Серія: економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 2 (18). – С. 26-30.

11. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці / С. Г. Бабенко. – К. : Наукова думка. – 2003. – 332 с.
12. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: [монографія] / Д.О. Баюра. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – 288 с.
13. Баюра Д.О. Корпоративне управління як об’єкт наукового дослідження / Д.О. Баюра // Вісник Київського національного університету. Економіка / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Вид-во КНУ. – 2008. – Вип. 99-100. – С. 26-29.
14. Баюра Д.О. Формування механізмів корпоративного управління в Україні/ Д.О. Баюра // Теоретичні та прикладні питання економіки: [зб. наук. праць]. – Вип. 15. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008. – С. 171-178.
15. Беземчук О.Г. Соціоекономічні аспекти функціонування корпоративних агроформувань / О.Г. Беземчук // Український соціум. – 2011. – № 4. – С. 97-104.
16. Бесараб Є.О. Роль банків у формуванні інвестиційних ресурсів ФПГ / Є.О. Бесараб // Фінанси України. – 2004. – №6. – С. 116.
17. Бобиль В. В. Трансформація корпоративних структур в умовах становлення сучасного ринкового господарства України / В. В. Бобиль // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2009. – № 26. – С. 182-186.
18. Бобровська О. Ю. Корпоративне управління в місцевому самоврядуванні: [монографія] / О.Ю. Бобровська. – Національна академія держ. управління при Президентові України; Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 284 с.
19. Бобровська О. Ю. Соціальна сфера міст як середовище формування і реалізації корпоративних інтересів і корпоративних відносин / О. Ю. Бобровська, І. В. Шумік // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. –

Львів, 2010. – Вип. 22. – С. 167–173.

20. Бойко Л.М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: [монографія] / Л.М. Бойко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 316 с.

21. Боковець В.В. Ефективність корпоративного управління на підприємствах / В.В. Боковець. – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/archive/8-2015/68.pdf>

22. Боліла С.Ю. Розвиток інноваційного потенціалу як складова конкурентоспроможності аграрного сектору / С.Ю. Боліла, М.І. Губа // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матер. II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – Херсон, 18-19 листопада 2013 р. – 363 с. – С. 18.

23. Бородіна О.М. Інституційний розвиток сільського господарства та села в Україні і Росії та його гармонізація з європейською політичною практикою / О.М. Бородіна // Економіка України. – № 3. – 2012. – С. 48–61.

24. Борщ А. Г. Стан та перспективи розвитку корпоративного бізнесу в АПК / А. Г. Борщ // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 26–33.

25. Бритвенко А.С. Чинники формування конкурентоспроможності аграрного виробництва на корпоративних засадах / А.С. Бритвенко, Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. – № 3 (35). – С. 17-21.

26. Буряк П.Ю. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні / П.Ю. Буряк, Н.Б. Татарин // Фінанси підприємств. – №6. – 2006. – С. 114-120.

27. Вакульчик О. М. Корпоративне управління: економіко-аналітичний аспект / О. М. Вакульчик. – Дніпропетровськ : Пороги, 2003. – 257 с.

28. Васюткіна Н. Особливості формування моделі корпоративного управління в Україні / Н. Васюткіна. – Назва з екрану. – [Електрон. ресурс] / – : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_4/index.html

29. Верба В.А. Становлення корпоративного управління як чинник попиту на консалтингові послуги в Україні / В.А. Верба // Механізм

регулювання економіки. – 2009. – №1. – С. 92-101.

30. Вініченко І.І. Інвестиційна привабливість аграрного виробництва регіону / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 10. – С. 3-5.

31. Вінник О.М. Корпоративно-управлінські технології, що ґрунтуються на акціонерних угодах: постановка питання та визначення кола проблем / О.М. Вінник // Вісн. Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. – 2010. – № 1. – С. 134–150.

32. Возницька В. Ф. Система регулювання корпоративного сектора економіки України [Електронний ресурс] / В. Ф. Возницька // Наукова періодика України / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Електрон. текст. дан. – К., 2006. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/16_7/178_Woznyuska_16_7.pdf. – Джерело друк. публ.: Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2006. – Вип. 16.7.

33. Гаврилова А. Корпоративне управління як складова загальної теорії менеджменту [Електронний ресурс] / А. Гаврилова // Наука молода. – 2004. – №2. – Режим доступу: <http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/4uC51b.pdf>

34. Гайдуцький А.П. Методологічні та методичні аспекти оцінки інвестиційної привабливості аграрного сектору / А.П. Гайдуцький // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 7. – С. 73-75.

35. Галат Л.М. Проблеми підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України / Л.М. Галат // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матер. II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – Херсон: Грінь Д.С., 18-19 листопада 2013 р. – 363 с.

36. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. – 864 с.

37. Геєць В.М. Українська кооперація: історичний досвід в аспекті сучасного її впровадження / В.М. Геєць, Л.П. Горкіна // Споживча кооперація України: історія, сучасність, перспективи розвитку: матер. до Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18 жовтня 2006р.). – К., 2006. – С. 5–9.

38. Головкова Л. С. Сукупний економічний потенціал корпорації: формування та розвиток / Л. С. Головкова. – Запоріжжя : Вид-во Класич. приватт. ун-ту, 2009. – 340 с.

39. Гончаров В. М. Соціально-економічні проблеми формування та розвитку аграрних корпоративних структур / В. М. Гончаров, О. В. Кочетков, В. Ю. Ільїн // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 95–99.

40. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436 в редакції Закону України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. № 3528.

41. Гриньова В.М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В.М. Гриньова, О.Є. Попов. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2003. – 324 с.

42. Група компаній „Агро-Агротон” [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.agroton.com.ua>.

43. Гудзь О.Є. Корпоративне управління: понятійно-термінологічний словник / О.Є. Гудзь. – К.: Державний університет телекомунікацій, 2014. – 41 с.

44. Гуторов А.О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 82-92.

45. Давиденко Н.М. Розвиток корпоративного управління в агробізнесі України / Н.М. Давиденко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 95-99.

46. Давиденко Н.М. Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління / Н.М. Давиденко // Економіка АПК. – 2013. – № 5.– С. 58–62.

47. Давиденко Н.М. Фінансові аспекти корпоративного управління /

Н.М. Давиденко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. – 2008. – № 4. – Т. 1. – С. 156-165.

48. Данкевич А. Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 139-147.

49. Данкевич А. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : [монографія] / А. Данкевич. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

50. Данкевич А.Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С.69–74.

51. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. – 2009. – № 12. – С. 51-55.

52. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? / С.І. Дем'яненко. – К.: Ін-т економічних досліджень та політ. консультацій, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ierpc.org/>.

53. Дем'яненко С. Система оподаткування у сільському господарстві України / С. Дем'яненко, С. Зоря // Сільське господарство України: криза та відновлення / За ред. Ш. фон Крамола-Таубаделя, С. Дем'яненка, А. Куна. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 26-43.

54. Державний комітет статистики України. – Офіційний сайт: ukrstat.gov.ua.

55. Дзюбик С. Основи економічної теорії / С. Дзюбик, О. Ривак. – К.: Знання, 2006. – 481 с.

56. Довгань Л.Є. Управління корпораціями: [монографія] / Л.Є. Довгань, В.В. Пастухова, Л.М. Савчук. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», 2004. – 236с.

57. Довгань Л.Є., Малик І.П. Корпоративне управління: інституціональні аспекти : [монографія] / За ред. Л.Є. Довгань. – К.: Політехніка, 2006. – 340 с.

58. Доповідь члена ради директорів ДК «Зерно UA» А Друзяка на конференції «Проблеми, виклики і перспективи українського ринку зерна і продуктів його переробки 2014». – К.: GTAS Conference, 2014.

59. Дослідження Agrisurvey «Агробарометр 1.0: Попит на насіння і агрохімію-2014». – К.: Agrisurvey, 2014.
60. Дослідження УКАБ щодо розвитку агрохолдингів 2010 та 2011 років.
61. Думка експерта Інституту ім. Горшеніна Владимира Застави // Зникнення селищ у великому масштабі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chitay.net/economy/ua-news-22414.html>.
62. Експертне опитування топ-менеджерів компаній-лідерів ринку ресурсів сільськогосподарського виробництва(насіння, СЗР і сільгосптехніка): видання УКАБ-журнал за сприяння агентства AgriSurvey «Українського клубу аграрного бізнесу». – К., 2013.
63. Євтушевський В. А. Стратегія корпоративного управління / В.А. Євтушевський, К. В. Ковальська, Н. В. Бутенко. – К. : Знання, 2007. – 287с.
64. Євтушевський В.А. Корпоративне управління / В.А. Євтушевський. – К. : Знання, 2006. – 406 с.
65. Євтушевський В.А. Стратегія корпоративного управління: [монографія] / В.А. Євтушевський, К.В. Ковальська, Н.В. Бутенко. – К.: Знання, 2007. – 287 с.
66. Єранкін О.О. До питання про закономірності виникнення агрохолдингів в Україні та перспективи їх подальшого розвитку / О.О. Єранкін // Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2009. – Спец. вип. – С. 266–279.
67. Житченко Г.О. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України / Г.О. Житченко // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матер. II Всеукр.ї наук.-практ. Інтернет-конф. – Херсон, 18-19 листопада 2013 р. – С. 311.
68. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доп. / за ред. В. М. Трегобчука, Б. Й. Пасхавера. – К.: Ін-т економіки та

прогнозування, 2007. – 260 с.

69. Загурський О.М. Інституціоналізація корпоративних процесів в аграрній сфері / О.М. Загурський // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 79–84.

70. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: [монографія] / Д. В. Задихайло. – Х. : Юрайт, 2012. – 456 с.

71. Задихайло Д. В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання / Д. В. Задихайло // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" . Сер. : Економічна теорія та право. – 2014. – № 1. – С. 138-147. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2014_1_16

72. Заєць Т. О. Становлення корпоративного управління в Україні / Т. О. Заєць // Економіка і держава. – 2010. – № 7. – С. 57-59.

73. Закон «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» від 7.07.1999 р. № 847.

74. Закон України "Про внесення зміни до Земельного кодексу України" № 3415-IV від 09.02.2006 р.

75. Закон України "Про державно-приватне партнерство" № 2404-IV від 01.07.2010 р.

76. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. №514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

77. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації" щодо скорочення переліку підприємств, що не підлягають приватизації від 05.07.2011 р. № 3563-VI.

78. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію державних підприємств» // Державний бюлетень про приватизацію. – 1997. – №5. – С. 5.

79. Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.1995 р. № 437.

80. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану

81. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – Ст. 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.

82. Зализко В.Д. Пути повышения эффективности производственных ресурсов сельского хозяйства Украины в контексте укрепления экономической безопасности / В.Д. Зализко // Экономика АПК. – 2014. – № 10. – С. 19.

83. Залюбовська С.С. Інституціональні умови формування корпоративного управління в Україні: правовий аспект / С.С. Залюбовська // Теорії мікро-макроекономіки: зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 30. – С. 155-165.

84. Захарін С.В. Посилення ролі корпоративних структур у розвитку інноваційної економіки / С.В. Захарін // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 117–126.

85. Захарченко В.І. Ринкові перетворення і формування територіально-галузевих корпоративних структур / В.І. Захарченко // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 113–118.

86. Івасів І.Б. Корпоративне управління у фінансових інститутах у структурі глобального фінансового регулювання / І.Б. Івасів // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2011. – № 31. – С. 312-321.

87. Ігнатенко М.М. Пріоритети та завдання формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних підприємств / М.М. Ігнатенко // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні: матер. Причорноморської регіон. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 22–24 квітня 2015 р.). – Миколаїв: МНАУ, 2015. – С. 66–68.

88. Ігнатенко М.М. Становлення стратегічного управління соціальною

відповідальністю суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки / М.М. Ігнатенко // Вісник Сумського національного аграрного університету: наук. жур. – Серія “Економіка і менеджмент”. – Вип. 12 (66). – Суми: СНАУ. – 2015. – С. 163-168.

89. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2015. – 470 с.

90. Ігнатенко М.М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних та харчових підприємств / М.М. Ігнатенко // Економіка АПК: міжнар. наук.-вир. жур. – № 1. – 2015. – С. 78-83.

91. Ігнатенко М.М. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях / М.М. Ігнатенко, Н.В. Рунчева // Економіка та держава: наук. жур. – № 1. – 2017. – С. 10-14.

92. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління: [підручник] / І.А. Ігнат'єва, О. І. Гарафонова. – К.: „Центр учбової літератури”, 2013. – 600 с.

93. Ільїн В.Ю. Аналіз формування корпоративних відносин в агробізнесі / В.Ю. Ільїн // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Серія : „Економічні науки”. – Луганськ : Вид-во ТОВ ТРК „РКТ”, 2007. – №73(96). – С. 287–291.

94. Ільїн В.Ю. Удосконалення структури управління аграрної корпорації / В.Ю. Ільїн // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Серія “Економічні науки”. – Луганськ: “Елтон-2”, 2008. – № 85. – С. 250-257.

95. Інформаційні технології в корпоративному управлінні / Корпоративне управління [Електронний ресурс] / Рубрики журналу // Режим доступу: <http://www.kstil.com.ua/rubrics/?aid=49&rid=18>

96. Ісакова Д. Рейтинг 20 найефективніших агрокомпаній України або Хто найбільше заробляє на українському чорноземі / Д. Ісакова // Журнал

Forbes. – 2015. – № 8.

97. Кадничанський М.В. Стратегічне управління корпоративними структурами в форматі збалансованої системи показників / М.В. Кадничанський, О.О. Свіщ // Теорія і практика сучасної економіки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.; 14-16 жовтня 2009 р. у 2-х т. – Т. 2. – Чернігів: ЧДТУ. – 2009. – С. 145-147.

98. Кизим М. О. Управління створенням і розвитком видатної корпорації: [монографія] / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, І. В. Ялдин – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 208 с.

99. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права європейського союзу ЄС, Великобританії та України, 2006 р. [Електронний ресурс] / О. Р. Кібенко // Студрада – коаліція юристів / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Електрон. текст. дан. – Х., 2006. – Режим доступу: <http://studrada.com.ua/content/%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%>. – Назва з екрана.

100. Кирилов Ю. Є. Роль та місце агрохолдингів в подальшому розвитку аграрного сектору економіки України / Ю. Є. Кирилов // Таврійський науковий вісник: наук. журн. Вип. 87. – Херсон : Гринь Д.С., 2014. – С. 222-233.

101. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / Ю. Є. Кирилов – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 420 с.

102. Коваленко О.В. Розвиток корпоративно-інтегрованих агроформувань: зарубіжний досвід і українська практика / О. В. Коваленко // Економіка та управління. – 2011. – № 1. – С. 116-120.

103. Колосова Л. Корпоративне управління в умовах інформаційної економіки: проблеми та перспективи / Л. Колосова // Юридичний журнал. – 2008. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3084>.

104. Козаченко Г.В. Корпоративне управління / Г.В. Козаченко, А.Е.Воронкова. – К.: Лібра, 2004. – 368 с.
105. Компания „Каргилл” [Электронный ресурс] : официальный сайт. – Режим доступа : [http://www. Cargill. ru](http://www.Cargill.ru).
106. Компанія „Кернел” [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : [http://www. kernel.ua/production /melovoe](http://www.kernel.ua/production/melovoe).
107. Константинов Г.Н. Корпоративное будущее в контексте конфликта интересов / Г.Н. Константинов //Бизнес-образование. – 2002. – № 1. – С. 99.
108. Корпоративне право України : [підручник] / В. В. Луць [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
109. Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах / [Лессер Б., Бондарчук І., Борисенко З. та ін.] ; за ред. І. Розпутенка та Б. Лессера. – К. : Вид-во „К.І.С.”, 2004. – 306, [108] с.
110. Корпоративне управління: [монографія] / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
111. Корпоративне управління : [підручник] / Т. Л. Мостенська, В. О. Новак, М. Г. Луцький, Ю. Г. Симоненко. – К. : Каравела, 2008. – 384 с.
112. Корпоративні відносини : методологія дослідження та механізми функціонування : [монографія] / Л. І. Дмитриченко, А. М. Хімченко, М. О. Кужелєв, М. П. Калиниченко. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – 160 с.
113. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / під. ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. - К.: вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с.
114. Кочетков О.В. Корпоративні структури АПК: [монографія] / О.В. Кочетков, В.Ю. Ільїн. – Луганськ: Елтон-2. – 2009. – 276 с.
115. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в пост реформованому

аграрному виробництві / О.В. Кристальний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 5.

116. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3–13.

117. Крупнейшие агрохолдинги Украины 2015 // Исследование агентством AgriSurvey крупнейших производителей растениеводческой и животноводческой продукции среди аграрных холдингов. – К., 2016.

118. Крупные агрохолдинги могут препятствовать развитию украинского села: По материалам: Ассоциации товаропроизводителей АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrodovidka.info/post/6096>, 25.11.2013.

119. Ксьонжик І. В. Інфраструктурне забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика : [монографія] / І. В. Ксьонжик // Херсон : Айлант, 2014. – 470 с.

120. Ксьонжик І. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій України / І. В. Ксьонжик // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. : Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 12 (62). – С. 208-213.

121. Кудря Я.В. Актуальні проблеми управління акціонерними товариствами в Україні / Я.В. Кудря // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С. 68-73.

122. Кужелєв М. О. Корпоративні конфлікти : механізм захисту інтересів власників на основі теорії мета-інтересів / М. О. Кужелєв // Світ фінансів : наук. журнал Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 4. – С. 162-166.

123. Кужелєв М.О. Приватизація та акціонування як основа формування корпоративного сектора: зарубіжний досвід та українські реалії / М.О. Кужелєв, А.М. Хімченко // Економіка будівництва і міського

господарства. – 2012. – ТОМ 8. - № 4. – С. 291-298.

124. Кузьмін О.Є. Менеджмент: теоретичні засади та практичні аспекти / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – Львів : Вид-во "Львівська політехніка", 2006. – 152 с.

125. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: [монографія] / П. Ф. Кулинич. – К.: Логос, 2011. – 688 с.

126. Лаврова Ю.В. Економіка підприємства та маркетинг / Ю.В. Лаврова. – Харків, 2012. – 133 с.

127. Ларцев В. С. Українська приватизація у спогадах і роздумах / В. С. Ларцев, Г. М. Ключников. – К.: Поліграф-Інформ, 2001. – 479 с.

128. Левковська Л.В. Фактори та принципи забезпечення корпоративного управління [Електронний ресурс] / Л. В. Левковська. – Режим доступу: <http://www.economy. nauka.com.ua/?op=1&z=669>.

129. Лещенко Л. Середовище корпоративного управління в Україні та його вплив на діяльність і фінанси корпорацій / Л. Лещенко // ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/5/62/1930631.pdf>.

130. Литвин Ю.О. Механізми державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій України: теорія, методологія, практичні механізми реалізації: [монографія] / Ю. О. Литвин ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 386 с.

131. Литвинчук І.Л. Агрохолдинг як інновація ризик-менеджменту в аграрному бізнесі / І.Л.Литвинчук // Інновації для сільського господарства: тези міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів, магістрів та студентів, (Житомир, 26 берез. 2009 р.). – Житомир: Вид-во Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2009. – С.29-31.

132. Литвинчук І.Л. Використання світового досвіду корпоративного управління в аграрному секторі економіки України / І.Л.Литвинчук // Агроінком. – 2008. – № 5-6. – С.43-46.

133. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : [монографія] / Ю. Я. Лузан. – К. : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. – 470 с.
134. Лупенко Ю.О. Потенціал акціонерного сектору агропромислового комплексу / Ю.О.Лупенко // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 21-25.
135. Лупенко Ю.О. Акціонерний сектор вітчизняної економіки / Ю.О. Лупенко // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 42-46.
136. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – №7. – С. 5-21.
137. Мазурик С.М. Розвиток корпоративно сектору аграрних підприємств / С.М. Мазурик // Корпоративне управління в Україні: менеджмент, фінанси, аудит: матер. п'ятого пленуму спілки економістів України та міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 травня. – Рівне, 2006. – С. 265-268.
138. Майстро С. Державна політика стимулювання інтеграційних процесів в аграрному секторі в умовах глобалізації / С. Майстро // Держава і ринок. – 2010. – № 2. – С. 113-119.
139. Малік М.Й. Корпоративне управління капіталом / М.Й. Малік, Л.М. Малік // Науковий вісник НАУ. – Вип. 52. – 2002. – С. 21-25.
140. Малік М.Й. Корпоративні засади на селі / М.Й. Малік, П.М. Федієнко // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С. 3–8.
141. Мальська М. П. Корпоративне управління: теорія та практика: [підручник] / М. П. Мальська, Н. Л. Мандюк, Ю. С. Занько. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.
142. Мандзюк О. М. Сутність та особливості організаційно-економічного механізму трансформації відносин власності / М. О. Мандзюк // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. – 2011. – №2. – С. 139-144.
143. Манойленко О. Визначення меж корпоративного сектора

економіки України та його структури / О. Манойленко // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2005. – № 3. – С. 221–227.

144. Манцуров І.Г. Статистичне забезпечення інституційного планування як складової державного регулювання ринкової економіки / І.Г. Манцуров, Я.В. Храпунова // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – 2013. – Вип. 89. – С. 15-26.

145. Мармуль Л.О. Системне управління економічною безпекою аграрних підприємств з урахуванням корпоративних чинників організації діяльності / Мармуль Л.О., Аранчій Д.С., Удовиченко М.О. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (10). – Полтава: ПДАА. – 2015. – С. 66-72.

146. Мартинюк В. Інноваційна діяльність як чинник формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств / В. Мартинюк // Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання: Міжнар. інтернет-конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viem.edu.ua/konf2/art.php?id=0511>.

147. Мартинюк М.А. Інновації в сільському господарстві / М.А. Мартинюк, Т.М. Ратошнюк // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 94-98.

148. Мельник О.І. Вплив корпоративного управління на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України / О.І. Мельник, Ю.М. Лопатинський // Корпоративне управління: процеси, стратегії, технології : [колективна монографія] / За заг. ред. К.С. Шапошникова та ін. – Херсон : Гельветика, 2015. – С. 452–466.

149. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 18-24.

150. Міжуй А. С. Інноваційна діяльність в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.c->

om/27_NNM_2011/Economics/4_93021.doc.htm.

151. Міністерство сільського господарства США. - Офіційний сайт: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome>.

152. Міщенко В.І. Проблеми вдосконалення управління державними корпоративними правами" / В.І. Міщенко // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 29-36.

153. Могильний О. М. Корпоративні відносини у сільському господарстві / О. М. Могильний // Агроінком. – 2002. – № 1–3. – С. 15–19.

154. Молдаван Л. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Л. Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин, Б. Пасхавер, І. Прокопа, О. Шубравська, Т. Осташко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26 (806). – 10-16 липня.

155. Молдаван Л. В. Організаційні засади забезпечення сталого розвитку сільського господарства: зарубіжний досвід та його адаптація до умов України / Л. В. Молдаван // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. – Умань : УДАУ, – 2008. – С. 54–61.

156. Момот Т.В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження: [монографія] / Т.В. Момот. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 380 с.

157. Момот Т.В. Вартісно-орієнтований організаційно-економічний механізм корпоративного управління холдинговими компаніями: стратегія отримання комбінаторних переваг: [монографія] / Т.В. Момот, М.В. Кадничанський, О.А. Лобанов, Н.В. Рудь. – Харків: Фактор, 2010. – 220 с.

158. Мороз О. В. Корпоративне управління на підприємствах України : постприватизаційний етап еволюції : [монографія] / О.В. Мороз, Н.П. Карачина, Т.М. Халімон. – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 180 с.

159. Мостенська Т. Л. Корпоративне управління: [підручник] / Т.Л. Мостенська, В.О. Новак, М.Г. Луцький, Ю.Г. Симоненко. – К.: Каравела, 2008. – 384 с.

160. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями / Г.В. Назарова. – Х.: Вид. ХДЕУ, 2004. – 408 с.
161. Найбільші агрохолдинги України // Дослідження агентством Agrisurvey найбільших виробників рослинницької і тваринницької продукції серед аграрних холдингів. – К., 2015. – 75 с.
162. Науменко В. І. Спілка акціонерів України та проблеми корпоратизації / В. І. Науменко // Збірник доповідей та тез Міжнародного економічного форуму „Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації”, 27-28 травня 2004 р. : матеріали і тези доповідей. – К. : Видавничий дім „Корпорація”, 2004. – С. 43–45.
163. Національне корпоративне управління: мають залишитися найефективніші. Матеріали круглого столу / Урядовий кур'єр. – 25 листопада 2011 [Електрон. ресурс]: " :[http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/nacionalne"korporativne"upravlinnya" mayut"zalishit/](http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/nacionalne%20korporativne%20upravlinnya%20mayut%20zalishiti)
164. Небава М.І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання / М.І. Небава. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 295 с.
165. Нестерчук Ю.О. Організація та функціонування агрохолдингу / Ю.О. Нестерчук // Корпоративне управління в Україні: менеджмент, фінанси, аудит : матер. Міжнар. наук.- практ. конф., 4–5 травня 2006 р.: у 2-х ч. / Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування. – Рівне: НУВГП, 2006. – С. 178–180.
166. Нікітенко К.С. Актуальні питання інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери / К.С. Нікітенко // Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування: матер. II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – Херсон, 18-19 листопада 2013 р. – С. 18.
167. Новікова О.С. Механізм впровадження інновацій у сільському господарстві на засадах сталого розвитку/ О.С. Новікова // Національний лісотехнічний університет України: науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 458–462.

168. Носова О.В. Система корпоративного управління в умовах інституціонально- риночної трансформації / О.В. Носова // Інституціональна архітектура і динаміка економічних перетворень; під ред. А.А. Гриценко. – Харків: Форт, 2008. – С. 769-784.
169. Одінец О.М. Формування організаційно-економічного механізму агропромислових кластерних систем / О.М. Одінец // Економіка АПК. – 2012. - № 12. – С. 18-23.
170. Онищенко О. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 58-68.
171. Орлова Н. С. Механізми державного регулювання корпоративних відносин в Україні [Електронний ресурс] / Н. С. Орлова, С. С. Настюк // Наукова періодика України / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Електрон. текст. дан. – К., 2009. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpdu/2009_2/doc/3/09.pdf. – Назва з екрана. – Джерело друк. публ.: Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 2 (25).
172. Осадчий О.Д. Сучасні проблеми регулювання корпоративних відносин в Україні / О.Д.Осадчий // Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки: матер. III міжнар. наук.-практ. конф., Самара-Сімферополь-Севастополь, 4–6 червня 2010р.]. – Сімферополь: ВІТРОПринт, 2010. – С.171-173.
173. Отчет о конкурентоспособности регионов Украины 2015. Навстречу економічному росту і процвітання / Фонд «Ефективне управління» при підтримці Всесвітнього економічного форуму. – К., 2016. – 236 с.
174. Офіційний сайт Eavex Capital. – Режим доступу: <http://www.am.eavex.com.ua>.
175. Офіційний сайт Державної митної служби України. – Режим доступу: arc.customs.gov.ua.

176. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
177. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/575>.
178. Павлов В.І. Корпоративне управління в акціонерних товариствах: [монографія] / В.І. Павлов, О.А. Мишко; ред. кол.: М. І. Долішній (відп. ред.), В.В. Оскольський, В.І. Павлов. – Луцьк: Надстир'я: НУВГП, 2006. – 180 с.
179. Палига Є. М. Інституціональні проблеми корпоративного управління / Є. М. Палига // Регіональна економіка – 2010. – № 2. – С. 7-16.
180. Панченко В.В. Деякі аспекти інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України / В.В. Панченко // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 2 (6). – С. 2-9.
181. Парсяк В.М. Малий бізнес в системі корпоративних відносин / В.М. Парсяк. – Херсон, вид-во «Олді-плюс», 2003. – 456 с.
182. Пасічник Т.О. Перспективи розвитку інтегрованих корпоративних структур / Т.О. Пасічник // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 123-131.
183. Педько А.Б. Власність, контроль і конфлікт інтересів в акціонерних товариствах / А.Б. Педько. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 325 с.
184. Петрашко О. Національне корпоративне управління: мають залишитися найефективніші / О. Петрашко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 16. – С. 15.
185. Пікуль Н.Г. Актуальні питання розвитку корпоративного управління в Україні / Н.Г. Пікуль // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2012. – № 34. – С. 239-247.
186. Пішпек С. Про ефективне управління корпоративною власністю / С. Пішпек // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 86-88.
187. Писаренко В.В. Теоретичні основи маркетингового

ціноутворення в сільському господарстві / В. В. Писаренко, Л. М. Ломонос // Матеріали конференції професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної діяльності у 2010 р. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 102-104.

188. Писаренко В.В. Маркетингове управління корпоративними відносинами в АПК / В.В. Писаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. – № 4 (36). – С. 24-28.

189. Поважний О.С. Корпоративні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : [монографія] / О.С. Поважний, Н.С. Орлова. – Донецьк : Издательство, 2012. – 200 с.

190. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 січня 2010 року / Експрес–випуск від 29.01.2010 №3. – К.; Державний комітет статистики України. – 16 с.

191. Покотилова В.І. Ефективні системи управління інноваційними процесами / В.І. Покотилова // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С. 42-48.

192. Поліщук Т.О. Показники ефективності корпоративного управління на підприємствах: сучасні аспекти / Т.О. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dbuara.dp.ua.

193. Полознікова В. Корпоративне управління: проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання / В. Полознікова // Цінні папери України. – 2009. – № 36. – С. 25.

194. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 № 764» від 06.06.2011 р. № 593 та Наказ Мінагрополітики України від 07.07.2011 р. № 325.

195. Посохов І. М. Порівняльна характеристика моделей корпоративного управління в ринковій економіці: переваги та недоліки [Електронний ресурс] / І. М. Посохов. – Режимдоступу: http://www.business-inform.net/pdf/2012/7_0/157_159.pdf.

196. Принципи корпоративного управління [Електронний ресурс] // Державна комісія з цінних паперів та фондовому ринку. – Електрон. текст.

дан. – К., 2009. – Режим доступу: www.ssmc.gov.ua. – Назва з екрана.

197. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : закон України від 17.09.2008 № 514-VI, поточ. ред. від 07.05.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>. – Назва з екрана.

198. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування [Електронний ресурс] : закон України від 27.04.2010 № 2155-17 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2010. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2155-17>. – Назва з екрана.

199. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 30.10.1996 № 448/96-вр, поточ. ред. від 25.05.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.

200. Про Державну програму приватизації на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс] : проект закону України / Фонд держ. майна України // Громадське суспільство і влада : інтерактив. інформ.-аналіт. система / Департамент інформації та комунікації з громадськістю. – Електрон. текст. дан. – К., 2010. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/DC8E?project_id=133918/. – Назва з екрана.

201. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі [Електронний ресурс] : закон від 10.07.1996 № 290/96-вр, остан. ред. від 07.08.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=290%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.

202. Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва [Електронний ресурс] : закон України від 14.09.2000 № 1953-14, остан. ред. від 01.04.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. –

Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1953-14>. – Назва з екрана.

203. Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України [Електронний ресурс] : закон України від 18.05.2000 № 1741-14, поточ. ред. від 20.06.2003 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2003. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1741-14>. – Назва з екрана.

204. Про приватизаційні папери [Електронний ресурс] : закон України від 06.03.1992 № 2173-12, поточ. ред. від 17.02.2006 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2006. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2173-12>. – Назва з екрана.

205. Про приватизацію державного житлового фонду [Електронний ресурс] : закон України від 19.06.1992 № 2482-ХІІ, поточ. ред. від 01.01.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2482-12>. – Назва з екрана.

206. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію) [Електронний ресурс] : закон України від 06.03.1992 №2171-12, поточ. ред. від 24.05.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2171-12>. – Назва з екрана.

207. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : закон України від 23.02.2006 №3480-15, поточ. ред. від 25.05.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>. – Назва з екрана.

208. Проценко В. О. Основні методологічні засади розвитку корпоративного виробництва / В. О. Проценко // Економіка АПК. - 2005. – № 8. – С. 33–35.

209. Птащенко Л. О. Методичні інструментарій регулювання й управління корпоративним сектором економіки / Л. О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8 (75). – С. 19-20.

210. Птащенко Л. О. Орієнтовані та соціальні аспекти інвестиційної діяльності корпорацій / Л.О. Птащенко // Економіка і регіон. – 2014. – № 2. – С. 40-48.

211. Радыгин А. Корпоративное управление: ограничения, противоречия и особенности регулирования / А. Радыгин // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 2. – С. 90-97.

212. Ревуцька А.О. Соціально-економічний розвиток сільських територій та вплив на них агрохолдингізації / А.О. Ревуцька // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2014. – Вип. 694-695: Економіка. – С. 80–80.

213. Редькін О. С. Сучасні стратегії та технології корпоративного управління / Редькін О. С., Реген В., Хрущ Н. А. – Одеса : „Евен”, 2004. – 216, [40–42] с.

214. Румянцев С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток / С. А. Румянцев. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 149, [120–128] с.

215. Рунчева Н.В. Впровадження інновацій у розвиток зерновиробництва / Н.В. Рунчева, А.С. Рунчева // Інформаційне моделювання економіко-організаційних процесів : [колективна монографія] / [Н.В. Тітова, Н.М. Порватова та ін.]. – Донецьк : “ЛАНДОН-XXI”, 2011. – С. 14-28.

216. Рунчева Н.В. Сучасний стан і проблеми розвитку міжкорпоративних відносин в Україні / Н.В. Рунчева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (4). – Т. 2. – Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 237-244.

217. Рунчева Н.В. Державне регулювання корпоративних відносин в економіці / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2012. – № 4 (20). – С. 51-54.

218. Рунчева Н.В. Особливості регулювання корпоративного розвитку у сільському господарстві / Н.В. Рунчева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (5). – Т. 3. – Полтава : ПДАА. – 2012. – С. 268-272.

219. Рунчева Н.В. Аналіз вітчизняної моделі корпоративного управління в Україні / Н.В. Рунчева // Моделі збалансованого розвитку соціально-економічних систем: економіко-правові, соціально-політичні, історичні та філософські аспекти: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бердянськ, 4-5 грудня 2012 р. – Донецьк : Видавництво “Донбас”, 2012. – С. 45.

220. Рунчева Н.В. Механізм корпоратизації аграрного виробництва в Україні / Н.В. Рунчева. – Управління соціально-економічними системами : [монографія] / [Л.І. Антошкіна, А.Л. Баланда, В.А. Вісящев та ін.]; за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Ушенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – С. 108-115.

221. Рунчева Н.В. Розвиток сільськогосподарського кооперативного руху в регіонах України / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2013. – № 2(22). – С. 113-116.

222. Рунчева Н.В. Передумови розвитку корпоратизації у сільському господарстві регіонів України / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2013. – № 3(23). – С. 87-91.

223. Рунчева Н.В. Моделювання структури управління у корпоративних підприємствах сільського господарства / Н.В. Рунчева // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science. – 1 (2), Issue: 12. – Budapest, 2013. – С. 161-165.

224. Рунчева Н.В. Стимулювання сільськогосподарських кооперативів в Україні / Н.В. Рунчева // Efektivni nástroje modernich věd – 2013: materialy IX Mezinárodní vědecko-praktická conference, Praha, 27 dubna – 05 května 2013 r. – Dil. 5. – Ekonomické vědy. – Praha. Publishing House “Education and Science”

s.r.o. – С. 68-71.

225. Рунчева Н.В. Інтеграція – науково-інноваційний центр. Системна інформація про всі новітні досягнення у сільському господарстві та допомога в трансфері інновацій / Н.В. Рунчева // Ключові въпроси в съвременната наука – 2013: матер. за 9-а Международна научна практична конф., София, 17-25 април 2013 г. – Том 7. Икономики. – София. “Бял ГРАД-БГ” ООД. – С. 44-46.

226. Рунчева Н.В. Корпоративні агроформування в Україні / Н.В. Рунчева // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Умань, 1 лютого 2013 р. – М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : ВПЦ “Візаві”, 2013. – С. 12-13.

227. Рунчева Н.В. Ефективність спеціалізації та концентрації виробництва у корпоративних агроформуваннях / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2014. – № 1(25). – С. 55-59.

228. Рунчева Н.В. Еколого-інноваційна діяльність в сільському господарстві України / Н.В. Рунчева // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Тернопіль, 6-7 березня 2014 р. – Тернопіль : Крок, 2014. – С. 235-237.

229. Рунчева Н.В. Формирование инновационных моделей корпоративного развития аграрного производства / Н.В. Рунчева // Progress in Economic Sciences. Rocznik Naukowy Instytutu Ekonomicznego. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile. – Nr 1 (2014). – С. 141-153.

230. Рунчева Н.В. Капіталізація як джерело корпоративного розвитку аграрного виробництва в Україні / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”,

2014. – № 2(26). – С.46-49.

231. Рунчева Н.В. Капіталізація корпоративного розвитку в Україні / Н.В. Рунчева // Стан та перспективи соціально-економічного розвитку підприємств: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Сімферополь, 28-30 квітня 2014 р. – Сімферополь: ДІАЙПІ, 2014. – С. 29-30.

232. Рунчева Н.В. Сутність, види та форми корпоративних відносин в аграрній сфері / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2014. – № 3(27). – С.45-51.

233. Рунчева Н.В. Збільшення капіталізації та інвестиційних джерел корпоративного розвитку / Н.В. Рунчева // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України “Кримський агротехнологічний університет”: Економічні науки. – Сімферополь: ВД “АРІАЛ”, 2014. – Вип.159. – С. 294-299.

234. Рунчева Н.В. Стратегія управління корпоративним розвитком сільського господарства / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Дружковка : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2014. – № 4(28). – С. 42-47.

235. Рунчева Н.В. Оцінка ефективності діяльності державних корпорацій / Н.В. Рунчева // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – № 1(9). – К.; ДУТ, 2014. – С. 163-169.

236. Рунчева Н.В. Показники, критерії та методи оцінки корпоративного розвитку у зерновиробництві / Н.В. Рунчева // Економічна та продовольча безпека України: загальнодерж. наук.-виробн. жур. – ОНАХТ. – Одеса, 2015. – № 3-4 (8-9). – С. 35-43.

237. Рунчева Н.В. SWOT-аналіз в масложировій промисловості України / Н.В. Рунчева, А.С. Бритвенко // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бердянськ, 29-30 січня 2015 р. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2015. – С. 12-13.

238. Рунчева Н.В. Участь корпоративних агроформувань у вирішенні соціальних проблем села / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Дружковка: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2015. – № 1(29) – С. 36-39.

239. Рунчева Н.В. Сутність, класифікація, етапи розвитку та державне регулювання корпоративних відносин в аграрній сфері економіки України / Н.В. Рунчева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Спецвип. Ч. 2. – Полтава: РВВ ПДАА. – 2015. – С. 113-119.

240. Рунчева Н.В. Маркетингові стратегії корпоративних агроформувань / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – Дружковка: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2015. – № 2(30) – С. 29-32.

241. Рунчева Н.В. Агроінновації в системі корпоративного управління / Н.В. Рунчева // Сучасні проблеми методології та організації бухгалтерського обліку, економічного аналізу і аудиту в умовах переходу на МСФЗ і МСА: матер. Всеукр. інтернет-конф., м. Миколаїв, 20 вересня 2015 р. – Миколаїв : МНАУ, 2015. – С.74-75.

242. Рунчева Н.В. Маркетингові стратегії сталого розвитку аграрного ринку / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Дружковка: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2015. – № 4 (32). – С. 33-37.

243. Рунчева Н.В. Банківське кредитування корпоративного розвитку сільського господарства України / Н.В. Рунчева // Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: матер. III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Мукачево, 26 листопада 2015 р. – Мукачево: МДУ. – С. 462-463.

244. Рунчева Н.В. Капіталізація та інвестиційні джерела корпоративного розвитку аграрного виробництва в Україні / Н.В. Рунчева. – Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу діяльності підприємств України : [монографія] / за заг. ред. Л.І. Антошкіної. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В. – 2016. – 239 с.

245. Рунчева Н.В. Ефективність корпоратизації виробництва соняшнику та олієжирової продукції в Україні / Н.В. Рунчева, А.С. Бритвенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. – № 2 (34). – С. 28-32.

246. Рунчева Н.В. Чинники оцінки корпоративного розвитку у зерновиробництві / Н.В. Рунчева // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бердянськ, 27-28 січня 2016 р. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2016. – С. 47-48.

247. Рунчева Н.В. Розвиток системи корпоративного управління / Н.В. Рунчева, А.С. Бритвенко // Економіка і менеджмент культури: наук. жур. – № 2. – 2016. – С. 21-26.

248. Рунчева Н.В. Аналіз кредитування агрохолдингів в Україні / Н.В. Рунчева // Актуальні проблеми сьогодення у сфері фінансів, обліку та аудиту: тези доп. інтернет-конф., м. Хмельницький, 24-25 травня 2016 р. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2016. – С. 67-71.

249. Рунчева Н.В. Аналіз регіональної корпоратизації аграрного сектору України / Н.В. Рунчева // Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26 травня 2016 р. – Херсон: Грінь Д.С., 2016. – С. 411-414.

250. Рунчева Н.В. Формування інноваційних моделей корпоративного розвитку аграрного виробництва / Н.В. Рунчева // Вісник Чернівецького університету : Економіка : зб. наук. пр. – Вип. 777-778. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2016. – С. 47-51.

251. Рунчева Н.В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу корпоративних агроформувань у забезпеченні сталого розвитку галузей сільського господарства та сільських територій / Н.В. Рунчева, В.І. Пілявський // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. – № 4 (36). – С. 28-32.

252. Рунчева Н.В. Інвестиційний потенціал корпоративного розвитку аграрного виробництва / Н.В. Рунчева // Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє: матер. III Міжнар. Шумпетерівської конф., м. Чернівці, 21-22 жовтня 2016 р. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 115-116.

253. Рунчева Н.В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки: [монографія] / Н.В. Рунчева. – Херсон: Айлант, 2017. – 362 с.

254. Рунчева Н.В. Економічна ефективність соціальних інвестицій агрокорпорацій / Н.В. Рунчева // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Бердянськ, 1-2 лютого 2017 р. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. – С. 49-51.

255. Рунчева Н.В. Стратегічні напрямки державно-корпоративного розвитку сільського господарства / Н.В. Рунчева. – Розвиток економіки України: трансформації та інновації: [колективна монографія]. – Херсон, ХДАУ, 2017. – С. 398-407.

256. Рунчева Н.В. Організаційно-економічний механізм корпоративних відносин аграрного виробництва / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. – № 1 (37). – С. 32-36.

257. Рунчева Н.В. Форми та напрями реалізації корпоративних відносин в агросфері України / Н.В. Рунчева // Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 30 березня 2017 р. – Полтава : кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. – С. 293-295.

258. Рунчева Н.В. Розвиток методологічних підходів до організації інноваційної діяльності корпоративних агроформувань / Н.В. Рунчева // Інфраструктура ринку: електор. наук.-практ. жур. – Вип. 3. – Одеса. – 2017. – С. 73-75. – Режим доступу: <http://www.market->

infr.od.ua/journals/2017/3_2017_ukr/18.pdf

259. Рунчева Н.В. Державно-корпоративне управління розвитку сільського господарства / Н.В. Рунчева // Економічний потенціал аграрного сектору України: наукові підходи та практика реалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Херсон, 6-7 квітня 2017 р. – Херсон: ХДАУ, 2017. – С. 123-125.

260. Саблук П. Т. Ефективність корпоративного управління: інституційний аспект / П. Т. Саблук, О. О. Мороз // Вісник аграрної науки. – 2004. – № 6. – С. 54–56.

261. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12.

262. Саблук П.Т. Корпоративне управління в АПК / П.Т. Саблук // Матеріали п'ятого пленуму спілки економістів України та міжнародна наук.-практ. Конференція "Корпоративне управління в Україні: менеджмент, фінанси, аудит"; за ред. В.В. Оскольського. – К., 2006. – С. 36-39.

263. Саблук Р.П. Фінансовий стан формувань малого агробізнесу як основа розвитку корпоративних фінансів / Р.П. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 76-81.

264. Савченко А. М. Основні історичні етапи становлення та розвитку корпоративної форми організації бізнесу / А. М. Савченко // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 68-72.

265. Садовник О.В. Сучасні тенденції розвитку агрохолдингів в Україні / О.В. Садовник // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. – Суми: СНАУ, 2009. – Вип. № 4 (35). – С.10-15. – (Серія «Економіка та менеджмент»).

266. Сазонець І. Л. Напрями лібералізації підприємницької діяльності в Україні / І. Л. Сазонець, Н. А. Сіпайло // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. – 2016. – Вип. 1. – С. 127-134.

267. Сазонець І.Л. Стратегічні системи корпоративного управління в умовах міжнародного бізнесу / І.Л. Сазонець, Ю.В. Вдовиченко // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – № 2 (52). – С. 283-286
268. Сафронова О. М. Методи регулювання корпоративних відносин та особливості їх упровадження в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: < <http://www.academy.gov.ua/ej2/txts/soc/05somouu.pdf> >
269. Семенюк В.П. Розвиток корпоративного сектора економіки та корпоративного управління в Україні / В.П. Семенюк // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 78-88.
270. Семко Т.В. Переваги та недоліки формування корпоративного сектору в ринковій економіці України / Т.В. Семко, І.В. Ховрак // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 8. – С. 6-11.
271. Семко Т.В. Застосування програмно-цільового підходу в державному управлінні корпоративним сектором національної економіки / Т. В. Семко // Економіка і держава. – 2010. – № 10. – С. 24-28.
272. Сирко А. Корпоративная собственность в транзитивной экономике / А. Сирко // Экономика Украины . – 2003. – №2. – С.57–64.
273. Сільське господарство України у 2013 р. // Державна служба статистики України. - 28.04.2014 № 06.2-07/109-14. – 11 с.
274. Сірко А. В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики / А. В. Сірко. – К. : Імекс, 2004. – 413 с.
275. Слав'юк Р.А. Асоційовані форми аграрного бізнесу: особливості утворення, практика функціонування, перспективи регулювання: [монографія] / Р.А. Слав'юк. – Луцьк.: Вежа, 2000. – 321 с.
276. Соловйов І. О. Формування системи маркетингу в аграрній сфері економіки / І.О. Соловйов // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 103-110.
277. Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративне управління: [монографія] / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. Борисова. – Х. : Право, 2007. – 500 с.
278. Становлення та розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації України // Матеріали Перших Всеукраїнських громадських

слухань. – К.: ННЦ "ІАЕ". – 2010. – 120 с.

279. Статистичний збірник "Рослинництво України" за 2013 р. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 180 с.

280. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2011 р. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 376 с.

281. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2013 р. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.

282. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2014 р. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 382 с.

283. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2015 р. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 402 с.

284. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.

285. Сумець О.М. Товарна інноваційна політика / О.М. Сумець. – К.: Хай-Тек-Прес, 2010. – 368 с.

286. Супрун Н.А. Інституціональні чинники та бар'єри розвитку корпоративного управління на постприватизаційному етапі / Н.А. Супрун // Економіка і регіон. – 2009. – № 2 (21). – С. 76–80.

287. Супрун Н. А. Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління: [монографія] / Н. А. Супрун. – К.: КНЕУ, 2009. – 270 с.

288. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій: [підручник] / В. М. Суторміна ; Київ. нац. екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2004. – 566 с.

289. Тараненко Л.С. Правове регулювання сільськогосподарського дорадництва в Україні : [монографія] / Л. С. Тараненко ; Хмельниць. ун-т упр. та права. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – 163 с.

290. Тараш Л. И. Национальная модель корпоративного управления в выборе основной цели управления стоимостью акционерного общества [Електронний ресурс] / Л. И. Тараш. – Режим доступу: <http://irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ue_2011_2011_5.pdf

291. Тваринництво України. – К.: Держстат України, Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища. – 2013. – 212 с.

292. Тимощук В.В. Ефективність корпоративного управління в Україні / В.В. Тимощук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nbuv.com.ua.

293. Тиркало В.Б. Акціонерні товариства в Україні: витяг із конспекту [Електронний ресурс] // Українська школа бізнесу «НаШе», К., 2011. – Режим доступу: http://ubs-nashe.com.ua/docs/at_in_ua.pdf.

294. ТОВ СП „Нібулон” [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.nibulon.com.ua>.

295. Топ-100 крупнейших землевладельцев Украины за данными Аграрного портала Latifundist.com. – 2014 р.

296. ТОП-20 українських агрохолдингів за розміром земельних банків // Складений Соціальною мережею для фермерів та агропромисловиків. Всеукраїнський агропортал. – Офіційний сайт: <http://fermer.org.ua>.

297. Ульянченко О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах / О.В. Ульянченко // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 10. – С. 56-59.

298. Уманців Ю. М. Формування української моделі корпоративного управління / Ю. М. Уманців // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2009. – № 8/4. – С. 10-13.

299. Уровень инфляции в Украине в 2010 году составил 9,1% [Электронный ресурс] // Главком / В. Шлинчак (рук. проекта) [и др.]. – Электрон. текст, табл., граф. дан. – Киев, 2011. – Режим доступа: <http://glavcom.ua/news/32262.html>. – Загл. с экрана.

300. Федулова Л. І. Корпоративні структури в інноваційній діяльності:

світовий досвід та можливості для України / Л. І. Федулова // Економіка та прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 9-27.

301. Фінанси сільськогосподарських підприємств / За ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ, 2000. – 604 с.

302. Формування та розвиток моделі корпоративного управління в трансформаційній економіці / П. В. Круш, О. П. Кавтиш, А. В. Гречко, Ю. С. Чихачьова. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 264 с.

303. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції / за ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.

304. Холод В. В. Корпоративне управління в Україні: характерні риси [Електронний ресурс] / В.В. Холод. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Economics/59279.doc.htm.

305. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : від 16.01.2003 № 435-IV, поточ. ред. від 05.07.2011 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дан. – К., 2011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>. – Назва з екрана.

306. Циганенко Г.В. Методичні підходи до формування механізму корпоративного управління / Г.В. Циганенко // Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/87/1/Tsyganenko_G_The_methodical_approaches.pdf

307. Чабан В.Г. Інновація як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / В.Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68-72.

308. Чеботарьов В. А. Фінансове забезпечення формування корпоративних структур у АПК / В. А. Чеботарьов // Фінанси України. – 2003. – № 11.– С. 43–46.

309. Чернявський А.Д. Корпоративне управління: [навч. посіб.] / А.Д. Чернявський, В. В. Кобржицький. – К.: МАУП, 2006. – 208 с.

310. Чихачова Ю.С. Особливості становлення національної моделі корпоративного управління в контексті приватизації / Ю.С. Чихачова //

Актуальні Проблеми Економіки. – 2009. – № 7(97). – С. 77-85.

311. Чубукова О. Ю. Особливості функціонування агрохолдингових формувань в Україні / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. – 2012. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2293>.

312. Шахова Г. В. Механізм реалізації державної інвестиційної політики щодо підтримки корпорацій / Г. В. Шахова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 2 (117). – С. 82-85.

313. Шепеленко О.В. Державне регулювання корпоративного сектору національної економіки в умовах глобалізації / О.В. Шепеленко, Т.В. Білопольська // Вісник ДонНУЕТ. – 2013. – № 35. – С. 185-193.

314. Шиян В.Й. Агрохолдинги в системі чинників сталого розвитку сільського господарства / В.Й. Шиян // Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту. – Харків: ХНАУ, 2010. – №8. – С.34-46. – (Серія « Економічні науки»).

315. Denis, D., McConnel, J., 2003. International Corporate Governance. [pdf] ECGI, Finance Working Paper, 5, p. 62. Available at: <http://www.gobiernodelaempresa.cl/files/cge/biblioteca/acad/D.%20Denis%20y%20J.%20McConnell%20International%20Corporate%20Governance.pdf>

316. Runcheva N.V. Stages of formation and development of agricultural holdings as a manifestation of the corporatization of the agrarian sector of economy of Ukraine / N.V. Runcheva // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe-Bowker®, Melbourne, Australia, 2016. – С. 215-219.

317. Runcheva N.V. Resource and competitive advantages of the corporate model of development of agrarian sphere of economy / N.V. Runcheva // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – “East West” Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2016. – С. 158-162.

318. Runcheva N.V. Corporate governance the development of the agrarian sphere of economy: competitive advantages and threats / N.V. Runcheva // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg,

Deutschland, 2016. – C. 250-253.

319. Runcheva N.V. Factors and tendencies of the corporate organization of agriculture in Ukraine / N.V. Runcheva // Current scientific research: Collection of scientific articles. – Publishing house “BREEZE”, Montreal, Canada, 2017. – C. 45-49.

320. Stansfilde J. Corporate finance / J. Stansfilde. – New York : McGRAW – Hill, 2002. – 218, [189–192] p.

ДОДАТКИ

Законодавче регулювання механізму роздержавлення і приватизації в аграрній сфері

НПА	Положення щодо роздержавлення і приватизації в аграрній сфері
Закон України "Про приватизацію майна державних підприємств"	Способи приватизації: продаж на аукціонах із застосуванням майнових сертифікатів, акціонування, викуп майна державного підприємства
Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»	Приватизація державного та комунального майна, за цими законами, — це відчуження майна, що перебуває в державній та комунальній власності, на користь фізичних і юридичних осіб з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва й залучення коштів на структурну перебудову економіки України
Указ Президента України «Про корпоратизацію підприємств»	Корпоратизація - перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, у яких 75 % статутного фонду в державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений відповідно до чинного законодавства, у відкриті акціонерні товариства. Дія не поширюється на підприємства, які не підлягають приватизації, та на природні монополії
Постанова КМУ «Положення про порядок корпоратизації підприємств»	Урегульований механізм проведення корпоратизації державних підприємств
Декрет Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок"	Громадяни України мають право продавати або іншими способами відчужувати земельні ділянки, без зміни їхнього цільового призначення (п. 4)
Декрет Кабінету Міністрів України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі"	Особливості приватизації майна в АПК; приватизація підприємств харчової промисловості з переробки сільськогосподарської продукції, здійснюється у формі ВАТ, радгоспів – у КСП, сільськогосподарських підприємств зі змішаною формою власності – у ВАТ
Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва"	Заходи щодо прискорення процесів приватизації землі

Продовження додатку А

Указ Президента України "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації"	закладено фундаментальні основи розвитку холдингових структур, легалізований процес корпоратизації економіки України проте в деяких галузях створення холдингових компаній не дозволялось, в т. ч. у галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції
Указ Президента України "Про порядок підготовки до продажу акцій відкритих акціонерних товариств, створених шляхом корпоратизації"	порядок підготовки до продажу акцій відкритих акціонерних товариств, створених шляхом корпоратизації, холдингових компаній
Закон «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» (перелік наведено за станом змін від 4.07.2013 р.)	Перелік об'єктів, що не підлягають приватизації, - об'єкти основним видом діяльності яких є виробництво товарів, робіт, послуг загальнодержавного значення: Національне виробничо-аграрне об'єднання "Масандра" (Ялта) Державна аграрна фірма "Квіти України" (Київ); нерестово-вирощувальні рибні господарства як структурні підрозділи обласних державних виробничих сільськогосподарсько-рибководних підприємств (Запорізького, Полтавського, Херсонського); Червонооскільське сільськогосподарське рибогосподарство (Боровський район, с. Піски Радківські); Одеський державний сільськогосподарський іподром (Одеса); обласні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Кримська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська); Державне сільськогосподарське підприємство "Селекція-сервіс" (Київ); Кримське державне сільськогосподарське підприємство "Кримвинпром" (с. Первомайське); Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської радіології (Києво-Святошинський район, смт Чабани)

**Комплекс показників ресурсокористування в корпоративних
агроформуваннях (земля і капітал)**

Виробничий ресурс	Показник	Методика визначення
Земля	урожайність	кількість зібраного врожаю з одиниці площі
	навантаження на 1 працюючого	кількість земельного ресурсу на 1 працюючого у рослинництві
	валовий збір	обсяг фактично виробленої (зібраної) продукції с.-г. культур; враховується по окремих культурах або по деяких групах культур зі всієї площі посіву в натуральних одиницях
	рентабельність	відношення прибутку від реалізованої продукції до витрат на її виробництво і реалізацію за видами продукції рослинництва
	коефіцієнт освоєності території	відношення площі с.-г. угідь до загальної площі землекористування
	коефіцієнт розораності	відношення площі ріллі і багаторічних культурних насаджень до площі с.-г. угідь
	землевіддача	відношення валової продукції з 1 га угідь до грошової оцінки цих угідь
	землезабезпеченість	відношення площі відповідних угідь на населення країни (області, району, підприємства)
	структура земельних угідь	відношення окремих видів земельних угідь до загальної площі
	ступінь господарського використання	відношення площі с.-г. угідь на всю земельну площу господарства
	ступінь меліорації	відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушуваних) до загальної площі сільськогосподарських угідь
	інтенсивність використання	питома вага інтенсивних культур (цукровий буряк, картопля, овочі, соняшник, кукурудза) в загальній посівній площі підприємства
	коефіцієнт повторного використання	відношенням посівної площі разом з площею повторних посівів до посівної площі господарства
	ефективність використання	виробництво валової (товарної, чистої) продукції на гектар с.-г. угідь, прибуток на гектар с.-г. угідь (продукції скотарства і вівчарства на 100 га с.-г. угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва – на площу зернових культур)

Продовження додатку Б

Капітал основний	показники кількісні	вартість основних засобів с.-г. підприємств, наявність с.-г. техніки на підприємстві, показники приросту основних фондів, питома вага активних основних засобів, структура і забезпеченість капіталом, питома вага вартості основних фондів до вартості майна підприємства
	показники руху	показники оновлення основних фондів, коефіцієнт росту, темпи оновлення активної та пасивної частини ОФ, коефіцієнти вибуття ОФ, коефіцієнт зносу ОФ, коефіцієнт придатності, коефіцієнт сукупного відновлення
	показники якісні	фондовіддача, фондоємність, фондоозброєність, фондооснащеність, рівень механізації трудомістких процесів, рівень інвестицій в основний капітал, норма прибутковості основного капіталу, коефіцієнт змінності роботи, рентабельність основних засобів
Капітал обіговий	тваринництво	приріст (зменшення) поголів'я тварин, продуктивність однієї голови, інтенсивність використання тварин
	рослинництво	урожайність, приріст (зменшення) обсягу виробництва продукції, виробництво продукції на 100 га с.-г. угідь, середня ціна реалізації одиниці продукції, приріст (зменшення) вартості продукції в цінах реалізації, удобрена площа с.-г. підприємств (окремо мінеральними та органічними добривами)
	тваринництво і рослинництво	коефіцієнт оборотності, коефіцієнт закріплення засобів в обігу, коефіцієнт завантаження оборотного капіталу, фондовіддача, матеріаловіддача, матеріаломісткість, тривалість обігу капіталу, рівень рентабельності с.-г. продукції, капіталовіддача

Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та інших країн світу

Країна	Всього с.-г. угідь, млн. га	У тому числі	
		рілля, млн. га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн. га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5/78,1	7,9/19
Австрія	3,5	1,4/40	2,0/57,1
Білорусь	9,4	5,6/59,6	3,1/33
Велика Британія	17,6	5,7/32,4	11,1/63,1
Іспанія	30,2	13,7/45,4	10,3/34,1
Канада	73,4	45,7/62,3	27,9/38
Німеччина	17,1	11,8/69	5,2/30,4
Польща	18,7	12,6/67,4	4,0/21,4
Росія	210,2	122,6/58,3	78,0/37,1
Румунія	14,8	9,4/63,5	4,8/32,4
США	426,9	173,5/40,6	239,2/56
Франція	30,3	18,5/61,1	11,1/36,6
Швейцарія	1,6	0,4/25	1,1/68,8

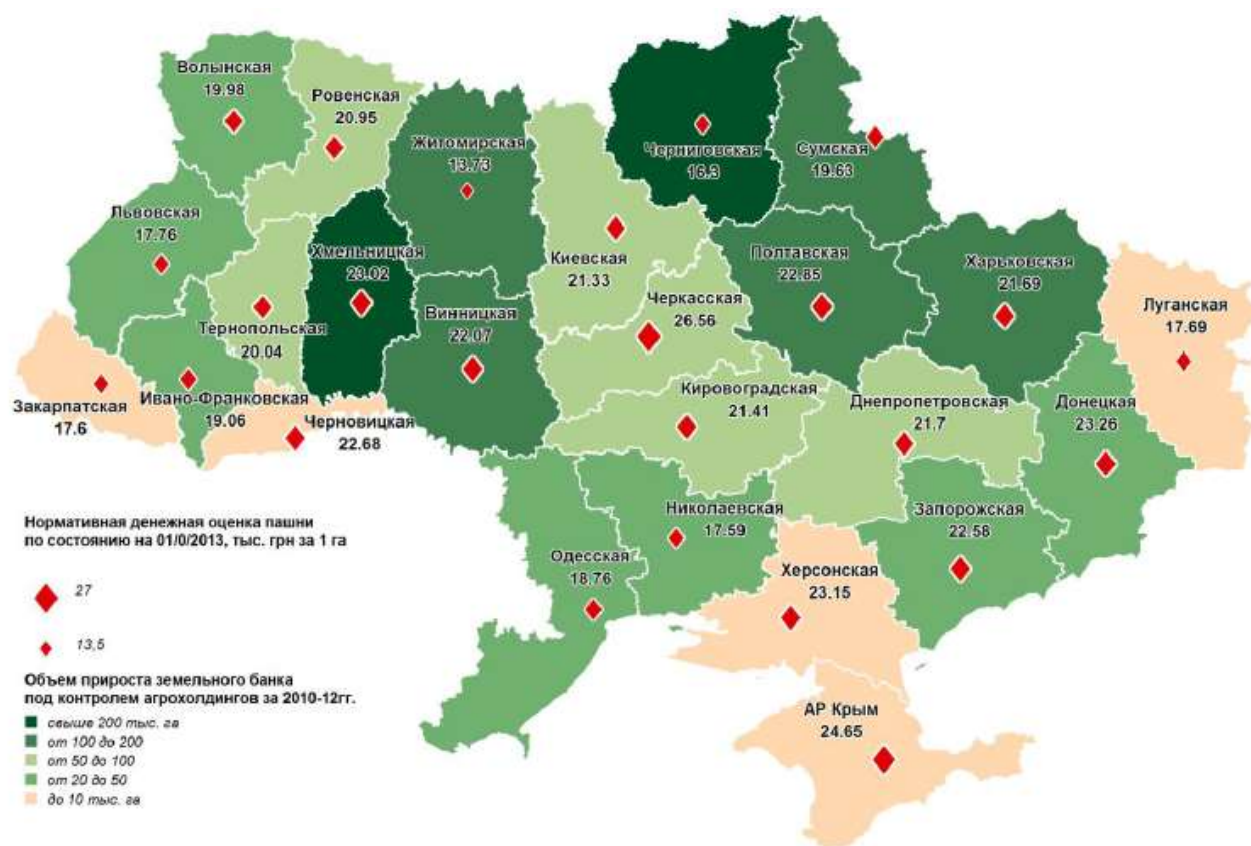

Рис. Объем приросту земельного банку під контролем агрохолдингов за 2010-2015 рр.

ТОП-10 найбільших землевласників України

Аграрний холдинг	Земельний банк, тис. га	Розташування	Характеристика
UkrLand-Farming (найбільший в Україні і у всій Євразії)	670	23 області України	У 2013 р. одна з найбільших операцій в агробізнесі – покупка українських активів агрохолдинга Valinor і 20 інших агропідприємств
Кернел Груп – провідна диверсифікована агропромислова компанія в Україні і Росії	422	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Харківська, Дніпропетровська, Хмельницька області	Експортує щорічно до 5 млн. т. продукції, найбільший постачальник соняшникової олії і шроту на міжнародний ринок та експортер зернових з чорноморського регіону
NCH Capital	400	Всі господарства об'єднані в шість агрохолдингів: Біо агро, Промінь агро, Лат агро, Золотий Світанок, Чарівний Світанок, Краєвид Інвест	Спеціалізація на вирощуванні рапсу, пшениці, кукурудзи, соняшнику, сої. Окремі підприємства на тваринництві
Миронівський хлібопродукт – вертикально інтегрований комплекс з 20 підприємств	320	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, івано-франківська області, АР Крим	об'єднує виробничі потужності всього технологічного ланцюга м'ясного виробництва - від вирощування і виробництва кормів, інкубаційних яєць, вирощування великої рогатої худоби і свійської птиці до переробки і реалізації готової продукції
Мрія Агрохолдинг – провідна агро-промислова компанія України	298	Тернопільська, Хмельницька, івано-франківська, Чернівецька, Львівська області	вертикально інтегрована структура, ланцюжок від виробництва насіння, планування і вирощування урожаїв до зберігання, транспортування і логістики; широкий спектр культур: пшениця, рапс, кукурудза, цукровий буряк, картопля, гречка, ячмінь, горох і соя

Продовження додатку Е

Українські аграрні інвестиції	261	62 сільських господарств і 5 елеваторних комплексів в 16 областях України; найбільші площі угідь - в Чернігівській, Кіровоградській, Сумській, Полтавській і Чернівецькій областях	обробка землі і виробництво сільськогосподарської продукції
Астарта-Київ	245	Полтавська, Вінницька, Житомирська, Тернопільська, Хмельницька і Харківська області	спеціалізація на вирощуванні цукрового буряка, зернових і олійних культур
Harveast	197	керівник сільськогосподарськими активами в Донецькій області і АР Крим	створений 10.03.2011 р. на базі сільськогосподарських активів ПАО ММК ім. Ілліча
Агротон	151	найбільший диверсифікований сільськогосподарський виробник Східної України	вертикально-інтегрований
Sintal Agriculture		два цукрові заводи, ферма по вирощуванню свиней, 16 агрогосподарств	вирощування пшениці, кукурудзи, соняшнику, ячменю, цукрового буряка, гречки, сої, гороху і інших культур

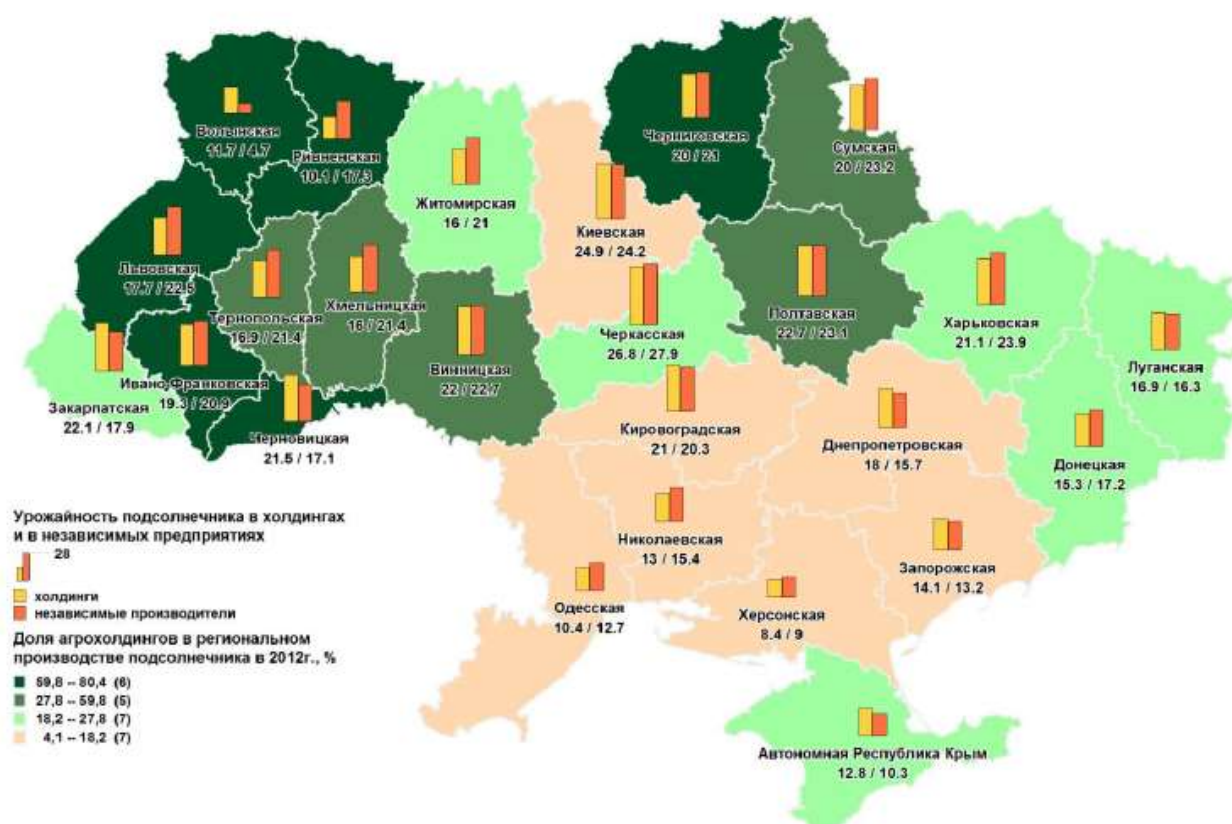

Рис. Урожайність соняшнику в агрохолдингах та незалежних підприємствах

**Система розрахункових показників для аналізу інноваційної діяльності
корпоративних агропідприємств**

Показник	Методика розрахунку
Кількість інноваційно-активних корпоративних агропідприємств	Підрахунок кількості корпоративних агропідприємств, що вели інноваційну діяльність за певний період часу (як правило – рік)
Інноваційна активність корпоративних агропідприємств	Питома вага агропідприємств, що вели інноваційну діяльність, у загальній кількості агропідприємств, у відсотках
Кількість корпоративних агропідприємств, що впроваджували інновації	Кількість агропідприємств, що впроваджували власні або придбані інновації в сільському господарстві за певний період часу (як правило – рік)
Кількість впроваджених інновацій	Кількість впроваджених інновацій за певний період часу (як правило – рік). Інновація проваджена, якщо її результат реалізований на ринку с/г продукції
Кількість корпоративних агропідприємств, що реалізували інноваційну продукцію	Загальна кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за певний період часу (як правило – рік)
Рівень інноваційності корпоративних агропідприємств	Питома вага агропідприємств, що реалізували інноваційну продукцію, у загальній кількості агропідприємств, у відсотках
Обсяг реалізації інноваційної с.-г. продукції	Обсяг реалізованої с.-г. інноваційної продукції за певний період часу (як правило – рік), грн.
Інноваційність с.-г. продукції	Питома вага реалізованої с/г інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої с.-г. продукції, у відсотках
Кількість агропідприємств, що впроваджували інноваційні процеси	Кількість агропідприємств, що впроваджували інноваційні процеси за певний період часу (як правило – рік)
Технологічна інноваційність корпоративних агропідприємств	Питома вага агропідприємств, що впроваджували інноваційні процеси, у загальній кількості агропідприємств, у відсотках
Кількість впроваджених інноваційних процесів	Кількість упроваджених інноваційних процесів (нових або вдосконалених технологій, методів і т. ін.) за певний період часу (як правило – рік)

Продовження додатку 3

Кількість корпоративних агропідприємств, що придбали та передали інновації	Кількість агропідприємств, що придбали та передали інновації (технології, технічні досягнення і т.п.), за певний період часу (як правило – рік)
Кількість придбаних (переданих) інновацій	Кількість придбаних (переданих) інновацій за певний період часу (як правило – рік)
Загальний рівень механізації у рослинництві	Питома вага виконаних механізованих технологічних процесів по виробництву окремих або всіх видів с/г продукції до загального обсягу виконаних робіт по тим самим видам с/г продукції
Загальний рівень механізації у тваринництві	Питома вага поголів'я різних видів і статевовікових груп тварин, що обслуговуються за допомогою засобів механізації у загальному поголів'ї цих же видів і груп з урахуванням коефіцієнту перерахунку фізичного поголів'я в умовне
Рівень механізації технологічних процесів	Питома вага механізованих (автоматизованих) процесів у загальному обсязі процесів
Чисельність працівників на інноваційно-активних корпоративних агропідприємствах	Чисельність осіб, які працюють на агропідприємствах, що займалися інноваційною діяльністю за певний період часу (як правило – рік)
Рівень продуктивності праці працівників, зайнятих на інноваційних роботах	Кількість продукції, яка виробляється за одиницю часу, працівниками, зайнятими на інноваційних роботах. Доцільно порівняння з загальним рівнем продуктивності праці на агропідприємстві
Рівень трудомісткості працівників, зайнятих на інноваційних роботах	Витрати часу на одиницю продукції, яка виробляється працівниками на інноваційних роботах. Доцільно порівняння з загальним рівнем трудомісткості на агропідприємстві
Обсяг витрат на інноваційну діяльність	Загальний обсяг витрат агропідприємства на інновації, грн. за певний період часу (як правило – рік) та сума витрат в цілому по АПК
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності	Загальна сума надходжень з різних джерел на здійснення інноваційної діяльності агропідприємства, грн.
Індивідуальний рівень рентабельності	Відношення чистого доходу (прибутку) окремо по кожному виду інноваційної продукції, робіт або послуг до суми витрат (матеріальних і трудових) на виробництво і реалізацію продукції, робіт, послуг (повна собівартість)

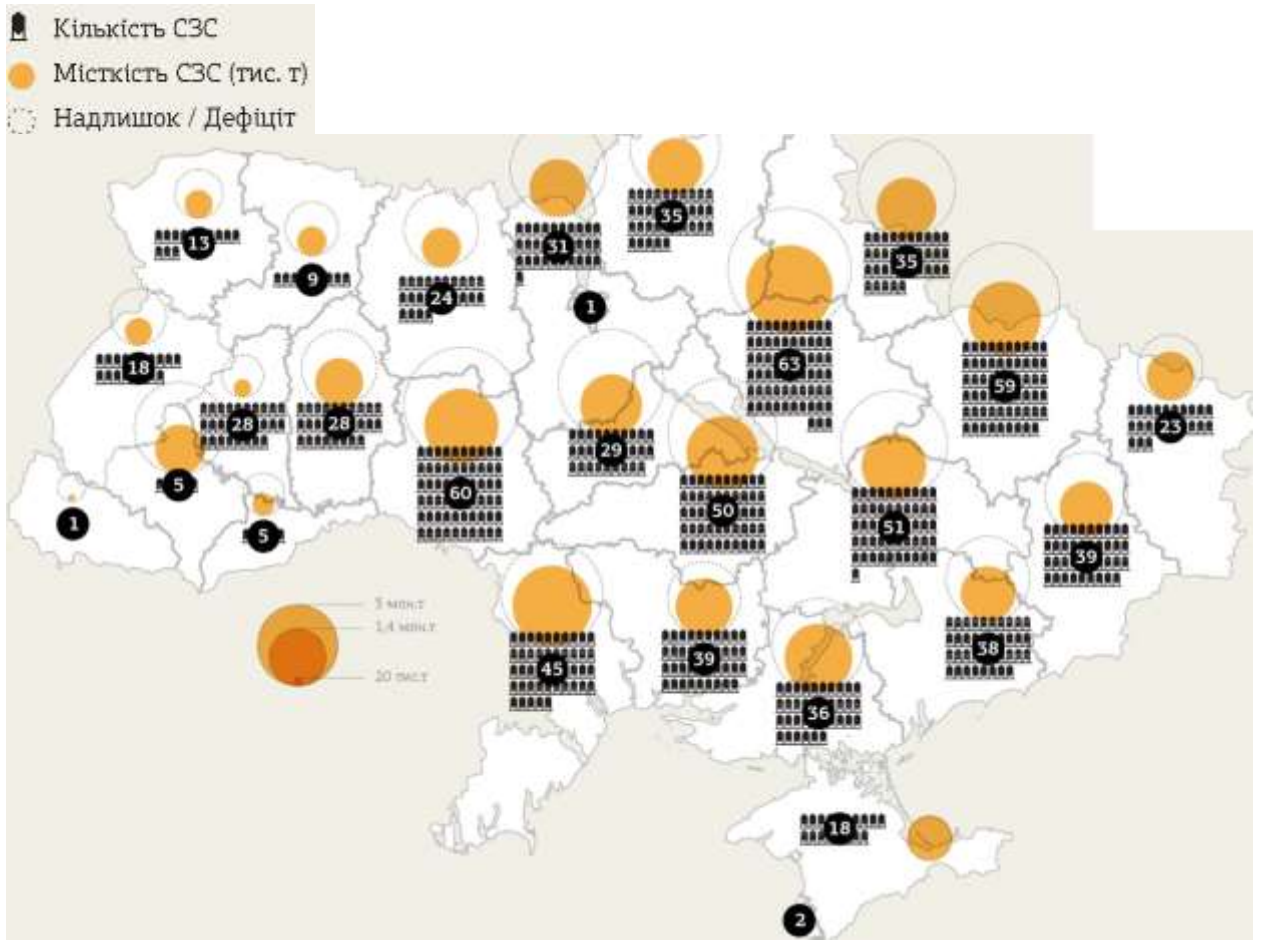

Рис. Кількість та місткість зерносховищ у порівнянні до потреб зі зберігання зерна

Базові умови агрокредитів від банків з числа 25 лідерів ринку послуг для підприємців

Термін	Обсяг кредиту/ ціна запо- руки, %	Банк	Реальна ставка в гривні, річних	Реальна ставка в доларах, річних	Реальна ставка в євро, річних
1 рік	80%	Райффайзен Банк Аваль	22,77%	-	-
		Укргазбанк (аванси 20% – 50%)	Від 1,95% (партнерські програми з продавцями с.-г. техніки)	-	10,82%; програма НУФ 10,82- 11,82%
	70%	Credit Agricole	26,85%, тільки клас. схема	13,85%, тільки клас. схема	12,85%, тільки клас. схема
		Укрексімбанк (придбання с.-г. техніки – аванс 15%)	23,72%, тільки клас. схема	12,92%, тільки клас. схема	12,82%, тільки клас. схема
	65%	ОТП Банк	26,78%	-	-
	60%	UniCreditBank	24,85%, тільки клас. схема	14,35%, тільки клас. схема	14,35%, тільки клас. схема
	50%	Ощадбанк	21,90%	12,90%	12,90%
3 роки	80%	Райффайзен Банк Аваль	21,58%	-	-
		Укргазбанк (аванси 20% - 50%)	Від 13,81% (партнерські програми з продавцями с.-г. техніки)	-	9,62%; програмаН УФ 10,55- 11,55%
	70%	Crédit Agricole	25,65%, тільки клас. схема	12,65%тіл ьки клас. схема	11,65%, тільки клас. схема

Продовження додатку Л

		Укрексімбанк (придбання с.-г. техніки – аванс 15%)	23,84%, тільки клас. схема	13,04%, тільки клас. схема	12,94%, тільки клас. схема
	65%	ОТП Банк	25,58%	-	-
	50%	Ощадбанк	21,30%	12,31%	12,31%
5 років	80%	Райффайзен Банк Аваль	21,33%	-	-
		Укргазбанк (аванси 20% - 50%)	Від 14,45% (партнерські програми з продавцями с.-г. техніки)	-	9,37%; програма НУФ 10,35 - 11,35%
	70%	Укрексімбанк	23,86%, тільки клас. схема	13,06%, тільки клас. схема	12,96%, тільки клас. схема
		Crédit Agricole	25,39%, тільки клас. схема	12,39%, тільки клас. схема	11,39%, тільки клас. схема
	65%	ОТП Банк	25,33%	-	-

Таблиця 1

Найбільші аграрні поглинання в 2013 р.

Дата угоди	Продавець	Об'єкт продажу (злиття / поглинання)	Покупець	Сума угоди (\$ млн.)	Предмет угоди, %
Жовтень 2013	Agro Generation (Шморгун Джон)	Konkur Investment (Agro Generationi Harmelia)	Harmelia (Sigma Bleyzer - Southeast European Fund IV)		38% / 68%
Жовтень 2013	Ірина Іванова	Агроскоп	Origin Enterprises	17,6	60%
Серпень 2013	ТОВ "Євроресурс" / Melisenia Consulting Ltd (Кіпр)	ПАТ "Агрокомбінат "Калита"	ПАТ "АгродімЛідер"		89,68%
Червень 2013	Дмитро Сандлер, Сергій Гайдай (ТОВ «Твеелінген Україна»)	СТОВ "Дружба Нова"	Kernel Holding S.A. (Андрій Веревський)	169	80,0%
Червень 2013	ВАТ "Русгрейн Холдинг"	ТОВ "ВоронежАгро Холдинг"	ЗАТ "Миронівськийхліб опродукт"	100	100,0%
Лютий 2012	Іван Куровський	Агропрогрес	ІПК (Industrial Milk Company (ІМС))	39,8	100,0%

Таблиця 2

Найбільші аграрні поглинання в 2014 р.

Дата угоди	Продавець	Об'єкт продажу (злиття / поглинання)	Покупець	Сума угоди (\$ млн.)	Предмет угоди
Листопад 2014	Агрохолдинг «Кернел», А. Веревський	Великобурлуцьке ХПП	С.-г. компанія "Зоря"	-	100%
Листопад 2014	Ю.Косюк (МХП)	Березанська птахофабрика	П'ять кіпрських компаній (імовірно О.Бахматюк)	18	100%
Червень 2014	Свинарське підприємство «Агролюкс»	Свинарське підприємство «Агролюкс»	ДанФарм Україна	8	100%
Лютий 2014	ПАТ "Слобожанщина Агро"	ТОВ "Агроким"	Індустріальна молочна компанія (ІМК)	18	60%
Січень 2014	Yratia HoldingsLtd (М.Сольський)	ПАТ "Каневський маслосиравод"	Західна молочна група (ТМ Кома)	8-10	100%
Січень 2014	О. Бахматюк	Ukrlandfarming	Cargill	200	5%

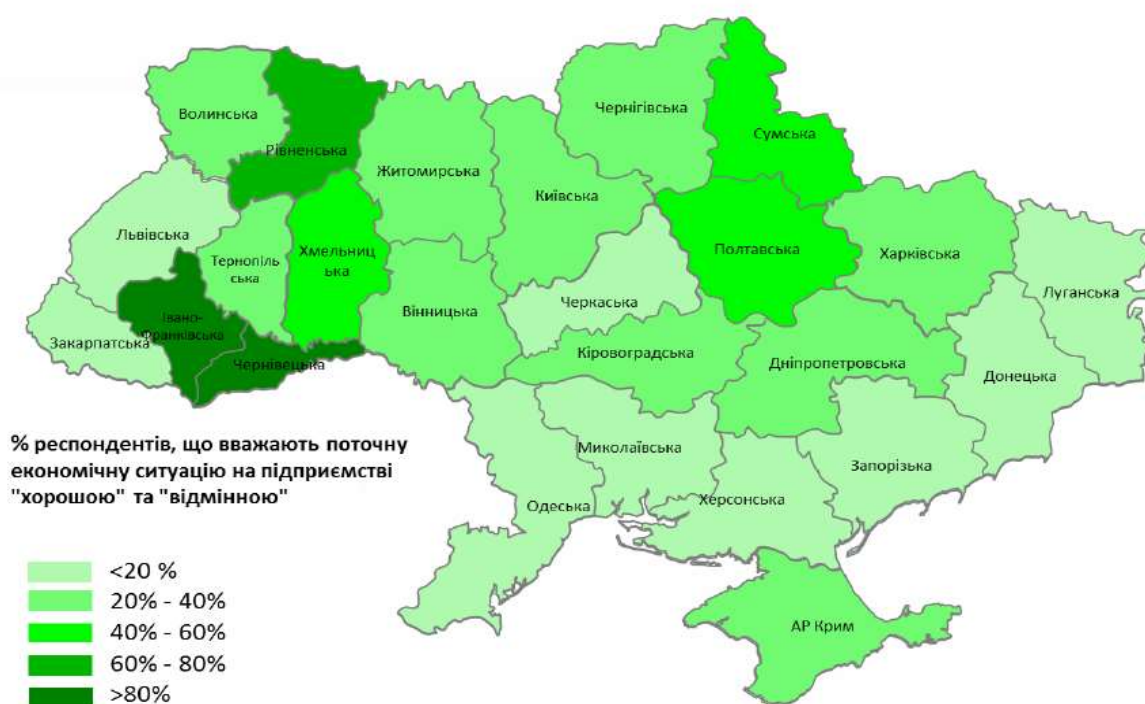

Рис. Оцінка поточної економічної ситуації на підприємстві за регіонами

**ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

просп. Ушакова, 47, м. Херсон, 73000, тел. (0552) 42-27-38, факс 42-27-51
e-mail: dp-agroprom@khoda.gov.ua, up-agro@ukr.net, код ЄДРПОУ 33824007

05.05.2018 № 15-651/0/18/010.4.2

На № _____ від _____ У спеціалізовану вчену раду по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н., доцента, докторанта

ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет”

РУНЧЕВОЇ НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ

***“Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері:
теорія, методологія, практика”***

Пропозиції щодо розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері передані для використання у Департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації при обґрунтуванні програм соціально-економічного розвитку Херсонської області на період до 2020 р. Зокрема, йдеться про пропозиції підвищення ефективності процесу корпоратизації в аграрній сфері, які в певній мірі застосовані до аграрного ринку України.

В рамках Положення про Департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (04.09.2016 р. № 680) п. 4.8, щодо участі у формуванні та сталого розвитку регіонального агропромислового ринку області – за наведеними показниками рівня і ступеня концентрації у сільському господарстві, пропонуються способи концентрації виробництва у корпоративних агроформуваннях з використанням моделювання регіонального охопту корпоративного сектору за такими показниками, як поголів'я тварин різних видів та обсяг виробленої ними основної продукції; п. 4.9 – зроблено акцент на стійкому розвитку і ресурсозбереженні системи точного землеробства, встановленої на техніці останнього покоління, що характеризується переходом від техногенної індустриальної системи землеробства до екологічно стійкої системи з

застосовуються низьковитратні технології з мінімальним використанням матеріально-енергетичних ресурсів; п. 4.10 – на основі формування та забезпечення реалізації державної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та гарантування продовольчої безпеки держави, за умови підтримки конкурентоспроможності, багато великих підприємств здатні працювати на вищому рівні ефективності, тому актуально створення інфраструктури аграрного і продовольчого ринку, оптимізація регіональної структури, використання диференційованих маркетингових стратегій.

Заслуговує на впровадження пропозиція про кооперацію аграрних формувань поряд з агрохолдингами за умови балансування інтересів та ефективності розвитку аграрної сфери, тобто, повинні розвиватися також інші організаційно-правові форми ведення агробізнесу – сільськогосподарські підприємства, фермерські та підсобні господарства, переробні і збутові кооперативи і т.п.

Найважливіший компонент підвищення конкурентоздатності аграрного бізнесу – логістика. Сьогодні у багатьох країнах проблему підвезення корму вирішують мобільні комбікормові заводи. Ця технологія впливає на зниження собівартості м'ясної і молочної продукції, адже витрати на паливо і собівартість корму є головними чинниками формування конкурентоспроможності м'ясомолочної продукції. Дані тенденції та новації слід перейняти і вітчизняному агробізнесу, які дозволять значно підвищити конкурентоздатність сільськогосподарської галузі.

Заступник директора Департаменту агропромислового розвитку, к.е.н.

М.М.Степанова

**НОВОТРОЇЦЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ**

75300, смт. Новотроїцьке, вул. Соборна, 73, тел. 5-04-22, факс (248) 5-15-95

e-mail: rda-nt-rda@khoda.gov.ua

<http://www.nt-rda.gov.ua>

Код ЄДРПОУ 04060128

04.05.2017 № 01-35/325

на _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
захисту дисертацій на здобут
наукового ступеня докторо
економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження к.е.н., доцента,
докторанта ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет”

Рунчевої Наталії Вікторівни

**“ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В
АГРАРНІЙ СФЕРІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА”,**

спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

У дисертаційній роботі Рунчевої Н.В. з метою залучення корпоративних агроформувань агросфери у вирішення проблем сільських територій, створення збалансованого аграрного ринку, здійснення соціальної відповідальності, відродження об’єктів інфраструктури загального користування та логістичних мереж, розвитку маркетингових інформаційних систем обґрунтована пропозиція із створення національного інформаційно-аналітичного центру з регіональними (обласними та районними) відділеннями. Він дозволить об’єднати інтереси і, відповідно, пропозиції та інструменти щодо їх вирішення на рівні державних та регіональних органів влади, великого агробізнесу в

єдиний організаційний, інформаційний і комунікаційний простір. Дана пропозиція передана для практичного впровадження у Новотроїцьку районну державну адміністрацію.

Також доцільною для практичного використання уявляється розробка дисертанта щодо організації взаємодії інформаційно-аналітичного центру з інформаційними, консалтинговими і маркетинговими службами зарубіжжя (наприклад, Асоціація агентств по маркетингу продовольчих товарів у країнах АТР, база даних Agrimis Eastern Europe) для забезпечення та всебічної підтримки доступу вітчизняних сільськогосподарських виробників до зовнішнього ринку.

На впровадження у практику господарювання, її регулювання й управління заслугоує пропонуване дисертантом застосування регіональних угод щодо соціального партнерства між корпоративними структурами, регіональною, районною владою та територіальною громадою. Як зазначено у роботі, агрохолдинги та інші агрокорпорації значним чином впливають на виробничо-територіальні типи спеціалізації сільського господарства адміністративного району; структуру товарного ринку і ринку збуту продовольчої продукції; зайнятість населення; використання природних та інших ресурсів тощо. В свою чергу, це спричиняє суттєвий вплив на стан соціальної сфери сільських територій, соціальну стабільність сільських жителів. Отже, розроблений у роботі механізм формування в сільській місцевості партнерських відносин між агрохолдингами і селянськими (фермерськими) господарствами сприятиме підвищенню рівня життя населення та розвитку сільських територій.

Голова Новотроїцької
районної державної адміністрації

Н.І. Солтановська

**ОЛЕШКІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

□ел.. Гвардійська, 24, м. Олешки, Херсонська область 75100,
□ел.. (05542) 2-22-63, факс: 4-58-28, e-mail: rda-tsurup@khoda.gov.ua,
web: [http:// www.tsurupinsk.ks.ua](http://www.tsurupinsk.ks.ua), Код ЄДРПОУ 04059823

01.06.2017 № 01-26-12850/17/614-1

Спеціалізованій вченій раді по захисту
дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження к.е.н., доцента,
докторанта *Рунчевої Наталії Вікторівни "Формування та розвиток
корпоративних відносин в аграрній сфері: теорія, методологія, практика"*,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Для ефективного ведення інноваційної діяльності у процесі розвитку
корпоративних відносин та корпоратизації в аграрній сфері необхідно
здійснювати її постійний моніторинг, аналіз, оцінку, діагностику та контроль за
відповідною системою показників, яка розроблена та обґрунтована у
методології дисертаційного дослідження.

Зокрема, на основі SWOT-матриці, розробленої для Стратегії розвитку
аграрної сфери Херсонської області на період до 2020 року, пропонується
діагностика сільськогосподарської галузі щодо конкурентних переваг та
ризиків і загроз ведення крупнотоварного виробництва. При цьому виявлені
також і позитивні, і негативні наслідки впровадження корпоративних відносин
у частині концентрації земельних ресурсів та капіталів, вирішення соціальних
проблем сільського населення. Розроблені заходи з подолання негативних рис і
наслідків корпоративного розвитку найбільш доцільно здійснювати через
систему державного регулювання. Організаційно-правовою формою в такому
випадку слід використовувати державно-приватне партнерство, яке
регламентується Законом України "Про державно-приватне партнерство".

Складений за даними експертного дослідження агрегований рейтинг найбільш інноваційних агрокомпаній України з наведенням розробок та прикладів використання інноваційних технологій, рекомендовано для застосування при визначенні оцінки корпоративних відносин в аграрній сфері Херсонської області, інноваційно-інвестиційної та соціально-економічної спрямованості корпоративного розвитку сільського господарства регіону, стратегії управління корпоративним розвитком аграрного виробництва.

Імплементацию інновацій в діяльність агрокорпорацій слід розглядати як результати досліджень і розробок, котрі включають: нові технології у рослинництві, тваринництві та переробній промисловості; нову техніку, сорти рослин, породи і види тварин і птиці; нові або поліпшені продукти та матеріали; нові добрива і засоби захисту рослин і тварин; нові методи профілактики й лікування тварин та птиці; нові форми організації, управління, фінансування й кредитування аграрного виробництва; нові підходи до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; нові підходи до якості та доступності соціальних послуг у сільській місцевості; нові підходи до управління й маркетингу.

Перший заступник голови Олешківської
районної державної адміністрації

К.М. Буганов

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
« ЯСНА ПОЛЯНА-2014 »

ЄДРПОУ 39049148, 75300, Україна, Херсонська обл., смт.Новотроїцьке, вул.Заводська, 15,
тел./факс (05548) 5-04-32 р/рахунок 26003458464 в АТ Райффайзен Банк Аваль МФО 380805

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н., доцента, докторанта

ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет”

Рунчевої Наталії Вікторівни

**“ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В
АГРАРНІЙ СФЕРІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА”**

Обґрунтовані пропозиції в дисертаційній роботі Н.В.Рунчевої щодо формування та розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері на основі державно-приватного партнерства та його форм прийняті для практичного впровадження у ТОВ "ЯСНА ПОЛЯНА-2014" Новотроїцького району Херсонської області.

Ми приєднуємося до висновку, що наукове, організаційне та мотиваційне обґрунтування соціально-економічної діяльності агрохолдингів, закріплене конкретними програмами розвитку сільських територій та законодавчими і нормативними актами з боку держави на вказаних засадах дадуть можливість створити міцну основу для результативної співпраці, від якої всі сторони (державна, бізнес, громада) отримають позитивний ефект.

Практичний інтерес представляє розроблена у дисертації пропозиція щодо застосування на підприємстві інструментів маркетинг-менеджменту, зважаючи на стрімкий розвиток інтегрованих агропромислових структур та відсутність маркетингового досвіду моніторингу й аналізу аграрного ринку. Це дозволить в комплексі вирішувати питання щодо просування і реалізації виробленої продукції, вирішувати внутрішні організаційні проблеми оптимізації управління і стратегії ціноутворення для повноцінного задоволення потреб споживачів у продовольчих товарах.

Директор ТОВ "ЯСНА ПОЛЯНА-2014"

Біжик В.Г.

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

« ТАВРІЙСЬКЕ – ПЛЮС »

ЄДРПОУ 38656050, р/р 26006300554778 МФО 352457, Новотроїцьке
ТББВ №10021/0119 Ф-ХОУ ПАТ «Державний ощадний банк України»,
75300, Україна, Херсонська обл., смт.Новотроїцьке, вул.Гагаріна, 16, тел./факс (05548) 5-04-32

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

к.е.н., доцента, докторанта ДВНЗ “Херсонський

державний аграрний університет”

РУНЧЕВОЇ НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ

“Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері:

теорія, методологія, практика”,

спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним

господарством

Пропозиції дисертаційного дослідження з теми “Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері: теорія, методологія, практика”, враховані в ТОВ «Таврійське-плюс» і мають прикладний характер для розвитку взаємовідносин з корпоративними підприємствами агросфери на засадах державно-приватного партнерства, зокрема, через створення оптимальних горизонтальних взаємозв'язків на засадах науково-дослідного співробітництва та консалтингу у галузях селекції та насінництва, впровадженні крапельного зрошення; реалізації інноваційного садивного матеріалу та ін. пропозицій; партнерського або комерційного використання

об'єктів виробничої інфраструктури або логістичних мереж. Також йдеться про здійснення соціальної відповідальності у межах сільських територій їх розміщення.

Заслуговує на увагу пропозиція про організацію та проведення науково-виробничих досліджень економічної ефективності виробництва при обґрунтуванні процесів його спеціалізації та концентрації в окремих корпоративних агроформуваннях, при яких створюються об'єктивні передумови для раціональнішого використання всіх наявних ресурсів, їх збереження, економії та розширеного відтворення.

У цьому зв'язку науковий та практичний інтерес представляє здійснена докторантом Н.В. Рунчевою розробка та обґрунтування методичних підходів щодо планування виробничих ресурсів на інноваційних засадах. Це тим більше слушно та заслуговує на впровадження у зв'язку з тим, що недостатня якість матеріально-технічних ресурсів і засобів, рівень підготовки фахівців і працівників сільськогосподарських підприємств вимагає технологічної модернізації та підвищення кваліфікації кадрів у галузі.

Директор ТОВ «Таврійське-плюс»

В.М.Посунько

УКРАЇНА

**БЕРДЯНСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

пр. Перемоги, 3, м. Бердянськ, Запорізької області, 71112, тел. 3-56-61 тел/факс (06153) 4-08-96,
E-mail: gosbrd@zr.ukrtel.net Код ЄДРПОУ 02140840

25.01.2014 № 02-40/457 На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену Раду по захисту
дисертацій Полтавської
державної аграрної академії

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
к.е.н., доцента, докторанта ДВНЗ “Херсонський державний аграрний
університет”

РУНЧЕВОЇ НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ

**“Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері:
теорія, методологія, практика”**

Важливою практичною проблемою в Україні виступає гармонізація територіальної організації компаній і територіальної організації соціально-економічної діяльності регіонів в цілому. Економічні ланки інтегрованої компанії повинні бути значною мірою зорієнтовані на гармонізацію діяльності соціально-економічних систем їх місцезнаходження, а не лише на зовнішні по відношенню до регіону відокремлені зв'язки. Переважне розташування корпоративних підприємств всіх сфер АПК в сільській місцевості призводить до їх вирішальної ролі у розвитку соціальної сфери сільських районів та у вирішенні соціальних проблем. Економічний ефект у вигляді отримання прибутку повинен поєднуватися із соціальною

ефективністю діяльності агроформувань, повинна діяти соціальна відповідальність агробізнесу в районах функціонування.

Також створення та функціонування кластерів має бути підпорядковано загальній організації економічних систем, тому в основу їх формування треба покласти програмний підхід, який реалізується включенням планів кластеризації в районні програми соціально-економічного розвитку сільських територій, в яких мають бути визначені пріоритети стратегічного прогнозування інноваційного розвитку. Це дасть змогу забезпечити довгострокове планування бізнес-процесів і сприятиме використанню органами місцевої влади переваг комплексності та системності територіального розташування бізнесу й реалізації принципів приватно-державного партнерства шляхом консолідації інтересів національного бізнесу, органів влади, наукових закладів і соціально-економічних формувань.

Голова районної
державної адміністрації
Запорізької області

[Handwritten signature]
Р. Ф. Молодецький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
“ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006,
тел. (0552) 41-62-16, факс: (0552) 41-44-24, E-mail: office@ksau.kherson.ua Код ЄДРПОУ 00493020
Р/р 35223241000213 Державна казначейська служба України, м.Київ МФО 820172

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження к.е.н., доцента
докторанта ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет”

Рунчевої Наталії Вікторівни

**“Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері: теорія,
методологія, практика”,
спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

Державний вищий навчальний заклад “Херсонський державний аграрний університет” повідомляє, що матеріали дисертаційного дослідження з теми “Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері: теорія, методологія, практика”, що виконане в ДВНЗ “Херсонський державний аграрний університет”, є актуальними, своєчасними, представляють науковий, навчальний, методологічний, методичний інтерес та мають практичне значення.

Теоретичні, методологічні, методичні та практичні результати, одержані в дисертаційному дослідженні Рунчевої Н.В. щодо забезпечення формування та здійснення, складових корпоративних відносин в аграрній сфері; управління та регулювання їх розвитку, особливо у частині концентрації капіталів, земельних банків, спеціалізації та диверсифікації виробництва; вирішення соціальних та екологічних проблем розвитку сільських територій використовуються в навчальному процесі економічного факультету ХДАУ при викладанні навчальних дисциплін: “Національна економіка”, “Основи аграрної економіки”, “Державне регулювання економіки”, “Аграрна політика та біоекономіка”, “Інституціональна економіка”, “Економіка сільських територій”, виконанні магістерських та аспірантських програм.

В.о. ректора університету

д.е.н., проф. Ю.І. Яремко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36303, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pcaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

23.12.2016 № 01.06/112

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження к.е.н., доцента,
докторанта

РУНЧЕВОЇ НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ

**“Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері:
теорія, методологія, практика”**

Полтавська державна аграрна академія повідомляє, що матеріали дисертаційного дослідження з теми “Формування та розвиток корпоративних відносин в аграрній сфері: теорія, методологія, практика” представляють науковий інтерес і практичне значення. Зокрема, це теоретичні, методологічні, методичні та практичні висновки дисертації про чинники, принципи та прояви формування та розвитку корпоративних відносин в аграрній сфері економіки у контексті використання земельних ресурсів і капіталів; здійснення вертикальної інтеграції; модернізації агропромислового виробництва; експортно-імпортних операцій продовольчої продукції.

Навчально-методичний інтерес представляє авторське визначення корпоративних відносин, корпоративного розвитку та його процесів, корпоративного управління та інших важливих категорій. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні дисциплін:

“Методологія та організація наукових досліджень”, “Національна економіка”,
“Аграрна економіка”, “Економіка та організація сільськогосподарського
виробництва”, “Соціальна економіка”, “Державне регулювання економіки”,
виконанні наукових тем, магістерських, аспірантських досліджень.

Ректор, професор

V. I. Arançhii